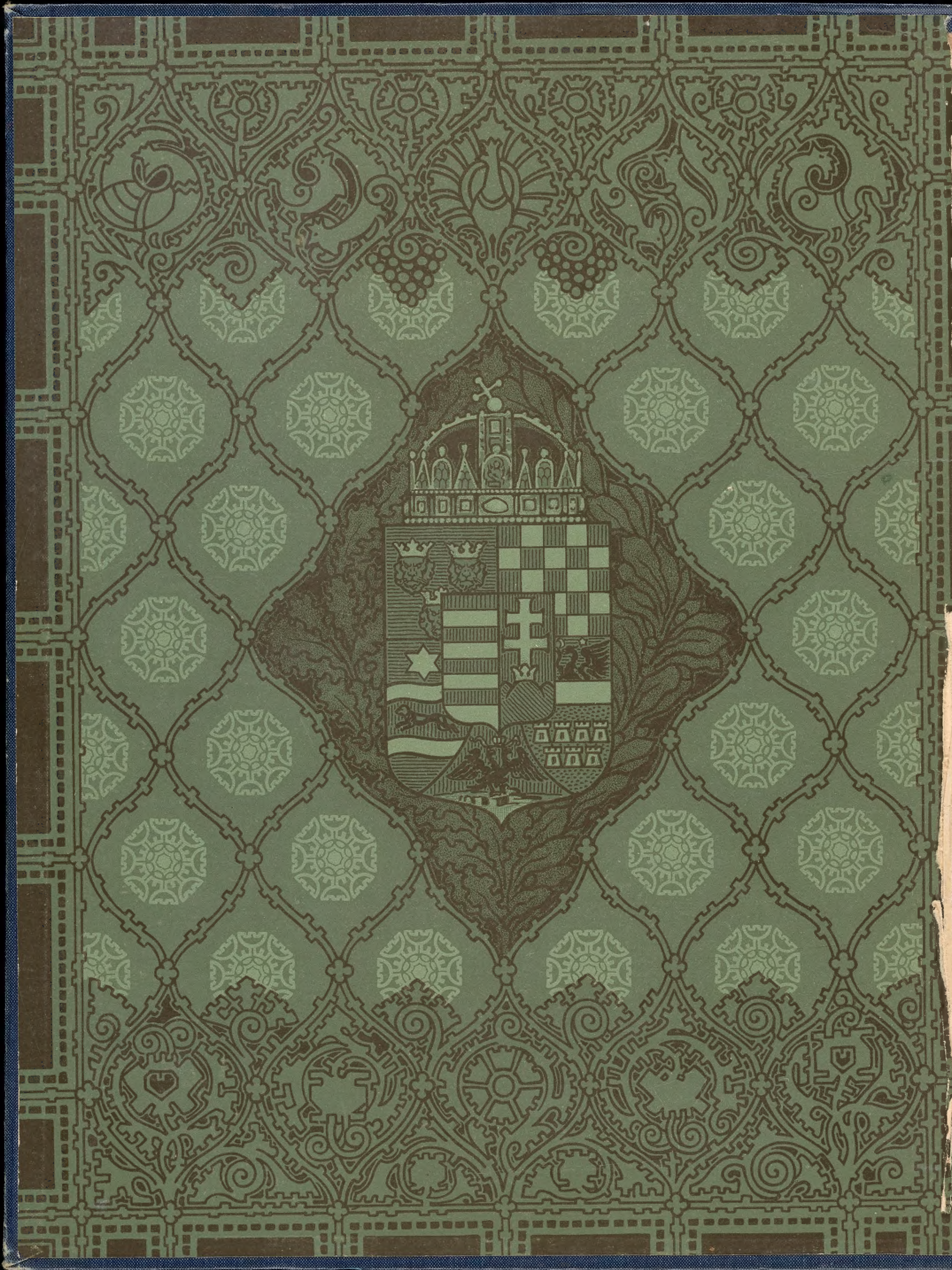

MAGYARORSZÁG

MAGYARORSZÁG

A KERESKEDELEMÜGYI M. KIR. MINISZTER MEGBIZÁSÁBÓL KIADJA A MAGYAR KIR. ÁLLAMVASUTAK IGAZGATÓSÁGA

BÁRSONY ISTVÁN
Dr. BODNÁR GYULA
Dr. BOROVSZKY SAMU
Dr. ERŐDI BÉLA
GONDA BÉLA
Dr. HANKÓ VILMOS
Dr. LÓCZY LAJOS
NOVÁK TIVADAR
Dr. SEMAYER VILIBÁLD
SIEGMETH KÁROLY
Dr. SZIKLAY JÁNOS
Dr. TOLDY LÁSZLÓ

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTETTE

KAIN ALBERT

MÁV. FELÜGYELŐ

ERDÉLYI

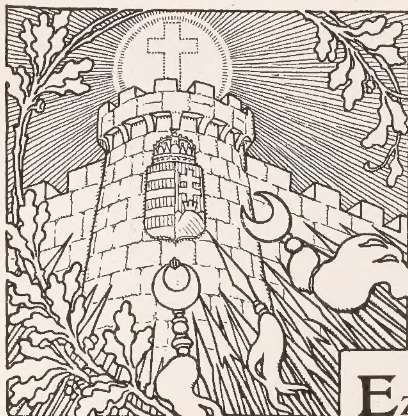
CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI UDVARI MŰINTÉZETÉBŐL BUDAPESTEN

1·9·0·9

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA, BUDAPEST.

1965. XII/hó 26án névnapodra sok boldogságot, örömöt kíván Teus néni, Kálmán bácsi.

ELŐSZÓ

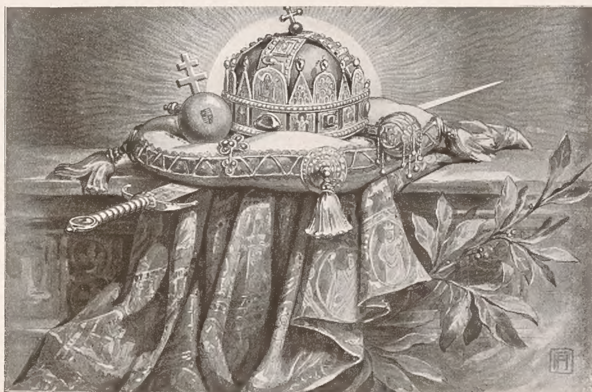

EZER ÉVET meghaladó alkotmányával él a magyar nemzet Európa közepén. Századokkal ezelőtt a nyugoti kultura védőbástyája volt a Kelet barbarizmusával szemben. Itt törtek meg a Kelet hódító utai, túl rajta szabadon fejlődhetett kultura, ipar, kereskedelem. ::

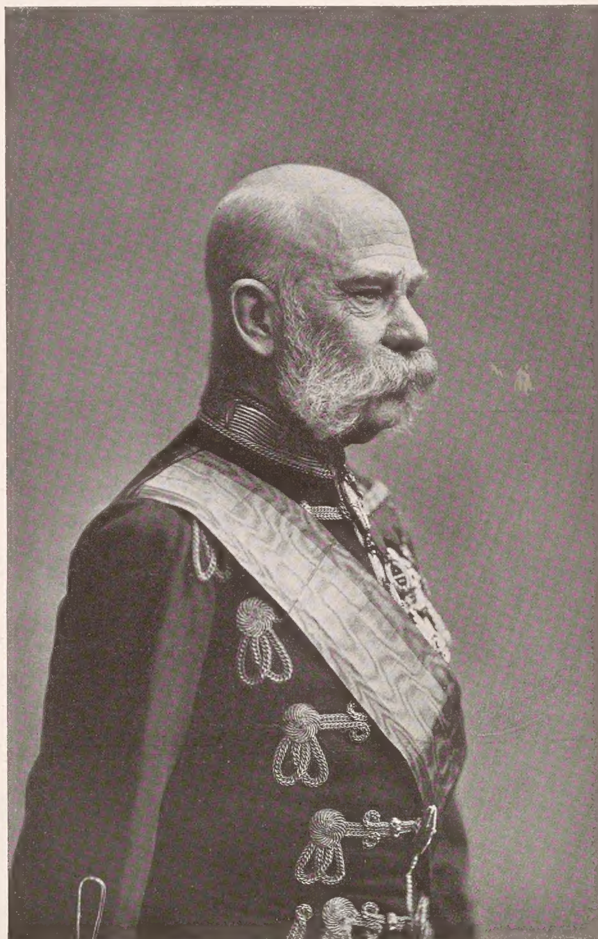
:: Századokon át volt kénytelen ezt a szerepet betölteni: Európa állandó csatatere volt. ::

:: Sem kulturája, sem mezőgazdasága, ipara és kereskedelme nem fejlődhetett e századok alatt. Sőt ellenkezőleg, még visszafejlődött. ::

:: Csak a török hódoltság alól való felszabadulása után kezdődik megújhodása. Egy új honalapítással ért ez fel. Mint minden honalapítással nagy belső küzdelmek kapcsolatosak, úgy itt is jelentkeznek azok; a külső és belső harczokból csak egy maradt sértetlen: alkotmánya. Ezt kellett az új kor követelményeihez alkalmazni, a nemzet nem is habozott vele. ::

A MAGYAR SZENT KORONA ÉS A KORONÁZÁSI JELVÉNYEK

(Koller K. utódai fényképe után.)

I. FERENCZ JÓZSEF, AUSZTRIA CSÁSZÁRJA ÉS MAGYARORSZÁG APOSTOLI KIRÁLYA

:: Innen kezdődik kulturális és gazdasági fejlődése. ::
:: Az ezeréves magyar állam helyén egy új Magyarország épült fel, nemzeti tradicióinak megőrzésével új kulturát teremtve az ősi földön. :: Mint a régi Magyarország a Kelet hódításainak állott útjában, azonképen megfordítva az új Magyarország a Nyugot kulturájának útja a

(Koller K. utódai fényképe után).

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ

Kelet felé, erős nemzeti alapon álló modern kulturával és egészségesen fejlődő gazdasági élettel. Kulturális törekvéseiben a maga nemzeti érdekei mellett tisztelettel viseltetik nem magyar ajkú tagjainak kulturigényei iránt és tiszteletben tartva minden tagjának nyelvét, hitét, velük együtt alkotja az egységes magyar nemzetet. ::

:: E magyar nemzetet és ezt az új Magyarországot a maga nemzeti sajátságaival, történelmi fejlődésével és természeti szépségeivel akarja bemutatni ország-nak-világnak ez a munka. Bemutatni a maga tiszta valóságában. Minden szépítgetés nélkül, azzal a kizárólagos czéllal, hogy megismertesse magát. ::

:: Különösen a külföld előtt. Nemcsak azért, hogy természeti szépségeivel idevonzza és az így kialakuló idegenforgalmat gazdasági megerősödésére vegye igénybe, hanem és különösen azért, hogy a külföld közvetlen meggyőződést merítsen itt arról, hogy Magyarország állami önállósága szilárd alapokon nyugszik és történelmi múlttal bír; hogy az ezeréves magyar alkotmány egyenlően védi a nemzet minden tagját és az állam

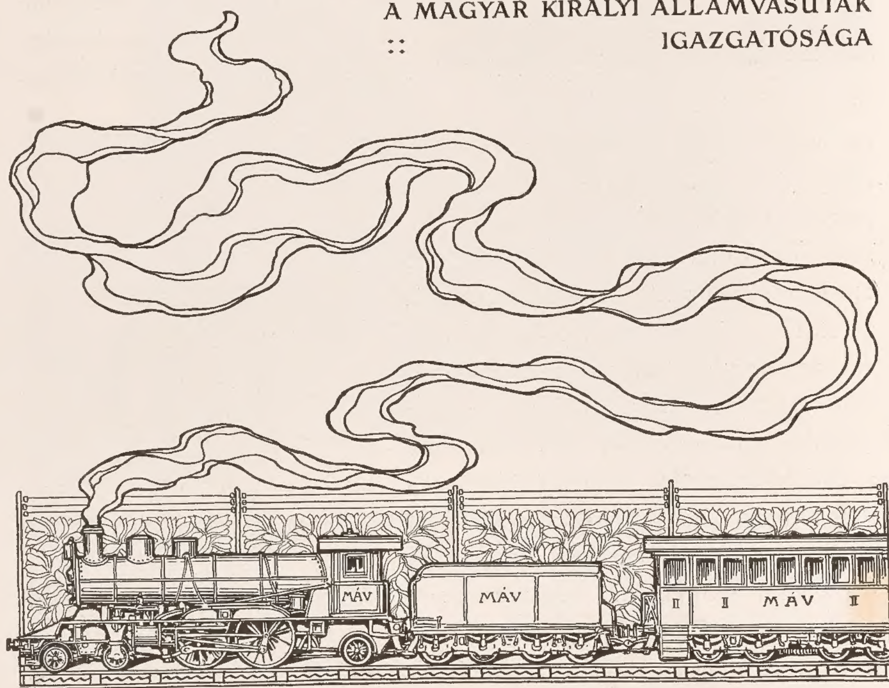

FERENCZ FERDINÁND, FŐHERCZEG, TRÓNÖRÖKÖS

minden polgárát; hogy Európa közepén itt egy modern állam és egy igazi kulturnemzet él, mely teljesíteni akarja és tudja kulturhivatását; hogy a magyar nemzet türelmes idegen ajkú tagjai iránt és tiszteletben tartja azok nemzetiségét; hogy gazdasági viszonyai konszolidáltak és egészséges fejlődésre alkalmasak. ::

:: A közvetlen tapasztalat az egyetlen feltétlenül megbízható és tárgyilagos birálati alap. E közvetlen tapasztalat szerzésére hív meg e munka mindenkit, a ki Európa egyik legrégibb és mégis igazi mivoltában legkevésbbé ismert állama és nemzete iránt érdeklődik. — A természeti szépségekhez, melyeket Magyarország bőven nyújt, az elsőrangú és egész Európában legolcsóbb közlekedéshez, mely az ország tanulmányozását könnyűvé és olcsóvá teszi, a közmondásos magyar vendégszeretetet kivánja nyújtani: ::

A MAGYAR KIRÁLYI ÁLLAMVASUTAK
:: IGAZGATÓSÁGA

BEVEZETÉS

:: Az Alpok kelet felé Magyarország határai közelében hirtelen végződnek. Kiágazásaik belenyúlnak a mélyen fekvő nagy magyar medencze lankás dombvidékei közé, északkeleti és délkeleti ágaik pedig a Kárpátokba, illetőleg a dinári karsztos hegylánczokkal a Balkán hegységeibe átmenve, körülölelik Magyarországot. A két hegységi szétágazás Orsovánál találkozik. ::

:: Az Alpok szétnyíló karjai mintegy 300,000 négyzetkilométer kiterjedésű mélyedést zárnak körül, melynek közepén a róna Alföld, 100 m. közepes tengerszint feletti magasságban, 100,000 négyzetkilométer területet foglal el. ::

:: A Kárpátok 80—150 km. között változó szélességének középvonala megközelíti az 1400 km. hosszúságot. ::

ALFÖLDI TÁJ

:: A wieni és a morvavölgyi medenczétől a romániai alföldig alacsony és hullámos térszín környezi a Kárpátok koszorúját. A Kárpátok északnyugati tö-

KECSKEMÉTI GAZDA

vébe az északnémet síkság nyújtja sziléziai öblét. A déli Kárpátokról gyors rohanással szállnak le a havasalföldi patakok; a Jalomnicza, Dimbovicza, Argyes, Oltecz és a Motruval gyarapodó Zsil, melynek forrásai Hunyad megye szénben bővelkedő petrozsényi medenczéjében és a déli Kárpátok legmagasabb hegyei között vannak. ::

:: Az Argyes és az Oltecz közötti Olt folyó a fogarasi és szebeni havasokat elválasztó Vöröstoronyszorosban, az erdélyi medencze egy részét csapolja le; mert forrásait a keleti Kárpátok székelyföldi hegyeiben gyűjti. A Vöröstorony alatti Oltszoros régen az egyetlen természetes út volt Erdélyből Románia felé. Műútját III. Károly építtette. ::

:: A fejedelmi Duna, mely Dévénynél 143 m. tengerszint feletti magasságban lép hazánkba, 980 km.-nyi hosszú útja után Verciorovánál 43 m.-ben hagy el bennünket. ::

:: Magyarország határai a Kárpátok vízválasztó gerinczével Morvaország, Szilézia, Galiczia és Bukovina felé általában összeesnek. ::

:: Hosszabb vonalon esik a határon belül a keleti Kárpátok vízválasztója. Itt az Aranyos-Besztercze és a Szereth patakjai mellett a tölgyesi, a békási, a gyimesi, az ojtozi és a bodzai szorosokban vannak határátjáróink; a vízválasztón pedig benn hazánk területén a székely havasok hágóin kelnek át az utak; az Oltnak a Küküllő és Maros felé eső vízválasztója pedig az erdélyi medencze halmos vidékein halad keresztül. ::

:: Egészben véve mégis bámulatosan egységes területet kerítenek el a Kárpátok Európa keleti részeitől. Magyarország déli határait Szerbia és Bosznia felé a Duna meg a Száva folyók szolgáltatják; csak az Unna betorkolásánál szűnik meg a természetes határ, mert az innét a tengerpartig kanyargós és természetes megjelölések nélkül való. A tengertől 800 m. fölé emelkedő mészkőplatók választják el

Magyarország szávamelléki alföldjét. Közjogilag, a koronázási szertartás és oklevél szerint, főképen pedig régi történeti jognál fogva azonban Dalmáczia, sőt Bosznia és Herczegovina is a magyar szent korona birodalmához tartoznak. Jelenleg csak 140 km. hosszú tengerpartja van a magyar birodalomnak az Adrián; ebből alig 5 km.-nyi part jut Fiuménak, a többi Horvátországé. ::

JÁSZ MENYECSKE

:: Az Alpok, a Balkán félsziget északi hegységei és a Kárpátok Magyarország mélyen fekvő rónaságait és termékeny halmos alvidékeit mindenfelől magas bástyákkal ölelik körül. E hegységek többnyire vízben leülepedett rétegeknek halmazából állnak, melyek a geológiai korszakok ősi és középkori idejében egész Magyarországot ellepték volt. Később a harmadkor elejétől kezdve az alföldek mélyen alásülyedtek, a rónaságok peremén pedig a hegyek különálló nagy rögökbe széttöredeztek. Mialatt a Kárpátokban a fiatalabb rétegek lánczhegységgé ránczolódtak és a Balkán északi részében meg a magyarországi Alvidék peremén és közepén a kristályos palákból álló régibb hegységek széttöredeztek, az Alföld alásülyedt és közép és fiatal harmadkori tengerek lepték el a Kárpátok, Alpok és a Balkán hegységeivel övezett medenczét. A nagy magyarországi harmadkori tengerek között a legutolsót pontusi, vagy még találóbban pannoniai tengernek lehet nevezni; ennek partvonalát a 300 méter tengerszint feletti nivóban ismerjük a medencze peremén. ::

:: A nagy magyar medenczének a Tisza folyó jelöli mélységi tengelyét. A folyó 868 km. egész hosszúságából 694 km. síksági részére esik, mely 100 m.-nél mélyebb szintben a Dunába való betorkolásig Vásárosnaménytől Titelig 32·54 m.-t, tehát kilométerenként csak 1·8 cm.-t esik. Ez a csekély térszíni lejtés okozta, hogy a Tisza eredeti állapotában óriási kanyarulatokkal folyton változtatta helyét. Ötven éve alig mult, hogy töltések közé kezdték szorítani a Tiszát és nagy kanyarulatait átvágták. A szabályozások több mint 300 km.-rel rövidítették meg a folyót. ::

:: A Tisza és Erdély felőli mellékfolyói a Szamos, a Körösök, a Maros és Titel alatt a Dunába ömlő Temes építették fel azt a gyönyörűséges rónaságot, melyhez

hasonló tökéletes síkság ilyen nagy terjedelemben mint itt, Európában nincsen. Ez a helyét nyugat felé változtató Tiszának ártéri síksága. Igen sok ártézi kút tárta fel a tiszavidéki síkság altalaját; a fúrások néhol 200 m. mélységben a felszín alatt érték el a folyami és szárazföldi lerakodások alját, aminélfogva a hajdani felszínnek 400 m. viszonylagos besülyedését következtethetjük az Alföld közepén. ::

:: Ha a Nagy Magyar Alföld tiszamenti rónaságáról bármely irányban kifelé tartunk, széles völgysíkokkal jutunk a Kárpátok, a Balkán-félsziget és az Alpok hegyei közé. A pannoniai nagy tengeri medenczének déli és nyugati határai messzire kívül esnek az ország politikai határain. A szerbországi Morava völgyében, a Száva, Dráva, Mura és Rába völgyeiben idegen területen van a hajdani tenger öblös pereme. ::

BUNYEVÁCZ (SZERB) NÉPVISELET

:: Orografiai és hidrografiai szempontból ítélve meg Magyarország helyzetét, az páratlan földrajzi egységű és a tiszavidéki Alföld körül konczentrikusan elrendezkedő terület. ::

:: Az egységes pannoniai medenczét két nagy hegység osztja három részre. Ezek egyike a magyarországi középhegység, mely a Balaton nyugoti végétől kiindulva északkelet felé a Hernádig tart; talán még a Bodrogköz mellett emelkedő zempléni szigethegység is hozzá számítandó. Ez a középhegység a Kis Magyar Alföld medenczéjét választja el a központi nagy medenczétől. A másik középhegység a Szamos, Maros és Temes közében észak-dél irányban terjed ki. A tágasabb értelemben vett Biharhegység ez, mely a Pojána-Ruszkával és szilágysági Bükkel egybefügg, mint a magasabban fekvő erdélyi medenczét az Alföldtől elválasztó hegyvidék. ::

:: Ezek a középhegységeink szigetrajokként emelkedtek ki hajdan a pannoniai tengerből, melynek átcsapódó hullámai fennlapályokat nyestek le körülöttük, sőt rajtuk keresztül is. ::

:: A magyarországi középhegységet a Duna Esztergom és Vácz között kettévágja. Az északi Bakony és Vértes, a Gerecse, a budai hegység és a Pilis 757 m.-nyi kulmináló teteje szembetűnő triászkorú mészkő- és dolomithegyek. A Bakonyban a 602 m. magas Kabhegy és az 513 m. Agártető bazalthegyek az utolsó pannoniai tenger eltünésének idejében kiömlő lávából halmozódtak fel. ::

:: A Duna balpartján a 652 m.-nyi Nagyszál Vácz felett, a Szandai hegy Nógrádban, majd a Heves-Borsod vármegyei Bükk 957 m.-nyi mészkőplatója közt a Mátrahegység az 1010 m.-nyi Kékes középharmadkori andezit vulkánjában kulminál. ::

HEVESMEGYEI NÉPVISELET

:: A Biharhegység is különváló részekből áll. Délen az 1359 m. magas Pojana-Ruszka, melyet a Vaskapu hágó 656 m.-ben választ el a Retyezáttól. A Maros jobb partján a Hegyes-Drócsa (836 m.), a Fehér- és Fekete-Körös közti Kodruhegység (1121 m.), a Sebes-Köröstől északra fekvő Réz- (763 m.) és Meszeshegység (868 m.), valamint a szilágymegyei Bükk (550 m.) elvált tagjai a központi, nagy, régi röghegységnek, az 1857 m.-nyi tulajdonképeni Biharnak és a vele összefüggő gránitból álló gyalui havasoknak. De a Nagy-Bihar északi végén is 1800 m. fölé emelkedik a Vlegyásza harmadkori daczit tömege. ::

:: Délkelet felől a Bihart az erdélyi Érczeshegység határolja; Európának ezen leggazdagabb aranyattermő vidéke egészen különnemű alkotású az eddig felsorolt régibb eredetű, össze-vissza törött röghegységeknél. Az Érczhegységet ugyanis, krétakorú juramészkő szirtekkel tarkázott, kárpáti homokkő ránczokba gyűrve építik fel. Aranyát azonban nem a homokkő, hanem a felnyomult harmadkori trachitok tartalmazzák. ::

:: A túladunai középhegység délnyugati végződésén egy a Dráva mentén felnyúló nagy magyar alföldi öblöt foglal el a Balaton 600 km². kiterjedésű tava, mert tükre 104·5 tengerszint magasságban van. Ez az öböl Sümeg felé a Kis Magyar Alfölddel függ össze, a melynek pereme szintén nem összefüggő, hanem rögökbe tört hegycsoportokból áll. ::

ALFÖLDI VISELET

:: A pannoniai medencze túladunai része átlép a Duna baljára is, ott a Vág, Nyitra, Garam és Ipoly folyók völgysíkjain messze benyújtja öbleit az északnyugati Kárpátok ágai közé. A Kis-

Kárpátok és a Fehérhegység, az Inovecz, a Zobor, a Tribecs és a Zsgyár különálló hegyek. ::

:: Maguk a nagy felvidéki belső hegycsoportok is, úgymint a vágbalparti trencsényi hegyek és Mala-Magura, a Veterna-Hola a Kis-Fátrával, a Nagy-Fátra, a szepes-gömöri hegység, az Alacsony-Tátra, sőt még a Magas-Tátra is a liptói havasokkal az északi Mészalpok folytatásaként alkotják ugyan az északnyugati és a Közép-Kárpátok belső hegycsoportjait, de szétszórt mély völgyeletekkel és harmadkori teknőkkel elválasztott rögeik az Alpok szerkezetétől lényegesen megkülönböztetik őket. Csak a Kárpátok határszéli koszorúját ismerjük szintén alpesi jellegűnek, Orsováig. ::

:: A földkéreg összehasadozását és az Alföldnek harmadkori nagy beszakadásait világosan bizonyítja az andezit-trachit vulkánok temérdeksége Magyarországon. ::

:: Az Esztergom és Vácz közötti Dunaszorost trachittömegek kisérik. Az Ipolyon túl a selmeczbányai, majd a Garam mellett a körmöczbányai, az újbányai hegység a Ptacsnik és a Polyána nagykiterjedésű 1000—1350 m.-re emelkedő vulkáni hegyek, melyek ép úgy, mint a balparti magyar középhegységben a Mátra és a Cserhát hegyormai, harmadkori rétegekkel kitöltött medenczékben szétfolyó lávából és felhalmozódó lapillikből és hamuból keletkeztek aránylag fiatal harmadkori geologiai időben. A Budapesttől a turóczi medenczéig terjedő trachittömegek választják el szerkezetileg az északnyugati Kárpátokat a Közép-Kárpátoktól. Térszinileg azonban egybekapcsolják őket. ::

:: Egy második, meridiánszerinti vulkánvonal a Tokaji hegytől Eperjesig terjed. A leghosszabb magyarországi trachit vulkánsor az Ung folyó mellékvizeinek körében kezdődik és délkelet felé tartva, az Oltnál Tusnád és Torja között végződik. ::

:: Erdélyben az 500 m. középmagasságú harmadkori medencze keleti peremén nyugszanak e hosszú trachitvonulatnak délkeleti 2000 2500 m. magas tömegei, a Kelemen havas, a Görgényi havasok, a Mezőhavas, a Hargita. A Maros és az Olt szurdokvölgyekben vágják át e hegységet. Sűrű erdőséggel borított sima ormú hegyek, valamennyi medvében, szarvasban, vaddisznóban bővelkedik. ::

:: Magyarország hegyvidékei közül két helyen vannak alpesi természetűek: a Magas-Tátrában és a déli Kárpátokban. Amott 2600 m., a déli Kárpátok Retyezát, Páring és Negój hegycsoportjaiban 2500 m.

HEVESI PALÓCZ LEÁNYOK

fölé emelkednek a legmagasabb csúcsok. A tengerszemek sokasága, morénák magas gátjai, kopár sziklafalak jellegzik magas hegységeinket, melyekről mintha most takarodtak volna el azok a nagy jeges hómezők és rövid jégárnyelvek, melyek mély czirkusz völgyeiket valaha betöltötték. ::

:: A hegykoszorú medenczéjének közepén terül el a magyarság kincse és igazi otthona, az Alföld. A közfelfogás Nagy és Kis Magyar Alföldet különböztet meg; igazában azonban csak egyről, a Nagy-Alföldről lehet szó, melynek 109,500 km²-nyi területe 108·5 m. közepes magasságú. Ebből sugarasan ágaznak szét a síksági öblök, köztük a Duna és a Balaton mellől kettő nyúlik át a túladunai rába-nyitra- és vágmelléki úgynevezett Kis Magyar Alföldre, mely 138 m.-es középmagasságával csak 14,000 km² kiterjedésű. A Kis-Magyar-Alföldből ismét a Lajtamellékén érünk egy harmadik, még kisebb alföldre, a Lajta és Morva folyók lapályára, mely a wieni medencze közepét körülbelül 145 m. magasságban foglalja el. ::

:: Az Alföld az ő szikes-homokos és lőszös talajával a déloroszországi steppékre emlékeztet; keletkezésekor az ottani éghajlati viszonyok uralkodhattak az Alföldön is. ::

:: Meglepő tulajdonsága az Alföldnek, hogy peremén nagy depressziók vannak. A Balaton tó, a jászsági síkság a Mátra alján, a Bodrogköz és a Szernye mocsár a Felső-Tisza mellett, a szatmári mocsaras síkság, a Fehér- és Fekete-Körös köze, a Temesvár körüli síkság, az alibunári mocsár délkeleten, végül a Száva mélyen fekvő síksága, az Alföldnek nagyon mélyen fekvő részei. E mélyedéseken belül az Alföld közepén a Duna-Tisza közti hátság a Telecskával, a Nyirség, a békéscsanádi földhát, a temes- és torontál vármegyei lősztábla a titeli plató és a delibláti homoksivatag magasabban fekvő földháta. A Kis Magyar Alföld a Fertő-Hanság és a Marczal folyó mellékein terül el. ::

TOROCZKÓI PÁRTÁS LEÁNYOK

:: Klímánk az úgynevezett középeurópai síkföldi éghajlattól nem nagyon tér el. Délről a 10° és 11° évi izothermák területe elfoglalja az egész pannoniai medenczét; a Kárpátokban az északi és északkeleti külső lapályok a 8°–6° közti izothermái uralkodnak.

KALOTASZEGI NÉP-VISELET

A leghidegebb és legmelegebb hónap középhőmérséklete közti különbség az Alföldön 21°-ot meg nem halad, a nyugateurópainál és délnémetországinál tehát nem sokkal több. Csapadék dolgában az egész évben esős tájékok közé tartozik hazánk, ahol a juniusi esők legbővebbek. A nyár második felében és az ősz elején azonban néha hosszabb szárazságok is veszélyeztetik az aratás eredményeit. Éghajlatunkat a környező hegységek légnyomásai eléggé szabályossá teszik. ::

:: Az éghajlatnak megfelelő növényzet változatos és sokféle fajú. A lombos erdő uralkodik Magyarország nagy részében. Tűlevelű erdők a Kárpátokban 1200 1500 méter felett kezdődnek, de 1700 m.-nél magasabbra kevés helyen emelkednek. ::

:: Magyarország lakossága az ország szivében nem sokkal ritkább, mint Nyugat-Európa legnagyobb részeiben. Az Alföldön 40 60 km.-kénti lakosság van a legritkábban lakott helyeken is; termékeny részein azonban 80-on felül emelkedik a négyzetkilométer szerinti átlag. A helységek képe meglehetősen különbözik a Nyugat-Európában látható helyekétől. A Felvidék községei, Erdélynek szászok és székelyek lakta falvai, Horvátország szávántúli helységei a csúcsos templomtorony körül csoportosuló kőházakkal és rendes utczákkal a nyugateurópai telepektől alig térnek el; de annál szokatlanabbak az oláhok, ruténok és tótok lakta helységek, melyek az oroszországi és bolgárországi falvakra emlékeztetnek. ::

:: A Nagy Magyar Alföldön nagy távolságban vannak egymástól a helységek. ::

:: Magyarország 120 városának és falujának van 10,000-en felüli lakossága, ezek közül 73 fekszik a Nagy Magyar Alföldön. ::

:: Maga Budapest is a Nagy Magyar Alföld peremén van és a város közepén közvetlenül a Dunától emelkedő 100 m. magas gellérthegyi sziklák fokáról délkelet felé a szemhatárral látjuk egybeolvadni az Alföldet. Szeged, Szabadka, Debreczen, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Temesvár, Nagyvárad, Miskolcz megannyi felvirágzó, iparűzésben is buzgólkodó városok. Legtöbbnek városi szinezete van, aszfalt-járdák, villamos világítás, ártézi kutak és jó középiskolák. ::

:: A magyar földművesség képezi e nagy népességü helyek túlnyomó lakosságát és a puszta is az alföldi városok közelében a leglakottabb. ::

:: Mindenfelé a haladás és a vagyonosodás képe tárul elénk. Az Alföldön van Magyarország szive, lelke és agya. ::

:: A magas hegységek egyes tájain még ősi, elmaradott állapotok vannak.

A nemes vadakban bővelkedő rengetegek között gyéren lakott falvak, azok is ritkásan elszéledve a főutaktól távolabb eső hegyvidékeinket nehezen megközelíthetőkké teszik. De a Magas Tátra és Erdély a külföldi igényü turistáknak is már nyitva áll. Az erdélyi hegyek és a Déli Kárpátok még csak edzett turistáknak valók, de a ki rászánja magát, az leírhatatlanul bájos és meglepő természeti szépségekben gyönyörködik hegyeink számtalan pontján. ::

:: Politikai és közjogi felosztásban a Magyar Szent Korona birodalmának három része van: ::

Magyarország	282,296	□ km,	16.799,300	lakos,	□ km-kint	59·6	lakos
Fiume	21·5	«	38,955	«	«	—	«
Horvát- és Szlavonországok	42,534	«	2.416,309	«	«	56·8	«
Összesen az 1900-iki népszámlálás szerint	324,851	«	19.254,559	«	«	59·3	«

:: Horvát- és Szlavonországok közigazgatási, közoktatási és törvénykezési tekintetben autonómiával birnak. Bizonyos mértékü autonómiája van Fiumének is, mely Szent István koronája birodalmának «Corpus separatum»-a. Közigazgatásilag Magyarország és Fiume 90 törvényhatóságra, 63 vármegyére és 27 városi municipiumra van felosztva. Horvát-Szlavonországokban 8 vármegye van. ::

KALOTASZEGI NÉPVISELET

:: Ismerve immár Magyarország hegy- és vízrajzi kialakulását, az ezt a földet lakó népek «pragmatikus történetének» kivonatos ismertetése előtt, e húsz milliónyi tömeg «faji történetét» óhajtjuk néhány szóval bemutatni. ::

:: Magyarország lakossága u. i. nem lehet «egységes», legalább nem abban a természetrajzi értelemben, hogy az ezen a változatos kialakulású, hatalmas területen szétszórt embertömeg «fajtája» szerint egyvérű, s ebből folyólag egynyelvű s teljesen egyerkölcsű lehetne. Ekkora területen s ekkora tömegen tudni illik Európa s a nagyvilág más országaiban sem tapasztaljuk a lakosságnak ezt a hármas egységét.

:: S tényleg, az északnyugati felvidéket vagy két millió fővel tótok lakják, az északkeleti Kárpátok völgyeit ruténok (400,000) népesítik be. Az erdélyi hegykoszorút a már-már közel 3 millióra felszaporodott oláhság vette lakóhelyéül. A Dráva-Száva termékeny közét, a Kapella- és a Velebit-hegység karsztos vidékét a szerb-horvátság tartja (1·7 millió) kezében. A magyarságé (9 millió) az ország szíve, a Duna-Tisza köze, s e két nagy

PRÁZSMÁRI SZÁSZ NÉPVISELET

folyó összes mellékvizeinek területe. Erdély határszélének (Udvarhely, Csík és Háromszék vármegyék) lapályait színmagyar székelység foglalja el. ::

:: A kétmilliónyi németség, mely a magyar földnek csak igen kicsi részében őslakója (a Fertő tájékán s talán a barsmegyei irtványközségek némelyikében), a kolonizálásból folyólag nagyrészt széttagoltan lakik, a Szepességben, az erdélyi hármas szász fészekben, Torontál, Temes, Tolna, Vas, Sopron, Moson megyékben és Budapest környékén. Hasonló helyzetű az ország déli vármegyéibe szétszórt szerbség (1 millió). Csak a teljesség kedvéért említendők a Zala és Vas megyék nyugati szegélyét lakó vendek, az egyenként néhány városra avagy falura szorítkozó lengyelek, bolgárok és örmények. Kivételes helyzetet foglal el az elég tekintélyes számú czigányság (300,000). Szétszórtság dolgában főleg kereskedő életmódjánál fogva a körülbelül 1 milliónyi zsidóságunkat illeti az elsőség. Kuriózum számba megy, hogy az ú. n. bánságban néhány ma már teljesen elnémetesedett franczia községünk is volt (Charleville, Seultour), Szlavóniában pedig két albán község. Fiume és néhány telepének lakossága olasz eredetű. ::

:: Magyarország területe azonban meg volt szállva a történelemelőtti korban is. Az egyes nevek felmerülésének időrendi egymásutánját mellőzve, a bronzkorszakot követő időkben az európai krónikák Magyarország északnyugati Felvidékének lakóiként a germán vérű markomannokat és kvádokat, az erdélyi medencze lakóiként pedig a mindmáig bizonytalan fajtájú géta-dákokat említik. ::

:: Őket is, valamint e kor majd minden népét, az ekkor már számtalan nép törmelékéből alakult politikai rómaiság olvasztja be több-kevesebb sikerrel, miután országukat már rég beolvasztotta, csak úgy, mint a Dunántúlt és az alsó Duna-Tisza vidékét. Ettől fogva a római légiók veteránjai népesítik be Pannonia (a Dunántúl) és Dáczia (Erdély) hegyes-völgyes tájékait. Nyomukba germán vérű népek, a milye-

nek a gótok és gepidák, valamint a vegyes fajtájú szarmaták nyomultak. ::

:: A Krisztus utáni V. században söpri végig Európa térségét a belső-ázsiai népek első vándorserege a húnság. Attila valahol a Duna-Tisza közén ütötte fel sátortáborát s onnét indult a «világ» meghódítására. A német éposz szava szerint is, ebben az időben Budavára, a nibelungok Etzelburgja, körül forog a világtörténet. ::

PRÁZSMÁRI SZÁSZ NÉPVISELET

:: Attila elhunytával a húnok zöme, világhódító álmaiból kijózanodva, visszaszállingózik Ázsiába. ::

:: 582-ben Baján khagán vezérlete alatt a húnokkal faj, nyelv és erkölcs szerint közel rokon avarok foglalják el az országot, jóformán kardcsapás nélkül. ::

:: Az avarok közel 200 éven át bántatlanul birják hazánk sík területét. Nyomukban a nyugati és déli szlávság tódul hazánk földjére. ::

:: A szlávok és avarok keveredése üdvös hatású volt a békés művelődésre. A magyar összehasonlító nyelvészet és a magyarság szellemi és anyagi kulturájának eredetét kutató néprajzi tudomány u. i. ez idő szerint egyértelműleg arra az eredményre jutottak, hogy Magyarország területén, noha az avar-szláv lakosság elég gyér volt, ép ez alatt az úgynevezett avar-magyar interregnum alatt honosodott meg az a kultura, melyet a IX. század vége felé itt megtelepedett honfoglaló magyarság immár készen talált. ::

:: Ott, a hol a beköltöző magyarság rendes községekre bukkant, mint például Privina, a zalavári szláv fejedelem túladunai, avagy a Tiszavidéken uralkodó bolgárok területén, a jövevény magyarság habozás nélkül falusi lakosnak állott be, a mihez oroszföldi (lebediai, etelközi) tartózkodása alatt már eléggé hozzászokhatott. ::

:: A kit pedig jobb sorsa a magyar Alföldre, avagy a síkságot legyező gyanánt körülfogó folyóvölgyekbe vezérelt, melyek nagyobb számú állandó telepnek akko-

ROMÁN GYÜMÖLCS ÁRUSOK

riban is hijjával lehettek, ettől fogva még vagy jó két-három századon át, ősei módjára élt: vadászott, halászott, pásztorkodott. ::

:: Zömök testü, ugor, azaz «magyar» nyelvű, gesztenyeszín hajú, sárgás bajuszú, szürkés szemü, engedelmes, szófogadó, szorgalmas fajta ez, mely azonban a nála sokkalta kisebb számú, s az övétől eltérő nyelvű, fekete hajú, barna szemű, «úri» fajt, a parancsolónak született törökséget vallja vezetőjéül. ::

:: Az ugor faj, élelmességéből eredőleg, megtanulja a szántó-vető földmívelést, az istálló-gazdálkodást, ott a hol erre alkalom kinálkozik a szőlőmívelést, sőt végre a kézmívesi mesterségeket is, a melyeknek termékeire új életmódja mellett mindtöbb szüksége van. Egyben mégis szívósan ragaszkodik ősi ruházatához s ennek évezredek folyamán bevált darabjaihoz, a lobogós inghez, az ezerránczú gatyához, szűrhöz, a suba-bundához, keleti csizmájához, a melyeknek díszítése, az a szironynyal, selyemmel kihányt virágos kert, a magyarságnak oly kincse, mely a maga nemében egyedüli, a melyért szomszédjai mindenkoron megirigyelték s tőle, a hogyan csak birták, lelopták s a maguk ruhájára alkalmazták. A tót, a szerb, az oláh és a szász mindnyájan a magyar díszítésű köntöst választották és használják ma is díszruhájuknak. Másik elidegeníthetetlen kincse a magyarságnak az ő dala, a mely igazi népi énekként, «nótafa» leányok, legények ajakáról ma is csak úgy fakad, mint az ős időkben. ::

VULKANI ROMÁN PÁR

:: Az európai népcsalád legifjabb gyermeke rö-

ROMÁN VÁSÁROSOK

vid néhány száz év alatt testvéreihez hasonúl s a polgárosodás minden hasznát birtokába keríti. A mellett azonban a nemzetiségek nyelveit, szokásait épségben hagyja. Fajilag néptani, főleg házassági szokások folytán konzerválódik minden nemzetiség. ::

:: A Felvidék tótja ma is az a többnyire szálas, lenhajú, szürke szemű, jámbor, becsületes és dolgos atyafi, a milyennek Árpád seregei ismerték meg. Fajtabelileg ez sem egységes. A felső-trencséni alacsony, tömpe orrú, hosszú állkapcsú, barna komplexiójú és a fent leírt ú. n. árva-sárosi, lengyel tipusú tótság között fajilag elég nagy űr tátong. Tényleg tudjuk is, hogy tótságunk Cseh-Morvarország felől is állandóan újabb, idegen vérű jövevényekkel szaporodott, a mi nyelvtörténetileg, valamint művelődéstörténetileg is bebizonyítható. Foglalkozását illetőleg a tótság nagy érdeme, hogy kemény munkájával a szülőföldje kínálta összes előnyöket kihasználja, de akkor sem esik kétségbe, a mikor a hazai rög mostohasága még a puszta megélhetését sem biztosítja. Ilyenkor a vándorkereskedésre adja a fejét. Gazdagabbja mint gyolcsos tót az alföldi városokat látja el portékájával, a szegényebbje mint drótos, üveges avagy kosaras tót kalandozza be Európa valamennyi országát, sőt Perzsiát, Indiát s a távoli Khinát is, de azért hónapok,

MÁRAMAROSI JUHNYÁJ

TÓT NÉPVISELET

sőt évek multán, a nehezen összekuporgatott keresményt hazaviszi a családjának. Hogy az Amerika-láz ily körülmények között épen a tótságot fogta el legelsőbben, ezek után könnyen érthető. :: Műveltség tekintetében a tótság 80°/₀-a ír és olvas anyanyelvén. Az intelligens osztályok ritka kivétellel magyar közép- és felsőiskolákban nevelkednek s nagyrészük magyarrá vált. ::

:: A tótság külső tulajdonságai közül tisztaságuk, rend-, csín-, sőt a ruházatban a pompaszeretetük az, a mi nagyon előnyösen szembeötlik, különösen a tótokkal szomszédos, sőt Sáros és Szepes megyékben a tótokkal keverten lakó ruténséggel szemben. ::

:: A ruténségben két testbeli változatot különböztethetünk meg, egy zömök, sőt alacsony termetű, barna komplexiójú és egy magas termetű, szintén barna komplexiójú, sasorrú fajtát, mely testileg az úgynevezett dinári fajtához tartozó déli szlávjainkkal rokon. Néprajzilag mindkét fajta egyöntetűbb. Falvaikra jellemző, hogy ott, a hol szórványban laknak, házukat, telküket rendkívül magas sövény- és szálfakerítéssel övezik. Élelmüket a havasi pásztorkodás s a területükön szűken fizető földmívelés szolgáltatja. A rutének egyesült görög katholikus felekezetűek. Papságuk mindenkor színmagyarnak vallotta magát s a reá bizott nyájat is ebben az értelemben nevelte. A magyar szabadságért folyt évszázados küzdelmekben vérükkel is áldoznak. II. Rákóczi Ferencz hűséges népének nevezi ruténjait. ::

:: Ünnepi ruházatuk feltűnő alkotórésze a hosszúszőrű szürke báránybőr guba, melyet a férfiak s a nők egyaránt hordanak s a férfiak rikítóan skárlátpiros színű lábravalója. A többi ruházati darab a bocskor, nyáron a vászongatya s a rövid vászoning, a bőrtüsző stb. nagyjában a szláv népek megfelelő ruhadarabjával azonos. A zenét, víg nótát, tánczot a magyar rutén is csak úgy szereti, mint az erről híres oroszországi kisorosz testvérei. ::

:: Az oláhság hazánknak legfiatalabb, jóformán a szemünk előtt, még pedig romániai véreitől nem egy tekintetben teljesen eltérően kialakult, számbelileg is leghatalmasabb nemzetisége. Eltérő kialakulásának alapja mindenesetre abban keresendő, hogy az oláh bevándorlás korában Erdély földjén más-más vérű népekkel, ruténokkal, magyarokkal s kisebb számban valószínűleg törökökkel, szerbekkel került összeköttetésbe. Ilyenformán vagy három-négy egymástól határozottan elválasztható oláh embertani fajta állítható fel, a mi egyúttal ledönti az oláh történetírók ama légvárát, hogy a mai oláhság, vagy a mint magukat nevezik, a mai románság, kizárólag a dácziai római legionáriusok ivadékaiból alakult. Ahhoz, hogy a fent jelzett oláh embertani fajták kifejlődhettek légyen, a nyelv- és művelődéstör-

tényet adatai szerint megczáfolhatatlanul az Adria északi partjain kialakult, valószínűleg valamely ősi appenin pásztornéptől eredt, s balkáni vándorlása folyamán albán behatások alá került, majd későbbi beszállingózása során teljesen elszlávosodott románságnak egységes, itáliai, fajtájúnak kellett lennie, mert különben fajilag feloszlik s eltünik, a mint a római légiók pannoniai és szerémségi utódai a felszínes vizsgálódás számára tényleg eltüntek, holott ott is a dácziabeliekkel teljesen analog állapotok uralkodtak. ::

:: Foglalkozására nézve az oláhság őseredettől fogva pásztornép, melyet valamennyi szláv nép a «vlach» azaz pásztor névvel illet; földmívelésre és iparra csak újabban tér át. Művészi adományai, tán az egyetlen megmaradt olaszföldi öröksége, gazdag népi művészetében nyilatkoznak meg. ::

:: A horvátság, Szent István koronájának róla elnevezett, kormányzatilag is tág autonomiával biró részét egy tömegben lakja, miért is külön népi egységnek tekintendő. Egyébként műveltségére nézve a többi szláv fajt messze fölülmúlja. ::

:: A németség őslakónak vagy legalább is a magyarokkal egykorúnak csak azokon a területeken tekinthető, a hol a németség zömével ma is egybefügg, tehát Moson, Pozsony, Sopron, Vas vármegyékben. Vannak, a kik a bars vármegyei irtványos községek népében is autochthonokat látnak. A németeket különösen Sopron megye déli részében és Vas megyében hénczeknek is nevezik. Szorgalmas, becsületes, igyekvő nép. Nagy részök, különösen az, mely kereskedésre adta magát s Bécset tyúkkal, telente pedig Budapestet almával látja el, magyarul is kitűnően tud. ::

:: A későbbi német telepesek közül a második nagy raj a Bakony, Vértes, a pilisi és budai hegyek völgyeibe szorult községeket lakja s Budapesten át a

CZIGÁNYTANYA

A MEGHÓDÍTOTT SZLÁVOK HÓDOLNAK ÁRPÁDNAK. (MUNKÁCSY FESTMÉNYE A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUMBAN)

Könyves Kálmán r. t. jogosításával.

Csepelszigetre és a Dunáninnenre is átterjedt. Ezeket, mint azt már római katholikus vallásuk mutatja, a törökdúlás okozta hézagok pótlására többnyire Mária Terézia és II. József császár korában telepítették ide, úgyszinte a Tolnában, Baranyában, a Bácskában, továbbá a Torontálban és Temesben lakók nagy részét is. Utóbbiakat közös néven «svábnak» nevezik, ámbátor a telepítések lényegéből folyólag is evidens, hogy csak kisebb részök vándorolhatott be az ősi svábföldről. Az említettektől teljesen különállók ú. n. szepesi és erdélyi szászaink. Előbbiek két csoportban, Gölniczbánya és Lőcse körül élnek. Utóbbiak három kristályosodási mag köré tömörültek, Brassó, Nagyszeben és Besztercze városok köré. A szepesi szászokat első Árpád-házbeli királyaink hívták be bányamívelés czéljából.

:: Az erdélyi szászság frank nemzetiségű első képviselői a XII. század folyamán költöztek be jelenlegi hazájukba, a melyet akkoriban áthatolhatatlan őserdők borítottak. Azóta állandóan földmíveléssel és iparűzéssel foglalkoznak. Sokáig, eredeti hazájukkal, a Felső-Mosel vidékével meglehetős élénk összeköttetésben maradtak, minek legjobb bizonyítéka, hogy a reformáczióhoz a nagy távolság daczára, őshazájuk lakosságával együtt csatlakoztak és most is ágostai evangelikus vallásuak. ::

:: A németséggel hasonló sorsú e földön a szerbség is, mely javarészben a török elől menekülve, a XV. században, majd pedig a kipusztult magyarság helyét elfoglalva (XVIII. sz.) keresett itt új megélhetést és nyert új hazát. Lakóhelyeik ehhez képest Baranya, Bácsbodrog, Torontál és Temes vármegyék. Egyes rajaik különben egészen Budapestig s azon túl hatoltak. Vallásra nézve legnagyobbrészt görög keletiek. Kisebb részök, a Szabadkát lakó ú. n. bunyeváczok (a bosnyákföldi Buna folyó forrásvidékéről bevándoroltak) és a három vármegyébe (Baranya, Bács, Torontál) szétszórt sokáczok, római katholikusok. Ez utóbbiak fajilag sem egyek a dinári faj tiszta tipusát mutató többi szerbjeinkkel. ::

:: A vendek 70,000 lélekre menő jámbor kis népség, mely Zala és Vas megye legnyugatibb csücskét lakja. Szorgalmas, komoly emberek. ::

:: A bolgárok Vinga és Krassova városokban telepedtek meg. Az örmény telepekről elég, ha említést teszünk. Legtömegesebben Szamosújvárt és Erzsébetvárosban laknak, de azért alig van Erdélyben és a néhai kapcsolt részekben oly

város vagy falu, melyben a korcsmáros vagy kalmár nem az örménység tagja volna. Vallás szerint örmény-katholikusok. ::

:: A czigányságnak ma már csak kisebbik része idegen test a magyar népben. A zsidóság pedig asszimilálódva, nem vehető külön nemzetiség számba, hanem a legújabb, észak felől érkező bevándorlókat leszámítva, érzületben és műveltségben egyaránt a magyarsághoz számítandó. ::

:: A magyarság eredetét sűrű homály borítja; a legelterjedtebb felfogás szerint azonban a honfoglaló magyarság olyan finn-ugor elemekből állott, melyeknek élére török-tatár törzs került, s ez ragadta azután magához a vezérszerepet, a nemzet sorsát intéző főhatalmat. ::

:: Az Ural és a Kaspi tó közötti vidékről kiindulva, Dél-Oroszországon keresztül tette meg a magyarság hosszú vándorútját a Duna-Tisza mellékére, hova a morvaszláv Szvatopluk ellen Arnulf császár hívta be segítségül 895-ben Árpádot. Árpád vezér pár év alatt birtokába vette a mai Magyarországot, melyen az északi és dunántúli részeket kivéve, senkitől sem függő néptörzsek, nagyobbára szlávok, közöttük elvegyülve talán avar és germán, szarmata és dák eredetű néptöredékek is tanyáztak.

:: Az uralkodó török-tatár néposztályból valók voltak a nemzet fejedelmei és harczosai; maga a nép zöme részben állattenyésztéssel és földmíveléssel, részben vadászattal és halászattal foglalkozott. Nyelvünk tanúsága szerint a vadászat és halászat műszavai finn-ugor, a földmívelési pedig török eredetűek.

:: Árpád és utódai, a fejedelmek, uralkodása legnagyobb részt a külföldi államok területére való kalandozásokban telt el. Az Atlanti-oczeánig elszáguldozó magyarok valóságos rémei lettek Nyugot-Európának, mígnem 955-ben I. Ottó a Lechmezőn megtörte erejöket s a rettegett ellenfél ettőlfogva teljesen abba hagyta a támadást.

:: E nagy csatavesztésnek nemcsak az lett az üdvös következménye, hogy megszüntek a külföldi kalandozások, hanem az is, hogy a magyar-

SZENT ISTVÁN SZOBRA A HALÁSZBÁSTYÁN, (STROBL MŰVE)

ság kezdte érezni a nyugoti intézmények üdvös hatását; kezdett tért hódítani a kereszténység is, s az utolsó fejedelem, Géza, Vajk nevű fiát már meg is kereszteltette, ki azután István néven a magyarok első királya lőn. ::

:: István a II. Szilveszter pápától nyert koronával 1001-ben megkoronáztatta magát. Külföldi mintára ugyan, de azért a meglévő nemzeti intézményeknek is figyelembe vételével rendezte be a maga királyságát és szervezte a keresztény egyházat, az országot felosztotta megyékre s élökre ispánokat nevezett ki, a kik katonák is voltak, de meg a királyi uradalmak jövedelmeit is kezelték. ::

:: István király után, a kit a kereszténység körül kifejtett buzgalmáért az egyház 1083-ban szentjei közé iktatott, a német császárok, legkivált III. Henrik, megkisérlették Magyarországot hűbéres tartománynyá tenni, de többszöri kisérletük kudarczot vallott s kénytelenek voltak 1055-ben békére lépni. ::

:: A mint a királyi hatalom eléggé megerősödött, különösen Szent László óta, az ország nemcsak területileg (Horvátországgal), hanem bevándorló népelemekkel is folyton gyarapodott. A XII. században a felvidéki és erdélyi szász jövevényeket a legnagyobb szívességgel fogadták királyaink s oly messzemenő kiváltságokkal halmozták el, a milyenekre más nemzetek történetében alig van példa. Még előbb a török nyelvű bessenyők, majd a velük rokon kunok is vendégszerető hazára találtak e földön, rabló hajlamaikat békés foglalkozásokkal cserélvén fel. Végre a Balkán felől beszívárgó oláh pásztorok is otthonra leltek Erdély bérczei közt. A hazánkba telepedő németség virágzó városoknak vetette meg az alapját, melyekben csakhamar egészséges polgári elem fejlődött. ::

:: A szép fejlődésnek indult országot nagy katasztrófa rázkódtatta meg, midőn Batu kán tatár hordái 1241-ben betörtek. A mohi csata, hol az ország hadereje teljesen tönkrement, szabaddá tette a rabló tatárok előtt az ország egész területét, s egy-két év alatt romba döntöttek mindent, kiirtottak egész vidékeket. IV. Béla királynak valóságos újabb honalapítói munkát kellett végeznie, míg a nemzetet valamennyire ismét talpra állította. ::

:: Azonban nem telt bele két-három évtized s a nemzet szerencsésen kiheverte a borzasztó csapást. Sőt IV. László király már arra is képes volt, hogy Ottokár cseh királylyal szemben Habsburgi Rudolfnak segített Ausztriát megmenteni, 1278-ban a Morva mezőn. Utódjában, III. Endrében, 1301-ben kihalt az Árpád-ház. ::

:: A nemzetre visszaszállott a szabad királyválasztás joga. A vegyes házakból származott királyok közül, az Anjoukat kivéve, egy sem tudott hosszabb életű dinasztiát alapítani. Az Anjouk az olasz műveltséggel ismertették meg a nemzetet s fényes udvarukkal nem egyszer Magyarországra terelték a külföldi udvarok figyelmét is. Nagy Lajos az ország területének határait az Adriai, Fekete- és a Balti-tengerekig tolta ki s nápolyi fényes hadjárataival a magyar daliás kor megteremtője lőn. ::

:: Zsigmond alatt, kinek fejét a római császári korona is ékesíti, hatol be hazánkba a huszita mozgalom, mely a Felvidéket csehekkel árasztja el. E mozgalom új eszméket vet felszínre, de egyszersmind idegen bevándorlókkal szaporítja az ország népességét. A mai felvidéki tótok nem csekély részben az abban az időben idekerült csehek maradványai. ::

:: Az Anjouk fényét is messze fölülmulja Mátyás király udvarának ragyogása. Mátyás teljesen a renaissance gyermeke, becsüli a könyveket és a tudósokat; Budán híres könyvtárat gyűjt s magát európai tudósokkal veszi körül. A mellett kiváló hadvezér, a ki nemcsak a felsőmagyarországi cseheket fékezi meg, győzelmesen harczol Csehországban, s visszaszorítja a törököt hódító útjában, hanem hatalmába keríti Ausztriát s elfoglalja Bécset is. Féken tudja tartani a pártoskodó főurakat, s noha elhatározásaiban makacs, ellenmondást nem tűrő, törvényeiben a bölcs mérséklet és az igazság szeretete vezérli. Ezért nevezi őt a nép ma is «Igazságosnak». A Mátyás király utáni Jagello-korszakot az államhatalomnak minden téren való hanyatlása jellemzi. A török nagy haderővel tör be s 1526 augusztus 29-én Mohácsnál királyával, II. Lajossal együtt vérzik el a nemzet «dísze virága». ::

MÁRIA TERÉZIA KIRÁLYNŐ

:: Az ország csakhamar három részre oszlik; nyugaton a Habsburg-ház foglal tért, keleten Erdélylyel, mint középponttal nemzeti fejedelemség létesül s a kettő közé Buda székhelylyel befészkeli magát a török. A XVI. század török háborúi a nemzeti önfeláldozásnak csodálatos példáit mutatják; a lelkekben a hitujítás is nagy változásokat hoz létre. A török kérlelhetetlen adózási rendszerével, tatár segédhadainak vandalizmusával pusztává tarol egész nagy vidékeket. ::

:: Növeli a nemzet elviselhetetlen terheit a német zsoldos katonaság garázdálkodása, melyet I. Ferdinánd és utódai azzal a különben üdvös czélzattal helyeznek be a magyar várakba, hogy a törököt kiűzni segítsen. Azonkívül az udvar a protes-

tánsokat is elnyomja, s ezzel is nagy mértékben növeli az elégedetlenséget: úgy, hogy nem telik bele egy század a Habsburg-ház trónra jutása óta s a nemzet kénytelen fegyvert fogni veszélyeztetett alkotmányának és vallásszabadságának védelmére. Bocskay István, Bethlen Gábor, Rákóczi György erdélyi fejedelmek állottak a szabadságharcz élére és az egész XVII. század a nemzet és a dinasztia közötti harczban telik el. A vérbe fojtott Wesselényi-összeesküvés után Thököly Imre, majd II. Rákóczi Ferencz tűzik ki a szabadságharcz lobogóját s noha önfeláldozó életpályájuk bujdosásban ér is véget, a nemzet erőfeszítései nem maradnak hatástalanul. :: Külföldi segélycsapatokkal egyesült magyar és császári seregek 1686-ban visszafoglalják Budát a töröktől s Magyarország lassanként felszabadul a török járom alól, mely alatt 145 esztendeig görnyedett. I. Lipót ennek díja fejében a fiörökösödés jogát kérte és kapta a nemzettől az 1687-iki pozsonyi országgyűlésen. ::

:: 1711-ben a fáradt kurucz sereg leteszi a fegyvert a majtényi síkon az ország alkotmányának biztosítása mellett. III. Károly király 1723-ban Pozsonyban országgyűlést tartat s elfogadtatja a Pragmatica sanctiót, mely a magyar koronát a leányágnak is biztosítja. De egyszersmind megfogadja itt a király, hogy nemcsak ő, hanem utódai, Magyarországnak és kapcsolt részeinek törvényesen megkoronázott királyai sértetlenül meg fogják tartani Magyarország összes sarkalatos törvényeit és szabadságát. ::

II. RÁKÓCZI FERENCZ

:: A mint III. Károly behunyta szemét és leánya, Mária Terézia elfoglalta a trónt, egész Európa fölkelt ellene. A porosz, bajor, franczia, szász, spanyol és nápolyi király mind jogot formált az örökséghez s Mária Terézia, karján kéthónapos kis fiával, Józseffel, a pozsonyi országgyűlésen (1741) könyes szemekkel szólította fel hűséges magyar nemzetét trónja védelmére. Az országgyűlésen egybegyűlt rendek a «Vitam et sanguinem pro rege nostro» felkiáltással feleltek; nemcsak általános nemesi felkeléssel, hanem ujoncz katonákkal és mindennemű termesztményekkel siettek a szép fiatal

királyné segítségére, ki csakhamar minden ellenségén fényes győzelmet aratott. Fia, II. József, e korát jóval megelőzött, felvilágosodott uralkodó, hogy nagyszerű terveit keresztülvihesse s keze a koronázási eskü által meg ne legyen kötve, nem is koronáztatta meg magát. Nagy reformjait — minők a vallástürelmi rendelet, az ország lakosságának összeírása, a közigazgatás és közoktatás terén a német nyelv életbeléptetése — a nemzet roppant felháborodással fogadta s végre is halálos ágyán, egy-két üdvös rendelkezését kivéve, vissza kellett azokat vonnia. ::

:: II. József erőszakos reformjai rázták fel aléltságából a nemzetet. ::

:: Az 1790. évi országgyűlés szigorúan körvonalozta a magyar állam közjogi helyzetét. Legfontosabb intézkedései: az új király tartozik magát hat hónap alatt megkoronáztatni; a nádorválasztás a régi törvények alapján történik. A szent koronát, melyet József az országból kivitetett, Budán őrzik, s onnan az országgyűlés beleegyezése nélkül el nem vihetik. Magyarország kapcsolt részeivel együtt szabad és független ország, azaz semmi más országnak vagy népnek alá nem vetett, hanem saját állami léttel és alkotmánynyal biró; ennélfogva saját törvényei és szokásai szerint országlandó és kormányozandó. ::

:: A király az országgyűlés beleegyezése nélkül nem róhat ki semminemű adót sem a nemesre, sem a nemnemesre és nem is szedhet katonát. Ugyanez országgyűlés újból biztosította a protestánsok szabad vallásgyakorlatát. A kormányzás nyelvének ugyan a latint hagyta meg, de már hangoztatta annak szükségét is, hogy a kormányzat is a magyar nyelvet használja. ::

KOSSUTH LAJOS

:: A franczia forradalom eszméinek hatása már meglátszik a törvényhozás vitáin. De ezután csakhamar erős reakczió indul meg az udvar részéről, melyet a Martinovics-féle összeesküvés még inkább fokoz. A magyar irodalom, mely a nemes testőrök működésével éledt fel, jelentőségében mind nagyobb tért hódít s Kazinczy Ferenczben valóságos heroszra tesz szert. A nemzet századosok mulasztásokat

igyekszik pótolni; a napoleoni háborúk és válság (a devalvációk) visszavetik ugyan, de annál inkább érzi, hogy helyzete tarthatatlan, hogy fejlődnie, átalakulnia kell, ha a művelt államok között helyét meg akarja állni. ::

:: A vajúdó kor egy nagy fiat szül, gróf Széchenyi István személyében, a ki a nemzet regenerálására vállalkozik. 1825-ben még mint egyszerű huszártiszt nagylelkű adományával alapját veti meg a Magyar Tudományos Akadémiának. Azután korszakalkotó munkáiban kulturális és gazdasági reformokra törekszik. Reformtervei összeütközésbe hozzák kora legjelesebb férfiaival, Dessewffy Józseffel, Wesselényivel, Kossuthtal, de ő nem csügged. Törvényben mondatja ki a Budát Pesttel összekötő lánczhíd építését, s ezzel rést üt a nemesek adómentességének kiváltságán. Széchenyi is be akarja venni a népet az alkotmány sánczai közé, de előbb szükségesnek tartja, hogy a nemzet vagyonosodjék s azután az magától fog bekövetkezni. A lángszavú Kossuth Lajos ellenben minden közbevetés nélkül követeli a kiváltságos osztályoktól ez áldozatot. A nemzet többsége Kossuth táborába sereglik. Széchenyi pedig mindinkább veszti népszerűségét. ::

:: A heroikus küzdelem, melyből Magyarországnak úgyszólván minden jelesebb fia kivette a részét, az 1848 április 11-én szentesített törvényekkel ért véget. Ezek lényege: független felelős magyar miniszterium, évenként országgyűlés Budapesten, népképviseleti rendszer, közös teherviselés, sajtószabadság. Az eddig arisztokratikus alkotmányból demokratikus alkotmány lett és ettőlfogva Magyarország minden fia teljes jogegyenlőséget élvez. ::

DEÁK FERENCZ SZOBRA BUDAPESTEN (HUSZÁR ADOLF MŰVE)

:: Megalakult az első felelős miniszterium is gróf Batthyány Lajos elnöklete alatt és tagjai közé számította többek között Kossuthot, Széchenyit, báró Eötvös Józsefet és Deák Ferenczet. Azonban a sötétben csakhamar működni kezdtek titkos erők, melyek a nemzeti vívmányok megsemmisítésére törtek. Felbujtották ellenünk a nemzetiségeket s csakhamar kilencz oldalról fenyegette ellenség az új alapokon felépített államot. A magyar honvédség s a hazafiúi lelkesedés csodákat művelt; és

SZÉCHENYI MEGALAPITJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIÁT. (EMLÉKTÁBLA AZ AKADÉMIA PALOTÁJÁNAK FALÁBAN. HOLLÓ BARNABÁS MŰVE)

a császári seregek nem is birtak vele. Az 1849 április 14-iki függetlenségi nyilatkozat után Ausztria az orosz czárhoz fordult segítségért s a túlnyomó erővel szemben Görgei Artur Világosnál kénytelen volt kapitulálni. A nemzet legyőzetett s leghívebb fiai bitófán végezték életüket, vagy ha elkerülték a halált, börtönbüntetéssel sujtották őket. ::

:: Azután másfél évtizednél hosszabb ideig tartó abszolutizmus következett, mely alatt bécsi miniszterek ismét centralizáló irányban kísérleteztek Magyarországgal. Ausztriát nemcsak a csatatereken, hanem a politikai kormányzás mezején is nagy csalódások érték. A magyar nemzet pedig, melynek ekkor a «haza bölcse», Deák Ferencz volt a vezére, némán tűrte a szenvedéseket s állhatatosan kitartott jogai mellett. ::

:: Végre is az áldatlan állapot király és nemzet között kiegyezésre vezetett s 1867 junius hó 8-án I. Ferencz József a nemzet lelkesedése mellett királylyá koronáztatott. ::

:: A nemzet ez alkalommal is erősen hangsúlyozta s az uralkodó is törvénynyel szentesítette, hogy «Magyarország saját alkotmányánál fogva önálló és független ország» s nem tartozik az ausztriai császársághoz tartozó országok közé (1867. évi III. t.-cz. 2. §.). ::

:: Az ugyanez évben alkotott XII. t.-cz. is a pragmatica sanctiónak mint elismert jogalapnak elveiből kiindulva, Magyarország és társországainak teljes közjogi és kormányzati önállóságát külön kiemelte; a közös érdekű ügyek intézésére és kezelésére nézve pedig Ausztria és Magyarország közt a teljes paritást kötötte ki. A külügy, hadügy és az ezeknél felmerülő költségekkel kapcsolatos közös pénzügy kérdéseiben a magyar országgyűlés és az osztrák birodalmi gyűlés által kiküldött delegácziók határoznak. A hadügyre nézve a 11. szakasz Ő Felsége alkot-

A MAGYAR ORSZÁGGYÜLÉS HÓDOLATA A KIRÁLYI PÁR ELŐTT AZ EZREDÉVES ÜNNEPEN. (BENCZUR GYULA FESTMÉNYE)

Könyves Kálmán r. t. jogosításával.

mányos fejedelmi jogának tartotta fenn az egész hadseregnek és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének egységes vezényletét és belszervezetét illető rendelkezést. Minden egyéb kérdésben Magyarország ezer esztendős alkotmánya és koronás királya által szentesített saját törvényei alapján Ausztriától teljesen független állam. ::

:: I. Ferencz József áldásos uralkodása kútfeje a magyar nemzet legújabb értelmi és gazdasági gyarapodásának. 1896-ban a magyar állam az uralkodóházzal egyetemben fényesen megünnepelte ezeréves fennállásának fordulóját s az új ezredév küszöbén a nemzet szabad fejlődése és a művelődés minden eszközének birtokában, törhetetlen hűséggel ragaszkodva alkotmányához és koronás királyához, biztos hittel és aczélozott erővel dolgozik a modern nemzeti állam épületének betetőzésén. ::

:: Akár vasuton akár hajón közeledünk Budapest felé, már jóval elébb, semhogy a város szivébe érnénk, egy világvárosnak körvonalai bontakoznak ki szemeink előtt. :: Igazán tündéri látvány, a mikor a Felső-Dunáról gőzhajón érkezünk meg ide. Az esti sötétségben már jó messziről dereng az égboltozat a várost világító sok ezer gáz- és villamos-lámpának egymásba szürődő fényétől. Ha derült az est vagy épen holdvilágos: mesésen rajzolódnak le az ég boltozatán a budai várhegy, a Szent Gellérthegy, a Mátyástemplom, a királyi vár, az országház és egyéb hatalmas épületek kupolái, csúcsai, tetőzetei. A ki a természet és az emberi kéz remekműveinek e harmóniájában akar gyönyörködni, az este érkezzék Budapestre a Bécs felől jövő kényelmes, szép hajók egyikén és soha sem fogja feledni azt a képet, a mely előtte már messziről feltárul. ::

:: Bárhonnan tekintünk is le Budapestre, el kell ismernie mindenkinek, hogy e város a földkerekségnek egyik legszebb pontján fekszik. ::

:: De nemcsak fekvésének szépségével illeszkedhetik bele Budapest jogos büszkeséggel a legszebb nagyvárosok sorába,

MÁTYÁS KIRÁLY VADÁSZSZOBRA A KIRÁLYI PALOTA FŐBEJÁRATÁNÁL. STROBL ALAJOS MŰVE

BUDA KÉPE
A KIRÁLYI VÁRRAL

hanem építkezésével, beosztásával, köz- és magánépületeinek sokaságával, pompájával, közintézeteinek fejlett voltával és gazdagságával, szóval mindazzal, a mi egy művelt, polgárosult város ismertető jele. ::

:: ::

:: Az a föld, a melyen Budapest elterül, régi históriai föld. A bevándorlás idejében keresztül-kasul járták azok a népcsoportok, melyek a Duna mentén kerestek telepedő helyet. S hogy már az ókorban s a középkor első századaiban nem keletkezett ezen a helyen nagyobb, történeti multú város, annak fő oka a politikai viszonyokban, a népvándorlás folytonos harczaiban rejlett és abban, hogy az itt megfordult népekből hiányzott az államalkotó képesség. ::

:: A gondviselés csak a magyar nemzetnek adta meg, hogy itt államot alapítva, idővel városok is keletkezzenek. ::

:: Budapest, Magyarország mai fővárosa és gyakran a magyar királyok székhelye, tulajdonképen három városból tömörűlt egygyé. Ezek: Óbuda, Buda és Pest, melyek kezdetüktől fogva külön-külön fejlődtek és csak 1873-ban egyesültek Budapest elnevezés alatt egy várossá. ::

:: A főváros budai része kétségtelenül a régibb keletű. Keletkezésének idejét biztosan meg nem állapíthatjuk, de hogy a Kr. utáni 70-ik esztendőben a mai Óbuda helyén már népes római gyarmat volt (Aquincum), arra bizonyíték az ott kiásott, főkép az utóbbi évtizedekben napvilágra került római eredetű épületek és épületromok mennyisége. ::

:: Árpádnak, a honalkotó nagyfejedelemnek koráig, ennek a római gyarmatnak is változó sorsa volt. ::

:: A midőn Árpád 896 körűl a Pest alatt fekvő Csepel-szigetet birtokába vette, átkelt a Dunán és elfoglalta Aquincumot is, melyet a monda szerint Etelvárnak nevezett el. Körülbelül ez időben kezdődik Óbuda története. IV. Béla királyunknak tulajdonítják az újbudai — a mai budai — várnak felépítését, ki az 1242-iki tatárjárás után több várat és erősséget emeltetett. ::

BUDA KÉPE A LÁNCZHÍDDAL ÉS A MÁTYÁS TEMPLOMMAL

:: Újbudának története ettől fogva elválaszthatatlanúl összefüggött a magyar birodaloméval. ::

:: Ettől az időtől kezdve Ottó királyig Buda volt a királyok székhelye. I. Károly, Nagy Lajos atyja, megerősítette ugyan a várost régi jogaiban, de székhelyét Visegrádra tette át. ::

:: Zsigmond király 1416-ban Párizsba utazott, hogy ott állami és egyházi ügyeket elsimítson, s ekkor onnan mintegy 200 müvészt és munkást küldött Budára, hogy a IV. Béla által építeni kezdett várat befejeztesse. Azt a részt, melyet Zsigmond építtetett, «friss palotának» nevezték. Ott állott, a hol a mai királyi várpalota északi szárnyépülete van. ::

:: A «friss palota» előtt levő tér, a mai Szent György-tér, 1457-ben egy kegyetlen és igazságtalan, véres itélet színhelye volt; itt fejezték le királyi eskü ellenére az ártatlan Hunyadi Lászlót. De mintha csak a gondviselés sujtó keze akarta volna ezt a véres igazságtalanságot megtorolni, már egy évre rá, a hős dalia öcscse, az ifjú Mátyás lett a nemzet szabad választása folytán az ország fejedelme és így ura Budavárának is. Az ő uralkodásával kezdődik Buda legdicsőbb és legfényesebb korszaka. Mátyás sok új és pompás épületet emeltetett, főiskolát állított, melyet oly nagyra tervezett, a minőről a renaissancekorbeli Olaszországban még csak nem is álmodtak az emberek; kibővítette a királyi palotát is és sok helyet foglalna el, ha le akarnók írni azt a fényt és pompát, a melyet korának krónikásai és történetírói az ő ily irányú tevékenységéről feljegyeztek. Alkotásai között legjelentősebb volt világhírre emelkedett könyvtára, melyet, fájdalom, tehetetlen utódai alatt kizsákmányoltak és széthordtak. Ennek maradványait Buda eleste után a törökök rakták hajókra és vitték magukkal Konstantinápolyba. Azokból a Korvinákból, melyeket a törökök Buda elfoglalásakor zsákmányul elhurczoltak, négyet Abdul Aziz szultán a Szuezi-csatorna megnyitása alkalmával I. Ferencz József királyunknak ajándékozott, a ki azokat viszont a Magyar Nemzeti Muzeumnak ajándékozta. Ezek között van egy codex a híres firenzei mester, Attavante miniatür rajzaival. 1877-ben pedig az 1909-ben trónvesztett szultán, II. Abdul Hamid elismerésül azért a rokonszenvért, melyet

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA PALOTÁJA (TERVEZTE STÜLER). ELŐTTE ALAPÍTÓJÁNAK, GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁNNAK SZOBRA

a magyar ifjúság az orosz-török háborúban a török nemzet iránt tanusított, 35 Korvínát ajándékozott vissza a magyar nemzetnek. Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy Mátyás király 1472-ben Budán nyomdát is alapított. ::

:: Mátyás uralkodásában végzetes hibát követett el, hogy nem intézményekkel szilárdította meg a királyságot, s a mi ezzel egy volt, az országot, hanem saját hatalmas lángelméjét tette azok helyére, s így az ő halála után gyenge, tehetetlen uralkodók kezére jutott az ország, elerőtlenedett s ezzel letünt a fővárosnak, Budának csillaga is. És ez után ugyanaz lett Budának sorsa, a mi az ország nagy részéé, tudniillik a török uralom. 1529-ben Szulejmán szultán elfoglalta Budát és Szapolyai Jánosnak adta át, kit a magyarok egy része, I. Ferdinánd ellenében, királylyá választott. Míg János király élt, a törökök nem igen háborgatták a város birtokában, de alig hogy meghalt, Szulejmán bevonult Buda várába. Ez 1540-ben történt. Hiába kísérelték meg a Habsburgok, a kik I. Ferdinánd személyében ekkor Magyarország királyi trónjára jutottak, az országnak a török fennhatóság alá jutott részeit s így Budát is visszavenni; a több ízben megkísérelt ostromok daczára ez sokáig nem sikerült, míg végre 1686 szeptember 2-án, az Európa minden részéből összesereglett keresztény hadaknak, a melyek között a magyarok nem csak számra, de vitéz-

A VIRÁGÁRUSOK

ségre nézve is méltó helyet foglaltak el, sikerült a várat visszavívniok. Az ostrom fővezére a nemes vitéz Lotharingiai Károly volt, de Petneházy Dávid magyar hős volt az első, a ki Buda ormára a győzelmi lobogót kitűzte. A szintén hős Abdi basa, a ki vitézül védte ezt az erősséget, melynek birtoka oly fontos volt az ozmán hatalomra nézve, az elsők között esett el a berohanó keresztények kardcsapásai alatt. Az egész művelt Európa örömtelten fogadta Buda felszabadulásának hírét; a külföld sok helyén tartottak hálaadó isteni tiszteleteket és különféle díszes ünnepségeket a nagy esemény örömére. ::

:: Buda visszakerült tehát a magyarság birtokába. De minő állapotban! Már a török rabság alatt is pusztulásnak indult sok régi díszes épülete; most pedig a tűz, az ágyúk golyói s a felrobbant aknák változtatták romhalmazzá.

:: Lassanként azonban ismét magához tért a város. Megtisztult romjaitól, megindult benne az építkezés, visszatért a rendszeres, nyugodt polgári élet. ::

A ZENEAKADÉMIA PALOTÁJA. TERVEZTÉK KORB ÉS GIERGL. TELCS DOMBORMŰVEIVEL ÉS LISZT FERENCZ SZOBRÁVAL STROBL ALAJOSTÓL, FELÜL ZENEGÉNIUSZOK MARÓTITÓL

:: 1703-ban I. Lipót király Budát «mint az ország egykori fővárosát és királyi székhelyét» visszahelyezte előbbi méltóságába és különféle szabadalmakkal látta el. Mária Terézia az egyetemet Nagyszombatból, fia II. József a helytartótanácsot és a kama-

A MARGIT FÜRDŐ A MARGITSZIGETEN. TERVEZTE YBL MIKLÓS

rát Pozsonyból ide helyezte át. :: :: Ez időtől kezdve Buda is haladt, bár városfejlődés szempontjából csak lassú lépésben. :: :: Az 1848-i magyar szabadságharczban Buda, főkép a vár, fontos és nagyjelentőségű eseményeknek volt színhelye. 1849-ben, mialatt a magyar hadtestek másfelé voltak elfoglalva, az osztrák hadak szállották meg, de május hó 21-én vitéz honvédeink visszavívták.

A SZÉPMŰVÉSZETI MUZEUM A VÁROSLIGETBEN. TERVEZTE SCHICKEDANZ

A mult század ötvenes éveiben, minekutána szabadságharczunkban az orosz hadsereg segítségével legyőzettünk és beállott az úgynevezett abszolút uralom korszaka, Buda maradt ugyan hivatalosan az ország fővárosa, de, bár egész különálló törvényhatóság volt, mégis története jóformán összeolvadt Pest történetével. :: :: A mai Budapest harmadik

DALSZÍNHÁZ AZ ANDRÁSSY-UTON. TERVEZTE YBL MIKLÓS

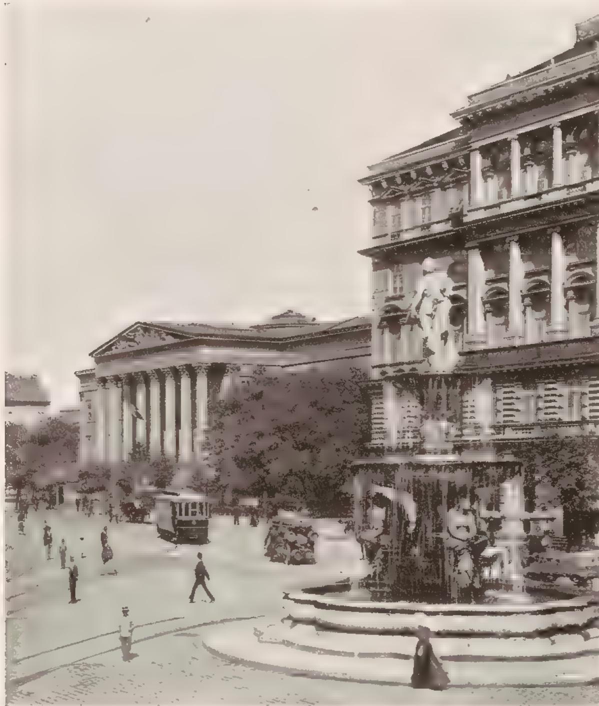
MŰCSARNOK A VÁROSLIGETBEN. ÉPÍTETTÉK SCHICKEDANZ ÉS HERZOG

városa, az egykori Pest, szintén hazánk legrégibb városai közé tartozik. Keletkezésének idejét pontosan megállapítani nem lehet. Tény, hogy neve XIII. századi oklevelekben már gyakran fordul elő s hogy a legrégibb időktől fogva szabad város volt. ::

:: A tatárjárás alatt Pest is sokat szenvedett a vad hordáktól. IV. Béla 1244-ben kiváltságlevelet adott a városnak, mely I. Ferdinánd által 1528-ban átírt másolatban megvan a főváros birtokában. IV. László újabb szabadalmakkal ruházta fel Pestet. 1286-ban őseink a Pest mellett elterülő Rákosmezején országgyűlést tartottak, mely az első volt ezen a helyen és később is gyakrabban sereglettek ide az ország rendei országos tanácskozásra. ::

:: A 146 évig tartó török jármot Pest épen úgy megszenvedte, mint Buda. ::

:: 1703-ban I. Lipót Pestnek is ugyanolyan

KÁLVINTÉRI SZÖKŐKÚT (TERVEZTE YBL MIKLÓS) A NEMZETI MUZEUMMAL

tartalmú kiváltságlevelet adott, mint Budának. Buda lett az országnak első, Pest pedig rangra nézve második városa. :: :: 1723-ban az ország főtörvényszéke, a királyi és a hétszemélyes tábla Pesten szerveztetett. 1716 és 1728 között épült az egykori rokkantak palotája, később a gránátosok, majd különféle más ezredek kaszárnyája, mely ma a Központi Városháza. :: :: Pestet is, mint egyéb városainkat fal övezte; II. József reformtörekvései és építkezései következtében lassanként leomlottak e falak és a város mindjobban terjeszkedni kezdett. Rendkívül sokat tett a két város kiépítésére a feledhetetlen emlékű József királyi herczeg, Magyarország nádora, kinek kezdésére 1808-ban Pesten az úgynevezett szépítőbizottságalakult. Ennek a tevékenysége és buzgósága folytán Pest városa óriási mértékben épült és fejlődött. :: :: Az 1825-iki országgyűlés sok tekintetben élénkítően hatott a nemzet fejlődésére. Ezen az országgyűlésen tűnt fel gróf Széchenyi István, a ki nem csak Magyarországnak, de a fővárosnak is regenerátora lett. 1831-ben az ő buzgólko-

A NEWYORK-PALOTA AZ ERZSÉBET-KÖRUTON. TERVEZTE HAUSZMANN ALAJOS

VÖRÖSMARTYNAK, A SZÓZAT KÖLTŐJÉNEK SZOBRA A GIZELLA-TÉREN. TELCS, KALLÓS ÉS MÁRKUS MŰVE

dása folytán jelent meg az első gőzhajó a Dunán. 1836-ban kezdik a Nemzeti Színház építését. Ezt a színházat 1837-ben nyitották meg s ugyanebben az esztendőben tették le a Magyar Nemzeti Muzeum épületének alapkövét.:: :: Az 1838-ik esztendő Pestre nézve vészes és végzetes volt. Az árvíz itt még nagyobb pusztítást vitt végbe, mint Budán. 2281 ház teljesen összeomlott, 827 megsérült és csak 1147 maradt sértetlen. A szerencsétlenség napjaiban az ország legelőkelőbb nagyjai, sok névtelen hőssel egyetemben, az emberszeretetnek és a halált megvető elszántságnak és bátorságnak adták tanuságát, midőn lélekvesztőkön és tutajokon bejárták az árvízborította utczákat és tereket

AZ EGYETEM KÖZPONTI ÉPÜLETE A BELVÁROSBAN

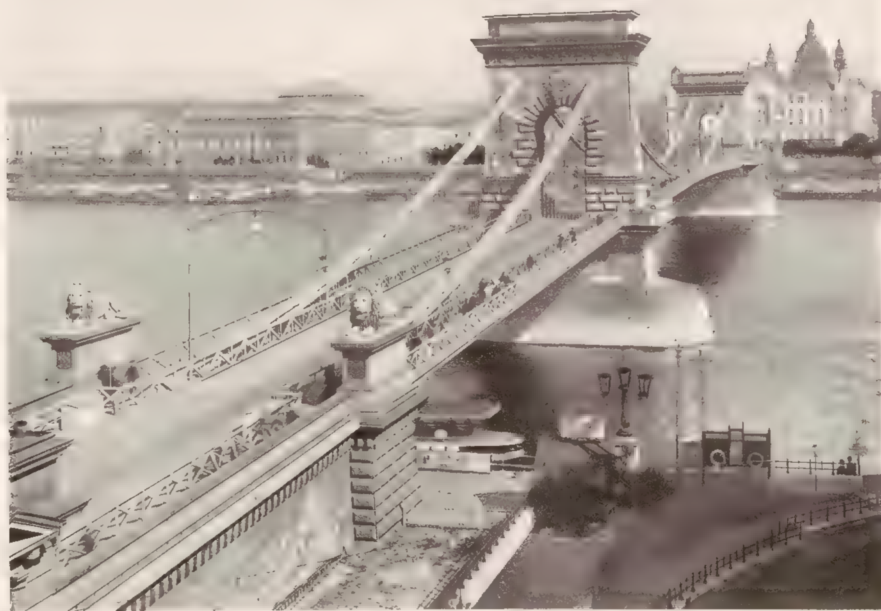

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS, AZ ÁRVIZI HAJÓS EMLÉKTÁBLÁJA A FERENCZRENDI TEMPLOM KOSSUTH LAJOS-UTCZAI OLDALÁN. HOLLÓ BARNABÁS MŰVE

s mentették a lakásaikból kiszorult inséges nép ezreit. Az az emléktábla, a melyet Budapest székesfővárosa 1905-ben a mentők legbátrabbjának, báró Wesselényi Miklósnak és a mentésben társainak emlékére illesztetett a ferenczrendiek templomának Kossuth Lajos-utczai oldalfalába, még a késő utódoknak is hirdetni fogja e nagy és nemes férfiak emlékét. ::

:: Ez az óriási szerencsétlenség volt mégis Pest városa nagyszerű fejlődésének úgyszólván kezdete. Hogy minő óriási volt a fejlődés az árvíz után, mutatja az, hogy míg 1838-ban a házak összes száma csak 4255 volt, ma ez a szám 16,829. De még ez sem mond eleget, mert tudni kell, hogy míg a házak 1838-ban nagyrészben földszintesek voltak és csak elvétve találkozott köztük egy- vagy épen kétemeletes, addig a mai 16,829 épület között földszintes csak 9139, egyemeletes 2816, kétemeletes 1929, háromemeletes 2418, négyemeletes 430, többemeletes 32 van s emeletekre nem osztott magas épület (templom, stb.) 65. ::

:: Bár még Pozsony volt az ország hivatalos fővárosa és az országgyűléseket is ott tartották, lassanként Pest lett az ország középpontja és főképen szellemi és műveltségi életének tűzhelye. Gróf Széchenyi István egész sereg alkotással járult ehhez. ::

A GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN KEZDEMÉNYEZÉSÉRE CLARK ÁLTAL ÉPÍTETT LÁNCZHÍD

:: Az 1848-iki törvények kimondják, hogy az országgyűlés helye s így természetszerűleg az ország fővárosa is ezentúl Pest. ::

:: 1848-ban Pest épen úgy résztvett a nemzet szabadságharczában, mint az egész ország, annak lezajlása után sorsa is ugyanaz lett, mint az országé. Pangás, tespedés és csend állott be mindenfelé. De a nemzet ősi ellentálló ereje legyőzte e szomorú viszonyokat is és a jobb jövő biztató jelei után az 1865-ben összehívott országgyűlés létrehozta 1867-ben az ú. n. kiegyezést. Megtörtént a koronázás is, melynek egyes aktusai Budán és Pesten folytak le. ::

:: 1873-mal új korszak virradt a fővárosra. Óbudát, Budát és Pestet az 1872: XXXVI. törvényczikk Budapest elnevezés alatt egyesítette s ez az egyesülés 1873 októberében történt meg. Hogy ez minő hatással járt, azt elsősorban a lakosság számának növekedése mutatja. 1873-ban a három város összes népessége 302 ezerre rúgott, ma (1909-ben) ez a szám a 800 ezeret már jóval meghaladta. Még hatalmasabb lesz a város, ha egykor Berlin és Bécs példájára a vele úgyszólván már összeépült szomszédos községek is Budapesthez csatoltatnak. ::

:: A mi pedig a város kiterjedését illeti, Budapest 19,444 hektárnyi területével, London és Bécs után Európa legnagyobb városa. ::

A FERENCZ JÓZSEFHÍD (TERVEZTÉK A M. KIR. KERESKEDELMI MINISZTÉRIUMBAN) HÁTTÉRBEN A GELLÉRTHEGYGYEL

A SZABADSÁGTÉR
A TŐZSDEPALOTÁVAL

:: A főváros jobboldali része túlnyomóan hegyvidék, baloldali része ellenben lapály. Hegyes vidékének legmagasabb pontja a Jánoshegy vagy Pozsonyi-hegy, mely 529 méter magas. A Gellérthegy 224 s a Várhegy 169 méter. Fizikai viszonyainak szempontjából nagyfontosságú a várost ketté szelő Duna folyam, melynek hossza a főváros területén 15·27 kilométer. Szélessége legnagyobb a Margitsziget felső csúcsánál, 800 méter, legkisebb a Gellérthegynél, 300 méter.
:: A természet legbecsesebb ajándékai közé tartoznak fővárosunk területén az ásványvíz-források. Ezek három csoportra oszthatók. Az elsőhöz tartoznak a Duna jobb partján a Gellérthegytől délre elterülő Lágymányos nevű lapály hideg keserűvíz-forrásai. Az itt fakadó keserűvíz igen jelentős és nagyon jövedelmező kereskedelmi czikk és «budai keserűvíz» néven kerül forgalomba; leghíresebb a «Hunyadi János»-ról elnevezett. A budai keserűvíz-források táplálják a gyógyító hatásáról hírneves Erzsébet-sósfürdőt. ::
:: A második csoportot a Duna mindkét partján, sőt magában a Dunában is nagy mennyiségben fakadó hévvizek teszik. Legmelegebb ezek közül a Császárfürdőé, 61·2° C., és a városligeti 970 méter mély artézi kúté, 73·8° C. A harmadik csoportba tartoznak a balparton levő hideg vasas források. ::
:: Budapest éghajlata mérsékelt, de szélsőségek is találkoznak benne. A budai hegyek között a hőség jóval alacsonyabb fokú, mint a pesti oldalon, s a levegő ott általában tisztább, üdébb és egészségesebb. ::
:: A természet három országának termékeiben elég gazdag a főváros területe. Budapest környékének rovarfaunája is igen változatos, valamint gazdag növényvilága is, mert az égalji viszonyok igen kedvezők erre. A meleg vizek legnevezetesebb növénye a Lukácsfürdő meleg tavában tenyésző tündérrózsa (Nymphæa ther-

A SZABADSÁGTÉR AZ OSZTRÁK-MAGYAR BANK PALOTÁJÁVAL

malis). Hajdan híres volt a szőllőtermelés úgy a budai hegyekben, mint a pesti oldalon, híresek még ma is az itt termelt borok, de a filloxera sokat kipusztított; a szőllők helyét részben kitünő termésű gyümölcsfák foglalták el, részben pedig nyaraló-építésre parczellázták. :: :: ::

:: Buda lakosságának száma a török uralom alatt annyira megcsökkent, hogy míg a törökök idejében 56 ezer volt, 1720-ban csak 8500 lelket tudtak összeszámlálni. Óbudán és Pesten még kevesebben laktak. A XVIII. század végén a három város lakossága ismét felszaporodott körülbelül 48 ezerre. Ez időtől, t. i. 1787-től kezdve Pest lakosainak száma felülmúlta Budáét. A nagyobb emelkedés az utolsó 70 évre esik, mert míg 1841-ben mindhárom város lakossága 107,240 volt, 1909-ben ez a szám már 823,000-re emelkedett, úgy hogy Budapest, népesedésének természetes (bekebelezés nélküli) szaporodása tekintetében ez idő szerint első helyen áll az összes európai nagyvárosok között. ::

:: Budapest lakosságának polgári eleme, épp úgy mint a többi városoké, eredetileg idegen s főképen német volt. Ma már e tekintetben is kedvező változás mutatkozik, mert míg 1891-ben a magyarság csak 67·1% volt, s így 32·9% esett a nem magyar ajkúakra, s ezek között 23·7% a németekre, addig 1906-ban a magyarság 85%-kal, az idegen ajkúak 15%-kal s ezek között a németek 9·3%-kal szerepelnek. ::

:: Vallás szerint legtöbb a római katholikus. És pedig a legújabb (1906-iki) népszámlálási adatok szerint, melyek a további számoknál is irányadók 62·1%, más keresztények számaránya 14·2%, a zsidóké 23·5%, végre egyéb vallásúaké 0·2%.

:: Legelterjedtebb a lakosság közt a magyar nyelv, a mennyiben magyarul a lakosság 93%-a beszél, a németül tudók száma 55%, a tótul is beszélőké

12%, egyéb Magyarországon honos nyelveket 12% tud, a több nyelvet beszélők száma a lakosság 55·1%-át teszi. ::

:: Budapestnek, mint törvényhatóságnak, állását külön törvény állapítja meg. A főváros jelenleg 10 kerületre van felosztva. ::

:: A kerületek közül az első három a budai, a többi hét a pesti oldalon van. A kerületek a következők: I. kerület: a Vár, Tabán, Krisztinaváros; II. ker.: Viziváros, Országút; III. ker.: Újlak, Óbuda. A pesti oldalon a IV. ker.: Belváros; V. kerület: Lipótváros; VI. kerület: Terézváros; VII. kerület: Erzsébetváros; VIII. kerület: Józsefváros; IX. kerület: Ferenczváros; X. kerület: Kőbánya és a Tisztviselőtelep. Ez utóbbi egészen új része a városnak, és bár közelebb fekszik a Józsefvároshoz, közigazgatásilag mégis a X. kerülethez van csatolva. ::

:: ::

:: Budapestnek háztartási költségei a város gyors fellendülésével óriási mértékben emelkedtek. Az 1909-i költség-

AZ OSZTRÁK-MAGYAR BANK PALOTÁJA A SZABADSÁGTÉREN. ÉPÍTETTE ALPÁR IGNÁCZ

AZ ERZSÉBETHÍD. TERVEZTÉK A M. KIR. KERESKEDELMI MINISZTÉRIUMBAN

előirányzat szerint bevétele 60·9 millió, kiadása 60·8 millió, vagyona pedig 220 millió korona. Kiadásainak átlag felerésze közmunkákra fordítandó, egy igen tetemes része, 10 millió korona pedig az iskolák személyi és dologi szükségleteire, nem számítva ide az építkezéseket. :: ::

A TŐZSDEPALOTA A SZABADSÁGTÉREN. ÉPÍTETTE ALPÁR IGNÁCZ

:: Minden egységes államban tapasztalhatjuk, hogy az ország kulturális élete a fővárosokban központosul, a fővárosok társadalmi színvonala, intézményei, sőt lakosságának egyéni tulajdonságai és gondolatvilága is az egész országot képviselik és jellemzik. Ez áll a magyar fővárosra nézve is. ::

A KLOTILD-PALOTÁK (TERVEZTÉK KORB ÉS GIERGL) A KÍGYÓTÉREN ÉS AZ ERZSÉBETHÍD

:: Közművelődési intézményeink első helyén áll a Magyar Tudományos Akadémia, a melyet, mint köztudomású, a jeles gróf Széchenyi István alapított. Czélja és rendeltetése a tudományok és az irodalom ápolása. Igen érdekes a Magyar Tudományos Akadémiában levő Széchenyi-Muzeum, továbbá a Göthe-szoba. A

A GRESHAM-PALOTA (TERVEZTE QUITTNER ZSIGMOND) SZEMBEN A LÁNCZHÍDDAL

képzőművészetek ápolására szolgálnak a képtárak és az időszaki tárlatok. Legnagyszerűbb gyűjteményünk a Szépművészeti Muzeum a Városliget bejáratánál. A nemes görög stílben épült pompás palota földszintjét a szobor- és építészeti gyűjtemény foglalja el. Itt van elhelyezve a rendkívül értékes metszetgyűjtemény is. Az emeleteket a régi és a modern mesterek képtára foglalja el. ::

PETŐFI SZOBRA A DUNAPARTON, HUSZÁR ADOLF MŰVE

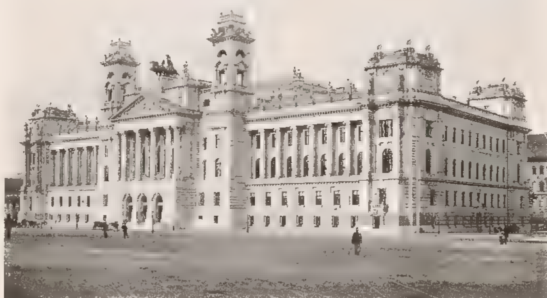
:: Képek és szoborművek kiállításával fővárosunkban főképen két intézmény foglalkozik. Egyik az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, másik a Nemzeti Szalon. ::

:: Már 1839-ben keletkezett egy ilyenféle társulat, melynek neve Műegyesület volt. Ennek helyébe lépett az 1861-ben alapított Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, a melynek új épülete szintén a Városliget bejárójánál van. A Nemzeti Szalon helyisége az Erzsébettéri kioszképület. ::

:: A főváros zenei élete igen élénk és magas színvonalon áll. A zenét művelő színházak között a Magyar királyi Operaház, a hangversenyek terén a Budapesti Filharmóniai Társaság áll első helyen. Ez a társaság az opera zenekarából alakult s a téli évadban, rendszerint novembertől márcziusig, kéthetenként nagy hangversenyeket rendez. ::

:: Itt kell megemlékeznünk a Budapesten

működő zenei intézeteinkről is. Ezek elseje és legtekintélyesebbje az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia, a melynek a Liszt Ferencz-téren gyönyörű új palotája van. Az intézetet 1875-ben nyitották meg s első igazgatója Liszt Ferencz volt. Második tekintélyes és jeles zeneintézetünk a Nemzeti Zenede, mely amannál régibb keletű és egyesületi alapon áll. ::

IGAZSÁGÜGYI PALOTA AZ ORSZÁGHÁZZAL SZEMBEN. TERVEZTE HAUSZMANN ALAJOS

:: Számot tevő intézmény a zenei tanítás terén a Zenekedvelők Egyesületének intézete, melynek főérdeme a zene- és énekművészet népszerűsítése. ::

:: Az itt felsorolt elsőrangú intézeteken kívül sok magántulajdonban lévő zeneintézetünk is van. ::

:: Színházaink között első helyen áll a Nemzeti Színház, mely a színművészet magasabb igényeit szolgálja. Ezt az intézetünket 1835-ben a nemzeti lelkesedés hozta létre. A Nemzeti Színház a tragédiának, a színműnek s a magasabb fajta vígjátéknak otthona. Magas színvonalon áll még a Vígszínház, a Népszínház, a melyben ez idő szerint a Nemzeti Színház tartja előadásait, azon kívül a Magyar Színház, a Király Színház, a Várszínház s még több színházunk.

:: A főváros és közvetve az ország tudományos életének leghatalmasabb forrásai azok a nagyszerű gyűjtemények, muzeumok, könyvtárak és tudományos intézetek, a melyekbe kincseinek színejavát összehordta a magyar kultúra. Első helyen áll a Magyar Nemzeti Muzeum, a nagy Széchenyi István gróf atyjának, Széchenyi Ferencz grófnak alapítása. 1802-ben ajándékozta a nemzet-

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN SZOBRA (ENGEL FERENCZ MŰVE), HÁTTÉRBEN LEGNAGYOBB ALKOTÁSÁVAL, AZ AKADÉMIÁVAL

A NYUGATI PÁLYAUDVAR A TERÉZKÖRÚTON

nek nagyértékű könyv- és kéziratgyűjteményét, melyet azután fokozatosan gazdagított egyéb gyűjteményekkel; később mások is járultak ezek gyarapításához, 1836-ban pedig az ország költségén építették e gyűjtemények számára a Muzeum épületét. Ma már állami intézmény. Egyes részei: a könyvtár a kézirattárral és levéltárral, továbbá a régiségtár, az állattár, az ásvány- és őslénytár; növénygyűjteményét a M. Tud. Akadémia épületében, néprajzi gyűjteményét a városligeti Iparcsarnok egyik felében helyezték el. Nagyszerű képet nyújt a Muzeum épületének csarnoka és lépcsőháza, sok freskójával. ::

:: A főváros tudományos intézetei és gyűjteményei sorába tartozik az Országos Magyar Iparművészeti Muzeum (IX. Üllői-út 33—37.), melyet Lechner Ödön és Pártos Gyula építettek s melyben magyar motivumokat vittek az építészetbe. ::

A KÖZPONTI VÁSÁRCSARNOK A VÁMHÁZKÖRÚTON. TERVEZTE PETZ SAMU

:: Budapest közönsége ama régiségek számára, melyeket Aquincum területén kiástak, gyönyörű görög stílben az Aquincumi Muzeumot építtette, a mely egyike Budapest látványosságainak és a melyet különösen a külföldiek igen sokan látogatnak. Ez a muzeum az óbudai ásatási területen van. ::

A KELETI PÁLYAUDVAR. YBL MIKLÓS MŰVE. ELŐTTE BAROSS GÁBOR SZOBRA

:: Ezen kívül van a fővárosnak még egy saját maga létesítette muzeuma, a Fővárosi Muzeum, a városligeti Stefánia-úton; végre egy harmadik, az 1906 decz. 26-án elhalt gróf Zichy Jenő által saját Rózsa-utczai palotájában létesített Zichy-muzeum, melyet az elhalt főúr végrendeletében a palotával együtt örökidőre a fővárosnak ajándékozott. Egyik legújabb muzeumunk az Országos Ráth György-muzeum, a melyet a nemrég elhalt jeles hazafinak, Ráth Györgynek özvegye ajándékozott az országnak. ::

AZ ELEVÁTOR A DUNAPARTON. ULRICH KERESZTÉLY MŰVE

:: Igen nevezetes muzeális intézmény a városligetben levő Mezőgazdasági Muzeum, és a Közlekedési Muzeum, mely a vasuti és hajózási s általában az összes közlekedési intézményeket s azok eszközeit mutatja be rendkívül gazdag és értékes gyűjteményben. ::

:: A felsorolt muzeumokon kívül figyelemre méltó még a Kereskedelmi Muzeum (V. kerület, Akadémia-utcza 3.), az Országos Tanszermuzeum (VIII. Szentkirályi-utcza 47.), a Technologiai Iparmuzeum (VIII. Józsefkörút 6.), a Magyar királyi Földtani Intézet (Stefánia-út) stb. ::

:: Nyilvános könyvtáraink között leggazdagabb a Magyar Nemzeti Muzeumé

IPARMŰVÉSZETI MUZEUM ÉS ISKOLA AZ ÜLLŐI-UTON. LECHNER ÖDÖN ÉS PÁRTOS GYULA MŰVE

1.320,000 darabbal, ezután következik az Egyetemi Könyvtár 300,000 darabbal, a Tud. Akadémiai Könyvtár 200,000 darabbal és még egyéb könyvtárak. Az Egyetemi Könyvtár külön e czélra szolgáló díszes épületben van a Ferencziek-terén. ::

:: Hogy a magyar irodalomnak is Budapest a középpontja, az bővebb megokolásra nem szorul. Itt vannak ugyanis az ország elsőrangú tudományos és irodalmi intézetei, egyesületei, társulatai, fő- és szakiskolái, könyvkiadó társulatai; itt van legnagyobb kiterjedése a hirlapirodalomnak (1906-ban volt összesen 1134 lap, melyek mintegy 130 millió példányban jelentek meg, a lapok között 955 magyar nyelvű volt). ::

:: Természetes, hogy Budapesten, mint az ország művelődési tényezőinek középpontján, van a legtöbb iskola is. ::

:: Kezdjük a legmagasabbon, a budapesti M. Kir. Tudomány-Egyetemen. Ezt még Pázmány Péter bíboros alapította 1635 május 12-én Nagyszombatban, 1777-ben Mária Terézia Budára telepítette a királyi várpalotába, II. József pedig 1784-ben Pestre, abba az épületbe, melynek helyén ma a központi egyetem főhomlokzata van s melyet 1890 és 1900 között bontottak le; helyére emelték a mai főépületet, miután elébb a szerb-utczai részt építették fel. ::

:: Az egyetemet képező négy tudományos kar közül a hittudományi, a jogi és államtudományi és részben a bölcsészettudományi karok egyetemünk em-

KIRÁLYI BÉRPALOTA A KÍGYÓ-TÉREN (TERVEZTÉK KORB ÉS GIERGL). BALRÓL A FERENCZRENDIEK TEMPLOMA

lített központi épületében vannak elhelyezve. Az orvosi kar czéljainak egész sereg épület szolgál, a melyek közül kiemeljük a boncztani intézetet, az üllői-úti belgyógyászati, a sebészeti, a nőgyógyászati klinikákat, a Pasteur-intézetet, a II. nőgyógyászati klinikát az egyetemi füvészkertben. A bölcsészettudományi kar egy része is kiszorult a központi épületből és a Műegyetem Eszterházy-utczai épületében, valamint a Sándor-utczai régi képviselőházban helyezkedett el. ::

POSTATAKARÉKPÉNZTÁR. TERVEZTE LECHNER ÖDÖN

:: Az egyetemi tanárok száma az 1907/8-iki iskolai évben 293, a tanársegédeké 65 volt, kik közül sokan élénk irodalmi munkásságot is fejtenek ki. A hallgatók száma ugyancsak az 1907/8-iki iskolai évben 6974 volt s ebből kitünik, hogy a budapesti egyetem a legnépesebbek egyike. Fenntartása évenként körülbelül 3 millió koronába kerül. ::

:: Második főiskolánk a M. Kir. József-műegyetem. A mérnöki szakképzés szervezése 1782-re vezethető vissza. 1846-ban József nádor tiszteletére József-ipartanoda néven létesítettek valamelyes technikai iskolát. Ez az iskola szerény kezdetből aránylag elég gyorsan emelkedett főiskolai rangra, mert már 1850-ben az Egyetem bölcsészeti karával kapcsolatos mérnöki intézet hozzácsatoltatott, 1856-ban pedig politechnikummá alakították át. 1871-ben mint műegyetem, egyetemi rangot nyert s ma igen kiváló helyet foglal el Európa technikai főiskolái közt. A kormány a kilenczvenes években a budai Lágymányoson a Duna partján vett egy óriási telket s azon 1903-ban megkezdette az új műegyetem építését pavillonrendszerben; egyes osztályai már ott is működnek. ::

FŐVÁROSI VIGADÓ A DUNAPARTON. ÉPÍTETTE FESZL FRIGYES

:: Az 1907/8-iki iskolai évben a tanári tes-

tület tagjainak száma 130, a hallgatóké 1541 volt. A műegyetemnek igen szép és becses könyvtára van, mely 83 ezer darabot foglal magában. ::

:: A Budapesten székelő főiskolákhoz számítandó még a központi papnevelő intézet, a református papnevelő és a rabbiszeminárium, valamint a zenei, festészeti, szobrászati és szinészeti akadémiák, továbbá az állatorvosi főiskola. Van a fővárosban 8 tanító- és tanítónőképző és egy óvónőképző. ::

:: A középiskolák közül 18 gimnázium és 5 reáliskola, továbbá 13 kereskedelmi iskola van a fővárosban. Polgári iskola 40, elemi iskola 176, kisdedóvó 94 van a fővárosban. Ez intézetek legnagyobb részét a székesfőváros tartja fenn. A főváros intézeteiben a tanulók száma 1908-ban mintegy 135 ezer volt. A főváros tulajdonában levő iskolai épületek értéke meghaladja a 30 millió koronát. ::

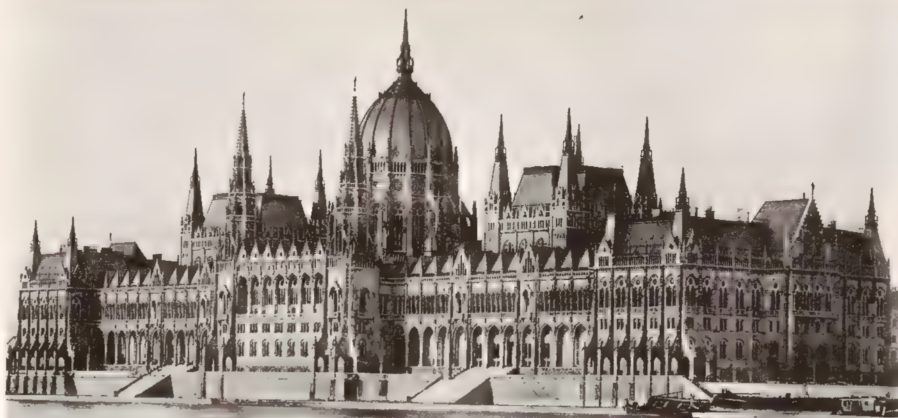
:: Az emberbaráti intézetek között első helyen áll már keletkezésének idejénél fogva is a Vakok Intézete, melyet 1827-ben állítottak fel. Most a Városligetben épített szép, nagy, palotaszerű intézetben van elhelyezve. Az izraeliták siketnéma intézetét Fochs Antal alapította, ez 1877-ben nyilt meg. Ebben nemcsak zsidó, hanem keresztény növendékek is, fiúk és leányok, egyaránt nyernek oktatást. 1908-ban a lovag Wechselmann-féle alapítványi vakok intézete is átadatott emberbaráti hivatásának. ::

GRÓF ANDRÁSSY GYULA LOVAS SZOBRA, A KORONÁZÁST ÁBRÁZOLÓ DOMBORMŰVEL, AZ ORSZÁGHÁZ ELŐTT. ZALA GYÖRGY ALKOTÁSA

:: Árvaháza Budapestnek tíz van, ezek közül három városi. ::

:: Az emberbaráti intézetek közé tartoznak a Községi Szeretetház, melynek czélja szegény, elhanyagolt és elhagyatott fiúgyermekek gondozása, nevelése és iskolázása, valamint az egyleti Klotild-szeretetház. A fővárosi szegényházak egyike a budai oldalon van, másika a pestin, a kettőben körülbelül ezer elaggott és elszegényedett fővárosi lakos talál élete utolsó éveiben menedéket és ellátást. Ide tartozik továbbá az izraelita sinylőkháza. Az 1848/49-iki rokkant honvédek számára

AZ ORSZÁGHÁZ
A DUNAPARTON.
STEINDL IMRE MŰVE

a mult század hetvenes éveiben a királyi pár adományából és közadakozásból keletkezett menedékház. Különösen megemlítendő a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület által alapított «Hajléktalanok menhelye», hol a szegény emberek néhány fillérért éjjeli szállást, fürdőt és meleg levest kapnak. ::

:: Mindezeken kívül úgy az egyes hitfelekezetek, valamint számtalan társulat és jótékony egyesület iparkodik a szegény lakosság nyomorát enyhíteni. ::

:: ::

:: A főváros szellemi és anyagi életének vázolásában igen jelentős az ipar fejlődése és terjeszkedése. A mult század második felében meghonosodott itt úgy a kis-, mint a nagyiparnak majd minden ága; nagy vállalatok, gyárak keletkeztek s nem egy iparágunk európai hírre tett szert. ::

:: Első helyen áll a malomipar, a melynek termékei a legjobbak az egész világon, szét is hordják a világ minden részébe. Nem kevésbbé nevezetes a szeszipar, főkép a sörgyártás. Igen jelentékeny a gépgyártás, érczöntés, mozdonyépítés, újabb időben az elektrotechnikai czikkek gyártása, nemkülönben a hajóépítés, a melyet a Dunagőzhajózási Társaság régi, 1840-ben alapított híres óbudai hajógyárán kívül magántulajdonban lévő telepeken is űznek. ::

:: A kereskedelem is emelkedik, s ha kedvezőtlen politikai viszonyok nem gátolnák, már régen elérte volna azt a szerepet, mely Budapestet, mint a Kelet és Nyugat között fekvő összekötő kapcsot, természetszerűleg megilleti. A kereskedelem fejlesztésére szolgáló intézmények jórészt mind meg vannak Budapesten. Pénz- és hitelintézetek, árú- és értéktőzsde, a Kereskedelmi és Iparkamara, az Országos Ipar-

A KÉPVISELŐHÁZ ÜLÉSTERME

egyesület, a Kereskedelmi Muzeum és a Közraktárak, az Elevátor. A kereskedelem egyik igen jelentékeny ága a marha- és a sertéskereskedés, melynek jelentékeny kivitele is van. Az árúforgalom évről-évre emelkedik, 1874-ben csak 19 millió métermázsa volt, ma már megközelíti a 74 milliót. ::

:: Úgy az iparnak és a kereskedelemnek, mint általában az élénkebb társadalmi életnek legfontosabb eszközei közé tartoznak azok, a melyek a helyi közlekedést szolgálják. Említendők ezek között a helyi közlekedés a Dunán, továbbá egy sereg csavargőzös, melyek a főváros két partján lévő különböző pontokat kötik össze. Azután a közuti közlekedés, melyet három vállalat tart fenn, a Budapesti Közuti Vasút, a Városi Villamos Vasút és a Budapest-Újpest-Rákospalotai Vasút; ezeknek sínvonalai keresztül-kasul szeldelik a főváros utczáit s Budapestet a kültelkekkel is összekötik. A három vállalat sínhálózatának hossza körülbelül 120 kilométer. A Ferencz József-földalatti villamos vasút a Gizella-tér alatt indul ki s két sínpárral köti össze ezt az állomást a Városligettel. Két hegyi pálya is van a fővárosban, az egyik a Budai Hegypálya, mely az alagúttól fel a Várba közlekedik, másik a Svábhegyi fogaskerekű vasút, mely nyáron át a budai hegyekbe szállítja az utasokat. Meg kell említenünk az ú. n. viczinális vasutakat is, melyek folytatásai a

AZ ORSZÁGHÁZ DÍSZ-LÉPCSŐCSARNOKA

villamos vasuti közlekedésnek és melyek a főváros körül elterülő községeket kötik össze a fővárossal. ::

:: Nemcsak a helyi közlekedés kielégítő ma már a fővárosban, hanem itt futnak össze az ország vasúthálózatának szálai is, melyek viszont Budapestet a külföld nagy városaival többnyire egyenes összeköttetésbe hozzák. Ezt a közlekedést három személypályaudvar bonyolítja le; a Keleti, a Nyugati és a Déli vasút pályaházai; ezeken kívül említendők a Józsefvárosi, Ferenczvárosi pályaházak is, melyek főkép az árúszállítás közvetítésével foglalkoznak; van továbbá még több, kizárólag az árúszállítás czéljaira szolgáló pályaudvar. ::

:: Nem hagyhatjuk említés nélkül a posta-, táviró- és telefonintézményt. Postánk gyorsasága, pontossága, megbízhatósága a legjobb hírű az egész világon. A telefonhálózatot, mely eleinte magánvállalkozás volt, az állam átvette, s ma már nemcsak a fővárosra terjed ki, hanem az egész országot, sőt a külföldet is összeköti fővárosunkkal. ::

:: Van ezen kívül a telefonintézménynek segítségével fővárosunknak egy oly vállalata is, melyhez hasonló még sehol másutt nincs. Ez a telefonon beszélő ujság, a Telefon-Hírmondó, mely egy központból a szó erejével küldi szét a nap nagyobb

részében azoknak az eseményeknek a hírét és leirását, a melyeket a nyomtatott hírlapok jóval későbben közölnek. ::

:: Mint az idegenforgalom fejlesztésére szolgáló intézményt említjük meg e helyen az «Idegenforgalmi és Utazási Vállalat Részvénytársaság»-ot, mely a magyar királyi államvasutak igazgatósága által a Magyarország természeti szépségei és egyéb nevezetességei iránt érdeklődő külföldiek tájékoztatásával van megbízva és a mely társaság a Magyar Kir. Államvasutak Központi Menetjegyirodáját (Vigadó-tér 1.) is kezeli. ::

:: Ez az iroda ingyenes felvilágosítást nyujt élőszóval és írásban és minden tudakozódó levélre azonnal válaszol. Magyarországra és annak egyes tájékaira vonatkozó tájékoztató könyveit magyar, német, franczia, angol és orosz szöveggel, szívesen bocsátja az utazó közönség rendelkezésére. Díjtalanul készít utiterveket és kivánatra kalauzokról is gondoskodik. ::

RÉSZLET AZ ORSZÁGHÁZBÓL

:: Az idegenforgalmi vállalat azonfelül rendes kocsi- és automobil-járatokat tart fenn a Magas Tátrában, a hol az utazó közönség tájékoztatására télen Tátrafüreden és Tátralomniczon, nyáron ezen két helyen felül még Csorbatón és Poprádfelkán is tart fenn kirendeltséget. ::

:: Eredetisége és az utazó közönségnek nyujtott nagy szolgálatai miatt érdemel figyelmet a Budapesten székelő «Budapesti Utipodgyász Biztosító Részvény-Társaság». ::

AZ ORSZÁGHÁZ KUPOLATERME

:: Ezt a magyar eredetű vállalatot a fellendült utazási kedv és a mind nagyobb távolságokat felölelő utazások hívták életbe. A vállalat podgyászbiztosító kötvényeit a vasuti állomásokon, szállókban és más utasforgalmi helyeken árusítja, melyekkel az utas minden adatbevallás nélkül, olcsó díjért, kerek biztosítási értékkel biztosíthatja podgyászát a legkülönfélébb káreshetőségek ellen egész Európában való utazásokra és tartózkodásokra.

:: A vállalat elnöke Rákosi Jenő, főrendiházi tag.

:: Minden városnak és vidéknek anyagi felvirágzásához nagy mértékben hozzájárul az idegenforgalom. Jóleső önérzettel mondhatjuk, hogy az ittjárt idegenek mind többször visszatérnek a magyar fővárosba és itt nyert benyomásaiknak hazájokban való közlésével Budapest idegenforgalmának erősödéséhez nagy mértékben hozzájárulnak. ::

:: Valamely város idegenforgalmának növelésére a legfontosabb tényezők egyike a jó, tiszta és kényelmes szálló. Ebben a tekintetben is el kell ismerni, hogy Budapest szállodái az utasok igényeit kielégíthetik. ::

:: ::

:: Mióta a Duna kiáradásai korlátozva vannak, a csatornázás a réginél czélszerűbb rendszeren alapszik, a vízvezetéki hálózat pedig az egész városra kiterjesztetett, a mióta továbbá a közegészség ügyét úgy a kormány, mint a városi hatóság szivén

viseli, s újabb és modern intézményekkel szolgálja: azóta Budapesten a közegészség is jobb. Hogy mennyire javult az utolsó 34 év alatt, kitünik abból, hogy míg Budapest halandósága 1874-ben 42 volt ezer lakos közül, addig 1908-ban már csak 19·9 s ez az arányszám még kedvezőbb volna, ha nem rontaná meg azt a vidékről a kórházakba nagy számban idesereglő szegény betegek sokasága 2·5‰-kel. ::

:: Kórházak tekintetében előkelő helyet foglal el székesfővárosunk az európai nagy városok sorában. Van Budapesten állami, községi, egyleti és magánkórház, igen szép számmal. ::

:: Az államiakhoz tartoznak: a lipótmezei és angyalföldi tébolydák, valamint a már említett egyetemi klinikák. ::

:: A községi kórházak közt első a Szent Rókus-kórház, a főváros legrégibb kórháza; ezzel a kórházzal egy igazgatás alatt van a pavillonszerűen épült Szent István-,

A SZENT ISTVÁN-TEMPLOM AZ ANDRÁSSY-ÚTRÓL. YBL MIKLÓS TERVE

A SZENT ISTVÁN-TEMPLOM FŐOLTÁRA

Szent László- és Szent Gellért-kórház, az ú. n. dologházi kórház és a Kis-Rókusnak nevezett bujakóros kórház; a budai oldalon a Szent János-kórházzal egy igazgatás alatt van a szintén pavillonszerűen épült nagy kiterjedésű, minden szükségessel felszerelt kútvölgyi vagy Új Szent János-kórház és a Szent Margit-kórház. ::

:: Egyesületi kórház a Vörös Kereszt Országos Egyesületének 1884-ben szintén pavillonszerűen épült Erzsébet-kórháza. ::

:: Az Irgalmasok-kórháza csak nemrég költözött új és a tudomány minden vívmányával felszerelt palotájába, a melyben a rend derék tagjai fáradoznak szegény betegek gyógyításán. ::

:: Ide sorolandó még a Szent Erzsébetről nevezett apáczák kórháza, a Stefánia szegény gyermekkórház, az 1848-ban keletkezett Ferencz József kereskedelmi kórház, a Bethesda, az Erzsébet-kórház, a Fehér Kereszt-kórház, az Izraelita-kórház, a Szülészeti- és Nőgyógyászati Intézet, a Bródy Adél-gyermekkórház. ::

:: Ezeken kívül nagy serege van a jóhírű és áldásosan működő, részint belső betegségek gyógyítására, részint sebészi műtétek czéljaira szolgáló magángyógyintézeteknek. ::

:: Nevezetesek fővárosunk fürdői, melyekről röviden már fentebb, Budapest fizikai viszonyainak ismertetésénél megemlékeztünk. Ezekben oly gazdag Budapest, hogy párját nem találjuk az egész világon. ::

:: Első helyen említendők a budai melegfürdők, melyek, a Margitszigetit kivéve, már a rómaiak alatt ismeretesek voltak, a török uralom idejében pedig nagy használatnak örvendettek. Tudnivaló, hogy a két legszebb fürdő, a Császár- és Rudasfürdő épületeinek egy részét is a törököknek köszönjük. Ez utóbbit 1560 körül Musztafa budai basa építtette a Lukács-fürdő nagy medenczéjével és tavával együtt, melynek érdekes növénye a nymphæa thermalis. ::

:: A Király-fürdő, mely a budai fürdők között a legszerényebb, ugyanazokból a forrásokból táplálkozik, mint a Császár- és a Lukács-fürdő. ::

:: A Margitszigetről, mint Budapestnek egyszersmind egyik legszebb kiránduló helyéről, alább még bővebben szólunk. ::

:: A Rácz-fürdőt állítólag Hunyadi Mátyás királyi fürdővé avatta. A Rudas-fürdő a főváros tulajdona, s mint említettük, részben Musztafa basa építkezése. A Sáros-fürdő, mely ma a környékén történt kisajátítások és építkezések miatt zárva van, szintén legrégibb fürdőink közé tartozik; ez is a fővárosé. ::

:: A budai oldalon levő fürdők között említendők még az óbudai római fürdő;

ANDRÁSSY-ÚT

vize 22° C. Ugyanabból a forrásból és még másokból is vezették a rómaiak a még ma is látható vizvezetéki csöveken a langyos vizet az aquincumi fürdőkbe. ::

:: Igen fontos és a maga nemében egyetlen Európában a Kelenföldön levő Erzsébet-keserűsósfürdő. ::

:: A pesti oldalon levő fürdők között első helyen említendő a városligeti artézi fürdő, melyet a főváros hatósága Zsigmondy Vilmos mérnök vezetése alatt fúratott.

A RÁKÓCZI-ÚT ÉS NAGY-KÖRÚT KERESZTEZÉSE

Ennek a forrásnak mélysége 970 méter, vize rendkívül bő és forró. :: Van ezenkívül több magánfürdő is, nyáron pedig a dunai fürdők szolgálnak üdülésül. :: :: Köztisztaság tekintetében Budapest a legtisztább európai városok közé tartozik. :: ::

:: Budapest főváros fekvésének szépségét, kereskedelmi fontosságát első sorban a Dunának köszönheti. A Dunapart Budapestnek legfelségesebb része, melyen végighaladva szebbnél-szebb képek váltakoznak előttünk. A pesti oldalon vannak a legélénkebb városrészek, pompás középületek s gyönyörű szép paloták. Csak az Erzsébethidon kell átmennünk, hogy a főváros kellő közepéből, a világvárosi élet zajából, a Gellérthegy hirtelen meredő kopár sziklái alá érkezzünk. Megbecsülhetetlen kincs, egy festői sziklaóriás a főváros kellő közepén! Gyönyörű a látvány, mely az Erzsébet-híd közepéről vagy a Dunán haladó hajókról nyílik. Maga az Erzsébet-híd csodálatos remekmű, egyetlen, 290 méteres nyílással hidalja át a Dunát. Lejjebb a Ferencz József-híd karcsú ívei emelkednek, alatta kiszélesedik a látókör s a vasuti összekötő hidon túl tekintetünk a végtelen síkságba vész, mutatva az utat az Al-

OKTOGON-TÉR AZ ANDRÁSSY-UTON

SEMMELWEIS NŐ-ORVOS SZOBRA AZ ERZSÉBETTÉREN, STROBL ALAJOS MŰVE

föld felé. A folyón felfelé nézve látjuk a Várhegyet a nagyszerű királyi palotával. A hegy tövében árnyas fasor vidám zöldje élénkíti a rakpartok vonalát. A királyi vár alatt a Lánczhíd, Budapest legrégibb hídja köti össze a két partot. E híd 1849-ben nyílt meg. Elegáns, könnyed alkotásával, impozáns arányaival a fővárosnak világhírű építménye. ::

:: A Lánczhíd felett folytatása van az elébbi képnek. A Duna jobbpartján a Mátyás-templom s a pompás Halászbástya néz alá, a balparton a folyó szelid hajlásában az Országház emeli hatalmas csúcsíves kupoláját. Feljebb a megtört vonalú Margithíd öleli át a Dunát, azontúl a főváros gyöngyét, a Margitszigetet zárja körül a hatalmas folyam. A főváros közepén, szemben a Gellérthegy szikláival, terül el Pest legrégibb része, a Belváros. Mint minden régi, fallal körülzárt városban, itt is keskeny, görbe utczák huzódtak. A főbb útvonalakat ma már egyenesre és tágasra szélesítette a divatos városrendezés. A kőpart útvonala az előkelő világ nyári sétahelye. A Dunapart egy kisebb terén áll Petőfi érczszobra. Közvetlen közelében van a belvárosi plebánia-templom, mely az Árpádok korában épült s melyet a főváros néhány évvel ezelőtt restauráltatott. Nem sokkal odább, a Váczi-utczában van az angol kisasszonyok temploma, melynek eredete a XIII. századba nyúlik vissza. ::

:: Az Erzsébet-hídról az Eskü-útra érünk. Két oldalt monumentális magánpaloták ékesítik, köztök a magyar király bérháza. Az Eskü-út folytatása a Kossuth Lajos-utcza. Sarkán a Ferenczrendiek-temploma szintén a régi Pestnek egy emléke, mely élénken elüt az utcza modern palotáitól, nyüzsgő forgalmától. ::

:: A Kossuth Lajos-utczának folytatása a Rákóczi-út. Ez a főváros egyik fő életere. A Rákóczi-út egyszersmind az államvasutak keleti pályaudvarához vezet, melyben az ország legtöbb fővonala fut össze. ::

AZ EZREDÉVES KIÁLLÍTÁS VAJDAHUNYADI VÁR- ÉS RENAISSANCE-KASTÉLYÁBAN ELHELYEZETT MEZŐGAZDASÁGI MUZEUM A VÁROSLIGETI SZÉCHENYI-SZIGETEN. ÉPÍTETTE ALPÁR IGNÁCZ

:: De térjünk vissza a Belvárosba. A Ferencziek-teréről az Egyetem-utczán át az Egyetem-térre jutunk. Ide néz az egyetem központi épületének komoly, kupolás homlokzata, valamint az egyetemi templom. A Váczi-utczában van az «Újvárosház». Pompás gyűléstermét Lotz festményei diszítik. A Koronaherczeg-utcza is egyike a legélénkebb utvonalaknak. Itt van a posta díszes palotája s ezzel szemben a Városház-utczában a Központi Városház. Az épület nemrég még kaszárnya volt. Barokstílű hatalmas homlokzatával egyike a főváros kevés megmaradt régi épületeinek. Általában művészi becsű régi épület kevés van Budapesten, régi alatt értve mindazt, a mi a XVIII. század végén már megvolt. A mi régi és becses épületeink vannak, azokat főképen a budai oldalon találjuk. ::

:: A Belvárostól északra, a Duna mentén terül el a Lipótváros, Budapest leggazdagabb kerülete. A Dunát pompás paloták szegélyezik. A Vigadó-téren csinos kis park mögött emelkedik a fővárosi Vigadó mór stílű homlokzata s ha innen északnak megyünk, nemsokára a Ferencz József-térre, a Lánczhíd pesti feljárójához érünk. Pompás paloták, köztök az Akadémiáé, környékezik a teret, melynek két kis parkjában Deák Ferencz és gróf Széchenyi István szobrai állanak. Az elébbi Huszár Adolf, az utóbbi Engel műve. Az ide néző Eötvös-téren áll báró Eötvös Józsefnek, a mélyérzésű magyar regényírónak, első magyar kultuszminiszternek érczszobra. Kissé beljebb, a József-téren, József nádornak emelt emléket a főváros és a nemzet kegyelete. A Széchenyi-utcza Budapest legszebb, óriási terére, a Szabadság-térre vezet. Ez a tér és az ezt környező háztömegek a régi «Újépület» nevű kaszárnya

A FERENCZVÁROSI RÓMAI KATH. PLÉBÁNIA-TEMPLOM A BAKÁCS-TÉREN. TERVEZTE YBL MIKLÓS

telkén állanak. A tér déli részén, szemben egymással, a Tőzsde és az Osztrák-Magyar Bank monumentális palotáit látjuk. ::

:: A Dunapartnak és az egész fővárosnak legszebb épülete az Országháza. Ez a hatalmas épület 1896-ban készült el Steindl Imre műegyetemi tanár tervei szerint és közel 40 millióba került; külsején 90, belsejében 168 szobor van elhelyezve. Nagyszerű kupolaterme, lépcsőháza, üléstermei, az egész épületnek gazdag diszítése, freskói, végre az épület külsejének fenséges arányai s komolysága méltóvá teszik arra, hogy egy ezeresztendős alkotmánynyal dicsekvő nemzet törvényhozásának adjon otthont. Az országház déli homlokzata előtt áll gróf Andrássy Gyula lovas szobra, Zala György szép alkotása. Szemben az Országházzal van a földmívelésügyi miniszteriumi s a Hauszmann Alajos tervei szerint épült igazságügyi palota, a melynek nagy lépcsőházi csarnoka az építő művészet ritka remeke. ::

:: A szomszéd Alkotmány-utczában van az óriási törvényszéki palota, míg a Lipótkörúton a Vigszínház ízléses épülete köti le figyelmünket. A köruton túl, egészen Újpestig, Budapest egyik gyárvárosa terül el. A Lipót-körút az egész pesti oldalon keresztül futó Nagykörútnak egy darabja. Ez a legszélesebb útja a fővárosnak; a múlt évtizedekben keletkezett s 4300 méter hosszú. Ennél jóval hosszabb a Hungária-körút, mely a város külső részein halad 7091 méter hosszúságban, de ez nincs még mindenütt kiépítve. ::

:: A Lipótvárost kelet felől a Váczi-körút határolja. Ennek folytatása a Károly-körút, Muzeum-körút és végre a Vámház-körút, a mely szintén a Dunáig vezet s e négy út együttvéve teszi az u. n. Belső-körutat. A Váczi-körút fő ékessége a főváros legszebb temploma, a Szent István-templom. A pazar fénynyel diszített templom alapkövét 1851-ben tették le s csak 1905 november havában adták át rendeltetésének. ::

:: A renaissance stilben épült, külsejében is gazdagon diszített templomot Hild József kezdte építeni, majd Ybl Miklós vette át az építés vezetését s ennek halála után Kauser József fejezte be a nagy művet. A templom hossza 86 méter, szélessége 55 méter. A 22 méter átmérőjű kupola magassága 96 méter. A templom belsejét magyar művészek remekei, magyar szentek oltárképei ékesítik, a kupolát pompás

mozaik-kirakás diszíti. A Váczi-körút torkolatánál a Deák Ferencz-téren át az Erzsébet-tér parkjába érünk. A fővárosiak e kedvelt sétahelyének bizonyára legszebb dísze Szemmelveisznek, az európai hírű nőorvosnak, az «anyák megmentőjének» gyönyörű márványszobra, Strobl Alajos alkotása. ::

:: A Károly-köruton tovább menve, a Dohány-utcza elején, szemünkbe tűnik a bizanczi stílban épült zsidó templom. A Rákóczi-út sarkán áll a Nemzeti Színház bérháza. Szomszédságában vannak az egyetem természettudományi intézetei, s ezekkel szomszédosan a Műegyetem, majd pompás kert közepén a Nemzeti Muzeum, a melynek hatalmas homlokzata gyönyörűen emelkedik ki környezetéből. ::

AZ ERZSÉBETVÁROSI RÓM. KATH. TEMPLOM. STEINDL IMRE MŰVE

:: A Muzeum gondozott kertje ma a főváros gyermekvilágának egyik népszerű sétahelye. A kert szebb pontjain irodalomtörténetünk néhány jelesének emléke áll. Az oldalbejárattal szemben van gróf Széchenyi Ferencz szobra. A kertnek legszebb szobra az Arany Jánosé, a Muzeum homlokzata előtt. A szobor Strobl alkotása. Két oldalt Arany legtökéletesebb művének, a «Toldi»-nak főalakjai vannak: Toldi és Piroska. ::

:: A Muzeum-körútról a Kálvin-térre érünk. Ez a villamos forgalom egyik góczpontja. Közepét monumentális, travertinből faragott szökőkút ékesíti. Innen a rövid Vámház-köruton át a Ferencz József-hídhoz jutunk. Balról a Központi Vásárcsarnok mellett visz el utunk. Mellette a Fővámház díszes palotája emelkedik. ::

:: A Belső-körutak túlsó oldalán terülnek el a főváros új városrészei, s ezeket sugárszerűen hasítják keresztül a külső részekbe vezető utak. Az eredetileg szűk és görbe utczákból álló városrészeket az állam és a főváros áldozatkészsége egészen átalakította. Száz milliókra tehető az az összeg, melyet az állam és a főváros az utolsó 40 év alatt a város kiépítésére és szépítésére fordított. ::

:: A Váczi-körút és a Király-utcza között terül el a Terézváros. Legszebb útvonala a 2340 m hosszú Andrássy-út. Belső részét pompás paloták ékesítik, a Köröndön túl nagyszerű villasor kezdődik. Az Andrássy-uton van az Opera gyönyörű palotája Liszt és Erkel szobraival, szemben vele a Magyar Királyi Államvasutak nyugdíjintézetének palotája. Az Oktogon táján, a hol a Nagy-körút metszi az Andrássy-

A KIRÁLYI PALOTA FŐBEJÁRATA

utat, mindig rendkívül erős az utcza forgalma. Az Oktogonon túl még jobban kiszélesedik az Andrássy-út, s külön árnyas útvonalakat szab a kocsiknak, társaskocsiknak, lovaglóknak és gyalogolóknak. Olyan pompás útvonal ez, milyennel kevés város dicsekedhetik. ::

:: A köröndön Zrínyi, Bocskay, Pálffy és Bethlen Gábor szobrai állanak. Valamennyi a király adománya. Keleti végén a még nem teljesen kész millenniumi emlékmű zárja be az útvonalat. Az Andrássy-út alatt földalatti vasút visz a Városligetbe. Ez a főváros legszebb parkja. ::

:: A Városliget bejáratánál, szemben egymással, két pompás görög stílű épület áll, a már említett Műcsarnok és a Szépművészeti Muzeum. Itt tér el jobbra a Stefánia-út, az előkelő világ pompás kocsikorzója. Ezen van a Fővárosi Muzeum, s tovább a Park-klub, a M. Kir. Földtani Intézet, az út végén emelkedő víztorony közelében. ::

:: A millennáris emlékmű mögött elegáns híd vezet át a városligeti tavon. A szemközt fekvő szigetről gyönyörű kép tárul elénk. A Mezőgazdasági Muzeum épületei ezek. A város felé eső oldala a vajdahunyadi vár mása, többi oldalán más és más építészeti stílusnak egy-egy jellemző magyarországi épülete van lemásolva és harmonikusan egybeolvasztva. Az épület mögött áll Anonymusnak, Béla király névtelen jegyzőjének érdekes szobra, Ligeti Miklós alkotása, kissé tovább pedig az amerikai magyarok által állított Washington-szobor. ::

:: A sziget mögött látjuk az 1885-iki kiállításról megmaradt óriási iparcsarnokot, melyben ma az Etnografiai Muzeum van elhelyezve; időszaki kiállításokat is rendeznek benne. Az idelátszó magas kupolájú épület a főváros egyik legérdekesebb látnivalója, a Közlekedési Muzeum. ::

:: A Városliget északi részét az Artézi-fürdő, a jelenleg ujjáalkotás miatt zárva tartott Állatkert s a nép mulatóhelyei foglalják el. ::

:: A Király-utcza nem tartozik a főváros széles útjai közé, de kereskedelmi forgalma rendkívül élénk. A Liszt Ferencz-tér sarkán van a Zeneakadémia új palotája,

MÁTYÁS-TEMPLOM A VÁRBAN. UJJÁÉPÍTETTE SCHULEK FRIGYES

A KIRÁLYI PALOTA. ÁTÉPÍTETTÉK YBL MIKLÓS ÉS HAUSZMANN ALAJOS

Liszt Ferencz szobrával. A köruton túl van a Király-színház, majd kiszélesedik az út s a pompás Városligeti fasoron át a ligetbe vezet. A Király-utcza elválasztja a Terézvárost az Erzsébetvárostól. Az Erzsébet-körúton nagyszerű magánpaloták állanak, köztök leghatalmasabb a Newyork Biztosító Társaságé. Igen szép a kerület új plébánia-temploma is a Szegényház-téren. Nem messze innen van az állatorvosi főiskola. ::

:: A Rákóczi-útról már szóltunk. Érdekes épületeit a józsefvárosi oldalon találjuk. Itt van a Nemzeti Színház, az Uránia Színház s a Népszínház. A Rákóczi-út közepe táján áll a Rókus-kórház egyszerű régi épülete. A keleti pályaudvar előtt áll Magyarország korán sírba szállt kereskedelemügyi miniszterének, Baross Gábornak szobra. A pályaudvar mögött van a millennáris versenypálya s a budapesti lóversenypálya.

:: A Józsefváros igen kiterjedt kerület. A Muzeum-körút környékén a tudományos intézetek egész sora emelkedik. Itt van a fővárosnak a népnyelvén mágnásnegyednek nevezett része is, a Muzeum mögött elterülő utczákban. Igen szép a József-utczai Jézus szent szíve temploma, valamint érdekes a Mária Terézia-téren álló kéttornyú plébánia-templom. Ebben a kerületben van a főváros egyik legnagyobb tere, a Tisza Kálmán-tér. A Köztemető-út külső oldalán van a kerepesi-temető, hol sokan nyugosznak a nemzet nagyjai közül. Legszebb ékességei: Deák Ferencz, Kossuth Lajos és Batthyány Lajos mauzoleumai s egyéb kiváló férfiak síremlékei. A kerepesi temető ma már jobbára a gazdagok temetkező helye; az új pesti temető a rákoskeresztúri határban van. ::

:: Az Üllői-úton van a már említett orvosi intézetek nagyobb része. Az Üllői-út

végén díszlik az egyetemi füvészkert. Gazdag ültetvényei, pompás üvegházai a nagyközönségnek is nyitva állanak. Közel hozzá van a Ludovika Katonai Akadémia az Orczykerttel. A Józsefvárossal határos a Népliget, mely a fővárosnak legújabb, óriási kiterjedésű rendkívül szép parkja. ::

:: A Ferenczváros a Belvárostól dél felé a Duna mellett terül el, nagy ipartelepekkel. Itt van a legtöbb gőzmalom, a vágóhidak, élelmiczikk- és gyertyagyárak, a közraktárak, az óriási Elevátor. Belső utczáinak legszebb épületei a ferenczvárosi plebánia-templom és a már említett Iparmüvészeti Muzeum. ::

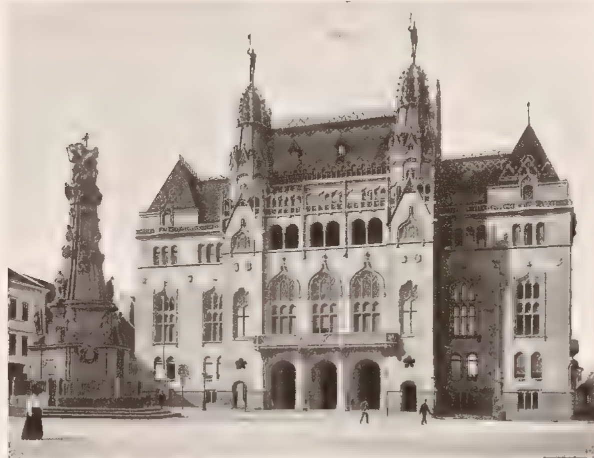
:: A X. kerületben, Kőbányán, bár az utolsó évtizedekben igen szép fejlődésnek és csinosodásnak indult, nincs jelentékenyebb és díszesebb középület, kivéve új templomát, mely különösen kitünik azzal a sikerült törekvésével, hogy stíljében magyar művészi motivumok is érvényesüljenek. ::

:: ::

:: Mint már említettük, Budapest legrégibb része Óbuda. A régi Itália városait kivéve nincs város Európában, melynek területén oly töméntelen jelenségeivel találkoznánk az egykori római uralomnak, mint itt. Nem csupán a ma lakott és kiépített Óbuda területe, hanem a városon kívül, a Szentendre felé vivő országút mindkét oldala is óriási romhelye az egykori római életnek. Már a XVIII. században fedeztek

A HALÁSZBÁSTYA. SCHULEK FRIGYES MŰVE. FENN A MÁTYÁS-TEMPLOM, JOBBRA HUNYADI JÁNOS SZOBRA

A PÉNZÜGYMINISZTERI PALOTA A VÁRBAN A MÁTYÁSTEMPLOM MELLETT. TERVEZTE FELLNER SÁNDOR

SAVOYAI JENŐ HERCZEG SZOBRA A KIRÁLYI VÁR KERTJÉBEN. RÓNA JÓZSEF ALKOTÁSA. TERVEZTE FELLNER SÁNDOR

fel Óbudán római épületmaradványokat, de ezen felfedezések iránt nehány tudós emberen kívül kevesen érdeklődtek. Havas Sándornak örök érdeme, hogy buzgóságával lehetővé tette, hogy a Műemlékek Országos Bizottsága és a főváros áldozatkészsége folytán a régi római város feltárására szükséges ásatások megtörténtek, melyek, bár befejezve ma sincsenek, már is becses, a tudományra nézve is értékes területet adtak vissza a történelemnek. A szentendrei országút mellett elterülő római amfiteatrum, egy castrum stativum, vízvezeték, fürdők, lakóházak tanubizonyságai annak a czivilizácziónak, melyet a rómaiak ide is elhoztak. ::

:: Az Aquincumi Muzeumban, melyben az itt kiásott római emlékek és tárgyak vannak elhelyezve és az elpusztulástól megóva, feltárul előttünk a rómaiak nyilvános és magános élete. Sok európai hírű jeles tudós, főképen régész fordult meg már ezen a helyen és tapasztalatokkal, feljegyzésekkel gazdagon távozott.

:: Aquincumtól befelé Óbuda város területére jutunk, melynek talaja alatt terült volt el az egykori Aquincum szomszédságában fekvő római város. Ugyancsak Óbuda és a pesti oldal között terül el az ú. n. hajógyári sziget, melyen a hajógyári építkezések közben nagyarányú maradványokat találtak. ::

:: A mai Óbuda legigénytelenebb része a fővárosnak. Utczái részben ma is rendezetlenek és szabálytalanok; házainak nagy része földszintes; csupán templomai és gyárai többi között a hajógyár emelkednek ki. ::

JÓZSEF KIRÁLYI HERCZEG PALOTÁJA A VÁRBAN. TERVEZTÉK KORB ÉS GIERGL

:: Mielőtt Óbudáról a város belsőbb részeibe visszatérnénk, ne mulaszszuk el, főképen tavaszszal és nyáron, hogy átmenjünk a Margitszigetre, melyről külön is szólunk. ::

:: Befelé jövet néhány nagy malom mellett halad el az utas. Nemsokára a Császárfürdőhöz, majd a Lukácsfürdőhöz érünk. Ennek szomszédságában emelkedik az Irgalmas-rend gyönyörű új kórháza. Ezekkel szemben a hegyoldalon szép és előkelő nyári lakok látszanak. Érdekes az az oszlopcsarnokos épület, mely a Mecset-utcza 16. számot viseli s melyben Gülbaba, a rózsák atyja, az egykori török uralom egyik legendás alakja van eltemetve; sírját Mohamed budai basa építtette 1540 és 1550 között. Hívő muzulmánok még Bokharából is elzarándokolnak ide. ::

:: Innen utunk kétfelé visz. Jobbra kifelé a budai hegyvidékre, a hol szemünkbe ötlik az Orsz. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal gyönyörű palotája; a másik útvonal pedig egyenest előre, a Duna partja mellett, a Lánczhídig vezet. Ez a Viziváros. ::

:: A Viziváros egy része a budai hegy oldalán terjeszkedik. Feltünik a lejtőn a Donáti- és Toldy Ferencz-utcza között magasan kiemelkedő állami reáliskola, e felett az Ilona-utczában álló II. kerületi egyetemi gimnázium, melyben a Ferencz József nevelőintézet internátusa is el van helyezve. Lent a Fő-utczában van a nagy pénzügyi palota,

CSIKÓS SZOBOR A KIRÁLYI ISTÁLLÓK ELŐTT. VASTAGH GYÖRGY MŰVE

a budai Vigadó s egy sereg modern épület. A Lánczhídnál utunk ismét több felé ágazik. Jobbra az Albrecht-uton, valamint ugyancsak a hegyoldalba épített két másik — egy hosszabb és egy rövidebb — uton feljutunk a Várba, de feljuthatunk oda az alagút mellett kiinduló gőzsiklóval is. Az Albrecht-út fordulójánál megállít és szemlélődésre késztet az a gyönyörű lépcsőzetes út, a mely felvezet az ú. n. Halászbástyára és a Mátyás-templomhoz. Az Albrecht-uton feljutunk a Várba, mely Budának legrégibb része, bár legtöbb épülete csak a törökök kiűzetése után épült vagy restauráltatott. A Szentháromság-téren a Mátyás-templom emelkedik, mely fővárosunk legdíszesebb és történelmileg legnevezetesebb épületei közé tartozik. ::

:: A Mátyás-templom eredete visszamegy a XIII. századba. A századok folyamán sokszor átalakították, többször újraépítették. Tornyát Mátyás király emeltette, miért is a templom az ő nevét viseli. Legújabban a kormány a főváros jelentős anyagi hozzájárulásával Schulek Frigyes műépítészünkkel restauráltatta. ::

:: A Mátyás-templom mellett levő téren áll Szent Istvánnak, az első magyar királynak bizánczi stílben készült lovasszobra, mely Strobl Alajos szobrászunk és Schulek Frigyes építészünk műve. Mögötte huzódik el a Halászbástya, a honnan igen szép kilátás gyönyörködteti a szemlélőt. A Halászbástya, mely a XI. század román stíljében épült, valóságos építészeti remekmű, mely egymaga is megérdemelné, hogy az idegenek csodájára járjanak. ::

A KIRÁLYI PALOTA SZENT ISTVÁN-TERME. TERVEZTE HAUSZMANN ALAJOS

A KIRÁLYI PALOTA HABSBURG-TERME. TERVEZTE HAUSZMANN ALAJOS

:: A Szentháromság-tér közepén van a régi Szentháromság-szobor, Budapest legrégibb szoborműve, a XVIII. század elejéről. Erre a térre néz a pénzügyminiszterium díszes és impozáns palotája. ::

:: Az utcza végén van az ágostai hitvallásúak szép temploma, mely csak nem régiben épült a régi templom lebontásakor. Az evangelikus templom közelében van a «Bécsi kapu». A kaput ugyan már lebontották, de nyílása még megvan és a neve is fennmaradt. Itt törtek rést először és itt is hatoltak be a győztes keresztény seregek 1686 szeptember 2-án. Innen előre haladva, a Szent János, más néven helyőrségi templom felé jutunk, melynek falába 1886 szeptember 2-án emléktáblát illesztettek. Ez a tábla a vár visszavételének kétszázados évfordulóját hirdeti. A Szent János-templom is egyike Budavára legrégibb épületeinek. A XIII. századból ered. Visszafelé néhány párvonalosan futó utcza ismét a Szentháromság-térre vezet, közben emelkedik az Országház-utcza és az Uri-utcza között a Belügyminiszterium palotája, melynek régibb része országház volt, s innen vette nevét az utcza is. Az épületnek ebben a régibb részében van az Országos Levéltár. Ugyancsak ezekkel az utczákkal egy irányban huzódik az ú. n. bástyasétány, a honnan a budai hegyekre a leggyönyörűbb kilátás nyílik s a honnan több lépcsős út vezet le a Vérmezőre és a Krisztinavárosba. ::

:: A bástyán ismét vissza jutunk a Dísztérre, a hol a honvédszobor, Zala György

szép alkotása ötlik szemünkbe; a Budát 1849 május 21-én visszavívó s ott elesett hős honvédeink emlékét hirdeti ez a szobor. A királyi palota felé utunk ismét kétfelé ágazik; jobbra a Szent György-, balra a Színház-utczán át. Jobbra van József kir. herczeg új palotája, a Szinház-utczában a budapesti cs. és kir. hadtestparancsnokság épülete, mellette a Várszínház, mely azelőtt karmelita szerzetesek kolostora és temploma volt, s e mellett van az egykori gróf Sándor-féle, ma miniszterelnöki palota. A két utcza között emelkedik a honvédelmi miniszterium gyönyörű palotája melynek főhomlokzata a Szent György-térre néz. Itt már látni, hogy fejedelmek lakóhelyén vagyunk. Széles uton jutunk be, jobbra és balra a királyi palotához tartozó melléképületek között a királyi palota udvarára. ::

A HONVÉD-SZOBOR A VÁRBAN. ZALA GYÖRGY MÜVE

:: Mátyás világhírű királyi palotája a város visszafoglalásakor nagyrészt a lángok martaléka lett. Mária Terézia újra felépíttette azt, bár nem oly pompásan, mint a minő régen volt. A XIX. század első felében különféle változtatásokon ment keresztül. Buda 1849-iki ostromakor úgy az épületet, mint berendezésének tetemes részét elpusztította a tűz, de az ötvenes években helyreállították s újonnan épített részekkel is gyarapították. ::

:: 1875 és 1882 között a várpalotához tartozó kert nagyobbítása végett s nehogy a kilátást az esetleg előtte építendő házak elvegyék: a király megvásároltatta az alatta elterülő telkeket és házakat. Az így kibővült területtel részben a Várkertet nagyobbították, részben az udvartartáshoz szükséges épületeket emeltek rajta. Ezeket az átalakításokat és építkezéseket Ybl Miklós tervei szerint végezték. Így lett a királyi palota kertje a legdíszesebb függőkertté. A királyi palotát legújabban impozánsan és díszesen kiépítették és kibővítették. Hozzáfogható fejedelmi palota nincs ma Európában. ::

:: A királyi várlak, a melynek építése ma már teljesen be van fejezve, sok szebbnél szebb részletben bővelkedik. Legszebb

része az átalakított régi nagy trónterem, a román stílben épült Szent István-terem, a korai renaissance stílusban épült Hunyadi-terem, a barok stílusban épült Habsburg-terem. Gyönyörűen restaurálták az udvari kápolnát is, melynek egyik oldalkápolnájában őrzik a magyar nemzet legdrágább ereklyéjét, első szent királyunknak dicsőséges jobbkezét, a melyet évenként Szent István-napján ünnepi körmenetben hordoznak körűl. Ugyancsak a királyi palotában, elzárt pánczélszobában őrzik szoros zár alatt a koronázási jelvényeket, Magyarország legdrágább kincseit, államiságának szimbolumait. ::

:: A királyi várpalotának legszebb szoborművei közé tartozik Strobl Alajos Mátyás király csoportja, továbbá az új lovagló iskola előtt álló csikós szobor, a mely ifj. Vastagh György műve, azután Sennyey Károly «Háború és béke» csoportja a nagy udvarban, s Fadrusz János oroszlánjai a főbejáratnál. ::

:: A királyi várlak díszét nagyban emeli az a gyönyörű függőkert, mely a várnak Duna felé néző homlokzata előtt a Várhegy lejtőjén terül. Itt áll Savoyai Jenőnek, a zentai hősnek szobra, a mit Róna József készített. ::

:: A vártemplom alatt van a nádori családnak, József királyi herczegnek és családjának díszes sírboltja, melyet a nádor fia, József magyar királyi herczeg, igen

A MILLENNIUMI EMLÉKMŰ OSZLOPA. ZALA GYÖRGY MŰVE

díszesen restauráltatott. Itt látható az oly korán elhunyt László herczegnek Strobl Alajos mintázta gyönyörű szarkofágja. :: :: Jogos büszkeséggel említhetjük meg, hogy a királyi várban az összes munkálatok a magyar müvészet és ipar remekei. :: A királyi vár hátulsó homlokzata körülbelül tíz emelet magasságban a Várhegynek a Krisztinaváros felé hajló oldalán van. Ezen az oldalon széles, kigyózó út vezet a Várba, az úgynevezett Palota-út. ::

A KÖZLEKEDÉSI MUZEUM A VÁROSLIGETBEN

SZOBOR A KÖZVÁGÓHÍD BEJÁRATÁNÁL. BEGAS MŰVE

:: A Palota-úton lejövet a Krisztinavárosba és a Tabánba jutunk. Ennek a két városrésznek ma is igen sok régi, girbe-görbe, rendezetlen, szabálytalan utczája van, melyek a Várhegygyel szemben levő emelkedésen és a Szent Gellérthegy északi és keleti lejtőjén vonulnak el. Szegényes olasz kisváros hangulatát kelti a szemlélőben ez a részlet. ::

:: Valamikor ez a kép még változatosabb volt, de néhány évtized óta a kunyhókat a főváros lassanként kisajátítja, mert a Gellérthegyet ezen az oldalán parczellázzák és értékes villatelkek lesznek a régi utczák helyén. ::

:: A Gellérthegytől délre, a Duna mentén, terül el a Lágymányos; beljebb a Kelenföld. Amott épült az új műegyetem, emez keserűvízforrásairól nevezetes. ::

:: ::

:: Nézzünk szét most egy kissé a magyar székesfőváros közvetetlen környékén, a mely a maga nemében, legalább egyes pontjain, igazán olyan

AZ AQUINCUMI RÓMAI MUZEUM. TERVEZTE A SZÉKESFŐVÁROSI MÉRNÖKI HIVATAL

szép, hogy nemcsak a magunk talán kissé elfogult szíve dobbanhat meg láttára az örömtől, hanem a messze idegenből hozzánk került világlátott idegen is megcsodálhatja. ::

:: Kezdjük a Városligeten, a mely Budapestnek tulajdonképen máris amolyan belső kertje. A Városliget gyönyörű park, s remek virágágyaival, szőnyegkertészeti szépségeivel, gondozott fáival és fasoraival minden ízében világvárosias. Míg egyik részében, a Stefánia-úton, szép tavaszi és nyári napokon a legremekebb kocsikorzó látványosságaival bilincsel le, más részében a tágas, széles tó csillogó tükre igéz meg bennünket. ::

:: A tóban gyönyörűen látszik Vajdahunyad utánzott várának képe; mintha tündérmesék álomvilágát látnók valami bűbájos, víz alatt születő délibáb alakjában. Télen ezen a tavon nagyszerű korcsolyapályája van Budapestnek. ::

:: A Városliget egyik érdekessége az Állatkert. A ligetben délutánonként, kivált ünnep- és vasárnapokon élénk, mozgalmas élet van s az egész környék hangos a gyermeknép kaczagásától, mulatozásától. A szó szoros értelmében vett nép számára pedig ugyancsak a Városligetben van külön mulatóhely, a «Paprika Jancsi» negyedében, a hol bódé bódé hátán tarkállik és százféle időtöltést kínál. ::

:: Ugyane fajta, de egyelőre még távolról sem ily fejlődött a jóval újabb, alig két évtizeddel ezelőtt létesített

SZOBOR A KÖZVÁGÓHÍD BEJÁRATÁNÁL. BEGAS MŰVE

Népliget, a mely a külső Józsefvárosnak folytatása. Ebbe még kevésbbé jár az úri közönség, de egyébiránt mint liget, igazán szép és főképen egészségügyi szempontból rendkívül becses a jó levegőt szomjazó lakosok számára. ::

:: Mind a két ligetet messze felülmúlja szépségével, érdekességével és fekvésének bájával a Margitsziget, a mely Budapestnek valóságos kis paradicsoma, s teljességgel egyetlen a maga nemében, minthogy a székesfővárost ketté szelő hatalmas Dunafolyam közepén nyúlik el hosszan, igézően. A Margit-szigetre még nemrég is csak hajóval járhattunk. 1900 óta azonban a Margithídról külön szárny nyúlik ki a szigetre, a melyen mindig szabad a gyalog- és a kocsi-közlekedés. Minthogy pedig a Margithidon villamos vasút viszen végig, a szigetre rándulók közül igen sokan használják most már ezt a szárazföldi útvonalat, a mely mindenesetre sokkal gyorsabbá teszi a közlekedést. ::

A KŐBÁNYAI RÓMAI KATH. TEMPLOM. LECHNER ÖDÖN MŰVE

:: A sziget József nádorunk tulajdona volt, és nevezetes szerepet játszott hazánk történetében. Már az Árpádházi királyoknak kis vadaskertjök volt rajta. Sok egyházi testületnek volt itt kolostora és temploma. Az utókor hálás kegyeletből nevezte el Margitszigetnek, IV. Béla Margit nevű szent életű leányáról, a ki ezen a szigeten volt apácza. Néhai József királyi herczeg fejedelmi bőkezűséggel gyönyörű fürdőt építtetett rajta, melyet nagyszerű kénes forrás gazdag vize táplál; szállókat, villákat, vendéglőhelyiségeket is emeltetett itt, melyek bárhol is megállhatnák helyöket. ::

:: A szigeten ma még régi divatú lóvasút visz végig, de ha csak időnyerés szempontjából nem, másképap igazán kár

itt kocsira ülni, olyan remek sétautak vezetnek a hatalmas, terebélyes fák csoportjai közt minden irányban. A Margitsziget élénkségét jelentősen növelik az újabb idők óta létesített sporttelepek is. Meg kell itt említenünk, hogy az 1908:XLVIII. törvényczikk alapján a sziget a fővárosi pénzalap tulajdona lett. ::

A KOSSUTH-MAUZOLEUM A KEREPESI TEMETŐBEN. STROBL ALAJOS ALKOTÁSA

:: Mint kellemes és szép sétahelyek említendők a pesti és budai korzók, amaz a Petőfitértől az Országházig, emez a Rudasfürdőtől a Margithídig terjed. Kirándulóhelyek tekintetében a budai hegyvidék több száz nyaralójával és változatos természeti szépségeivel nagyon emeli a főváros értékét. ::

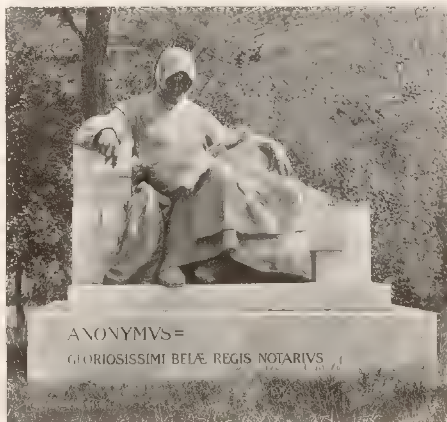
:: A Gellérthegyre legkönnyebben a Ferencz József hídtól kiindulva jutunk. Gyönyörű kép nyílik róla. Az ötvenes évek elején czitadellát építettek ide, de ezt 1892-ben a hadügyi kormány a fővárosnak átengedte. A czitadella óriási kőfala meg van bontva s erődjellege megszünt. Az Erzsébethíd felől pompás kőlépcső visz fel a hegy ültetvényeibe; a kőlépcső fölött áll Szent Gellért vértanú püspök szobra. Róla vette nevét a hegy, mert innen taszították le a Szent István után fellázadt pogány zendülők 1046-ban. ::

:: A budai hegyek vidéke erdőkben gazdag, szép vidék. Legszebb részeinek egyike a Svábhegy, a Széchenyihegynek nevezett legmagasabb csúcsával. Ide fogaskerekű vasút visz. Ha innen a Zugliget felé megyünk, utunkba esik a «Normafa» környéke s még arrább a híres «Disznófő», tovább északra van a Zugliget és a Tündérhegy, a hova a fővárosból villamos vasút vezet, a mely a Szép Ilonánál elágazik. Egyik ága a Lipótmezőre és a gyönyörű Hűvösvölgybe visz. A Lipótmezőn van az ország legnagyobb elmebeteg-gyógyintézete. A Szép Ilonától kocsi- és gyalogút vonul Budakeszi felé s itt utunkban találjuk az Erzsébet-szanatóriumot. Akár ezen az úton haladunk felfelé, akár a Disznófőtől folytatjuk utunkat: a Jánoshegyre vagy Pozsonyi-hegyre érünk. ::

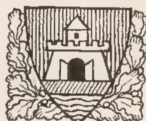
:: A Svábhegy lassanként maga is valóságos várossá fejlődik, hiszen temploma, iskolája, állandó lakossága van. ::

:: Ezeken a kiránduló helyeken kívül Budapest környékén is vannak kellemes kirándulóhelyek, a melyekre vagy hajón, vagy vasuton lehet eljutni. Ilyen Budafok, a hol a híres Törley- és François-féle magyar pezsgőgyárak vannak, továbbá a világhírű Saxlehner sziklapinczék és mint nem utolsó érdekesség, a hegybe vájt valóságos barlanglakások. ::

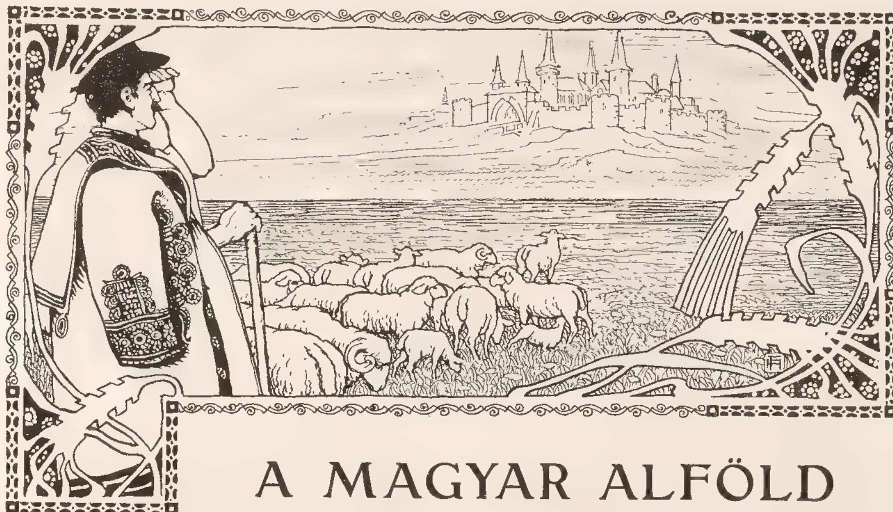
:: A pesti oldalon van Újpest és Rákospalota; kissé távolabb Fóth; továbbá a magyar államvasút mentén Gödöllő a király kastélyával és a Duna mellett fekszik Visegrád, a Dunántúl Tata-Tóváros, stb., a melyekről az érdeklődő utas e könyv más fejezetében kap felvilágosítást.

ANONYMUSNAK, BÉLA KIRÁLY NÉVTELEN JEGYZŐJÉNEK SZOBRA A VÁROSLIGETBEN. LIGETI MIKLÓS MŰVE

DÉLIBÁB A PUSZTASÁGON

A MAGYAR ALFÖLD

:: A magyar Alföld nagy rónasága Magyarország szive, a színmagyarság zömének otthona. ::

:: A merre tekintetünk röpül s a hol pillantásunk meg-megnyugszik: síkság van mindenütt. Róna, a mit nem szakít meg más, mint kanyargó vizek ezüst kígyója a melyek átszelik s végig szaladnak rajta. ::

:: A róna köröskörül a végtelenbe nyúlik. Alig-alig van észrevehető hajlása, csekély hullámzása. Néhol órajárásnyira látni a határhalmot, meg a csősz dombját, a mit úgy hánytak fel valaha, hogy legyen a pusztai őrszemnek honnan szétnéznie az ég tájékai felé. A hol a Kún-halmok kimagaslanak a nagy laposságból, ott már hegyet lát az alföldi ember szeme. ::

SZÉLMALOM FÉLEGYHÁZA VIDÉKÉN

:: Az igazi Alföld olyan, mint a csöndes, sima tenger; elfekszik némán a végtelenbe; megszégyenül rajta a sólyom szeme, a mikor a kéklő ködök táján hiába keresi a síkság véghatárát. ::

SZÉLMALOM NÁD-FÖDELETES TANYÁVAL

:: Az Alföldön úgy kél és úgy nyugszik a nap, mint a tengeren. Egyszerre köszöntheti a kelő napot minden és egyazon pillanatban búcsúzhatik tőle. A mikor keleten megjelenik nagy piros arcza: az egész mindenségre rögtön rátekint. S a mikor nyugaton eltünik: az ég vérrózsái mind egyszerre halványodnak el. ::

:: Az Alföld lelke is más, mint a hegyvidéké. A hegy lenyom és parányiságunkra zsarnokként nehezedik; a nagy magyar Alföld lelkületében pedig benne fogantatik a szabadság. Ezt a földet csak szabad nép lakhatja; ez a föld rab nemzedéket tán még a porában sem tűrne; vérrel áztatott föld ez s a szabadságért hullott vér emlékétől a levegő mámoros lelkesedések hevével telik meg. ::

:: ::

:: Az Alföld lelke a magyar lélek. A honnan eleink ide elindultak, ott is ilyen síkságok lehettek s a puszták lelke már ott is egyazonos vala az övékkel. És a mikor erre a földre léptek, itt találták a nagy rónaságon a saját lelköket. Nem is lehettek itt idegenek. A hódított új haza egy szempillantás alatt magyarrá vált általuk, minthogy az őshazához úgy hasonlított. Magyarország alföldei így lettek a magyarság főtanyáivá; s az Alföld lélektanát így látjuk egynek a magyarság lelkével: ugyanaz a színegyenesség, az a kevésszavúság jellemzi mind a kettőt. :: ::

SZÉLMALOM CSEREPES TANYÁVAL

:: Magyarország a maga egészében édes hazánk; de a színmagyar nemzeti alakok hazája mégis leginkább a magyar Alföld. Az a csöndes, méltóságos emberfajta, a mely komoly és mégis derült, a mely becsületre, megbízhatóságra, értelmességre és szívós munkabírásra első a világon, javarészben ott él a magyar Alföldön, a nagy puszták szabad levegőjén, s erkölcseiben is az Alföld lelkével van egybeforrva. :: Szántóvető és pásztor mindenütt van ebben az országban, de

a legmagyarabbat köztük ott keressük, ott érezzük, oda teszszük a nagy rónára: a magyar Alföldre. Ott van az igazi földmunkás; ott van az istenáldotta Kánaán; ott vannak a hatökrös gazdák, akikről a nóta szól s a kik a híres magyar czímeres jószágot kiveszni nem engedik. A «négy iga», a hatalmas testű, mégis könnyű magyar ökrökkel, túltesz itt minden máson. Azt a hőséget, azt a Szaharát, a mit néha hordáskor vagy akár szeptemberi szántáskor kiáll a magyar jószág, az idegen-fajta soha ki nem bírja. A magyar ökröt csak a gőzeke szorítja ki lassan; de most még ott lépked a «fehér négyes» a barázdában, és a nagy táblákon nyolcz-tíz ilyen iga halad egymás után, csendben-rendben, hogy gyönyörűség nézni. ::

A KARTALI TEHÉN-CSORDA ITATÓNÁL

:: A fejlődés és átalakulás során sok minden megváltozott már és változik folyvást a magyar Alföldön is; de az új alakulások veszteség és nyereség számláján alig van olyan fontos tétel, mint a mely a valóságos magyar tipusról szól, a mit megrontani, elkeverni s így róla részben vagy egészben lemondani annyi, mint nagy nemzeti kárt szenvedni. ::

:: A régi Alföld a valóságos puszták világa volt; városok egymástól félnapi járó földre; a községek is csak úgy a tornyaikkal emelkedtek ki a messzeségből; a harangszó meggyöngült, szinte elhalt, mire kiért a végtelen rónára. A határban még csak elvétve volt egy-egy tanya; igazi puszta volt a puszta. ::

:: A pásztornépé volt akkor a világ. A virágos legelők töretlenül kínálták zamatos füveiket a temérdek jószágnak; fehér gulya lepte a mezőséget s messziről

NÉGYES IGÁS FOGAT HEVESMEGYE ALFÖLDI RÉSZÉBŐL

úgy tetszett a rétség sötétzöld hátterétől elbűvölt szemnek, mintha egy sereg fehér kócsag lenne. A mezők szelíd lapályát sok helyen váltotta fel nádtermő lápos és rét; sással, kákával, csuhuval buja semlyék, mocsár és ingovány, a hol otthon volt a tündérmadár, a kócsag. A zöldár, a mi a Duna-Tisza közén nemcsak tavaszszal, hanem később is gyakran jelentkezett, megtermékenyítette a mezőt, a legelőt, megsürítette a nádasokat, táplálta a zombikost, a hol a rétek szivében a vízivad milliói laktak, szaporodtak.

:: És a mit a zöldár el nem végzett, arról gondoskodott a két vetélytárs: a Duna meg a Tisza. ::

:: Jöttek az árvizek, a haragos, néha rettentő kiöntések, a melyeknek akkoriban még lehetetlen volt ellenállani. A szabályozás későbbi keletű, az már a magasabb művelődés tudománya. A Duna zordabb volt, de a Tisza vadabb és hozzá még kiszámíthatatlan. Ma békén sodorta szőke vize a partot, a melyből játszin tépett le egy-egy tömböt, egy-egy réteget, vagy csak súrolta róla a homokot, porondot és vitte, sodorította, mint a tolvaj: holnap már átugrotta a sekélyebb partokat és rohant vadul az árterekre, onnan még tovább, a pusztaságra. ::

:: Az egész kiterjedt nagy Alföldnek szélső határán volt az «Ecsedi láp». Hajdanta százezer hold. Mind csupa nádas, csupa igazi mocsár és ingovány. Egyik-másik részébe tán sohase tévedt ember, hacsak télen nem, a mikor befagyott s járni lehetett rajta.

CSÉPLÉS GŐZGÉPPEL

A lápszéleken éldegélt egy ma már jóformán teljesen kiveszett, kihalt népalak: a pákász, a lápi ember, a ki abból élt, még pedig nem is rosszul, a mit a nádas és az ingovány kinált neki; épen csak ki kelletett nyújtania a kezét a sok ajándékért. A pákász halászott, csi-

JUHAKOL ÉS JUHÁSZGAZDA

kászott, tojást szedett, szárnyas vizivadak fiókáit fogdosta össze, néha még vadászott is, bár ehhez legkevésbbé értett. Készített sásból, gyékényből, fűzfavesszőből kosarakat, seprőket, gyékényt kötött-font. Ő maga is fogyasztotta a zsákmányát s a mi megmaradt, azt becserélte, eladta, csak úgy, a hogy lehetett. Az utat a lápi labirintban csak a pákász tudta, a ki ott eltévedt, bent is veszhetett mindörökre, a lápi útvesztőből ki nem talált a maga eszével és erejével. ::

:: Az «Ecsedi lápot» is lecsapolták. Pákász ott nincs többé. Vizivad sincs; elköltözik lassanként valamennyi; meg nem maradhat ott, a hol nem költhet. ::

:: A nagy ingoványból semmi sincs. Valaha feneketlen volt s ember-állat elsüppedt benne; most alig várja az esőt, olyan szomjas nyáron itt a föld. ::

:: Néha, többnyire télen, nagy füstgomoly emelkedett ki a hajdani lápból és a fekete füstfelhőt vitte a szél lassan, nehézkesen. De ez a felhő nem hűs esővel volt terhes, hanem tüzes pernyével, a mi mértföldekre is elszállt erősebb szélben. Olyankor volt ez, ha felgyujtották a lápot. Nádvágás után, ha már a kévéket kihordták s az ott maradt nádat értékesíteni sehogy sem lehetett: felégették a nádrengeteget, mert így a következő évben szép új nád nőhetett a helyén. Az égő láp lángja messzire ellátszott. Menekült akkor belőle minden; pedig sokféle lakója volt: őz, róka, sőt farkas is; valamennyi ész nélkül vitte az irháját. Vizimadár télen a befagyott lápon egyáltalában nem tanyázhatott. De tavaszszal megjött bele a nemes kócsag, a daru, a sok gém s a temérdek vadliba, vadrucza, a mocsári szalonkafélék, a nádirigók és a poszáták, a vöcskök, a búvárok, a szárcsák, a vizicsirkék, a vizityúkok, bíbiczek, gémek, ibiszek, sőt még hattyú is. S aztán a sok réti héjja, meg a sasfélék,

CSÁRDA SZOLNOK KÖRNYÉKÉN

melyek ezt a nádrengeteget lakták; a nagy halászsas, az albicilla ugyancsak otthon lehetett e környéken. ::

:: Vége van! A kócsagok elmentek, elköltöztek. Az Alföld kisebb vizeinek nyoma sincs már. ::

:: Az Alföld ma már végleg a kultúráé s még a Hortobágy is elvész multbéli alakjában, hogy újjá szülessen a mai kor számára. ::

:: ::

:: A Hortobágy!... A magyar puszták ez eszményképe! A melyen állandó épület egy sem volt hajdanában. De még fa sem, a mely árnyékot adott volna. Hanem volt rajta elszórtan fehér gulya és rajzó ménes, meg birkanyáj, és ott volt mindmegannyinak az otthona: a karám, meg a cserény. ::

:: A legigazibb magyar pásztoréletnek a Hortobágy a hazája még ma is. De a Hortobágyon már cserepes épületek vannak; a vasút ketté szeli; a «finom ménes»

ARATÓ GÉPEK MUNKA ELŐTT

régóta rendes istállóban lakik; a csikós-számadónak a régi cserényhez képest palotája van, a hol együtt él vele ija-fia, egész családja. ::

:: A Hortobágynak híres vadlibajárása van. A Ludastóra és a Pap-erére őszszel és tavaszszal ezrével jár a vetési lúd, meg a hangos szavú lilik. A mikor leszáll az alkonyat és a nyugati égen már csak az esti pir jelzi, hogy hol pihent le felhőágyába a bucsúzó tűzisten: hangok kelnek a messzeségben, a melyek eleinte halk és zavaros lármában folynak össze, de mindjobban erősödnek s kicsendül közülök egy-egy élesebb hívás, üzenet, vagy jelszó, a mire száz másik hasonló felel; s aztán ez a száz is megsokasodik és lesz belőle ezer. ::

:: Jönnek a vadludak a vízre csapatonkint. ::

:: És megtelik a levegő zúgással, gágogással; a nagy madarak zaja betölti a pusztát, hogy a saját szavát sem érti tőle az ember. Egyik falka a másik után siet a vízre; ha nem háborgatja őket puskadörej: leszállnak a sekélyes tóságra, ott sorakoznak, ott gagyognak, ott felelgetnek az érkezőknek, a míg valamennyi meg nem jön «aki» ide vágyott. Akkor elcsöndesül a tájék; a temérdek vadlúd féllábon állva, fejét szárnya alá dugva, pihen. ::

:: Ez még ma is így van és így is lesz sokáig. ::

:: A Hortobágyot nem olyan könnyű végkép elrontani, eredetiségeitől megfosztani. Valami még hosszú ideig megmarad belőle, a mi a terjedő kultura kára nélkül is elénk hozza a régit, azt, a mi elmult, vagy már mulóban van. ::

:: A délibáb az, a mi itt marad. ::

:: Az Alföld e bájos és kedves álomképe, a mely hű kisérője a verőfénynek, a miénk marad a legsürgetőbb művelés közepette is, a míg csak rónáink lesznek s azokon a levegő csalóka játékkal tükrözhet vissza látományokat. ::

:: A mikor a tavaszi ég derüs mosolya felvidítja a néma rónaságot s a zöld mezőségre aranyszőnyeget terít a virágzó gólyahír: a tiszta levegő távlatában egyszerre csak hirtelen támadt tóságot pillantunk meg, a mely hullámtalanul terül szét előttünk s ámbár áradást mutat, még sem közeledik. A tó vizében derékig állnak a fasorok s a pusztai tanyát is elnyeléssel fenyegeti az ár. De a sima vizen sehol sem lendül csónak; fölötte pedig nem rajzik a tóságok madár-lakossága. Holt mozdulatlanságba vész a sík víz; és a madárhangok is csak itt szólalnak meg, a közelségünkben, a sárga virágszőnyeges erek mentén. ::

LIBAPÁSZTOR A TISZA MENTÉN

:: Mert az, a mi ott látszik, csak a verőfényes napok gyönyörű álma: a délibáb.

:: S a mikor eljön a forró nyár és a puszták láposaiból felszíjja az utolsó harmatcsöppet is, a mikor már régen nincs gólyahír s a kiégett mezőn az aszály az úr, a mikor a tikkadt vándor majd meghal egy korty hűs italért s epedve keresi káprázó tekintetével reménységének egyetlen éltetőjét, az ösztövér kútgémet: akkor is megjelenik a puszták csalfán kötekedő tüneménye, a pajkos délibáb. Ott van a tó a rónaság szegélyén és még mintha a felülről áradó nagy hév forralná is: szinte remeg. ::

:: És jön az ősz, azzal a csudás hervadással, mely a nyárfa minden levelét aranypénzzé változtatja s a szél a hulló levelet marokra szedve hinti szét a pusztán, a mikor a «magyarfa», az akácz, megernyeszti lombját s utána sárgul lassan a nyárfának, a mikor a fonnyadt legelőt elkezdi tarkítani a félénken előbujdosó őszi

A TISZA TAVASZI KIÖNTÉSE

kikirics lila virága: s a délibáb, ime megint megjelenik a sugaras távolban; most is az, a mi volt, csalóka kép, soha sem teljesülhető igéret, a miben igézet van. ::

:: Azok a pusztai ködök is úgy születnek titokban, mint a délibáb. Az este még sehol sem voltak s a hajnal már itt találja gomolygó felhőiket, a melyek áttetsző fehér füstként fekszik meg a harmatos réteket. Csakhogy a délibábnak a napsugár: élete; a hajnali ködnek pedig a napsugár: halála. ::

:: Ez a pusztai köd őszszel félelmes kisértet, a mely elől menekül még a legtapasztaltabb alföldi ember is. ::

:: A délibáb csalogat, hiteget, de még csalfaságában is csupa szépség, csupa kellemes inger szemnek és képzeletnek. Az őszi köd is csalogat, hiteget, de a csalfaságával tehetetlenül bágyaszt és megijeszt. ::

:: A délibáb csak a végtelenben látszik; az egyhangú szürke köd ellenben a végtelenbe nyulik. Jön és ráborul mindenre. ::

:: Az embernek megnehezül tőle a lélekzete s elfogy a látása. A köd ellepi az eget és a földet és szemünk elé homályos függönyt húz, a mely nehány lépésnyi távolságban már elfogja a tekintet erejét, mintha hályog borulna béna szemünkre.

:: Nincs ember, a ki tájékozódni birna ebben a ködhomályban. Egy fordulat s már elveszett az irány. A vándor megy vakon, tanácstalanul és czéltalanul. A ködben elindult ember előbb-utóbb kört jár s vissza tér arra a tájékra, a honnan elindult. A sűrű ködben a hang is csalfán hullámzik tova. A ki a ködben kiáltó hang felé siet, azt veszi észre néha, hogy tulajdonképen távolodik tőle. Máshonnan hallik a kiáltás és máshol kiabál az eltévedt pusztázó. A szavát se érteni,

pedig a puszta levegője máskor csudálatos könnyűséggel vezeti a hangot. Alföldi ember csak úgy átszól egyik tanyáról a másikra; egy pár száz lépésnyi távolság meg se kottyan neki. ::

:: A hortobágyi juhász elnéz a keze alatt és a mennyire lát, megösmer mindenkit, hogy a pusztázók közül ki megy amott az ég széle felé. Igaz, hogy ott más is a csikós, mint a gulyás, meg a juhász, s már ez a különbség is némán beszél. ::

:: A fekete inges csikós köztök az első; övé a nagy, a végtelen róna. Utána következik a gulyás, a hosszúra s vékonyra sodort bajuszú számadóval, a ki a cserényen kisisten s a ki maga is sallangos lovon jár, mint akármelyik csikós. A harmadik a juhász, a ki ha gyalog nincs, akkor szamárháton ballag a nyáj után, a mely sose siet. :: ::

:: A cserény még megvan, ez a pusztai szállás, a mely keletnek fordul szemközt s a gulyások ágasfájáról messzire megösmerni, hogy ott van. A karám is megvolna, a hová a jószág haza húz s a mit a nomád pásztor a cserénynyel együtt arrább-arrább költöztet, a hogy a legelő csalogatja. Ha elfogynak az igazi puszták, mire legyen akkor a cserény? Mi dolga lesz akkor a «lakos-bojtárnak», a ki messze a várostól, a községtől, sőt még a tanyáktól is, éjjeli baktere és nappali szakácsa a pásztortelepnek? ::

BABHÁNTÁS

KARCZAGI FÉRFI ÉS MENYECSKE

:: Iszen már a híres és hírhedt magyar komondorok is ritkaság számba mennek. ::

:: Ezek a hófehér, göndörödőszőrű bozontos tigrisek, a melyek elkapták a kereket, úgy állították meg a szekeret, s a nádi farkast, a csikaszt, darabokra tépték, ha elcsíphették. ::

:: Kivált a nádi farkas volt az, a mely az Alföld rónaságát félelmessé tette havas telek idején, csikorgó fagygyal didergető éjszakákon. Csikasz volt a neve és bent lakott a lápokon, a messze terjedő járhatatlan nádasok sűrűjében. Ma már hírmondó sincs belőle. ::

:: ::

:: Már a halászat se a régi, pedig az Alföldnek a vizek mentén ez volt egyik legnagyobb értéke és érdekessége is. A tiszai halászat épp oly híres volt, mint a balatoni. A mi magyar folyónk partvidékén mindenki halászott valaha, az öreg Duna nagy halászközönségéről nem is szólva. ::

RÉPASZEDÉS

:: A szabályozások s a hajózás roppantul ártott a halnak s a halászatnak. Már a Tisza sem önt ki, hála istennek, hogy az árterek mélyedéseiben s a parti füzesek mentén elterülő sekélyekben állandó, gazdag növényzetű ivóhelyei lehesse-

KALOCSAI LÁNYOK ÜNNEPLŐBEN

nek a szaporodó halnak. ::

:: A szabályozással eltüntek a partmenti mocsarak is. A magyar Alföld évről-évre nagyobb kényszer alá kerül, hogy a művelésnek odaadja termőerőit s a mit talán veszít a regényességéből, azt sokszorosan visszakapja hasznosítása révén. ::

:: Mikor a mocsarakat és a nádasokat kiirtották róla, részben megváltoztatták régi képét, de rengeteg kincseit szabadították fel. A pásztorélet megszorítása és hanyatlása a munkás szorgalom becsét növelte meg. A mi mindkettő rovására rendkívül fellendült s kiterjedt ott: az a földmívelés, a miből egyelőre csak a nagyobb és igazibb belterjesség hiányzik, hogy pótolhassa, a mit a pásztorság hanyatlásából tán veszteségnek érzünk. ::

:: A magyar Kánaán így nyer kiterjedésben évről-évre a mívelés alá kerülő új területek által. ::

:: A minő munkát ezen az istenáldotta rónaságon a magyar munkáskéz végez: annak az egész világ bátran járhatna csudájára. A mint a gabona júniusban érni kezd, megsárgul a mezőség s a vetéstáblákon aranyhullámokat sodrít a szél. Az istenadta «élet» (így hívja a magyar paraszt a termést) piros, aczélos szemmel húzza le mindjobban a kalászt s lassankint meghajlik, lefelé csügged kincses terhétől valamennyi. ::

:: Következik az aratás, a mezei munkák

KECSKEMÉTI JUHÁSZ

TUTAJOSOK A TISZA BERKEI KÖZT

e leggyönyörűbbje. Anynyira rajong érte a magyar nép, hogy a városokban szolgáló falusi fehércselédet ilyenkor megszállja az ellenállhatatlan honvágy, mint a vándormadarat az első tavaszi fuvalomra: a «marokverő leányok» ott hagyják az úri szolgálatot; kisietnek a rónákra; kisérik a kaszást, szedik utána a rendet s aközben dalolnak, mint a pacsirta, turbékolnak, mint a ligetben fészkelő gerlicze.

:: Alighogy pitymallik, már talpon van az arató és egyre suhogtatja a kaszáját. Negyven fokos melegben is bírja a folytonos nehéz munkát a magyar arató és bírja reggeltől estig, sőt azontúl is, holdvilágos éjjel is, ha nagyon sürgős a «végzés». Ebben igazán nincsen párja a földkerekségén. ::

:: A mikor a részes «aratóbandák» elkészülnek vállalt munkájokkal, a «végző» hagyományos ünnepén letörlik arczukról a verítéket és örömnapot ülnek. Jön ilyenkor az arató nép egy csoportban, ünnepi tisztességben és tisztaságban a földesúr elé és hozza a bevégzett munka diadaljelvényéül a búzakalászból, aranysárga szalmaszálakból font aratókoszorút, a mibe ékes-színes mezei virághímzés van beszövögetve. Ezt a koszorút a marokverő leányok fonják. Az aratókoszorú előtt lépked az aratógazda, a banda feje, vezére, a ki üdvözlő szóval köszönti a földnek, termésnek urát. ::

:: Az arató az első ezen a napon minden igazán magyar vidéken. A hűséges munkás ő, a kit most az urak szolgálnak ki. A háziasszony maga főzi neki a birgepörköltöt. Az úrfi a marokverőleányokkal tánczol s a kisasszonyt a parasztlegények forgatják meg. ::

:: Ezek az aratóünnepek láthatatlan szívbéli kapcsokat tudnak megerősíteni az egyszerű nép, meg az «uraság» közt s a ki a magyar népet ismeri, tudhatja, hogy nincs jobb befektetése, mintha megnyeri magának ezt a remek emberfajtát;

HORTOBÁGYI GULYÁS

KASZÁS PARASZT SZOLNOK VIDÉKÉRŐL

mert a kit magához tartozónak érez, azért él-hal, azért tűzbe-vízbe megyen. ::

:: ::

:: Elmúlik az aratás is és a sárga keresztek kint sorakoznak a tarlókon. Következik a «hordás», a mikor a fehér czímeresek a drága életet beszállítják a szérűre, a falu végére, a hol készülnek a csudálatos asztagok és kazlak, a minőket csak a magyar paraszt tud rakni. Művészet az a maga nemében, s a ki mester benne, annak messze földön is híre jár. ::

:: Akkor már nyár van, igazi. A négyökrös szekerek lassan ballagnak a vendégoldalas szekerekkel, a melyeket ép úgy bevár a túzok, mint a csordát, a gulyát, vagy a birkanyájat. ::

:: A szérűskertekben egyszer csak megszólal a cséplőgép búgása. Az igazi aratás most folyik, a mikor valósággal fizet a kalász, oda adja kincsét, a benne rejlő magot. Alig pitymallik, már jelt ad a gőzsíp s csakhamar hallani, hogy zúg a dob, hogy kapkodja magába éhesen egyik kévét a másik után. ::

:: A cséplőgép már a gőz diadala, a mire hova-tovább következik a béklyóba vert villám, hogy szolgálja az embert. Azelőtt a cséplést hadaró fával, rúdra kötött rúddal elvégezte két erős kar is, ha más segítsége nem volt. De az alföldi embernek még ott volt a lova, a nyomtató lova, a melynek a közmondás szerint nem szokás bekötni a száját. ::

JUHÁSZ LEGÉNY A SZAMARÁVAL

:: ::

:: Sok minden elmult már, a mi volt. A szélmalmok kiveszőben; s a morajló vízimalmok is hova lettek? ::

:: A régi Alföldnek a szélmalom olyan járuléka, akár a pásztor. A síkon kiemelkednek ezek a négyszárnyú szörnyek, a melyek kúpalakjokkal messzire látszanak; szárnyaik még jóval fölibök nyújtóznak s a mikor megindul a szél: elkezdenek forogni és sodorják odabent a velük forgó malomköveket. Ma már a legtöbb szélmalom pihen. Akárhány örökre is. ::

:: A folyók partján s a széles Duna mentén elkorhadnak a vizimalmok. Milyen hangulatos kép volt pedig. Némelyik egy-egy

MÉNES
A HORTOBÁGYON

HORTOBÁGYI PÁNYVA-VETŐ CSIKÓSBOJTÁR

kisértetvár. Festő szeme megakadt rajta rögtön. Napról-napra fogy a munkában lévő vizimalmok száma. A mai ember már gőzzel őröl. :: :: ::

:: Hordás után a pusztát csak a tarlózó nyáj járja. A pásztor leteríti subáját a gyepes mesgyére s ráhasal, úgy nézelődik el a messzeségbe s a közelségbe; az égre és a földre; az emlékezésbe meg a mesék világába. ::

:: A világ az övé, minthogy a magáénak érzi. ::

:: Itt a mezőn születnek a népdalok, a melyeknek se apjuk, se anyjuk, csak úgy teremnek pásztorfurulyából, panaszos kesergésből, vágyó epedésből, hűséges vagy csalfa szerelemből. :: :: ::

:: Az Alföldön a nyári vihar vágtató szellemparipa hátán közeledik. Az egymásra toluló felhők sötét méhében meg-megcsillan a villám s nyomban utána haragos morgással felel az incselkedésre a mennydörgés. Az ég alja eleinte sárga (az a szél hajszolta pusztai homok), azután barna (az a homokörvénybe furakodó felhő), azután ólomszürke (az a mindent

HORTOBÁGYI BUNDÁS JUHÁSZ

egymásba gabalyitó pusztulás, a vad felhőszakadás, vagy a jégeső). Alighogy elindult, már hallani süvítő vijjogását, a mit maga elé küld; mérföldeket száguld át és felszed útjában mindent, a mit a kebléből feltörő forgószelek magukhoz ragadni birnak. ::

:: Mintha alvilági őrült szörnyek tömege száguldana végig a pusztaságon és tépve szaggatna mindent s aközben bőgve hahotáznék. ::

:: A tó vize mintha menekülne és ki akarna szökni a medréből. A nádast mintha bomlott szellemek korbácsolnák, úgy hajladozik; hol lefekszik, mint a szűkölő eb, hol megint feltápászkodik, mintha dühös daczczal próbálna ellentállani a diadalmaskodó vad erőnek; s ez a váltakozó mozgás olyan, mint a tenger hullámzása.

:: Az alföldi fergeteg elől nincs hova menekülni. A pásztor a subája alól nézi, a nyáj hátat fordít neki és

HORTOBÁGYI PÁSZTORKUNYHÓ ÉS SZABAD TŰZHELY

összedugja a fejét; a puli behúzza a farkát és didereg. Messze a tanya, messze a karám, messze a cserény, a szárnyas viharral szemközt indulni úgyse lehetne. Utána csak a bolond fut; utólérni csak a képzelet bírhatja. ::

:: A viharokat és fergetegeket szülő nyári hőség az Alföld rettegett réme. Pedig a pusztán tökéletes szélcsend, a mi a hőséget kegyetlenné teszi, igazán ritkán van. Folytonosan szellő jár odakint. Hajnalban szinte csípős, de később enyhítő. Még hacsak annyi ereje van, mint a pille szárnylibbenésének: már üdít. Hát még estefelé, a mikor a rét virágainak illatát viszi-hozza. A templomi csöndben megszólal a harang, az estharang s szeliden rezdülve küldi imáját az ég felé: Ave Mária. ::

:: És azután következik az éjszaka. Az alföldi éjszaka; a gyönyörűséges pusztai éjszaka, a mikor a hold fehér fénye végig rezeg a beláthatatlan rónán és csillagszemek ezre néz le ránk a bujdosó, tovasurranó bárányfelhők közül. ::

:: Csend van. Odafent egy csillag lefelé fut, sisteregve hull alá és hirtelen elsötétül. Hova lett? ... Amott, ni, messzire, fel-felragyog, meg elhomályosodik valami csillogás a pusztán. Pásztortűz az; a piczi égi tüzek földi képmása. ::

:: Mennyi hangulat; mily beszédes némaság. Felettünk vadmadár húz el s csak szárnya suhogása beszél. A magyar rónák szent madara, a gólya, otthon van most a fészke mellett ... Vagy talán itt van az ősz és elment a gólya? Szent Istvánkor gyülekezik, búcsúzik, indul. A fecske akkor még vár. Az ő vándorlásának szeptember az ideje. ::

:: Mikor aztán hull az őszi eső, az aprószemű, a mitől porhanyóvá válik lassanként a legkeményebb hant is: akkor egyszerre úszunk a sárban. Az alföldi sárban, a minek megint nincsen mása. A kerék agyig szakad le benne s a küllőre vastagon tapad a rettentő kulimáz, a mit úgy kell időnkint leszedni, levakarni róla, bicskával, ostornyéllel. Hajdanta az ekhós szekér volt az Alföld bárkája, a mire könnyen felfért egy heti elemózsiája embernek-állatnak. Ha az ilyen alkotmány beleragadt a feneketlen sárba, bivalyt kellett keresni, vagy legalább is hat ökröt, a melyik kirántsa. ::

:: Utolsónak marad a tél, a fehér tél, a végtelen hósivatagokkal, a vakítóan csillogó tündöklő hómezőkkel. Mintha csupa liljommal és akáczvirággal volna tele hintve a rónaság; csakhogy a temérdek fehér virág illatát is megölte a fagyos dermedés. ::

MEGY A KIS LÁNY A KÚTRA VÍZET MERNI

:: Mindez ragyogó képek halvány másolata; egy sereg benyomás; egy életre szóló emlékezés. Az igazságnak éppen csak sejtetése. ::

:: Az igazság az élet s az Alföld életét csak odakint lehet igazán megösmerni. ::

TISZAI HALÁSZOK

A BUDAPEST-ORSOVAI VONAL

:: A budapest-orsovai nemzetközi vonal Romániával és a Kelettel köti össze a magyar fővárost. Különös érdekessége, hogy a Nagy Magyar Alföld legnagyobb, legmagyarabb városait és vidékeit érinti, s az ország déli részén is, a legfontosabb ipari és kereskedelmi központokat köti össze. :: A nyugati pályaudvarról indul ki vonatunk. Még a nyugati pályaudvar területéről belátunk az állatkertbe s a Városliget mulatóhelyeire. Jobbról a híres kőbányai sertéshizlaló tűnik el mellettünk, balról gyártelepek mellett haladunk el, míg végre a szentlőrinczi erdő eltakarja előlünk a fővárost. ::

:: Hullámos és dombos vidékre érünk. A következő községek tulajdonképen még Budapest külvárosai. A reggeli vonatok százával hozzák a fővárosba az itt kint lakó tisztviselőket, tanulókat és munkásokat. Berczel-Cserő után az utolsó dombot vágjuk át s kiérünk az Alföldre,

SZEGEDI GAZDA ÜNNEPLŐBEN A FELESÉGÉVEL

a melynek első állomása Czegléd. Itt vagyunk a Nagy Magyar Alföldön. Nem sivatagot látunk a vonat ablakaiból, hanem sűrűn elszórt, jómódra valló tanyákat, gazdag gabonaföldet, zöldelő gyümölcsösöket. ::

:: Az Alföldre érve, négy nagyobb várost érintünk egymásután: Czeglédet, Nagykőröst, Kecskemétet és Kiskunfélegyházát. ::

:: Czegléd már az Árpádok korában nagy község volt. Ma 30,000 lakossal bíró vasúti csomópont. Utczáin a régi magyar alföldi városok tipikus formái keverednek a modern utcza képével. Legnagyobb és legszebb tere az Árpád-tér, a reformátusok renaissance stilben épült kéttornyú nagy templomával. A tér közepén Kossuth Lajos szobra áll, Horvay János alkotása. ::

:: Érdekes és megható jelensége a legújabb kornak, hogy az Alföld csaknem

A CZEGLÉDI ÁRPÁD-TÉR A REF. TEMPLOMMAL, A KOSSUTH-SZOBOR ÉS A VÁROSHÁZA

minden városában, sőt számos falujában is van már Kossuth-szobor. Mindennél jobban mutatja ez, mily erősen össze van forrva szabadságharczunk e vezető alakjának neve a magyar nép lelkével. ::

:: Nagykőrös is régi város. A töröknél is többet szenvedett a Buda visszafoglalása után ott tábort ütött idegen katonaságtól; annyira kipusztították, hogy a város népe kezén nem maradt egyéb jószág egy fekete tehénnél, melyet az eklézsia pinczéjében rejtegettek. 1842-ben kezdték el a nagykőrösiek beültetni a környező homokterületet; ma már több ezer holdnyi akáczerdő virul a város határában.

:: A város legérdekesebb épülete a régi, füstösfalú református templom. A templomtól jobbra Kossuth szobra, balról a református főgimnázium új épülete messze kimagaslik a házak közül. A gimnázium szomszédságában egykori tanára, Arany János a nagy költő lakóházának helyét jelöli egy márványtábla. ::

:: A lakosságot akkor ismerhetjük meg legjobban, ha vasárnap templom után, a városház előtt a «publikáczión» résztveszünk. Ide gyülekezik a városi és tanyai polgárság, hogy meghallgassa a város erkélyéről kihirdetett hivatalos rendeleteket, közléseket. E nép ruházata komoly és egyszerű, mint az egész népfaj lelke, hangulata. A feketének látszó sötétkék magyar nadrág zsinóros csizmába van szorítva, a kabát ugyanilyen posztóból való, s zsinórzata adja meg magyaros jellegét. Fényűzés csak a mellény egysoros ezüst gombjain van. ::

:: Nagykőrös fő nevezetessége a gyümölcsfélék és főleg az uborka nagyban való termesztése. A fővárost csaknem kizárólag Nagykőrös látja el uborkával.

A KECSKEMÉTI VÁROSHÁZA, LECHNER ÖDÖNTŐL, ELŐTTE A KOSSUTH-SZOBOR, TELCS EDE MŰVE

Kecskemét modern város, melyben minden kényelmet megtalál az utazó. A régi világra csak egy-két kopottas épület emlékeztet, így a Deák-téri református templom, a szomszéd református főiskola ódon épületével, s ezek mögött a Kossuth-térre néző Barátok temploma. ::

:: A legelső benyomás igen kedvező. A Rákóczi-út fasorján haladva befelé, jobbról-balról előkelő magánházak, majd a monumentális törvényszéki palota vonják magukra figyelmünket. A Rákóczi-út a Deák-térre vezet. Ez a város közepe. Szemben áll a városház pompás épülete; jobbról a híres «Nagytemplom» magas tornya tűnik fel. ::

:: A városházával szemben a Kossuth-téren áll Telcs Ede Kossuth-szobra, kissé tovább, a Barátok terén gondozott park közepén az igen csinos városi színház.

ALFÖLDI PARASZT-LEÁNY ÜNNEPLŐ RUHÁBAN

:: Kecskemét kültelkei óriási terjedelműek. A 156,000 katasztrális holdat közel 90,000 hektárt tevő városi határban Kecskemét két legfontosabb terménye a szőlő és a gyümölcs, főleg kajszinbaraczk. A kecskeméti homoki bor a jobbfajta borok közé tartozik. Az évi termés átlag 80–100,000 hektoliter.

:: Érdekes és specziális kecskeméti kép a gyümölcsvásár. A gyümölcstermés olyan nagy, hogy az ipari feldolgozáson kívül rengeteg sokat szállítanak a fővárosba és a külföldre. Nagy jövedelmet biztosít Kecskemétnek a város déli részén elterülő óriási kiterjedésű sertéshizlaló telep, valamint a baromfi és tojással való kereskedés. ::

:: Kecskemét vidékének népessége tiszta magyar. Az állattenyésztő nép életét, és a pásztorvilágot is, a Duna-Tisza közén Kecskemét határához tartozó, de a várostól igen messze eső Bugacz-Monostor pusztán lehet legtisztább formáiban tanulmányozni.

:: A mai Félegyháza újabb telepítés. A 34,000 lakost számláló város most van a fejlődés útján. Árnyas, négyszeres fasor vezet rendezett főutczájába. ::

:: Félegyháza után Csongrád megye területére lépünk s abban utazunk egészen Szegedig. A megye székhelye, Szentes, a Tiszán túl fekszik. Félegyházáról visz oda egy szárnyvonal, a mely szép vashídon metszi át a Tiszát. ::

:: Kistelek állomástól kocsin jutunk Pusztaszerre. E helyen a török világ előtt népes község volt, a mely teljesen elpusztult. Ma a millennium évében emelt díszes emlékmű jelöli a honfoglaló országgyűlés e helyét.

ALFÖLDI PARASZT-LEÁNY ÜNNEPLŐ RUHÁBAN

:: Egyforma síkságon haladunk tova. Két oldalt hullámzó gabonaföldek, árnyas fák alól csinos tanyai épületek integetnek. A művelt földet megszakítja egy-egy sziksós-tó tükre. Vonatunk nagy sebességgel rohan a nyílegyenes pályán. Most hirtelen feltűnik balról a szegedi városház éjjel messze világító tornya. Pár percz múlva már a külvárosok tiszta, falusi házsorai tűnnek elénk. ::

:: Szeged nevét az egész világon ismerik. Ezt a hírességét drágán fizette meg a város. A Tisza, mely már sokszor nagy károkat okozott Szegednek, 1879 tavaszán átszakította a védőgátakat, s néhány óra alatt romhalmazt csinált a virágzó városból. Sok ezer ház összedűlt, százakra ment a vízbefultak száma. A rettenetes katasztrófa a legtávolabbi világrészekben is megindította az emberek szívét s mindenünnen özönlött a pénzbeli segítség, mely az elpusztult várost megmentette az elnéptelenedéstől. ::

:: Az elmenekült családok viszatértek a romok közé s a király biztatásában, az állam támogatásában megerősödött lakosság néhány év alatt új várost teremtett a romokon, világvároshoz méltó széles és pompás utczákat és körutakat vont a

A CZEGLÉDI KOSSUTH-SZOBOR, KÉSZÍTETTE HORVAY JÁNOS

KECSKEMÉTI PARASZT-UDVAR

városon keresztül, s modern palotákat emelt a roskadozó régi házak helyén. És ma semmi sem mutatja ebben a pompás, már 110,000 lakost számláló, fejlődő városban, hogy alig egy-két évtizede mily rettenetes katasztrófa sujtotta. ::

:: Szegednek nagy és tiszteletre méltó múltja van. Őskori leletek dolgában Szeged környéke hazánk leggazdagabb vidékei közé tartozik. Az őskor és a népvándorlás minden népe megállott e tájon. A honfoglaló magyarok a Tisza árterén levő szigetszerű magaslatra telepedtek le. A tatárok feldúlták a várost, de IV. Béla kiváltságokkal újra fölsegítette. I. Ulászló itt kötötte a törökkel 1444-ben azt a békét, melynek megszegését a várnai csata követte. Mátyás több országgyűlést tartott Szegeden, s új kiváltságokkal tüntette ki. A mohácsi vész után feldúlták a visszavonuló török hadak; 1542-ben elfoglalta a török és csak 1686 tavaszán került ismét keresztény kézbe. Többször sujtotta tűzvész, árvíz, de népe csüggedetlenül újjáteremtette. Szeged a Tisza partján, a folyó kanyarodásánál, észak-nyugati irányban félkörű rétegekben terül el, a körvonalakat sugárszerűen szakítják meg a pompás «sugárutak». ::

KECSKEMÉTI LEGÉNY ÜNNEPLŐ RUHÁBAN

:: A város legszebb pontja a Széchenyi-tér. Ennek legszebb ékessége a régi városház helyén barok stílben épült pompás városháza. Díszes tornyának erkélyéről messze kilátás nyílik a környékre. Innen nyerhetünk Szeged külterületéről igazi képet. Észak-nyugatra a tanyák világa túlmegy a szemhatáron. A vasút mentén a szatymazi dombot és Dorozsma községet láthatjuk, alattunk a Rókus városrész terül el, Szeged legújabb kerülete. Észak-kelet felé a Tiszántúl fekvő Hódmezővásárhely tornyai tűnnek fel. A délnyugati ablak Szeged ipartelepeire és az Alsóvárosra

nyújt kilátást. De legszebb az a kép, mely a városháznak homlokzatáról nyílik. Alant a Széchenyi-tér, odább a belváros legszebb palotái, a színház kupolája, a kulturpalota, a belváros legszebb utczái, majd a Tisza és azon túl Szeged új telepítése, az Erzsébetváros és

TANYAI HÁZ KECSKEMÉT HATÁRÁBAN

mögötte a Népkert. A Széchenyi-téri parkban van Szeged két legújabb és legszebb szobra. Tisza Lajosé, az 1879-iki katasztrófa után kiküldött kormánybiztosé és Vásárhelyi Pál mérnöké, a ki a Tisza-szabályozás terveiben és megalkotásában érdemelte ki a szegediek és az egész ország háláját. ::

:: Innen a Tisza partjára jutunk. Előttünk a Stefánia-sétány a régi vár egy emlékül meghagyott maradványával, de minket jobban érdekel az a kép, a mely néhány lépéssel odább, a Tiszahídról tárul elénk. A folyón felfelé mindkét part teljesen kiépítve, a forgalom élénk képét mutatja. A part mentén végig hajók állomásoznak. Közelebb a város legszebb házsora, a Stefánia-sétány, majd a Ferencz-József-rakpart nagyvárosi épületeivel. ::

KECSKEMÉTI BARACZK-PIACZ

:: A közúti híd szegedi feljárójának baloldalán emelkedik a kulturpalota. Ebben van elhelyezve a városi múzeum, képtár és az emeleten az 50,000 kötetnél gazdagabb Somogyi-könyvtár. ::

:: A Széchenyi-tér szomszédságában van a Klauzál-tér. Palotái között emelkedik a Kossuth-szobor. ::

:: Szeged legszebb tereinek egyike még a Dugonics-tér, a királyi tábla impozáns palotájával és Dugonics Andrásnak, a magyar népnyelv úttörőjének szobrával. ::

:: Az Alsóváros nevezetessége a Mátyás-templom és a kolostor. A templom Mátyás király idejéből származik. Értékes ereklyéket tartalmaz, így többek között egy Mátyás király palástjából készült miseruhát és más egyebeket. A külső város-

részek érdekességei közé tartozik még a nagyszerű új zsidó templom és a — kivált a múlt század derekán — félelmetes hírű Csillagbörtön. ::

:: Szegednek ipara is jelentékeny. Gőzmalmai, deszka- és bútorgyárai, len- és kendergyárai, fonó-ipartelepe, szeszipara, szappangyártása, paprikamalmai az egész országban ismertek. A közlekedést három személy-, egy rendező- és egy külön teherpályaudvar szolgálja. Legszebb a főállomás. ::

:: A mi Szegedet más nagyvárostól megkülönbözteti, az sajátságos területi és közigazgatási eloszlása, valamint lakosságának eredetisége. ::

:: Szeged város határa óriási kiterjedésű, kerekszám 150,000 katasztrális hold, 86,300 hektár. Budapestről jövet Félegyházától kezdve, a kisteleki határ egy részét kivéve, Szegedig, egyórai gyorsvonati úton mindig a város területén haladunk. A szegedi tanyák területe két szabálytalan alakú karéjban csatlakozik a városhoz. Eleintén a telepítés csak a földmívelésre, ideiglenes lakóhelyek építé-

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ SZOBRA SZEGEDEN, LIGETI MIKLÓS MŰVE

sére szorítkozott. Idővel azonban a földbirtokos nép megszerette új otthonát. Ily rengeteg területen szétszórt lakosság igazgatása, a várostól való nagy távolság miatt minden tekintetben sok bajjal járt. Ez okból a közigazgatás deczentralizálódott, a külső területet kerületekre osztották. Ezek a kerületek a «kapitányság» történeti nevet kapták. A kapitányságnak legforgalmasabb helyén «központok» vannak. Itt székel az elöljáró, kirendelt rendőrség, iskola, templom; szóval mindent megtalál ott a tanyai polgár, a mire minduntalan szüksége van. Óriási várost foglal egybe ez a tanyarendszer, messzire szétágazó, de teljesen egységes szervezet, a milyent sehol sem találunk Európában. ::

:: Szegednek lakossága tiszta és keveretlen magyar. A sok jövevény népfajt teljesen beolvasztotta magába. A Felsővárosnak és az Alsóvárosnak még ma is egymástól elütő faji sajátságai, ruházkodása és szokásai vannak. Sőt az etnografiai vizsgálódások a faji különbséget is megállapították. Az alsóvárosi polgár általában zömökebb és nehézkesebb, a felsővárosi magas, csinos és mozgékony. Az alsóvárosi zárkózott, bizalmatlan, konzervativ, a Felsőváros nak lakója frissebb gondolkodású, fogékonyabb lelkű. E sajátságok még a ruházatban is kitűnnek. E két nép máig sem keveredett össze és a szegedi ember ma is első tekintetre megismeri, alvégi vagy felvégi polgárral van-e dolga. :: Ha már a belső város lakói ilyen

KOSSUTH SZOBRA KECSKEMÉTEN, TELCS EDE MŰVE

ragaszkodók a régi állapotokhoz, elképzelhetjük, mennyivel konzervativabb a tanyai nép, a melynek nincs módjában a kozmopolita öltözetű városi emberrel érintkeznie. Ez az oka, hogy a szegedi tanyákon tiszta formáiban találjuk meg a magyar népviseletet, a nép építkezését, művészetét, szokásait. ::

A KLAUZÁL-TÉR SZEGEDEN

:: A tanyai férfinép legjellemzőbb két ruhadarabja a suba és a szűr. A suba juhbőrből készült, bokáig érő bő felső ruha; ujja nincsen, hanem csak úgy vetik a vállra. A suba színe sárga vagy sárgásbarna. Vállára egy fekete bárány egész bőre van egydarabban gallérként odavarrva. A suba vállán, hátán és elején van a kivarrott dísz, pamuttal vagy gazdagabb polgárén selyemmel varrott virágdíszítmény, a melynek rózsa, tulipán, pávatoll a főeleme. A hímzésen kívül finom bőr-rávarrás is szerepel a subán díszítésképen, gazdag, de mindig ízléses színezésben. ::

:: A szabadban dolgozó nép, a pásztor, természetesen nem a czifra subát használja, hanem a minden díszítés nélkül valót. :: A szűr szintén bokáig érő felső ruha, de nem bőrből, hanem durvább, nemezszerű szövetből készül és van ujja is. ::

:: A szűrön még több tere van a nép díszítőművészetének, mint a subán. Természetes, hogy a hétköznapi, munkánál használt szűr egyszerű díszítésű fekete vagy piros fonállal varrott, de ma is akad czifra szűr és gyönyörű példányait láthatjuk imitt-amott a régebbi időkből megmaradt pompás ruhadaraboknak. ::

A PUSZTASZERI EZREDÉVES EMLÉK, A HONFOGLALÓ MAGYAROK ELSŐ ORSZÁGGYŰLÉSI HELYÉN

:: A szűrnek a háton a test egész szélességében jó két araszra lelógó négyszögletes gallérja van. A gallér elől hajtókába megy át, s ez levonul a szűr elején egész a bokáig. E hajtókán és ezen

TISZAPARTI RÉSZLET A KULTURPALOTÁVAL SZEGEDEN

a galléron van a legtöbb dísz. :: Felső ruha még a ködmen is. Ez valamivel térden felül érő, derékban testhez álló, juhbőrből varrott kabát, a mely díszítés dolgában szegényebb és csak a szegélyeken vonul végig rendszerint rávarrott bőrdísz. Gallérja prémmel, rendszerint fekete színűvel van körülvéve. Régente bocskort viselt a tanyai nép. Ma már a csizma az általános viselet, még pedig hegyes orrú csizma, az eredeti magyar ruhadarab, melynek orra teljesen hegyben végződik, s még az elé nyúlik a talp hegye. Olyforma lábbeli ez, a milyent a régi codexek képein láthatunk. ::

:: A téli ruhát báránybőr süveg, a nyárit pörge, keskeny karimájú kalap egészíti ki. :: A városi polgárság posztóruhát hord. Még pedig az alsóvárosi sötétkék nadrágot, ugyanilyen kabátot, a felsővárosi világosat vagy

SZEGED FŐTERE, A PARKOZOTT SZÉCHENYI-TÉR, A VÁROSHÁZÁVAL

A TISZAI HÍD SZEGEDEN

esetleg más színüt is. Ehhez járul az átvetős felső kabát. E ruhának főérdekessége a művészies zsinórdíszítés. ::

:: Az asszonyok felső ruhája az ing felett régebben az aranynyal kivarrott selyem ingváll volt, dudoros vállal. Ezt a ruhadarabot ma kiszorította a kaczabáj. Ez rövid derekú, testhez álló, galléros ruhadarab, ujja középen dudoros, a kézfej felé mindinkább összeszűkül. ::

:: A szoknya azelőtt igen rövid volt, alig ért térden alul. Ma már a bokáig érő szoknya járja, a melynek anyagát az idő, az alkalom és a gazda erszénye szabja meg.

:: A felső testre nagy kendő borul, melyet elől a mellen keresztbe téve, hátul kötnek meg s a két vége majdnem földig leér. ::

:: A fej dísze a hátrakötött konty és az előre álló, művésziesen megkötött fejkendő. A mi a lábbelit illeti, kint a tanyán mezitláb járnak a nők. Csak az ünneplő ruhához vesznek papucsot, a mi a szegedi kisipar egyik főbüszkesége. A papucsba úgyszólván csak lábujjaik férnek bele, s mégis könnyedén járnak benne, sőt tánczközben sem esik le a lábukról. A városi viseletben mindinkább túlnyomó lesz a czipő. ::

A KULTURPALOTA SZEGEDEN

:: Fontos és elmaradhatatlan része a női öltözetnek a kötény, vagy mint Szegeden mondják a kötő. Mindig és minden alkalommal hordják, egyszerűt a munkához, díszeset és virágo-

sat a templomban és a mulatságokon. ::

:: Sétáljunk ki a tanyára, nézzük meg ezt a népet otthon. Az akáczokkal szegélyezett út végéről ide fehérlik a tanya lakóháza. A ház keskeny oldalával fordul az út felé. A tető itt háromszöget képez. Az alatta álló oromfal deszkából van, rajta az ősmagyar napsugár-díszítés. Csak egy kis ablak néz ki az «utczára». Zöld zsalugáter fedi az ablakot, résein bekandikál a felfutó hajnalka. Mert a ház előtt virágos kert van, a magyar nép kedvencz virágaival, muskátli, tulipán, tátika, verbéna, bazsarózsa, miket poétikus harmoniába rendez el az asszony vagy leány istenadta ízlése. A sövényen át az udvarba látunk. Közepén a gémeskút, odább a verem, a pincze ez egyszerű formája, mellette az ágas, reája aggatott cserepekkel. ::

A TISZAI FELSŐ RAKODÓPART SZEGEDEN

:: A ház oszlopos tornáczán sűrű sorokban lóg a felfűzött paprika, eleven színt adva a háznak. A ház közepe táján fordulunk be a pitvarba. Ennek folytatása a konyha, innen nyílnak a szobák is. A tanyai parasztházakban mindenütt nyitott tűzhely használatos. A tűzhely mellett, a falon lógnak a tányérok s a konyhaedények. A pitvarból az utcza felé nyílik a «tiszta-szoba». Ez a legszebb része a háznak. Fehérre meszelt falain nyoma sincs a piszoknak, padlója nincs, de a föld gondosan le van verve, el van egyengetve. A konyha felőli sarokban áll a kemencze, melyet kívülről fűtenek. Odább az ágy áll, majd a mennyezetig rakott ágyneműjével. A sarokban derékszögben pad van beállítva, előtte asztal, ez a vendégek helye. A szemközti falnál áll az almáriom, felette a falon a boldogságos Szűz képe, az almáriom tetején tükör, egy-két czifra pohár, csésze. A másik szögletben tulipános láda áll, a család kincstára. ::

AZ ÚJ ZSIDÓTEMPLOM SZEGEDEN

:: A tisztaszobában a háziak csak akkor tartózkodnak, ha vendég van. Rendszerint a konyhából a kert felé nyíló hátsó szobában laknak.

:: E házakban akadunk rá a nép iparművészetének remekműveire, a miket nem lehet meg-

venni, a mit az ihletett naturalista művész teremt és családi vagyonként száll apáról fiúra. ::

:: Ide tartoznak első sorban a fonál- és a selyemhímzések. Itt vannak a czifra dohányzacskók. Selyemmel, pamuttal művészi ízléssel kivarrva, sallanggal, szíjjal vannak ellátva, rajtuk van külön zacskóban a tűzszerszám, aczél, kova, tapló. Sokszor csak a beavatott tudja kinyitni e tok furfangos szíj-lakatját. Másutt csikóbőrös, vagy bőrrel átvont kulacs tűnik elénk, művészi bőr kirakással és bőrátvarrással, a mitől visszariad a városi műiparos, nem mervén elvállalni a nehéz munkát. Itt vannak a rövid nyelű, rézkarikán forgó karikás ostorok. Minden részük magában is remekmű. ::

:: Szóljunk még egy szót a szegedi nép foglalkozásáról. A legjobb paprika Szegeden terem, ez a tanyai nép egyik főterméke. Azelőtt a paprika-törést is a nép végezte a paprika-külükben. Ezt az ipart elnyomta a gyáripar. Ma már a paprikát malmokban gyárilag őrölik. Híres ma is a szegedi szappan, tarhonya és főleg a szegedi selyempapucs. ::

:: A Felsővárosban, mely a vízre van utalva, három iparág fejlődött: a hajóépítés, kubikolás és a halászat. A szegedi hajóépítő ipar híres volt a múlt századig. Ma már, a vashajó korszakában, hanyatlik. A kubikos napszámos ember, a ki a folyómenti és a vasútépítő földmunkák mestere. ::

VÁSÁRHELYI PÁL, A TISZA ÉS A DUNAI VASKAPU ELSŐ SZABÁLYOZÓJÁNAK SZOBRA SZEGEDEN

:: A szegedi halászat ősrégi foglalkozás. A mesterségnek itt sajátos és eredeti fajai fejlődtek ki. Ma már a halászat is hanyatlik.

:: Szeged kiránduló helyei közül megemlítjük a Boszorkány-szigetet, a hol a XVIII. században a boszorkányságért elítélteket megégették, Szatymazt, a Kamarás-erdőt s végre a 25 km. távolságra eső Hódmezővásárhelyt. Hódmezővásárhely hirtelen fejlődött, tekintélyes város 60,000 lakossal. E városnak is régi múltja van. Gazdag és népes környéke a török hódoltság idején teljesen kihalt. Ma a gazdasági termények és baromfikereskedés központja; agyagipara is jelentékeny. ::

:: Szegedet elhagyva, Torontál megye területére léptünk. A Bánátban vagyunk, az ország egyik legtermékenyebb gabonaföldjén. A vonat virágzó községek mellett halad, köztük a gabonaneműek kalásztengere int felénk.
:: Nagykikinda város elágazó pont Nagybecskerek felé. Ez utóbbi a megye székhelye. Csinos, kellemes város a szeszélyesen kanyargó Bega partjain. Tágas utczáit néhány szép középület díszíti. A magyarok mellett lakosai szerbek, vannak továbbá németek is. A Nagykikinda után következő Szt.-Hubert község részben franczia telepítés volt. Ma már azonban csak egy-két öreg tud valamelyest francziául s lassanként a családnevek is elvesztik eredeti hangzásukat. ::
:: Zsombolya a következő állomás. Gazdag község, a vidék legnagyobb téglagyáraival és gőzmalmaival. ::
:: Zsombolyáról kocsin juthatunk el Csatád községbe, a hol Lenaunak, a magyar lelkű, német nyelvű poétának, kiben a magyar és német géniusz szép harmoniában egyesült, szobra áll. ::

A SZEGEDI KOSSUTH-SZOBOR, RÓNA JÓZSEF MŰVE

:: E közben vonatunk Temes megye területére lépett. Minden oldalról beágazó vasutak nagy város közeledését jelzik s valóban, néhány percz múlva Temesvárra érkezünk. ::
:: Az 55,000 lakosú Temesvár szépségénél és helyzetének fontosságánál fogva az ország legelső városai közé tartozik. Fekvésének fontosságát már a legrégibb időkben felismerték. A rómaiak itteni gyarmatvárosa a Dacia Ripensis egyik legnevezetesebb helye volt. Nagyobb jelentőségre a török elleni harczokban jut Temesvár, mint a Délvidék kulcsa. ::
:: A mohácsi vész után Temesvár János király, ennek halála után fia pártjára állott. A Habsburg ház birtokába 1551-ben került, de a török ezt nem tűrte el, s a következő évi emlékezetes hadjáratban Ahmed basa Temesvárt is elfoglalta. Losonczi Istvánt, a török hódoltság előtti utolsó temesi grófot idegen eredetű katonái kényszerítették a vár feladására. Temesvár a magyarországi négy beglerbégség egyikének székhelye lett és csak 1716-ban került ismét keresztény kézre. A felszabadítás s a passaroviczi béke után az udvar Temes, Torontál és Krassó-Szörény vármegyéket nem kebelezte be a magyar államba, hanem temesi bánság

A TEMESVÁRI HUNYADI VÁR, A XV. SZÁZADI ÉPITMÉNY FELETT AZ ÚJABBKORI KASZÁRNYA

név alatt tisztán a bécsi kormánytól függő hivatalnokokkal külön kormányoztatta. Temesvár volt a bánság központja és székhelye. Mária Terézia szüntette meg a temesi bánságot, ő keltette új életre Temes vármegyét 1779-iki diplomájával. ::

:: Szabadságharczunknak egyik legnagyobb csatáját Temesvár mellett vívták s ennek az 1849 augusztus 9-én lefolyt ütközetnek következménye lett Kossuth és a kormány lemondása és a világosi fegyverletétel. A szabadságharcz után az egykori temesi bánságot újra elszakították az országtól, a Szerb vajdaság és Temesi bánság czímén Ausztria tartományának nyilvánították. Ez az állapot az 1860-iki októberi diploma kiadásáig tartott. ::

:: Ez időtől kezdve a békés fejlődés korát éli Temesvár. Nagyszerű iparával és közlekedésével, de főleg modern előkelőségével és a nemzeti eszme védelmével és erősítésével érte el azt, hogy az egész Délvidék középpontjának tartja. ::

:: Temesvár fekvése rendkívül eredeti: a város magja a vár, mindmáig falakkal volt körülvéve. E falakon kívül széles árok vonult a vár körül. A várból kiszorult lakosság kénytelen volt távolabb meghúzódni s így keletkezett Temesvár többi városrésze, délnyugaton a Józsefváros és Erzsébetváros, keleten a Gyárváros. Így az egyes városrészek egymástól egész külön állanak. Az utóbbi évtizedekben Temesvár nagy változáson ment át. Bármerre megyünk, tiszta egyenes utczákon járunk, nagyvárosi sürgés-forgás van körülöttünk, gyors és kényelmes villamos közlekedés minden irányban, szebbnél szebb parkok mellett haladunk el, elegáns hidak visznek át a Bega-csatorna másik partjára. A város nagy pénzáldozattal megvásárolta a várfalakat s azok külső környékét és ma

SZEGED. A VASUTI HÍD, MÖGÖTTE ÚJ-SZEGED VÁROSRÉSZ

már csodás gyorsasággal épülnek a szebbnél-szebb paloták, középületek, a régi városrészek közt, egy-két év múlva már csak a nagyszerű körútak fogják jelezni, hogy hol állottak a régi vár falai. ::

:: Temesvárt a ligetek városának lehet nevezni. A hol csak lehetett, a város is, magánosok is, parkokat teremtettek s ezeknek gondozottsága mintaszerű. ::

TEMESVÁR, A MAGYAR ÁLLAMVASUTAK JÓZSEFVÁROSI FŐPÁLYAHÁZA

:: A Józsefváros felől közeledve messziről szemünkbe ötlik a színház olasz renaissance stílű palotája; jobbról a Hunyadi-téren áll az úgynevezett Hunyadi várkastély. Ez épület helyén tényleg Hunyadi János kastélya állott, mely a temesi grófoknak volt lakhelye. 1849-ben Temesvár bombáztatása alkalmával azonban annyira megrongálódott, hogy javarészét le kellett bontani. Helyén tüzérségi raktárat emeltek. ::

A CSÁKOVAI VÁR TEMESVÁRMEGYÉBEN

:: Nem sokkal odább a Jenő herczeg-térre érünk. Szemben van a városháza XVIII. század elejéről való épülete, itt van a hadtestparancsnokság épülete s a piaristák régi temploma. A Hunyadi-utczán a Belváros legnagyobb terére, a Losonczi-térre érünk. Balra egy mellékutczán át a hadapródiskola palotájához jutunk. A Losonczi-tér legnevezetesebb épülete, a barok stílben épült dóm, szintén a XVIII. századból származik. A közeli Lonovics-utczában egy renaissance stílű és keskeny homlokzatú épület vonja magára figyelmünket. Ez a Délmagyarországi Történeti és Régészeti Múzeum. Igen érdekes régiségtára Temesvár és környékének őskorából és legújabb korából tartalmaz igen becses gyűjteményt. Nem sokkal odább áll a «dicasteriális palota», Temesvár legnagyobb épülete. E ház a múlt század ötvenes éveiben épült, s a szerb vajdaságnak és a temesi bán-

LUGOS, AZ IZABELLA-TÉR A GÖRÖG KATH. SZÉKESEGYHÁZZAL

ságnak szolgált volna székhelyül. Ma állami hivatalok vannak benne. :: A Belváros és a Józsefváros közt terül el a Scudier-park, Scudier Antal báró katonai parancsnokról, a sétatér alapítójáról elnevezve. A liget közepén áll a tábornok bronz-szobra. A parkból a Begapartra jutunk. A Józsefváros főútvonala a Kossuth-utcza. Itt van a józsefvárosi plébánia, s kissé odább egy keresztutczában a Notre-Dame apáczák temploma és zárdája. Itt van az államvasutak főpályaudvara is, mely egyike az ország legnagyobb állomásainak. ::

:: A Belvárosból a városligeten át jutunk a Gyárvárosba. A két városrész között egész sereg új pompás középületet találunk. Itt van a tanítóképző-intézet, felsőbb leányiskola, az állami főgimnázium és az Osztrák-Magyar Bank palotája. ::

:: A Gyárváros, mint a neve is mutatja, az ipar, a kereskedővilág székhelye. Középületei közül ki kell emelnünk a millenniumi templomot impozáns homlokzatával, ízléses és nemzeties belső díszítésével. Tornyai 63 m. magasak. Oltárképei Vastagh György festő remekművei. :: Temesvár külső területe nem nagy. A városban ezért hiányzik a földmíves elem, a lakosság iparra van szorítva. Ez az oka Temesvár nagy ipari fellendülésének. Dohánygyára, bútor-, mozaik- és téglagyára, malom-, textilipara igen élénk; a gyufagyár Ázsiáig küldi gyártmányait. A város közlekedése mintaszerű. ::

:: Temesvár köz-

TEMESVÁR. A HUNYADI-ÚT

vetlen környéke nem nyújt módot sok élvezetes kirándulásra. Azonban ezt a város sok és nagyszerű ligetje bőven pótolja. Az ültetvények összes területe 247,000 négyzetméter s ezenkívül 24 kilométernyi fasor köti össze a város egyes részeit. Kedves kirándulóhely a Vadászerdő, a várostól északkeletre. Messzebb esik Buziás fürdő. Buziás az ország előkelő fürdőinek egyike. Minden oldalról jó közlekedéssel bír; nagyszerű gyógyhatású forrásai, kellemes, védett fekvése, kényelmes szállói és szórakozásai, modern berendezése igen népszerűvé tették. ::

TEMESVÁR, A LOSONCZY-TÉR A RÓM. KATH. PÜSPÖKI SZÉKESEGYHÁZZAL

:: Tovább indulunk Temesvárról. Nagy ívben megkerüljük a Belvárost, aztán ismét kiérünk a gabonaföldek végtelen síkságára. Topolovecz állomás után hosszú vashídon átkelünk a Begán, Belincz-Kiszető állomás után a Temesen. Itt már Krassó-Szörény vármegye területén vagyunk s néhány percz mulva beérünk Lugosra, a megye székhelyére. ::

RÉSZLET A BEGA-FOLYÓRÓL TEMESVÁR MELLETT

:: Lugos az élénkebb forgalmú városok közé tartozik. 16,000 lakosa van. A város a Temes folyó két partján épült. A két partot csinos vashíd és két fahíd köti össze. Több szép középület díszíti mindkét part utczáit. A jobbparton az Izabella-tér közepén áll a görög-katholikus templom. Mögötte a megyeház óriási homlokzata. Szép középületek még a törvényszéki palota, továbbá a főgimnázium és a városi színház a Temes balpartján. ::

:: Érdekes képet nyújt Lugoson a hetivásár napja. A környék oláh lakossága behozza ilyenkor terményeit. Különösen a nők viselete festői, s megérdemli figyelmünket. Leg-

HERKULESFÜRDŐ
A CSERNA VÖLGYÉBEN

jellemzőbb része a sokszor művészi ízléssel hímzett ing, igen bő, a kézfejnél hirtelen összeszűkülő ujjakkal, s az elől-hátul lecsüngő, rendszerint igen tarka, hímzett kettős kötény, a katrincza. A leányok nyakáról arany pénzekből összefűzött sokszoros láncz lóg, mely gyakran mélyen leér a mellig. Ez különben a szerb népviseletnek is sajátossága. A férfi viselet főjellemvonása a hímzett és a nadrágon kívül álló, majdnem térdig szabadon lelógó ing és a széles bőr-öv. ::

:: Lugosnál véget ér a síkság. Balról a Pojana-Ruszka végső kiágazásai érnek közelünkbe, jobbról a buziási dombok, a Szemenik hegység előfutárjai tűnnek fel. Karánsebesnél már összeszorul a völgy, jobbról közvetlen a hegyoldalra fordulunk. Karánsebes 6500 lakost számláló város, görög keleti püspökség és állami hatóságok székhelye. ::

:: Karánsebes után az ország egyik legszebb hegyi pályája következik. A Retyezáttól kiinduló Szörényi hegyláncz, másrészt a Szemenyik párhuzamosan vonulnak a Duna felé. Sajátságos alakulatai, mély völgyei, szakadékai oly jellemző képet adnak ennek a vidéknek, a mely valósággal lebilincseli az utazót. ::

:: Nem sokkal Karánsebes után átkelünk a Temesen. Balról feltűnik a Szárkő 2190 m. magas, kopár homloka. ::

Temes-Szlatina állomás után a hegyek hirtelen összeszorulnak, s az örményesi szorost alkotják. A szoros oly szűk, hogy a vasút több helyen a sziklába szorul, folytonosan át meg átkelve a folyón s az országúton. A Temes folyó szeszélyes kanyarulatait követve, Teregova és Porta-Orientális állomásokon túl elérjük a vonal legmagasabb pontját a Temes folyó és a Bélapatak közötti vízválasztón épült egy

kilométer hosszú alagútban. Az alagút jelentőségét felirata hirdeti: Ad Orientem! Az alagútat elhagyva Domasnia-Kornya és Jablanicza állomások mellett a Bélapatak majd a Cserna völgyében haladva erdőkoszorúzta hegyek, mély völgyek váltakoznak; az erdőt hirtelen megszakítja egy-egy égbe meredő kopasz sziklaorom. Meredek vízmosások osztják részekre a hegyoldalakat, majd egy-egy szűk keresztvölgy bejárata, mint valami hasadékon át, bepillantást enged a völgy csodás sziklaóriásainak mesevilágába. ::

:: Mehádiához közeledünk. A túlsó oldalon hirtelen meredek szikla mered fel, a Strajut, mintha a völgyszorost őrizné. Berobogunk Herkulesfürdő ízléses és barátságos állomására. ::

:: Maga Herkulesfürdő kocsin félórányira van a vasúttól, de ez a félórai út oly nagyszerű vidéken visz, hogy sajnáljuk, mikor beérünk a fürdőbe, hogy nem messzebbre kellett utaznunk. Az országút átkel a Bélapatakon, s a hegyoldalba vágott uton a Cserna völgyén halad fölfelé. Jobbról-balról sziklaóriások emelkednek. Jobbról a Domogled majdnem függőleges sziklafala mered az égnek. Embert nem látni az egész hegyoldalon. A törpe teremtmény eltűnik a hegyek felséges nagyságában. De nem sokára a Cserna jobb partjára térünk. A völgy összeszorul, majd hirtelen kitágulásában egyszerre elénk tűnik az egész fürdőtelep. ::

:: Herkulesfürdő a világ legrégibb ismert hévvizeinek egyike. A Krisztus utáni második században a rómaiak már használták, s az «Ad aquas Herculi sacras» állítólag Trajánus császártól kapta nevét. Bizonyítják ezt a fürdőben talált szobrok, és feliratok, miknek nagy része ma is látható Herkulesfürdőn; a többi múzeumokba került. Herkulesfürdőnek erős kénes és konyhasós kénes forrásai vannak. Ez utóbbiak az egész világon ritkán fordulnak elő, szerencsés összetételüknél fogva a betegségek sok fajtájában sinylődők találnak itt gyógyulást. Így a csúzos betegségek, bőr- és vérbajok, a légzőszervek betegségei, gyengeség, idegbaj, némely szívbaj, végre még a női betegségek esetén ajánlatos a herkulesfürdői kúra. ::

HERKULESFÜRDŐ GYÓGYHÁZAI

ORSOVA A DUNA FELŐL, FÖLÖTTE AZ ALLION-HEGY MAGYARORSZÁG HATÁRÁN

:: Herkulesfürdő ma világfürdő. Vendégeinek háromnegyed része külföldi. Ezt nemcsak csodás hatású forrásainak köszönheti, hanem világvárosi berendezésének és felséges fekvésének is, a mik a fürdőt elsőrangú nyaralóhelylyé tették. A fürdő egy 700 m. hosszú és 150 m. széles völgykatlanban fekszik. A Cserna vize két egyenlőtlen részre osztja. Magának a fürdőnek épületei, szállói a legkényesebb igényeket is kielégítik. A fürdő az állam tulajdona és kezelése kitünő, mintaszerű. A telep főépületei fedett folyosóval vannak összekötve, úgy hogy esős időben is végig lehet menni száraz lábbal az egész fürdőn. A fürdőben a sportnak minden ágát űzhetni. A Csernában pompás pisztráng-halászat esik, a környező rengeteg tele van nemes vaddal. ::

:: A mi a legmegragadóbb Herkulesfürdőn, az bizonyára a kényelmes sétautak nagy száma, és a nagyszerű környék. A két erdős hegyoldalon kényelmes és jókarban tartott sétautak kigyóznak fel a környező bérczek legmagasabb fokaira. A kilátás leírhatatlanul szép.

A HERKULESFÜRDŐI ÁLLOMÁSI ÉPÜLET

:: A fürdő környékének legszebb kirándulóhelyei a barlangok. Legközelebb van a «Rablóbarlang», a fürdőtől felfelé, a Cserna jobb partján. Az 50 m. magasan fekvő bejárathoz 132 lépcsőfok vezet. ::

:: Ugyanezen sziklában, feljebb van az «Izzasztóbarlang». Az üreg részeiből szakadozottan forró gőz száll elő, melynek hőmérséklete az 56 fokot is túlhaladja. A kiömlést földalatti moraj

A KORONA KÁPOLNA ORSOVA MELLETT, AZ ALLION-HEGY TÖVÉBEN

kíséri. A környék lakói természetes gőzfürdőnek használják e helyet. Az «Imre-barlang» gyönyörű csepkőképződményekben gazdag; három órát vesz igénybe megtekintése. A «Tatárczy-barlang», mely a legnagyobb a négy közül, máig sincs átkutatva. ::

:: Herkulesfürdőről Orsovára választhatunk a vasút és az országút között. Értékben egy a kettő, mert a két út egymással párhuzamosan, egymásba fonódva halad a Cserna völgyében. ::

:: Toplecz állomás után jobbról, a vasút és a közvetlen mellette meredő szikla között egy vízvezeték néhány ívének romjai láthatók. Utolsó maradványa egy nagyszabású, de kalandos tervnek. Az 1739-iki belgrádi béketárgyalások közben úgy osztrák, mint török részről maguknak követelték Orsovát. A békeszerződés szövegébe ekkor azt a pontot iktatták, hogy Orsova a töröké lesz, ha egy év alatt sikerül a Cserna vizét úgy elvezetni, hogy az Orsovától nyugatra ömöljék a Dunába, s így határvonalat képezzen. A török óriási költséggel és minden erejét összeszedve, belekezdett a roppant technikai nehézségekkel járó munkába, azonban a munka végén kisült, hogy a Csernának csak elenyésző kis része folyik a víz-

A CSERNA-PATAK VÖLGYE

vezetékbe, s csakhamar az egész vízvezeték elromlott. Orsova azonban Mária Terézia trónrajutásakor egyidőre mégis török kézre került. Azóta a vízvezeték lassan elpusztult. Utolsó látható íveit is lefaragták felerészben az orsovai vasút építésekor. ::

:: Egy perczczel később a folyón túl, a folyó és a hegy közé szorítva látjuk Toplecz községet. A csinos falu házai egészen a patak partjáig érnek. Egy pár sziklabevágás után kétnyílású hidon áthaladunk a Csernapatakon, s innen kezdve a patak balpartján megy a vonal. E darab útról pompás festői kilátás nyílik a patak mentére. Majd balra fordul a vonat s berobog Orsova határállomásra. ::

:: Orsova után a Dunapart közelében vonul a vasút Verciorováig s Ada-Kaleh-val szemben átlépi a magyar határt. ::

MEZŐHEGYESI MÉNES

A BUDAPEST-BÁZIÁSI VONAL.

:: Az aradi vonal Szolnoknál, vagy, hogy pontosan beszéljünk, Szajol elágazó állomáson válik el a budapest-kolozsvár-brassói fővonaltól. Elhagyjuk Szolnokot, a város tornyai eltűnnek a Tisza védtöltései mögött, aztán benn vagyunk az Alföld közepén. ::

:: Mezőtúr az első jelentékenyebb község, a melyet érintünk. A városból nem sokat látunk, csak a református templom tornya emelkedik ki. Az állomás után rögtön átkelünk a Berettyó folyón és Békés megyébe érünk. Békés megye Magyarország azon részeinek egyike, a melyeket az évszázados török uralom teljesen elpusztított. A falukban gazdag vármegyének a török kiűzetése után csak 11 lakott községe maradt, alig 2000 lélekkel. Ez az oka annak, hogy a XVIII. század első felében báró Haruckern János György kamarai tanácsos, a megye főispánja, az ország minden részéből letelepülőket hivott ide, a kiknek szabad vallás gyakorlatot biztosított. Így jöttek Békés me-

BÉKÉSGYULAI PARASZTGAZDÁK SZŰRBEN

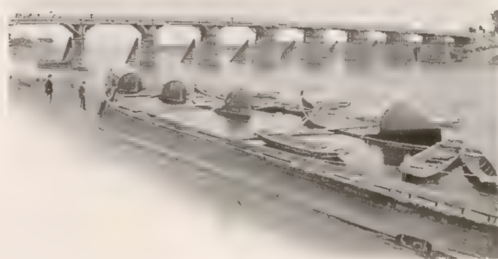

MEZŐHEGYES, A MÉNES

gyébe magyar, német, tót és oláh letelepülők, a kiknek maradékai részint megmagyarosodva, részint nyelvük és szokásaik megtartásával ma is az azóta nagyon megszaporodott békésmegyei községek és városok lakói. ::

:: Maga a magyarság a megye nyugati részén inkább a tiszai magyarsághoz, keleti részén a biharihoz hasonlít. ::

:: Gyoma népes mezőváros, Békés megye első érintett községe. Mielőtt állomására beérnénk, a Körös folyón kelünk át. E folyó partján terül el feljebb Békés, a melynek várától a megye nevét kapta. ::

:: Békéscsaba mezőváros, fontos vasuti csomópont. A mai Békéscsaba teljesen új; még pedig tót nemzetiségű telepítés, a mely azonban rendkívül gyorsan emelkedett és erősen magyarosodik. Az utolsó népszámláláskor már 38,000 lakosa volt. Az államvasutak vonalain kívül két helyiérdekű vasútvonala is van s a város belsejében is van motorkocsi-közlekedés. ::

AZ EGYKORI SZOLNOKI KÖZUTI HID A TISZÁN

:: Békéscsaba közelében, a nagyváradi vonal első állomása a megye székhelye, Gyula, 23,000 lakossal. A város az Árpádok korából való. A XV. században épült vára ma is elég jó karban látható. Érdekes látnivalója a múzeum, mely a megyei régiségeket, leleteket és néprajzi érdekességeket tartalmazza. A katho-

likus templom mögött áll a város szülöttének, Erkel Ferencznek, a kiváló magyar zeneszerzőnek, a Hymnus és a legjobb magyar operák szerzőjének mellszobra. A Gyula közelében fekvő Ajtósi pusztáról származott Dürer Albert német festő. :: A csaba-szegedi vonalon van Békéscsaba közelében Orosháza nagyközség. Ez a hely a megyei baromfitenyésztés és kereskedés középpontja. Tovább indulunk az aradi vonalon. Kigyós állomás közelében Ó-Kigyós község nyugati oldalán van a Wenckheim-család kastélya. Kétegyháza állomásról egy szárnyvonalon Mezőhegyesre jutunk. Itt van az ország legnagyobb méntelepe, melynek egész Európában nincsen párja. Egyszersmind a magyar állam igen nagy mezőgazdasági birtoka is. E ménes anyaga méltán híres az egész világon. A magyar lónak előbb az arabs, majd az angol félvér fajjal való keresztezése hozta létre azt a kitűnő fajtát, a melyet méltán irigyel a külföld hadseregünktől. ::
:: A ménesbirtok és a vele kapcsolatos uradalom berendezése nagyszabású. Terje-

SZOLNOK, A TISZAPART

MEZŐHEGYES, CSIKÓSOK

ARAD, KÖZÉPEN A TORNYOS VÁROSHÁZA, BALRÓL AZ ARAD-CSANÁDI VASUTAK PALOTÁJA, JOBBRÓL A PÉNZÜGYI PALOTA TORNYA

delme 28,000 katasztrális hold. Az egész telepen 720 épület van, közte két templom és kilencz iskola. A központot sugárszerűleg pompás, fasoros utak kötik össze az egyes gazdaságokkal. Ez utak hossza 61 kilométer. A gazdaság iparvasútja 52 km. hosszú, nem számítva a nagyvasutak gyári vágányait. A telep vízszükségletét a kutakon kívül egy a Marosból kiágazó 92 km. hosszú csatorna fedezi. Végre az egyes gazdaságokat összekötő telefonhálózat 89 km. ::

MEZŐHEGYES, A TISZTI TÖRZSÉPÜLET

:: A fővonalra visszatérve, nem sokára Aradot érjük el. A szabadságharcz rettenetes utójátéka magyar Golgothává tette ezt a földet, az aradi tizenhárom vértanú honvédtábornok igazságtalan és kegyetlen elítéltetése

ARAD, AZ ANDRÁSSY-ÚT, BALRÓL A PÉNZÜGYI PALOTA TORNYA, A HÁTTÉRBEN A MINORITÁK TEMPLOMA, A GÖR. KEL. ROMÁN SZÉKESEGYHÁZ KETTŐS TORNYA

és kivégeztetése minden időben fel fogja idézni az emberien érző lelkek felháborodását. ::

:: Arad története a legrégibb időkbe nyúlik vissza. 1136-ban itt tartották a híres aradi gyűlést, melyen Ilona királyné szavára, 68 Borics-párti urat kaszaboltak le. 1551-ben az aradi vár jóformán kardcsapás nélkül került a török kezére. :: A szabadságharczban is kiváló szerep jutott Aradnak. A várában körülzárt osztrák hadsereg 45,000 bombát lőtt a városra s azt teljesen romba döntötte. A várat a 72 éves báró Berger altábornagy 1849 jul. 1-éig védte a magyar hadsereg támadásai ellen s ekkor is csak tisztességes feltételek mellett adta meg magát. A vár parancsnokságát Damjanich János tábornokra bízták. Augusztus 2-án ide tette át székhelyét a magyar kormány. Utolsó ülését augusztus 11-én az aradi városházban tartotta a magyar or-

ARAD, A MINORITÁK TEMPLOMA ÉS HÁZA

széggyűlés Palóczy László elnöklésével. 11-en voltak jelen. Ugyanaz nap Kossuth lemondott s a főhatalmat Görgeire ruházta. Midőn Damjanich, az aradi parancsnok, két követétől megtudta, hogy Görgei augusztus 13-án az oroszok előtt letette a fegyvert, ő is hajlandó volt Arad feladására, ha egyetlen osztrák katona sem lesz az átadás tanúja. Schlick erre egész hadtestével visszavonult s Damjanich Chrulov ezredes és két század orosz huszár előtt lerakta a fegyvert. A védtelen magyar honvédség most a bosszúéhes ellenség kezébe került. Képtelen vádak alapján a hadbiróság sorra ítélte el honvédségünk tisztjeit, a kiknek nem volt más bűnük, minthogy a magyar alkotmányra letett esküjökhöz és hazájukhoz hívek maradtak; majd október 6-án szabadságharczunk legdicsőbb 13 tábornokát egyszerre kivégezték. ::

ARAD, A VÁRBELI TEMPLOM

:: Ma a hősök emlékét Zala György pompás szobra dicsőíti Arad legszebb terén, a Szabadság-téren. A kivégzés helyén, a vártól nem messze, déli irányban a mező közepén emelkedett halmon fekete obeliszk áll a martirok nevével s az emlék odaállításának évszámával. ::

AZ ARADI SZABADSÁGHARCZ-SZOBOR, ZALA GYÖRGY MŰVE

:: Arad kiheverte a nehéz idők szenvedéseit s ma 60,000 lakossal bíró szép élénk város, mely fejlett iparával, élénk kereskedelmével nagy vidék központja. Szép egyenes utczákon, tágas tereken jutunk a város szívébe, az Andrássy-térre, melyen a középületek egész sora áll. Dominálja ezt a részt a magas tornyú városháza, balról az Arad-Csanádi Egyesült Vasutak, jobbról a pénzügyigazgatóság palotájával. ::

:: Tovább menve a megyeház ízléses épületei tűnnek szemünkbe, közöttük gondozott park terül el. A tér végén áll a hazafias Minorita-rend pompás temploma,

VINGAI BOLGÁROK SZOBÁJA

melyet örökidőkre «A megdicsőült aradi vértanuk emlékének» szenteltek. A teret délről a városi színház épülete zárja el. E házban helyezték el ideiglenesen a Szabadságharczi Ereklyék Országos Múzeumát. E múzeum Arad legérdekesebb és legmeghatóbb látnivalója. A múzeum tárgyai: magyar, osztrák és orosz fegyverek, zászlók, ruhák, pénzek és érmek; fogoly honvédtiszteknek a börtönben készült munkái; a kegyeleti tárgyak közül kiválnak a Kossuth-gyűjtemény, a vértanú tábornokok ereklyéi, köztük az a kocsi, melyen a sánta Damjanichot a vesztőhelyre vitték, Kiss Ernőnek golyótól átfúrt inge, a vértanúk bitófáinak darabjai. Ott van az asztal, melyen a világosi fegyverletétel megállapodásait aláírták. ::

:: A színház mögött elterülő nagy Szabadság-tér közepén áll a már említett Szabadság-szobor. Innen nehány lépéssel a Maros-partra jutunk. A túlsó parton a vár sánczai látszanak. Erőd jellegét már 1886-ban megszüntették. A partra néző kiválóbb épületek közül felemlítjük a nyári színházat, a tanítóképző intézetet és a Lyceum épületét. Azon túl az aradi nép kedvencz üdülőhelye, a Baross- és Salacz-park terül el, míg végre az igazságügyi palota zárja el a kilátást. ::

GRÓF WENCKHEIM FRIGYES KIGYÓSI KASTÉLYA A PÁLMAKERTTEL

:: Aradon fejlett ipari élet van. Ezt jórészt kedvező közlekedési viszonyainak köszönheti. Hat fontos vasútvonal fut össze Aradon, ezek közt az Arad-csanádi vasút, a mely a hunyad-

RÉSZLET BOROSSEBES TÁJÁRÓL, AZ ARAD-CSANÁDI VASUT MENTÉN

vármegyei Brádig megy, egy szárnyvonallal Menyháza fürdőig. Ezekhez járul még a Maros folyó. Itt van az ország legnagyobb szeszgyára. A Weitzer-féle waggongyár messze külföldre is szállít vasuti kocsikat; igen fejlett a malom-, butor- és faipar. ::

:: Arad lakossága a Gáj külvárosi oláhság kivételével teljesen magyar. ::

STEJERLAK, AZ OSZTRÁK-MAGYAR ÁLLAMVASUTTÁRSASÁG BÁNYATELEPE

:: A környék népe magyar, oláh és német. A hetivásárok napján nagy számmal özönlenek a városba. Arad a vidék bortermelésének is középpontja. A megye általában nagyban termeli a bort. 11,000 katasztrális holdnyi szőllőterületét folyton növelik újabb ültetésekkel. A bortermelés főhelye az ú. n. Hegyalja, a hova motoros vonattal rándulhatunk ki. Leghíresebb, külföldön is ismert borai a magyarádi fehér bor,

RESICZABÁNYA, HENGERMŰVEK

a ménesi nehéz, édes vörös bor. A ménesi aszú a tokajival egyértékű. ::

:: Aradról, tovább indulva balra elhagyjuk a Tövis felé Erdélybe vezető vonalat s a várat megkerülve, hosszú hidon megyünk át a Maroson és árterületén. Majd kilépünk a temesmegyei alacsony síkságra és Vinga bolgár lakosságú nagy mezővárost az út közepén érintve, nemsokára a szegedi vonallal egyesülünk és berobogunk Temesvár főállomására. Itt átszállunk a báziási vonatra, a melyen Délmagyarország leggazdagabb bányaterületére és egyik legérdekesebb hegyi pályájára jutunk. A Józsefváros és a Belváros közt haladunk, majd eltérve az orsovai vasúttól, átmegyünk a Bégán. Ság állomás után pedig szép vashídon kelünk át a Temes folyón. ::

:: Vojtek állomáson ágazik el az a vonal, mely a Délmagyarországi Érczhegység váratlanul szép vidékére visz. A vonal az összeszűkülő Berzava völgyében halad, merészen alkalmazkodva annak szeszélyes kanyarodásaihoz. Pompás kép tárul elénk. Mindkét oldalon tölgygyel, bükkel sűrűn benőtt hegyek emelkednek, mindig magasabbra emelve erdőkoronájukat. Resiczán, a magyar Creusotban áll meg a vonatunk. Köröskörül villákkal tarkított erdős hegyoldal, a völgyben község, melynek lakóházai részben felszorultak a hegyoldalra, mindenütt füstölgő gyárkémények, közvetlen alattunk a nagy olvasztó toronyszerű építményei. Az óriási gyártelep minden termékét innen veszi, a környező hegyekből, mert ez az áldott föld oly gazdag mindenféle érczben, szénben és fában, hogy a gyárak egész sorát elláthatja anyaggal. Az olvasztáshoz szükséges faszenet a környék tölgyesei és bükkerdői szolgáltatják. Az évi faszén-termelés 1.500,000 hektoliter. Ritka értékes a vaskő-

RESICZABÁNYA, AZ OSZTRÁK-MAGYAR ÁLLAMVASUTTÁRSASÁG VASMŰVEI

RESICZABÁNYAI AQUÆDUCT

dognácskai bányákban termelt vasércz, páratlan gazdag vastartalmánál fogva. Évente körülbelül 200,000 tonna mágnes, veres és barna vasércz kerül ki a társulat bányáiból. :: A szekuli és dománi szénbányákhoz vasút visz. E telepnek gazdag fekete kőszénrétegei évente 120,000 tonna szenet adnak. :: A termelt vasércz feldolgozására két 65 tonna termelésű faszén olvasztó és két 120 tonnás koksz olvasztó szolgál. Az évi nyersvastermés körülbelül 100,000 tonna. A Bessemer-, Martin- és tégelykohók termékei tüzes tuskók alakjában a hengerlő-művekhez kerülnek, melynek évi termése körülbelül 100,000 tonna. A telep főnevezetessége az aczélöntő. Készítményei a messze külföldön Olasz-, Oroszországban és főleg Angliában hirdetik a magyar ipar diadalát. :: Resiczáról gyönyörű hegyi utakon juthatunk el a társaság másik bánya- és vasöntő-telepére, Aninára. Czélszerűbb azonban visszatérnünk a fővonalra és vasuton közelednünk Aninához, mert az oravicza-aninai vonalrész oly nagyszerű vidéken visz át minket, oly merész és hatalmas alkotású pálya, a mely bőven kárpótol a hosszabb útért. ::

:: A fővonal síkföldön, a XVIII. században ide telepített német és franczia falvak közt halad tovább. Csak Versecznél érünk hegyet. Versecz 26,000, főleg német és szerb lakossal bíró igen csinos város, mely részint a várhegy lejtőjén, részint az azt körülvevő síkságon épült. A város belső részének tiszta utczái, középületei, különösen gót stílben épült hatalmas főtemploma figyelemre méltók. A hirtelen fölemelkedő szőlővel borított várhegy csúcsán egy torony romja áll, a mely állítólag még a rómaiak idejéből származik. ::

AZ ARAD-CSANÁDI VASUT MENYHÁZA ELŐTT

:: Versecz után a Karas folyó vizenyős, fában gazdag árterületére lépünk. Majd áthaladva a folyó vashídján, Jaszenovára érünk. Jaszenova elágazó pontja az oravicza-aninai hegyi pályának, mely nemcsak elragadó festői vidéke és környezete miatt, de mint nehéz hegyi jellegű vasút is méltán megérdemli az utazó figyelmét. A Lissava és Zsitin hegyi patakok bükk- és fenyőrengetegek borította vadregényes völgyein, elragadó változatos panorámát nyújtva minden fordulónál robog vonatunk szédítő mélyedések és istenkisértő meredek sziklafalak fölött, merész völgyáthidalásokon és alagutakon keresztül Aninára. ::

RÉSZLET AZ ORAVICZABÁNYA-ANINAI VASUT VONALBÓL

:: Aninának gazdag szénbányái évente 600,000 tonna szenet adnak. A szén egy részéből a 80 kokszkemencze évenként 80,000 tonna kokszot állít elő. A Vaskőről vasuton idehozott vasérczet két olvasztó dolgozza fel, évente 35,000 tonna nyersvasat szolgáltatva az egyes gyáraknak. ::

:: Anina folytatását képezi Stájerlak, pompás fekvésű nyaralóhelyével. ::

ANINAI VASMŰVEK

:: Stájerlakra Oraviczáról kocsin is eljuthatunk. Ezen a pompás hegyi uton hét kilométernyire Oraviczától fekszik Marillafürdő klimatikus gyógyhely. A szanatórium fekvése végtelenül kedvező. Távol minden zajtól, füsttől, sűrű fenyvesek kellő közepén, 714 m. magasságban van a fürdőhely, melynek egyik alapelve, hogy minden

VIADUKT ANINÁNÁL

idegizgató zajos életet kizár magából. Környékén pompás sétahelyek vannak, például a Zsitinvölgy, a vasuti viadukt és erdei séták. Gyönyörű kirándulás kinálkozik még innen az Almásvölgybe, a Nera folyónak ebbe a világtól elzárt völgykatlanába. ::

:: A báziási vonal utolsó magyar helysége Fehértemplom. Kedves fekvésű kis város a Nera mellett a Lokva hegység lábánál. Tiszta, egyenes utczáival, sajátságos kiugró ablakaival, a melyek mindenkor telve vannak virággal, igen kedves benyomást tesz az idegenre. ::

:: A vonat Fehértemplom után nyugatnak fordul, majd a Nera folyón átkelve, mindjobban közeledik a Dunához. Hirtelen előtűnik a fák mögül a Duna teljes méltóságában. A Duna a báziási kanyarodóban rendkívül széles, s kivált magasabb helyről pompás látványt nyújt. ::

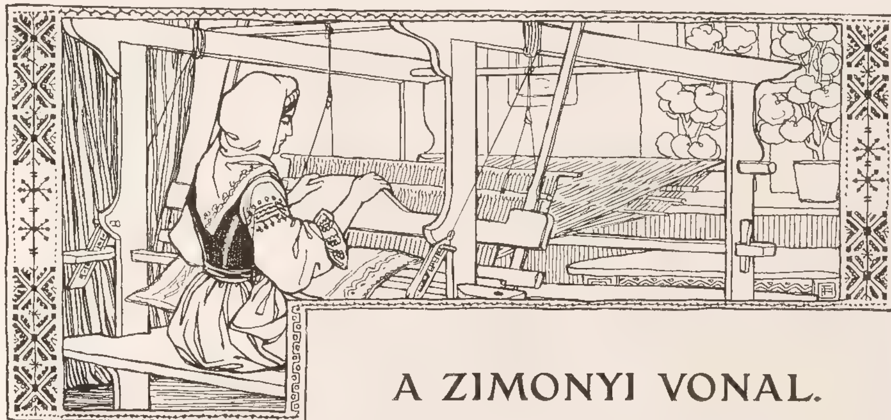
:: Báziás az orsovai vonal kiépítése előtt fontos csatlakozó állomás volt Szerbia és Románia felé. Ma csak árúforgalma jelentős, míg utasai jórészt a turisták számából kerülnek ki. A vasút véget ér Báziásnál, mi is hajóra szállunk, hogy az Alduna szép útvonalán Orsovára utazzunk.

RÉSZLETEK MARILLA-FÜRDŐ KLIMATIKUS GYÓGYHELYRŐL, ORAVICZABÁNYA MELLETT

SZERB SZÖVŐSZÉK

A ZIMONYI VONAL.

:: A budapest-zimonyi vonal áthasítja az egész Duna-Tisza közét, a melyet ezenkívül mellékvonalaival is behálóz. A Dunáig Magyarország két legnagyobb vármegyéjét szeli végig, Pest-Pilis-Solt-Kiskún és Bács-Bodrog vármegyéket. Pest vármegyének e vonal által érintett része a Cserhát aljáról kiinduló, széles, alacsony földhát. Gyengén hullámos felszínének 145 m. tengerszín feletti magassága van; északnyugat-délkeleti domborodások és völgyületek szeldelik. Egyetlen állandó folyású folyó vagy patak sem vezet területéről a Dunába vagy a Tiszába, hanem csak időszakos vízerek, sikér, szikes tavak jelennek meg rajta az esős évszakokban avagy a talajvíz felbukkanásakor. Szabadkától délre a Ferencz-csatornáig sárga föld (lősz) fensíkja terjed. Ennek a fensíknak 10-15 méternyi magasságú peremét a lősztalajban bevágódó erek mélyen feldarabolták. Ennek következtében a Duna-Tisza közti 90 m. magasságú ártérről szemlélve a fensík lépcsője alacsony dombokba látszik felbomlani és ezért a Telecskai halmok nevet nyerte. ::

:: A Ferencz-csatornától a Dunáig mélyen fekvő rónaság terül el, melyből csak a Tisza betorkolás szögében emelkedik ki 50 méterrel a síkság fölé a titeli fensík. ::

:: A Duna-Tisza közében van Magyarország szíve és egészségesen lüktető főere. A Duna mellékén vannak még a legeredetibb ősi maradványok, a régi meder turjánjai, sós tócsái, nádasai, melyek a nyári szárazságban gyakran egészen kiszáradnak. ::

KISKŐRÖSI SZÉLMALOM

:: Vizi vadnak a szikes tavakon nyáron nyoma is alig akad. De őszszel és tavaszszal annál több ott a rajzó vetési lúd, a mely esténként ezekre a sekély tavakra szeret húzódni, a hol azután gödrökben les rájuk a vadász. ::

PETŐFI SÁNDOR, A LEGNAGYOBB MAGYAR LIRIKUS SZÜLŐHÁZA KISKŐRÖSÖN

:: A budapest-zimonyi vonal a keleti pályaudvarból indul ki s a ferenczvárosi pályaudvarig együtt halad a brucki, fiumei vonalakkal. A ferenczvárosi pályaudvaron túl, az összekötő híd előtt válik el a zimonyi vonal, a mely rövid ideig a Dunának soroksári ága mellett halad. Jobbra a Duna fölött a budafoki fensík körvonalát látjuk, majd a fő Dunaág eltüntével a Csepelsziget homokhalmai, facsoportjai és gyártelepei intenek felénk; míg balról a főváros déli külső területének mozgalmas gyártömege a várossal immár egybeépült és nemsokára talán közigazgatásilag is egybeolvadó Erzsébetfalva község szélső házsora suhan el közvetlenül a vasút mellett. ::

:: A Csepelszigetet a Duna főága, úgynevezett promontori ága, és a gáttal elrekesztett, kevés vizű soroksári ág alkotja; termékeny, szép sziget. Budapestről a Ferenczvárosból Erzsébetfalván és Soroksáron át helyiérdekű vasút közlekedik főhelyével, Ráczkevével. A szárazfölddel állandó híd köti össze. A sziget hosszúsága 48 kilométer. Tizenegy község van rajta, körülbelül 20,000 lakossal. ::

:: A vasútvonal elhagyja a Dunapart mellékét s keresztül halad az említett helyiérdekű vasút alatt, azután Soroksár nagyközség mögé kanyarodik, melynek nagyrészt német lakosai főleg a fővárosba közvetített élelemszállításból élnek. ::

:: A szomszéd Harasztit, a Duna ága mellett, sok kert és ültetvény diszíti. Keletnek a hullámos homoktalajon nagy terjedelmű

KISKŐRÖSI ARATÓK

SOROKSÁRI SVÁB SZOBA

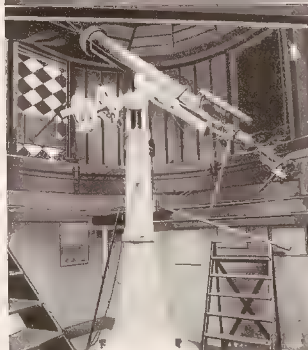
szőlőket látunk, főképen csemegeszőlő kerül innen sok a főváros piaczaira és kivitelre is. :: :: A hullámos mezőség, a mint tovább haladunk, már a nagy Alföld rónaságává simul. Ezen a lapályon gazdag, termékeny földek közepette fekszik Taksony, Dunavarsány és Kiskúnlaczháza, a mely azelőtt a Pest vármegyében széttagoltan terülő Kiskúnsághoz tartozott. A kiskúnok a Volga tájáról nyugatnak nyomott kún népcsalád tagjai, a melynek egyes törzsei különböző időszakokban telepedtek meg Magyarországon. A pusztai életmód hagyománya ma is megnyilatkozik szokásaikban, leginkább pedig a pestmegyei kiskúnoknál és a tiszántúli nagykúnoknál.

KISKŐRÖSI LIBAPÁSZTOR LEÁNY

KALOCSA, A JEZSUITÁK KOLLÉGIUMA

OBSZERVATÓRIUM A JEZSUITÁK KOLLÉGIUMÁBAN

:: A Dömsöd után következő Kúnszentmiklós-Tass állomásról helyiérdekű vasút ágazik ki a Duna partján fekvő Dunapatajig. Az állomás közelében elterülő sóstavon túl fekszik Kúnszentmiklós község. A 8000 lakost számláló mezővárosnak főképen vásárai híresek és népesek. Két csinos temploma, a református és katholikus, szépen emelkedik ki a tóparti házak sorain túl. Környékén különösen bőven találjuk az említett turjánokat, sziksós tavakat. Ilyen tavakkal és tócsákkal tarkított mezőségen fut tovább a vonat Szabadszállás és Fülöpszállás helységek mellett. ::

:: Fülöpszálláson túl fekszik Tetétlen, a gróf Telekyek szép birtoka, a melyen különösen igen kiváló szarvasmarha- és ménesállomány van. Tetétlen tágas, ezer holdakra terjedő rónaság, a hol még teljesen otthon van a magyar puszták madáróriása: a túzok.

:: Kiskőrös 9000 lakost számláló mezőváros, a mely az alföldi helységek mintájára nagy területet foglal el. Főtere elég csinos. Itt áll Petőfi Sándor emlékszobra, a kinek szülőházát is emléktábla jelöli. Itt született egy szegényes házban a legnagyobb magyar lirai költő, a csatatéren elesett hős lantos, 1823-ban. ::

:: Kiskőrösről szárnyvasút visz a Duna közelében, a Vajasér mellett fekvő Kalocsa érseki városba, mely az úgynevezett Sárköznek középpontja. Főképen védelmi szempontok lehettek azok, a melyekért Szent István idejében ide helyezték az érsekséget. A 12,000 lakost számláló városnak az érseki palotán és székesegyházán kívül úgyszólván csak főutczája mutat városias képet; a város többi utczája falusias. Mint kulturális góczpont, Kalocsa ma már ismét kiváló szerepet visz. A XVIII. században épült kéttornyú székesegyházának legértékesebb kincse a főoltár képe, Mária mennybemenetele, a melyet Kuppelwieser bécsi festő legjobb alkotásának tartanak. Becses a Császka érsek ajándékozta Szent István hermája. Az érseki palota, műkincseivel és könyvtárával másik nevezetessége a városnak. Híres a

jezsuiták kezében levő kollegiuma, melynek főgimnáziuma van s a melyben sok magyar fiú tanul az ország minden részéből. A tudományos világban Európaszerte nevezetes a kollegium csillagvizsgáló intézete, a melyet Haynald érsek alapított. Fényi Gyula atya különösen a napfoltok és napkitörések megfigyelésével emelte tekintélyre a csillagászati intézetek előtt ezt az obszervatoriumot, a melynek kiadványai idegen nyelven is megjelennek és az egész tudományos világ elismerését kivívták. ::

SZABADKAI BUNYEVÁCZ-HÁZ

:: A fővonal Kiskőrösről délkeletnek halad tovább. Vadkert után Kiskúnhalasra, az utolsó pestmegyei állomásra ér. Gyümölcstermelése az újabb időben nagy lendületet vett. A 18,000 lakost számláló városnak van ref. főgimnáziuma. Nevezetessége még szép új városháza. ::

SZABADKAI BUNYEVÁCZ FÉRFIAK

:: Halas határával Szabadka város határa már szomszédos. Bejutunk a bácskai termékeny lősz területre. Ebben a Pest vármegye után legnagyobb vármegyében a XVIII. században a törökök kiűzetése után széleskörű telepítések történtek, hogy a pusztaságot újra benépesítsék. Innen ered a vármegye népességének nemzetiségi változatossága is. Az 1900-iki népszámlálás szerint a vármegye területén a városokkal együtt lakott 327,000 magyar, 239,000 szerb, 66,000 bunyevácz és sokácz (kath. szerb), 192,000 német, 30,000 tót, 10,000 rutén és egyéb. Legérdekesebb a népek tarkaságában a kath. vallású szerb, vagyis a bunyevácz és sokácz. Előbbinek törzsfészke Szabadka városa. Öltözete rendkívül festői; a leányokon aranynyal hímzett ingváll, arany virágokkal kivarrt selyemderék, pillangós papucs, selyemszoknya; fejökön a pletenicza nevű hajék. Érdekesek a sokáczok is, különösen tarka-barka színekkel ékeskedő ruházatukkal. ::

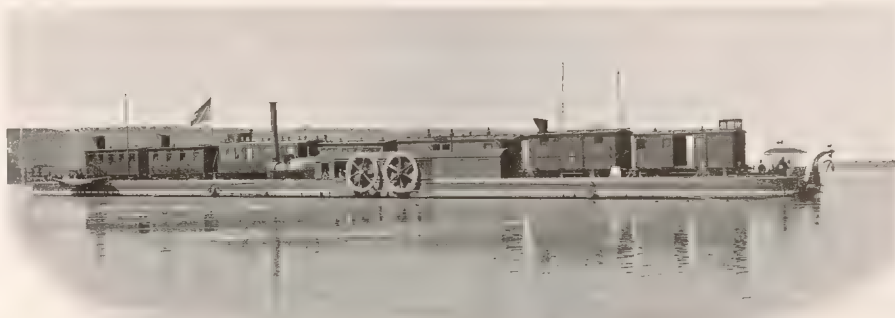
:: Szabadkához Halason túl nagy szőlőskertek és gyümölcsösök közt ér a vonatunk; ezek a kertek a város környékét már is kellemessé teszik. Szabadkának ma

PÉTERVÁRAD. UJVIDÉKKELSZEMBEN

már 90,000 lakosa van. Ezek egy része, úgy mint általában az Alföldön, a városon kívül, tanyákon lakik. Szép a vasuti állomás mellett levő park a törvényszéki épülettel és több nagy magánházzal; a Kossuth Lajos-utcza, a Szent István-téren a régi Pest-szálló, a mely előtt a márvány Szabadság-szobor áll, továbbá a Sz. Terézia-templom. Szabadka nevezetes gyümölcstermelő hely; gyümölcséből sokat visz külföldre is. Újabban gyári ipara is fellendült. :: Szabadkához közel van a szabadka-szegedi vasútvonal mentén a palicsi tó, Palics fürdőhelylyel. A nagy parkban álló fürdőhely a szabadkaiak rendes nyaraló helye. A tó nem nagy. Sziksós vize a csúzos betegség ellen jó hatású. Keletkezése a XIX. század elejére vihető vissza; nem természetes tó, hanem kutásás közben támadt. Az artézi kutakhoz hasonlóképen tört ki oly erővel, hogy nemcsak hamar elborította mostani területét, hanem rendkívül bő vizét le kellett vezetni a Tiszába. ::

BUNYEVÁCZ ASSZONY SZABADKÁN

:: Szabadkáról többfelé ágazik

GŐZKOMP GOMBOS ÉS ERDŐD KÖZT A DUNÁN

el a vasút. Egyik vonal Szegeden át Nagyváradra vezet, a másik Zomboron át a Gombos és Erdőd közt közlekedő gőzkomp által Bróddal és Szarajevóval ad összeköttetést. Egy szárnyvonal Bajára fut. Ez a Dunán át Baja és Báttaszék közt a legújabban épített nagy vasúti hídon át közvetlen összeköttetést van hivatva teremteni Fiume, Szabadka, Szeged és Nagyvárad közt. Egy más helyiérdekű vasút Zentán át Óbecsét köti össze, a honnan a folytatólagos vonal Újvidéken találkozik a budapest-zimonyi fővonallal. ::

:: Zombor, Bács-Bodrog vármegye fővárosa. Csinos város, a melynek szintén törvényhatósági joga van. Fasorokkal beültetett széles utczáinak és tereinek dísze a városháza, továbbá több előkelő magánház és templom. Ezek közt legszebb az ujonnan épült s a karmeliták által gondozott templom. Közelében hatalmas parkos téren áll Zombor

PALICS FÜRDŐHELY SZABADKA MELLETT

ZOMBOR, AZ ÚJ KARMELITA TEMPLOM

legszebb épülete, a vármegyeháza, előtte pedig Schweidel József honvédtábornoknak, az 1849-iki aradi vértanuk egyikének szobra. A város 30,000 lakójának fele szerb, a többi magyar és német. ::

:: Zombor közelségében érjük a Ferencz-csatornát, a mely 1802-ben nyilt meg. A Dunából Bezdánnál kiindulva, keresztben szeli át a Bácskát és Ó-Becsénél torkol a Tiszába. Hosszúsága 108 kilométer. Nem messze Zombortól, a kis-sztapári pusztánál, pedig az Újvidékig vezető Ferencz József öntöző csatorna szakad ki belőle. ::

:: A szintén előbb említett szabadka-bajai szárnyvonal eddigi végpontján van Baja, törvényhatósági joggal felruházott, 22,000 lakost számláló város, a Dunának egyik hajózható ága mellett. Élénk kereskedő város, a melynek gyáripara is fejlődőben van. Tóth Kálmán jeles magyar költőnek, a ki a város szülöttje, emlékszobrot állítottak; nevezetes szülöttjei még a városnak Mészáros Lázár, 1848-iki hadügyminiszter és Türr István tábornok, a korinthusi csatorna építője. A közelebbi időben fog az eddigi szárnyvonal folytatása Báttaszékig forgalomba helyeztetni, mely a Dunának áthidalásával új kapcsolata lesz a magyar vasuti hálózatnak Fiume, vagyis a tenger felé.

A PALICSI TÓ

UJVIDÉK, A RÓM. KATH. PLÉBÁNIA TEMPLOM

:: Zenta, a hová Szabadkáról az Újvidékig terjedő helyi vasút visz, a Tisza partján fekszik. Csinos, bár falusias szinezetű város 27,000 magyar lakossal. ::
:: Szabadkától a fővonal délkeletnek halad tovább, még pedig a Telecskának nevezett fensík keleti perem szegélyén. Verbász és Kula városok közt a Ferencz-

UJVIDÉK, A VÁROSHÁZA

csatornán keresztül Szenttamásra érünk. A szerbek egyik főhelye, 15,000 lakossal. Szenttamásnál láthatjuk a nagy római sáncz maradványait is, a melyet a rómaiak a Dunától a Tiszáig oldalvédül a magyar Alföldet lakó barbár népek ellen emeltek. Ma már nagyrészt felszántották. ::

:: Újvidék Pétervárad erőddel szemben, a Duna mellett fekszik s igen csinos, élénk, nagy kereskedelemmel dicsekvő város, 28,000 lakossal, a kik magyarok, németek és szerbek. Sok szép magánházán kívül feltünőbb épületei: a csúcsíves szép új kath. templom, a renaissance stílben épült városháza, a bizanci stílű szerb püspöki palota és az újjáépített szerb székesegyház, a melynek szobrászati művei s ikonosztázionja mesteri munka. Újvidéknél a vonat 432 méter hosszú hídon át megy a Dunán keresztül a régi Sirmiumba, az úgynevezett Szerémségbe. Majd a péterváradi vár alatt elhaladó 355 m. hosszú alagútba tér; megkerüli Pétervárad kis várost s a Duna mellett halad tovább. ::

:: Karlócza vagy Karlovicz a Duna mellett, a szerb patriárcha székhelye. A város 6000 lakosa szerb és horvát. Pompás székesegyháza, modern érseki palotája, papnevelő intézete és szerb gimnáziuma van. Egyik híressége Karlóczának az ürmöse, a mi a maga nemében a legjobb minőségű. Karloviczot elhagyjuk s a hegység alatt, a 648 m. hosszú csortanovczei alaguton keresztül India állomásra jutunk, a honnan egy mellékvonal Mitroviczán át Vinkovczéig vezet. Nemsokára elérjük a vonal végpontját, Zimonyt. Szemben látjuk Belgrád szerb fővárost. ::

AZ EZREDÉVES EMLÉKMŰ ZIMONYBAN

:: Zimony, a hol már a rómaiak korában is város volt, a Szávának a Dunába torkolásánál fekszik, 15,000 lakosa nagyrészt német és szerb; de lakik ott mintegy 800 magyar is. A város legszebb része a belváros. A mögötte levő hegy tetején állott valaha Hunyadi János vára. Az 1456-iki belgrádi döntő győzelem után itt halt meg Hunyadi János, barátjának a szent és hős Kapisztrán Jánosnak karjai között. Ma a magyar véghely emlékezetét az 1896-ban emelt ezredéves emlékmű őrzi. Kétemeletes díszes torony az, emlékkápolnával. Erkélyéről nagyszerű kilátás nyilik a Duna és Száva vidékére és Belgrádra. Zimony kiváló kereskedelmi góczpont és nevezetes gőzhajóállomás. Van itt nagy téli kikötő és sok gyár. Belgrádból sok spanyol zsidó kereskedő is telepedett meg itt; innen járnak át üzletükbe a szerb fővárosba. ::

DUNAI VADÁSZAT

A MAGYAR DUNA.

:: A Bécsből a Dunán leszálló gőzös Dévénynél éri először Magyarország földjét. ::

:: A Morva folyó torkolata mellől kiemelkedő mészkő sziklán, az északnyugati Kárpátoknak, az ú. n. Fehérhegységnek egy bérczes nyúlványán emelkednek a határszéli vár romjai, mintegy első őrállomásaként a magyar Dunának, a melynek

BUDAPEST A FERENCZ JÓZSEF-HIDRÓL, BALRÓL A GELLÉRT-HEGY, KÖZÉPEN AZ ERZSÉBET-HID, JOBBRÓL A VÁRHEGY A KIRÁLYI PALOTÁVAL

VISEGRÁD ÉS VÁRROMJA

ma már inkább az a kimagasló obeliszk ad nevezetességet, melyet Magyarország ezer éves fennállásának emlékére 1896-ban állított fel rajta a nemzet kegyelete. :: Elhagyva Dévényt, hol a Duna vize legalacsonyabb állásában az Adriai-tenger szine felett mintegy 131 méter magasan folyik, tíz kilométernyire a balparton már a messze távolból feltünnek előttünk Pozsony várromjai, s alatta maga a több százados koronázó város, melyhez a történeti emlékek egész sora fűződik. A városról a budapest-marcheggi vasútvonal leírásában van bővebben szó. ::

:: Végighaladunk a szép város rakpartjai alatt, míg jobbról a remek liget marad el mellettünk. ::

VISEGRÁD, SALAMON TORNYA (XI. SZ.)

:: Alig érünk ki Pozsonyból, mindjárt két nagyobb ágra szakad a Duna. Itt ágazik ki belőle a balparton a csallóközi Duna, mely messze fölkanyarodik északkeletnek és majd egyesülve a Vággal, Vág-Duna nevet kap s Komáromnál ismét visszatér a nagy vagy öreg Dunába. Ez alkotja a nagy s termékeny Csallóközt, melyre a magyar gazdasági életben még nagy jövő vár. Csúny falucskánál a Dunának ismét egy nagyobb ága, az ú. n. mosonyi Duna-ág szakad ki s messze bemenve Mosony- és Győrmegyékbe, majd Győrnél a Rábával

POZSONY A DUNA FELŐL, KÖZÉPEN A VÁRKASTÉLY ROMJA, JOBBRÓL A SZÉKESEGYHÁZ

egyesülve, Gönyőnél ismét visszakanyarodik a nagy Dunába. Dévénytől számítva a mintegy 100 kilométer hosszú Felső-Duna végpontjára érünk, a dunai hajózásnak kiválóan fontos átrakodó állomására, Gönyűre. ::

:: A Duna folyam e szakaszának nagy sebessége, rakonczátlan folyása, szerfölött változékony és elégtelen mélysége, folyton változó medre, a Felső-Duna szabályozása előtt a hajózásnak állandó nagy akadálya volt. Ez is egyik oka volt annak, hogy régebben a hajózás Gönyűtől inkább a mosonyi Duna-ágba terelődött, a mihez különösen hozzájárult a győri kereskedők kiváló üzleti szelleme, mely a várost e század közepén a kiviteli gabonakereskedelemnek első rangú góczpontjává tette. Ujabb időben azonban, mióta különösen a vasutak nagy mértékben versenyeznek a hajózással, Győr mint gabonaforgalmi emporium elvesztette előbbi nagy fontosságát. ::

A DUNA NAGYMAROSNÁL

:: Alig hagyjuk el Gönyűt, már is megváltozik a táj képe, sőt a víz folyása is. A vad bozótos berkek, a füzes szigetek mindinkább ritkulnak, a víz is abbahagyja sebes rohanását. Mintegy 24 kilométernyi út után feltünnek előttünk a balparton Komárom várának hatalmas erődítmé-

EVEZŐEGYESÜLETI TAGOK GYAKORLATA A DUNÁN, A MARGIT-SZIGET MELLETT

nyei s maga a szintén történelmi nevezetességű város, melyet azonban jórészt eltakar szemünk elől az ú. n. Erzsébetsziget szépen gondozott kies kertjeivel. ::

:: Az újabban a jobbparti Ujszőnynyel egyesült Komárom évszázadokon át hatalmas erőssége, mintegy kulcsa volt a felső Dunának s ezzel Észak-Magyarországnak a felvidékre törekvő ellenség hadaival szemben védőbástyája. Már fekvése, dél felől a Duna, keletről a Vág folyó által határolva, fölöttébb alkalmassá tette a helyet arra, hogy fontos hadászati góczpont legyen. De e mellett kereskedelmileg is kiváló nevezetességre emelkedett e város, mint a felső dunai hajózásnak, illetőleg a kiviteli gabonakereskedésnek góczpontja. A városról és várról a budapest brucki vonal leírása szól részletesebben. ::

:: Komárom városa már a mult század huszas és harminczas éveiben nagy kereskedő város hírében állott. Mikor még a hazai kereskedelemnek legfőbb közlekedési útja a Duna volt, ezen vontatták föl az akkori Bánátból a kivitelre szánt gabonát. Még csak rövid száz évvel ezelőtt is 416 gabonakereskedő lakott Komáromban s némelyikük 20—25 tölgyfahajót is járathatott. A gőzhajózás fejlődése s a kiviteli irányzatok módosulása folytán azonban az egykor oly fontos gabonakereskedés egészen aláhanyatlott. Ezenkívül nagy épületfakereskedést is folytattak a komáromiak, a mire a Vág folyó itteni torkolata természetes gyűjtőhelyet szolgáltatott. Ma is évenként 18—20 ezer tutaj érkezik Komárom alá és szolgál itt adás-vevés tárgyáúl. A nagy hajózás hatalmasan kifejlesztette itt a hajóépítő-ipart is s a komáromi superok (hajóácsok) az egész Duna mentén kiváló hírnévnek örvendettek. Ma már az egykor híres komáromi hajóépítő-ipar csak kompok, dereglyék, ladikok stb. építésére szorítkozik. ::

DUNAI MALOM

:: Bár a fejlődő kor háttérbe szorította Komárom városának egykor híres gabona és fakereskedését, hajóépítő-iparát, hajózá-

VÁCZ A DUNA FELŐL, BALRÓL A HÁTTÉRBEN A NASZÁL-HEGY

sát és halászatát: ezek helyébe mind újabb-újabb tér és alkalom nyílik a város fejlődésére. ::

:: Elhagyva Komáromot, balra a Vág folyót látjuk beömleni a Dunába, majd jobbra szemünkbe ötlik Ó-Szőny helység, melynek helyén egykor Bregetio római város állott. Majd Zsitvatőnél a Zsitva torkolatához érünk. A táj képe itt egyszerre megváltozik: a jobbparton a tatai hegyek nyomulnak egészen a folyam széléig, a balparton kissé távolabb a Hegyhát erdős dombjai magaslanak. A jobbparton gyors egymásutánban hagyjuk el Almás, Neszmély, Süttő, Piszke, Nyerges-Ujfalu (egykor Villa Curtia római város) községeket híres kőbányáikkal. De a kövön kívül, mit ez a hegyvidék oly bőven terem, meg kell még említenünk Neszmély híres borát s Lábatlan és Nyerges-Ujfalu czementjét is. ::

:: A Duna itt meglehetős széles, zátonyokat és szigeteket alkot; de csakhamar összeszorítja egy kis fordulónál az esztergomi várhegy. Fennsíkján a monumentális bazilikával, mely a Duna felől valóban festői képet nyújt s teljesen méltó emléke annak a több százados, nevezetes történeti multnak, a mely a primási lakhoz, valamint az alatta elterülő Esztergom városához fűződik. ::

:: Alig hagyjuk el Esztergomot, a balparton a Garam vizét látjuk beömleni. ::

:: Itt a budapest—marcheggi vasútvonal egészen a Duna balpartjához simul s így halad aztán egészen a fővárosig. A Garam beömlésétől fogva magas sziklahegyek környékezik a Duna balpartját egész Szobig, hol az Ipoly folyó torkolata van; majd délnek fordulva látjuk a kis Zebegény községet, ezzel szemben pedig Dömöst. Dömösön túl a Duna megkerülve a balparton emelkedő nagymarosi hegyeket csaknem egészen északnak fordúl. A balparton egészen a meder szélén robog el mellettünk a

BUDAPEST. KILÁTÁS A MARGIT-HÍD ALÓL, KÖZÉPEN AZ ORSZÁGHÁZA, JOBBRÓL A GELLÉRT-HEGY

vasúti vonat, míg a jobbparton a híres visegrádi romok tekintenek le reánk festői képbe olvadva azokkal a sziklaszirtekkel, melyekből mintegy kinőni látszanak. ::

:: Innen kezdve a Duna lassú kanyarodással megkezdi délnek irányuló folyását. Lassanként feltünedeznek Vácz püspöki város tornyai. A balparti hegyek tovább is kisérik a Duna folyását s aljukban a szent-endrei ág szakad ki az anyafolyóból, a mintegy 30 kilométer hosszú s átlag jó két kilométer széles Szentendrei szigetet alkotva, mely csaknem egészen Ujpestig lenyúlik, a hol aztán a szent-endrei ág ismét egyesül az öreg Dunával. ::

:: A Szentendrei sziget alsó nyúlványánál Káposztásmegyerhez érünk, a hol a fővárosi vízvezeték-telepet szemlélhetjük. Kevéssel alább az ujpesti sziget zöld ligete takarja el szemeink elől a dunai hajózás nagy téli kikötőjét, melynek balpartján a Danubius hajógyárban az épülő és javítás alatt álló hajók egész sora látható. Alább a jobbpart felé az ó-budai sziget ötlik föl s a sziget tulsó oldalán a Duna-gőzhajózási társaság hajógyára és téli kikötőhelye vonja magára a méltó figyelmet. ::

:: A Margit-hidtól mintegy 1700 méterre kissé összeszűkül a meder s itt nyúlik át a folyam fölött Budapest egyik méltó büszkesége, az 1844 1848-ban épült Lánczhíd, mely összeköti a Duna két partján elterülő székesfővárost. A két part palotasorai közt elhaladva, nem sokkal alább az összekötő vasúti hidat találjuk, mely a dunáninneni és dunántúli vasútak összekötő kapcsaúl szolgál. ::

AZ ÓBUDAI HAJÓGYÁRI SZIGET

:: Budapest vízi forgalma csaknem kizárólag a balparton bonyolítódik le. Ez a forgalom 1876-tól 1905 végéig tehát 30 év alatt 6·5 millió métermázsáról több mint 20 millió métermázsára emelkedett. A természet által szinte praedestinált azon hivatásra, hogy Kelet és Nyugat nemzetközi ke-

reskedelmének góczpontja legyen, hogy elérését czélozza annak a nagyobb szabású kereskedelmi kikötő létesítésének, melynek előmunkálatain a kormány évek óta dolgoztat. ::

:: Elhaladva az összekötő vasúti híd alatt, a Duna egyszerre két ágra szakad. Balra a főváros árvíz elleni biztosításának áldozatul esett elzárt soroksári ág húzódik mintegy 50 kilométer hosszúságban, jobbra a több millió forint költséggel szabályozott budafoki ág. E közt a két ág közt nyúlik el mintegy 50 kilométer hosszúságban a 4–7½ kilométer széles Csepelsziget. ::

:: A budafoki ág igen széles, sekélyes, zátonyos és szigetes medre több izben okozott veszélyes jégtorlódásokat. Adonytól, melynek helyén egykor Vetus Salinum nevű római telep állott, kissé délkeletnek hajlik a Duna folyása, s mintegy

DÉVÉNY, AZ EZREDÉVI EMLÉK A VÁRHEGYEN

12 kilométernyi út után elhagyja a Csepelsziget alsó csúcsát. Dunapentele (hajdan Potentiana) határában sok római régiséget találtak, s ezen a helyen egykor Anamatia római város állott, melynek egy részét hajdan a Duna nyelte el. ::

:: Dunaföldvártól mintegy 20 kilométerre Paks mezőváros alá érkezünk, a hol egykor szintén római telep állott. ::

:: Itt ágazik ki a Ferencz-csatorna tápláló csatornája, melynek előtorkolata a bajai kikötőt képezi. A baracskai Dunaág és a nagy Duna közt terül el a Bezdánig lenyúló Mohácsi sziget, melyet elhagyva, nemsokára a Budapesttől 211 kilométerre fekvő Mohácshoz érkezünk. Itt végződik a Duna-gőzhajózási társaság által, a pécsi szénbányáiból kiaknázott szén könnyebb szállítása czéljából épített mohács-pécsi vasút.

:: Elhagyva a gyászos emlékű Mohácsot, hol II. Lajos királyunk annyi nemes

A DOJKE-ZÚGÓ AZ AL-DUNÁN

vitézzel lelé sírját, egy darabon lombos erdőség között folyik a Duna. Majd Mohácstól mintegy 27 kilométer távolságra a jobbparton a herczegszőllősi hegyek végső nyúlványán épült Kiskőszeg község alá s ezzel szemben a Ferencz-csatorna torkolatához érünk. ::

:: A Ferencz-csatorna, mely a Dunát a Tiszával köti össze, Bezdántól Óbecséig 122 kilométer hosszaságban csaknem két egyenlő részre hasítja Bácsmegyét. A csatorna 1802-ben nyílt meg s az akkor uralkodó I. Ferencz nevéről nevezték el. 1842-ben az államkincstár birtokába ment át. A csatorna azonban idők jártával mindinkább eliszaposodott, aztán meg vize sem volt elegendő a hajózásra, úgy, hogy már a 60-as évek végén komolyan foglalkoztak a bővítésével. Türr István hazánkfiáé az érdem, hogy a Ferencz-csatorna új életre kelt. ::

:: Tovább folytatva utunkat a Duna kanyargós folyásán, csakhamar elhagyjuk a Duna árja ellen töltésekkel védett Bezdáni szigetet, s a Dráva folyónak Budapesttől 290 kilométernyire fekvő torkolatához érkezünk. Innen a Duna nagy kanyarodással keletnek fordul. Alig haladtunk a Drávatoroktól mintegy 12 kilométernyire, midőn egyszerre feltünnek előttünk a jobbparton Erdőd vár festői romjai, majd a kanyarulat elején egy egész vasuti vonatot látunk átúszni a Dunán. Itt vagyunk a gombos-erdődi vasúti révátkelésnél, a hol gőzkompok viszik a vonatokat egyik partról a másikra. Rövid idő mulva már állandó vashíd fogja ezt az összeköttetést véglegesíteni. ::

:: Sarengradot elhagyva, mintegy 50 kilométer hosszaságban szegélyezi Dunánkat a már Vukovárnál lankásan kezdődő Fruska-Góra hegyláncz, lombos, csalitos bérczeivel, majd üde, pázsitos völgyeivel. ::

:: A Fruska-Góra hegyláncz felső nyúlványa aljában feküsznek egymással szemben, Budapesttől 376 kilométerre a balparton Ó- és Ujpalánka, a jobbparton Illok (régi magyar nevén Ujlak) a Dunára kinyúló hegy ormán, részben romokban heverő várkastélyával. Futtaktól mintegy 12 kilométernyire a Dunának egy hirtelen kanyarodásánál már messziről feltünnek előttünk Pétervárad s a vasúti híd, mely Péterváradot Ujvidékkel köti össze. Zalánkeménnél (Slankamen) ömlik be a Dunába Budapesttől 462 kilométernyi távolban a Tisza. ::

:: A Tisza torkolatától kezdve a Duna délkeletnek veszi folyását. Mindkét parton széles nagy síkság terül el, mely a balparton egész Báziásig kiséri folyónkat, míg a jobbparton Zimonynál, illetőleg Belgrádnál, a hol a Száva folyó ontja a Dunába hirtelen dagadó árjait, ismét előtérbe nyomul a hegység. ::

:: Zimonytól kezdve a Duna egész Orsován alulig, 226 kilométer hosszúságban természetes határul szolgál Magyarország és Szerbia között. ::

:: Zimonyból nézve festői képben jelenik meg előttünk a Száva és Duna összefolyásánál egy beszögellő hegycsúcson Szerbia fővárosa, Belgrád, melyen alul a Duna nagy kanyarulattal Pancsova alá kerül, a hol a televényes lapályon számos kis szigetet alkot. Itt folyik be a Dunába a Temes folyó. ::

:: A jobbparton egész Szemendriáig hegyek övezik a Dunát, mely itt szigetet alkotva magába veszi a Morava hegyi folyót. ::

:: Báziásnál hagyja el a Duna a magyar Alföldet s ettől a ponttól kezdve, mely egyúttal a temesvár-báziási vasútnak is végállomása, kezdődik az Al-Duna, még nem is olyan régen a zuhatagok által okozott hajózási akadályok egész sorozatával. ::

:: A Duna szabad lefolyásának Ó-Moldovánál van az első kiterjedtebb akadálya: a folyam medre itt mintegy kilencz kilométer hosszúságban sziklaháton vonul végig, mely a mintegy öt kilométer hosszú és 2·5 kilométer széles Moldovai

GALAMBÓCZ VÁRA A SZERB PARTON

SOKÁCZ MENYECSKE ÉS LEÁNYOK MOHÁCSNÁL

szigetet, s kisebb-nagyobb állandó és vándorló zátonyoknak egész sorozatát alkotja. A Moldovai sziget alsó csúcsától, a hol a meder mintegy 2100 méter széles, tölcsérszerűleg összeszorul a Duna mintegy 400 méterre. Már a tölcsér felső nyílásánál előre tolul a balparton a Babakáj nevű szikla. Itt van tulajdonképen az egész Al-Dunának kulcsa. Jól tudták és hasznukra is fordították ezt a hadviselő népek. A római castrumok helyén épültek később, a török hadjáratok idejében a szerb parton romjaiban még ma is hatalmas Galambócz (Golubácz) és vele szemben a magyar parton Lászlóvára, melyekhez a magyar-török hadviselésnek annyi véres és hősi emléke fűződik. ::

:: Alibégen alul a hegyek lába kissé hátrahúzódik a parttól, a meder egész 1100 méterre kiszélesedik. Alább, a Báziástól számított 44 kilométernél, a Gornya-Sztenka gránithegy nyomul be meredek szirtjeivel a mederbe, s okozza ott az első — bár csekélyebb fontosságú zuhatagot, a Sztenkát. ::

:: Elhagyva Sztenkát még jobban kiszélesedik a Duna medre, a balparton hátrább húzódik a hegyek lába, s a sziklák komorságát a Lubkova-völgy üde zöld szine vidítja fel, melyen a Kamenicza és Oravicza patakok vize csörgedez végig s emennek nagy hordaléka a Duna medrét is összeszorítja mintegy 500 méterre. Alig hat kilométernyire innen a Berzászkán túl, szintén a balparton, van Drenkova, az aldunai zuhatagok felső végállomása, a hajóknak egykori átrakodó helye. ::

:: Drenkován túl a folyam erősen dél felé hajolva, délkeletnek veszi folyását. A jobbparton beszögellő hegy lába mélyen benyúlik itt a mederbe, s a Kozla sziklapad egészen a balparthoz szorítja a folyam sodrát, honnan a nyomban reá következő szirtek, az éles nyelvként fölfelé nyúló Dojke sziklapad átcsapni kényszeríti a víz folyását a jobbpart mentére. ::

:: Dojkétől mintegy két kilométernyire nyúlik be a balparton a mederbe a Piatra lunga hosszú keskeny szikla, míg alatta mintegy 3·5 kilométernyire mint két úszó bivaly feketéllik ki a vízből a Bivoli sziklapár. Itt torkollik be a balparton a kis Jeleseva patak is, melyet elhagyva, ismét összébb kezd szűkülni a meder, melynek balpartján festői kép gyanánt emelkednek ki zöld erdőből a 630 méter magas Terszkovácz hegynek meredek sziklacsúcsai. ::

:: Elhagyva e szirtet ide zúg az Izlás és Tachtália zuhatagokon átbukó víz rémes moraja: kitágul a meder, de csak azért, mert a víz ereje nem volt képes beágyazni magát a kemény mészkősziklába s kénytelen volt szerte terjengeni. ::

:: A Báziástól számított 69-ik kilométer fölött összeszűkül a meder mintegy 400 méterre, de csakhamar megint kitágúl s a víz szabad lefolyásának a 70-ik kilométernél útját állja az Izlás, majd a nagy és kis Tachtália nevű sziklapad, melyen átvergődve a Grében-hegynek a mederbe benyúló meredek mészkőfalai szorítják össze a folyását, a medren is áthúzódó sziklacsúcsaikkal fokozva az amúgy is nagy akadályokat. A Grében-hegy 420 méterre szorítja össze a folyam medrét, sőt kis vízállás idején a mederből a vele szemben kiemelkedő Vrany sziklapad alig 220 méternyi utat enged e ponton a víz folyásának. ::

:: Az Izlás-Tachtália-Grében sziklacsoport által okozott zuhatag igen nagy és veszedelmes akadálya volt a hajózásnak, mióta azonban az európai nagyhatalmak megbízásából Magyarország az aldunai zuhatagos Duna-szakaszt az 1890–1898. években szabályozta, a hajózás Sztenkától az egész zuhatagos szakaszon végig alacsony vízállásnál is lehetséges. ::

:: Grébent elhagyva a meder ismét kiszélesedik. A balparton van Szvinicza nagyobb község, alább pedig a Trikule nevű török őrház romja a XVI. századból, míg a jobbparton a szerb Milánovácz város terül el. ::

:: A Grébentől mintegy 11·5 kilométerre a medren átvonuló magas serpentin sziklapad állja útját a víz szabad folyásának s alkotja a Jucz nevű zuhatagot, mely a szabályozás előtt szintén nagy akadálya volt a hajózásnak. ::

:: A Jucz-zuhatagot, mely Magyarországnak legdélibb pontja, elhagyva, a folyam ismét megváltoztatja irányát s északkeletnek fordulva folytatja útját. Folyása innen kezdve egészen a Kazán-szorosig meglehetősen egyenletes; szélessége 600–1200 méter között változik. ::

:: Lefelé tekintve e tájon, egyszerre csak elveszni látszik a Duna folyása; a két parton magas, meredek sziklák határolják medrét összeszorítván azt egyszerre 170 méterre. S ezzel beérünk az Al-Dunának azon szakaszába, mely rideg

GR. SZÉCHENYI ISTVÁN EMLÉKTÁBLÁJA A RÓLA NEVEZETT ÚTON

A KAZÁNSZOROS
A SZÉCHENYI-ÚTTAL

fenségével, két oldalt égnek meredő sziklafalaival az egész Al-Dunának legcsodálatraméltóbb, legfestőibb szakasza: a Kazánszorosba. ::

:: Nem messze a Kazán bejáratától a balpartot alkotó sziklahegyben közel egymáshoz két barlang is van, a melyek úgy tudományos, mint történelmi szempontból is nevezetes pontjai az Al-Dunának. Az egyik a Punyikova-barlang, melyen át a hasonnevű patak folyik a Dunába. Ez átfúrja az egész hegyet s végigmenve medrén, — a mi egy órába kerül, — föltárul előttünk a szép Dubova völgye festői tájával s a török hadjáratokból fennmaradt sírokkal. ::

:: Ettől a barlangtól mintegy 100 méternyire egy vár romjai láthatók s közel hozzá van a Veteráni barlang, mely egy osztrák tábornokról vette nevét, ki 1692-ben ebből a barlangból akarta a török hadaknak a Dunán való fölhajózását megakadályozni, de a nagyobb erőnek kénytelen volt magát megadni. ::

:: Folyton meredek sziklafalak közt folyik itt a Duna 170—380 méter közt váltakozó szélességben, 20 métertől 50 métert is meghaladó mélységgel, míg Ógradena fölött elhagyja a nevezetes szorulatot. ::

:: Kiérve a Kazán-szorosból a folyam kissé jobban keletnek fordul, a balparton hátrább vonulnak a hegyek, s a meder 400—600 méter szélességre tágul. A Kazántól mintegy 10 kilométerre fekszik a jobb parton Tekia szerb község, s vele szemben a balparton Orsova, magyar határváros, a hegy lábánál, összekötő kapcsot

A SZÉCHENYI-ÚT AZ AL-DUNÁN

képezvén az ide nyíló kies Cserna völgyén át hazánk belföldje és az Al-Duna között. ::

:: Orsova alatt folyik be a Dunába a Cserna folyó, melyet elhagyva egy történelmi nevezetességű helyre érünk. A Cserna-völgy szélén, az Allion-hegy tövében áll az a kis kápolna, a melynek helyén 1849 augusztus 23—24-én éjjel elásták a magyar szent koronát és a koronázási jelvényeket és a hol azokat 1853 szeptember 8-án hosszas keresés után megtalálván, külön hadihajón és fejedelmi pompával vitték fel Bécsbe. Szent István koronájának ezen rejtekhelyén 1856-ban kápolnát emelt a fejedelmi kegyelet. A koronakápolna közepén levő üregben egy márványlap jelöli azt a helyet, hol e nemzeti kincsek négy évig rejtőztek. ::

:: Alább a folyam medre tetemesen kiszélesedik s előttünk áll Ada-Kaleh szigete, az aldunai törökvilágnak mohamedán lakosságával ma is élő emléke. ::

:: Ada-Kaleh vagy Uj-Orsova szigetét 1689-ben Heister osztrák tábornok erősítette meg, a törökök azonban elfoglalták, mígnem a passaroviczi békekötés után ismét visszaszállt a magyar koronára, mig később ismét a töröké lett. ::

:: III. Károly magyar király nagyszabású erődítményt építtetett rajta, mely ma legnagyobb részt romokban hever. Az 1878. évi orosz-török háború után a szultán kérelmére az osztrák-magyar monarchia vette védelmébe Ada-Kaleh török lakosságát, mely autonom hatóságát, török jellegét és közigazgatását mind a mai napig megtartá. ::

:: E helyen a folyam ismét megváltoztatja irányát s kissé délkeletnek hajlik. Itt, Magyarország és Románia határán, Verciorova az első román állomás. Már ide hallatszik az Al-Duna legnagyobb zuhatagján, a Vaskapun átrohanó víz zúgó moraja s a Vaskapu-csatornán fölfelé törekvő gőzhajóknak sűrű füstgomolyt árasztó nehézkes zakatolása. ::

:: A Duna medre a Vaskapu-zuhatagon túl egy darabon még sziklás és zátonyos, de aztán mintegy 6 kilométernyire megszünik ez is és a folyam háborítatlanúl folytatja útját a tenger felé. ::

:: A rómaiak, a kik a Duna folyamnak, mint közlekedő útnak, kiváló fontosságát felismerték s azt hódító hadjárataik eszközéül sikeresen fel is használták, a Vaskapunak nevezett zuhatag megkerülése végett a jobbparton nagy csatornát vájtak

ADAKALEH SZIGETE ORSOVA MELLETT

a hajók részére. Óriási munkát végeztek ezenkívül a rómaiak az egész Al-Duna mentén, hogy hajóik felvontatására utat teremtsenek. A meredek sziklafalakba kellett az utat bevésniök s igen sok helyen, több kilométer hosszban a sziklafalba erősített s könyökgerendákkal alátámasztott valóságos függő utakat építettek a Duna jobbpartján. Ennek az útnak az akkori viszonyokhoz mérten óriási nehézségekkel járó építését Tiberius császár kezdte meg s Traján császár fejezte be Krisztus születése után 103-ban. Ő építtette Turn Severinnél azt a nagyszabású dunai hidat is, melynek romjai a Duna fenekén ma is meg vannak. ::

:: Az útépítést a parti sziklába vésett több emléktábla örökíti meg, melyek közül a legszebb, a hajóról is látható, a Kazánszorosban, Ógradena átellenében van. ::

GŐZHAJÓ A VASKAPUNÁL

:: Közel tizennyolcz hosszú évszázadnak kellett elmúlnia, míg oda jutottunk, hogy a rómaiak nyomdokain haladva, az 1830 1846. években gróf Széchenyi István és nagy munkatársa Vásárhelyi Pál mérnök megépítették a Duna balpartján a Traján-út méltó párját: a Széchenyi-utat, melyen a Kazán-szoros elején a szikla falba vésett Széchenyi-tábla jelöli nagy alkotójának kegyeletes emlékét. Közben terveket készítettek a zuhatagok hajózhatóvá tételére, sőt itt-ott a hajóútban lévő sziklák kirepesztésével a nagy munkát meg is kezdték, de abba kellett hagyniok. Az orosz-török háborúra következő 1879. évi berlini nemzetközi békekongresszus karolta fel aztán ezt a nemzetközi jelentőségű ügyet és Ausztria-Magyarországot bizta meg az aldunai zuhatagok hajózhatóvá tételére szükséges munkálatok végrehajtásával. ::

RÉSZLET A KAZÁN-SZOROSBÓL

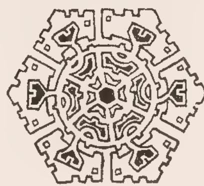
:: Ezt a nagy munkát azonban Magyarország egyedül hajtotta végre. 1890 szeptember 15-én kezdték meg nagy ünnepségek kíséretében az építkezést, minek emlékét a balparton Alibégnél a sziklafalba vésett ú. n. Baross-tábla örökíti meg. ::

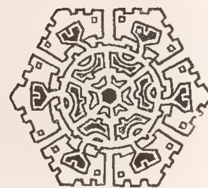
:: Világra szóló, óriási nehézségekkel összekötött munka volt ez, mely méltó büszkeségére szol-

gál a magyar technikának. Az egész munka 1898-ban készült el teljesen s az egésznek a koronája, a Vaskapu-csatorna ekkor adatott át véglegesen a forgalomnak, azonban már 1896-ban, a magyar nemzet ezer éves fennállásának megünneplése alkalmával nyittatott meg fényes ünnepség során, melyben részt vett a magyar király oldalán az érdekelt két parti államnak Szerbiának és Romániának királya is. ::

A BABAKÁJ-SZIKLA AZ AL-DUNÁN

A «KOMÁROMI SZŰZ» ÉS AZ Ó-VÁR KAPUJÁNAK CZIMERE

BUDAPEST—BRUCKI VONAL

:: Az osztrák fővárosba Budapestről a Duna mindkét partján vezet vasútvonal. Az egyik, a két fővárosnak első, jóval félszázaddal ezelőtt épült vasuti összeköttetése a Duna balpartján, Pozsonyon és Marcheggen át viszen; a másik, a mely alig két évtizedes, a növekvő forgalom alkotása s Győrön és Bruckon keresztül csatlakozik a Wienből eredő osztrák vasúthoz. Ez a vonal is változatos tájképekben gazdag; mind a kettő történelmileg érdekes területeket szel át. ::

:: A budapest-brucki vasút rövid ideig párvonalosan halad, a kerepesi úti temető fala és az északi és keleti vonalak később szétágazó sínpárjai mellett. A sírkövek néma és mozdulatlan ezrei közül a fák lombjai mögött a Deák Ferencz és Kossuth mauzoleumok kupolái emelkednek ki. A temetőn túl villamos vasút hidalja át a pályát. Ez a villamos vasút Kőbányára, a főváros X. kerületébe visz. A míg jobbfelől elhagyjuk a józsefvárosi teherpályaudvart és az államvasutak nagy műhelyeit, balról már feltünik Kőbánya sok gyárának kéményerdeje. A füstfel-

KOMÁROM KIKÖTŐJE A VÁRSÍK ALATT

A ZSÁMBÉKI PRÉPOSTSÁGI TEMPLOM ROMJAI, (HERCZEGHALOM ÁLLOMÁS KÖZELÉBEN)

hőkből ragyogva emelkedik magasra Kőbánya új katholikus plébániatemploma, fénylő majolika-toronytetejével. Majd ismét egy villamos vasút fölött robogunk el s ekkor balról a nagygyá nőtt Kispest község házait, jobbról a nagyterjedelmű Népliget új ültetvényeit látjuk. A mint tova repülünk a honvédgyalogsági kaszárnya mellett, beérkezünk a ferenczvárosi pályaudvarra, majd a marhavásártér és a nagyszabású vágóhidak mellett, a dunaparti teherpályaudvar fölött rátérünk az összekötő vasuti hídra.

:: A hídról, noha csak egy perczre, gyönyörű látvány bontakozik ki előttünk. Valóságos álomvilág ez, a minőnek ily megvalósulása a magyar nemzetnek egyik legnagyobb büszkesége. ::

:: A nagy hidak közül, melyeknek sorozata méltó tanulmánytárgya a művelt világ hídépítő mérnökeinek, csak a Ferencz József-hidat s az Erzsébet-hidat látjuk, azután a budai hegyek koszorújában az alacsonynak tetsző várhegyet, a hatalmas királyi palotával. Ezt csakhamar eltakarja szemünk elől a Gellérthegy, a melynek lejtőjét sok szép nyaraló koszorúzza. ::

:: A hidon túl a Gellérthegy alatt elterülő, ma még nagyobbrészt mezőből és kertekből álló Lágymányost szeljük keresztül. A kelenföldi villamos vasút fölött nagy ívben haladunk el s balról sűrű park teszi változatossá előttünk a tájat. Az Erzsébet-sósfürdő telepe ez. Délre Budafok hegyoldalaiba, sőt részben a hegy testébe épült házai és világhírű pinczéi fehérlenek csoportosan. ::

:: Kelenföld a dunántúli vonalak góczpontja és közvetítő állomása; ezért is igen

élénk a forgalma. Rövid idő óta egész kis városrészt teremtett maga körül. ::

:: Kelenföldről három irányban ágazik szét a vasút. Az első irány a déli vasút pragerhofi vonala, a mely Budafoknak tart; közvetlenül mellette a magyar államvasutak fiumei vonala fut; mi pedig nagy kanyarodással északnyugatnak fordulunk, a budai hegyek déli ellaposodásának széles, zeg-zúgos völgyébe. ::

A LÉBENYI ROMÁN STILUSU TEMPLOM

:: A Sashegy alján nagyobb épületcsoportokat környező számos fabódé hívja föl figyelmünket. Ezek Budapest világhírű kincsét, a keserűvizet ontó kutakat rejtik. Budaörs állomásáig mindenütt látni ezeket a keserűvizes kútbódékat, a melyekből millió és millió palaczkba gyűjtik össze azt a kiváló magyar specziálitást, a mely ma leghíresebb az egész kontinensen, sőt még Amerikában is, mint a középkorban a tokaji bor volt. ::

:: A folytonosan váltakozó tájék kigyózó völgyében sokszoros kanyargással emelkedik a vasút. Torbágynál magas áthidaláson fut a vonat a bia-tárnoki völgy felett; azután a nagyobb hegyek vonala elmaradozik s utunk jól művelt szántóföldek halmos tájain fut át, a milyen gyakori a növényzet változatosságában gazdag és termékeny Dunántúl térségein. ::

:: Bicske állomásáról helyi vasút visz Székesfehérvárra. Ennek a vasútnak a mentén fekszik Alcsút, József főherczeg fehérmegyei birtokainak középpontja, szép parkkal és kastélylyal. József nádor alapította ezt a mintagazdaságot a XIX. század elején. Ő ültette a hatalmas parkot is, a melyet fia, a Magyarországon annyira népszerű és mind botanikai tudásáról, mind czigány nyelvtanáról a tudományos világban is híressé vált József főherczeg, a magyar honvédség első főparancsnoka fejlesztett, szépített és nagy szeretettel gondozott. ::

:: Az alcsúti kastély magas dombon áll s néha, jó világítás mellett, Bicskén túl a vasútról is látható. Parkja tele van kegyeletes családi emlékkel; ezek közt első az alapító József nádoré, a kinek orgona-bokrokkal körülültetett kedvelt pihenő

JÓZSEF FŐHERCZEG KASTÉLYA ALCSÚTON

helyén obeliszk áll. Több fát gondoznak itt ma is kegyeletesen, a melyeket még József nádor ültetett. ::

:: Bicskén túl nemsokára változatos, erdős vidékre jutunk; Szárnál a vonal behatol abba a völgyszorulatba, a mely a Vértes-hegységet a Gerecse-hegységtől elválasztja. Elsiklunk egy nagy mészégető mellett, majd a legújabb magyar kőszénbánya területén robogunk végig. Ez a Galla és Bánhida határában elterülő s a közellévő Tatáról nevezett Tatabánya. ::

:: Munkásházai az erdőtől a vasutig sorakoznak. A szanaszét látható aknákat drótkötélpálya köti össze. Este, a mikor a telep villamos lámpái kigyulnak s az égő szénsalak lángja titokzatos tűzfényt vet a sötét erdőfalakra, érdekes látvány kinálkozik a kanyargó vonaton utazók számára. ::

:: Tatabánya után nagyobb község következik: Bánhida. Az északon vonuló hegygerincz egyik meredek sziklájáról nagy érczmadár néz le a rónaságra. A millennium alkalmából Komárom vármegye által idehelyezett emlékszobor ez: a bánhidai turul. A dunántúli hadjáratban ugyanis Árpád vezér 907-ben itt, a bánhidai síkon vívta utolsó győzelmes csatáját. Tovább nyugat felé a hegység sok apró barlangot rejt. A legnagyobb ilyen barlangnak, a melyet Szelimlyukának hívnak, a nyilását is látjuk a vonatról. A néphagyomány szerint, a mikor Szelim budai basa Tata várát ostromolta, ebbe a barlangba menekült a közel levő falvak népe, de a kegyetlen basa tüzet gyujtatott a barlang szája előtt s megfullasztotta az odamenekülteket. ::

:: A míg az erdőkoszorúzta szőlős hegyeken jártatjuk tekintetünket, alig veszszük észre, hogy egy óriási parkba jutottunk. Ez a tatai gróf Eszterházy uradalom nagy angol kertje. Egyik tisztásán, épen a vasút mellett, látjuk a sportvilágban ismert lóversenyteret. A sűrű ültetvények egy-egy hasadékán át kék víztükör csillan felénk: a tatai nagy tó. Híres, szépséges tó, a melyet igazán gyönyörű kert

övez; a víz mélyén tömérdek hal. Tata és Tóváros egymással gyorsan összeépült iparűző város, a kettő együtt 12,000 lakossal. A két város nagy karéjban fogja körül a körülbelül négy négyszögkilométer terjedelmű sötétkék tavat, a melynek festői hatását a gondozott utakkal átszelt park hatalmas fáinak színjátéka rendkívül emeli. ::

:: Tóváros és Tata közt szinte a víz partjára dűl a vár, melynek régi művei és kastélya érdekes történeti emlékek. ::

:: Ennek a kastélynak egyik toronyszobájában írta alá a Napoleon elől menekült I. Ferencz császár és király 1809-ben a bécsi békeszerződést. A kis asztalt, a melyen a békeokiratot aláírta, valamint a tollat is, a grófi család mindmáig őrzi.

:: Tatán túl csakhamar elmaradnak a kéklő hegyek. Hullámos rónaságra, a magyarországi felső Dunavidék nagy területére nyúló kis Alföldre lépünk. Almás-Füzitő állomásról helyi vonal visz Esztergomba. Néhány percz mulva Ószőny falu alatt robog a vonat. Hajdani római kulturterületet érintünk. Itt állott a népvándorlásig Bregetium római kolonia. Ószőny határában már Komárom várának külső erődeivel találkozunk, a melyek közt a legtekintélyesebb az alakja után elnevezett Csillagvár. Szemben a túlsó parton pedig a belső vár falait látjuk a Dunába torkoló Vág-Duna mellett. Mögötte feltűnnek a város tornyai. ::

:: Komárom pályaudvara a Duna jobb partján, közvetlenül a folyam mellett épült. Innen a 600 méter hosszú Erzsébet-vashíd vezet át a városba. ::

:: Komárom legnagyobb nevezetessége a vár. Maga a város is teljesen katonaváros benyomásával hat ránk. Összesen 20,000 lakosának körülbelül egy ötöde katona. Középületei közül is a városházán kívül legtetszetősebb a vár beparkosított esplanadeján levő katonatiszti kaszinó. A vár a nagy Duna és a beletorkoló Vág-Duna alkotta szögleten épült. Két részből áll, a belső vagy ó-várból s a külső vagyis újvárból. Az előbbi már a XV. században épült; később

RÉSZLET A TATAI NAGYTÓBÓL, (GRÓF ESTERHÁZY FERENCZ PARKJÁVAL)

megerősítették, még pedig I. Ferdinánd alatt, a kinek emléktáblája a kapú fölött 1555-öt mondja a befejezés évének. 1594-ben és 1663-ban a törökök ismételten ostromolták, de a nehezen hozzáférhető vár vitézül ellenállott az ostromnak. Ebből az időből eredt bevehetetlenségének híre; erről szól az újvár egyik bástyafokán álló kőszűz szobra, a mely alá a büszke: «Nec arte, nec Marte» jelige van vésve. Azaz: sem hadművelettel, sem csellel be nem vehető. A második roham után I. Lipót alatt nemcsak megerősítették, hanem a külső új várral ki is bővítették. Ezt a műveletet a külső emléktábla szerint 1673-ban fejezték be. A XIX. század elején e hadászati szempontból előnyös erősséget nagyszabású táborvárrá alakították át. De még nem érhettek a munka végére, a mikor kitört az 1848-iki szabadságharcz. Az osztrák seregek többször igyekeztek ostrom alá fogni, de 1849 tavaszán a nagysallói győzelem után Klapka György honvédtábornok, kit utóbb várparancsnokká neveztek ki, fölmentette. Később újra hozzáfogtak ostromlásához. Julius 2-án a közellevő Ács mellett Görgey győzelmes csatát vívott a császári sereg ellen. Utolsó győzelme volt ez a vitéz magyar honvédseregnek. Az orosz inváziós sereg elől Görgey visszavonult s 1849 augusztus 13-án Világosnál letette a fegyvert.

ALCSÚT, JÓZSEF FŐHERCZEG KERTJÉNEK ÜVEGHÁZA

:: Nem úgy Komárom. Az ostromló sereg nem birt vele. Csak a mikor Klapka táborkara meggyőződött arról, hogy a szabadságharcz ügye veszve van s a vár ezentúl fölmentésre nem számíthat, csak akkor kapitulált szeptember 27-én. A vitéz helyőrség tisztességes feltételek mellett vonulhatott ki; a tisztek megtartották kardjukat s bántatlanul utazhattak külföldre. ::

:: Klapka emlékének a városház előtt emeltek szobrot. Emléktábla jelöli azt a helyet is, a hol a legnagyobb magyar regényíró, Jókai Mór, született. ::

:: Komárom az ostromokon kívül elemi csapásoktól is sokat szenvedett. Nem csak árvíz járta ismételten, hanem földrengés is sokszor pusztította. Legtöbb kárt tett az 1805-iki földrengés. De életrevaló lakossága csakhamar újjá varázsolta. Most van folyamatban a komárom-érsekújvári vasútvonal építése, mely a Dunának újabb nagyszabású áthidalásával, a Duna két oldalán meglévő vasúthálózatot fogja összekapcsolni. ::

:: Kocsin egy óranyira innen érhetjük el Ógyalla nagy magyar községet. A tudományos világban nevezetessé tette a Konkoly-Thege Miklós alapította csillagvizsgálója és obszervatoriuma. ::

:: Komárom állomásáról tovább folytatva utunkat, a vonat a Monostor-domb bevágásában halad.

BÁBOLNAI MÉNES, (KOMÁROM MELLETT)

Jobbról-balról lőréses falak emlékeztetnek rá, hogy erősség alatt megyünk. Az erődön túl felbukkanó erdő szélén, a hol a vasút az országutat szeli, az 1849-iki ácsi csatában elesettek emlékére obeliszk áll. Nemsokára elvesztjük a Dunát szemünk elől. Az erdőn túl a körülbelül 5000 lakost számláló Ács község bontakozik ki, nagy czukorgyárral. Ettőlfogva mindvégig homokos lapályon halad a vonatunk. Alighogy Győrszentivánt mögöttünk hagyjuk, már látjuk Győr gyártelepeinek sűrű füstjét. Balról pedig a többnyire ködös levegőn át elmosódva tünnek fel a Bakony kiágazásai, Pannonhalma hármas dombjával, melynek közepén a híres benczés monostor emelkedik magas tornyával. ::

:: Győr törvényhatósági joggal felruházott város a Dunából Pozsony alatt kiszakadó Mosoni Dunaágnak is nevezett Kis-Duna mellett fekszik, a melybe itt torkolnak a Rába és Rábcza folyók. Nevezetes ipari és kereskedelmi hely, a melynek lakossága immár meghaladja a 40,000 lelket. Sok gyára közül leginkább említésre méltó szeszgyára, gőzmalma, fonógyára s nagyszabású vaggongyára. Újonnan épült díszes városháza messze látszó tűztornyával a vasuti állomással szemközt emelkedik. A vasút egyenesen a város szivébe hatol; a belvárost és Nádorváros nevű külvárost a pálya fölött vonuló nagy hidak kötik össze. Ezenkívül a Dunán, Rábán és Rábczán átvezető hidak nagy számánál fogva Győr valóban megérdemli a hidak városa czímet. ::

:: Győr, a legmagyarabb városok egyike, a történelemben nevezetes szerepet játszott. Hogy már régebben jelentős hely lehetett, bizonyítja az is, hogy Szent István a tőle alapított tíz püspökség egyikének székhelyéül rendelte. A XVI. században erős bástyákkal cserélték föl védőműveit. Midőn Hardeck 1594 szeptember 27-én ellenállás nélkül feladta Szinán basának, a rémület jajszava hangzott át nemcsak hazánkban, hanem Németországban is. Ép oly magasra csapott

EZREDÉVI EMLÉKMŰ (ÉRCZTURUL) BÁNHIDA MELLETT

A KOMÁROMI VÁROSHÁZA KLAPKA SZOBRÁVAL

az öröm kitörése, midőn nem egészen négy esztendő múlva 1596 márczius 28-án a hős Pálffy Miklós és Schwarzenberg kicsi, de válogatott sereggel vakmerően meglepte a várat és elkeseredett harcz után Abdi basától visszafoglalta. Ezután még kétszer volt hadakozás színhelye Győr, 1809-ben, mikor Napoleon szétverte János főherczeg seregét s a magyar nemesi fölkelést, majd pedig 1849-ben. Napoleon 1809. évi szállását, a belvárosban lévő egykori Zichy-palotát, emléktábla jelöli. ::

:: A győri várból ma már csak néhány falmaradvány látható; legrégibb a püspöki palota kertjét támasztó bástya, a Rába fölött. A városház környéke, a pályaudvarra szolgáló tér díszes, nagyvárosias. A városháza szomszédságában a királyi tábla, több előkelő magánház és szálló épült. A belváros egyenes vonalakban kereszteződő utczákból áll; csak a város legrégibb részében, az úgynevezett káptalan-domb aljában találunk nehány ósdi görbe utczát. A belváros főtere a Széchenyi-tér, a melyen a benczések székháza és főgimnáziuma látható, középütt a jezsuiták építette XVII. századbeli barok templommal. A főgimnázium régészeti múzeuma igen értékes. Előtte áll a Mária-szobor, a melyet Buda várának 1686-ban történt visszafoglalása emlékére állíttatott Kollo-

GYŐR, A VÁROSHÁZA

AZ ÓGYALLAI OBSZERVATÓRIUM

nics primás. A tér keleti oldalát a győri Lloyd nagy épülete foglalja el. A kelet felé nyiló első utczában áll a vármegyeháza; nyugat felől pedig a karmeliták érdekes architekturájú templomához és kolostorához jutunk, a mely a Rába vizére néz. Innen igen csinos képet mutat a Rábasziget fáinak előteréből kiemelkedő püspöki palota és káptalandomb a székesegyházzal. A székesegyház többszörösen átépített és toldozott régi épület, a melyet alaposan restaurálnak. Műkincsei között legnevezetesebb Szent László király hermája, a melyet a székesegyházhoz toldott Hédervary-kápolnában őriznek. Ez a 800 éves fejereklyetartó a szent király temetkezési helyéről, Nagyváradról került ide. A törökök elől szerteszét menekült káptalan egyik kanonokja vitte Győrbe s azóta ott maradt, mint a székesegyház legdrágább ereklyéje. ::

:: A székesegyházzal szemben áll a püspöki palota. Nem nagy, de csinos kertjében Pálffy és Schwarzenberg emlékét állíttatta föl néhai Zalka János püspök. A csinos parkká átalakított Rábasziget déli részén, mindjárt a hídnál, a régi színházat, a másik, északi oldalon, virágágyak közt Kisfaludy Károly klasszikus költőnknek érczszobrát látjuk. ::

:: A fővonalon kivül Győr három más vasútvonalnak a góczpontja. Az egyik vonal Grazczal köti össze. A második a győr-sopron-ebenfurti vasútvonal, a melynek külön pályaudvara van. Ez a vonal Győrt a kiszárított Hanság mocsár szélén, a premontreiek prépostságáról és anyaházáról ismeretes Csorna, valamint a kastélyáról híres Eszterháza és a Fertő tava mellett fekvő Balf fürdő érintésével, Sopronnal tartja állandó összeköttetésben. A harmadik, helyiérdekű vasút a győr-dombovári, Veszprémnek megy a Bakony hegység derekán keresztül. ::

GYŐR, A SZÉKESEGYHÁZ ÉS A PÜSPÖKVÁR A KIS-DUNA FELŐL

PANNONHALMA, A BENCZÉS FŐAPÁTSÁGI MONOSTOR, BALRÓL A VÁRTORONY, KÖZÉPEN A SZÉKESEGYHÁZ TORNYA

:: A győr-dombovári vonal útjában a legelső magyar monostor helyét, a Szentmárton nagyközség felett levő Pannonhalmát érinti. ::

:: Pannonhalma a Bakony előörse, a mely a lapályból mint kúp emelkedik ki. Hatalmas épületcsoport a monostor, a mely jórészt a régi vár maradéka. Három kiemelkedő domb ötlik itt leginkább a szemünkbe. Az elsőn a monostor áll, a másikon a millenniumi emlék, a harmadikon a kálvária, a benczések temetkező helyével. ::

:: Pannonhalma a keresztény magyar kulturának a bölcsője. A monda szerint itt született sz. Márton, a pogány pannoniai katonából lett jószivű püspök. Itt építtetett Géza fejedelem, Szent István atyja, a letelepedett benczések számára templomot, Szent István pedig megalapította az első magyar apátságot. A szent Benedek-rend tagjai voltak Magyarország első térítői. Soraikból való a velenczei származású szent Gellért, Imre királyfi nevelője, a későbbi csanádi püspök és vértanú. A pannonhalmi apátság kezdettől fogva kiváltságos apátság volt, püspöki joghatósággal felruházva; a XVI. században pedig főapátsággá emelte a pápa. A monostorba Győrszentmártonból jó kocsiút vezet föl. A várudvarban áll az első

apátnak és későbbi érseknek, Asztriknak a szobra, a melyet a magyarok ezredéves ünnepe alkalmából Fehér Ipoly főapát állíttatott. ::

:: A nagyszabású monostor főépülete a középen emelkedő székesegyház. Ez abban az altemplomos román stílben épült, a minőt ma csak a Dunántúl találunk még, ott is csak négyet. Az altemplom némely része még Szent István templomának maradványa. A jelenlegi templom és kolostor nagy részben a XIII. századból származik. Nevezetessége még a monostornak a külön kupolás teremben elhelyezett könyvtár, a mely több mint 100,000 kötetet foglal magában; továbbá a nagybecsű levéltár. A mily imponáló az egész Pannonhalma már a hegy lábáról tekintve, oly elragadó a kép, ha felülről nézünk szét a Bakony és Vértes hegyláncára, a környező dombvidékre és a Kis-Alföld helységeinek sokaságára. ::

A ZIRCZI CZISZT. APÁTSÁG (A GYŐR-VESZPRÉMI VONALON)

:: A Bakonyon át vivő rész egyike a regényesebb és szebb dombvidéki vasutaknak. Legérdekesebb része a Czuha-patak völgye, a hol a vasút már-már hegyi vonal jellegű. A Bakony bükkös kupolái, fenyves pagonyai, sziklafalai, a locsogó patak szűk völgyében virágzó illatos rétek, a gyorsan forgó festői kaleidoszkopikus tájképek hosszú sorát varázsolja elénk, ha nem is olyan fenségesen nagyszerűt, a minőkkel a Kárpátokban vagy az Alpokban találkozunk. Elhalad a vonal Zircz mellett is, a mely a magyarországi cziszterczieknek ma egyetlen apátsága. A monostor templomával együtt impozáns épület. Még egy érdekes részlete van ennek a vonalnak, az, a melyen a zirczi fensíkról délfelé előbb az eplényi alaguton, majd nagy szerpentinában Veszprém felé ereszkedik le. Itt már az erdő megszakad, cserjés dolomitalakzatos talajra kerülünk; 200 méterre alattunk látjuk a Sédpatak kanyargós csatornájától szelt, hepehupás, néhol karsztosan kopár veszprémi dolomit fensíkot a szentgáli magasabb dombvonulatok erdős övében. ::

EZREDÉVI EMLÉK PANNONHALMÁN

:: Győrből Wien felé tovább menet a vasút átszeli a Rábát. Nagy rónaságra jutunk, a mely Moson vármegyén át egészen a pándorfi fensíkig húzódik s a Kis-Alföldnek leglapályosabb része. Lébeny-Szent-Miklós állomásról szemünkbe ötlik a szomszéd Lébenynek XIII. századbeli

román temploma, a mely románkori legszebb műemlékeink egyike. Moson 5000 lakost számláló félig magyar, félig német városka, a Kis-Duna mellett. ::

:: Negyedórára a várostól vele szép fasorral összekötve következik Magyaróvár, a Lajta mellett, a mely nem messze innen ömlik a Dunába. Magyaróvár Moson vármegye székhelye. Régi várkastélyában van a gazdasági akadémia, a mely 1906-ig, a míg a többi magyar gazdasági intézet akadémiává nem emeltetett, Magyarország egyetlen mezőgazdasági főiskolája volt. ::

:: Még csak négy állomáson haladunk át s az ország határán vagyunk. Pándorftól Sopron felé első állomás Nezsider, mely már a Fertő tava északi sarkán fekszik. A Fertő, ez a bő vízállás esetén 300 négyszög kilométerre növekvő tó, sajátságos víz. Időnként egészen elapad, de csakhamar újra elfoglalja medrét. A hetvenes évek elején, a mikor újra megtelt, már majorok és tanyák állottak a kiszáradt mederben; ezeket természetesen elsöpörte a visszatérő víz. ::

:: Pándorf után a Lajta hegység tövében és a Lajta folyó mellett elérjük Királyhidát. Ennek a területén, tehát még magyar földön, épült a mai osztrák Bruckról nevezett vasútállomás. Királyhida a Lajta jobb partján vasuti telepítvényből keletkezett község. A pályaudvar előtti kis park közepét I. Ferencz József király mellszobra diszíti. Királyhida mellett, a Lajta hegység erdős teteje felé húzódik a nagy katonai tábor, a mely rendszerint a wieni helyőrség gyakorló tere. A Királyhidáról Bruckba vivő Lajtahíd közepén haladunk át a magyar határon. A míg az innenső hídfő a nemzeti színeket viseli: a túlsó oldalon már fekete-sárga oszlop figyelmeztet bennünket, hogy elhagytuk Szent István birodalmát és immár Ausztriában vagyunk.

SZENT LÁSZLÓ EREKLYETARTÓJA A GYŐRI SZÉKESEGYHÁZBAN

A POZSONYI VÁROSHÁZ KAPUBOLTOZATA ZÁRKÖVEI

A MARCHEGGI VONAL.

:: Az a vonal, a mely a Duna balpartján vezet Wienbe, nagy forgalmú és igen jelentős; keleti folytatásával együtt átlós irányban derékon szeli Magyarországot Dévénytől Orsováig s így majdnem egész Németországot, keleten pedig Romániát kapcsolja gazdaságilag Magyarországhoz. A vonal a nyugati pályaudvarból indúl, a mely a Zsolnán át irányuló egyik berlini útnak is kiinduló állomása. ::

:: A pályaudvarból kiinduló vasút jobbkéz felől a Városligetet, illetőleg az állatkertet érinti; szemünkbe ötlenek a Városligetig húzódó párvonalas házsor és a ligetben épült nagyszerű múzeumépületek tetői és kupolái, a melyek a pályaudvart és a vasútvonalat teljesen körülfogó városrészszel élénk képét adják a magyar főváros rohamos fejlődésének. A balról emelkedő tárházak és gyárak sokasága fölött néha átpillanthatunk a budai hegyekre. Az állatkert tájékán kanyarodik el a budapest-orsovai vonal. A rákosi rendező pályaudvaron túl, a hová a Budapest nagyobb gyárait összekötő körvasút is torkollik, Újpest felé válik el egy sínpár, hogy az ottani nagy hidon a Dunán átfuthasson. Ez a vonal, mely a székesfővárost Piliscsabával és Esztergommal köti össze, szép kies vidéken vezet keresztül. Piliscsabánál elhalad a nagy katonai sátortábor mellett, mely a fővárosi helyőrség nyári gyakorlótere. Vörösvár és Piliscsaba között festői szép vidék terül el a 756 méter magas

VISEGRÁD, A VÁRHEGY A SALAMON TORNYÁVAL

DÖMÖSI ÁTKELŐÁLLOMÁS ZEBEGÉNYNÉL

Pilishegy aljában, sok helyen pedig a szénbányák aknaházainak kéményei füstölögnek. ::

:: Az esztergomi vasútvonal elágazásán túl a fővonalon a kihelyezett vasúti műhelyek új nagy telepe következik. Ez szomszédos a fővárosiaktól már nagyon is benépesített s a gyárakkal telt Újpest várossal és az ezzel immár egybeolvadó Rákospalota községgel, mely jóformán elrejtőzik a számos nyárilak lombos kertje közé. Két villamos vasúttal is találkozunk a pályaudvar mellett; mindkettő Újpesten át köti össze Rákospalotát a fővárossal. Alighogy Rákospalota kertjeit és nyári kirándulásra igen kedvelt akáczos erdejét elhagyjuk, az alagi nagy lóversenytér és a hozzátartozó, főképen lóidomítók-lakta telep, továbbá a dunakeszi nyaralók között robog vonatunk. ::

:: A Budapestről is látható 652 m. Nagyszál lábához érkezve, érintjük az első nagyobb állomást, Váczot. Ez a 16,000 lakost számláló város már Szent István óta püspöki székhely. Tetszetősen fekszik a Duna partján. Nagyarányú, egyébként nem a legjobb ízléssel épült kupolás székesegyházával szemben, a Dunára néző kertjében áll a tekintélyes püspöki palota, a honnan pompás kilátás kínálkozik a Dunára és a dunántúli környékre. A város nevezetességei: siketnéma intézete, a mely az első volt Magyarországon s valamennyi magyar siketnéma intézetnek anyaháza, továbbá a vasúttól is feltünő óriási fegyháza, a mely bizony szomorú nevezetessége a városnak. A várost környékező hegyeken igen jó bor terem. ::

:: A török uralmat Vácz nagyon is megszenvedte. Akkor ment tönkre régi székesegyháza is, a melyet sokáig mecsetnek használtak. ::

:: Szabadságharczunk folyamán Vácznál két jelentékeny ütközetet vívtak; 1849 április 10-én a honvédek győzedelmeskedtek az osztrák seregen, míg ellenben július 17-én az oroszok túlnyomó ereje ellen kudarczot vallottak. ::

:: Váczon túl gyönyörű kép nyilik előttünk. Ott fo-

A RÁKOSPALOTAI RÓM. KATH. PLÉBÁNIATEMPLOM

VÁCZ, A SZÉKESEGYHÁZ

lyik alant a hatalmas Duna, a melyet a Vácz fölött végződő szentendrei sziget két ágra oszt. A vonal északi irányából eltérve követi a folyam hajlatát, merészen nyugatra kanyarodik s belép a Duna szorosába. Verőczének csinos, nyaralókkal sűrűn beépült környékén már felbukkan a Duna túlsó partján a visegrádi hegy. Ettől fogva az elragadó tájképek részletei csak úgy kergetik egymást. Néhol egyenesen a Duna habjai fölött, sziklába vágott pályán robogunk. A vonat többször kénytelen irányát változtatni s a parti sziklához simulva kanyarog, a hol a Cserhát és a Börzsönyi hegység előretolt fokai a víz partjáig nyomulnak. A kiszökellő hegyfokok közt gyakran változó vizi panoráma, párosulva az előttünk elterülő kulturterületek képével, a Dunának ezt a szakaszát valóban széppé avatja, úgy hogy méltán állíthatjuk a sokat emlegetett rajnai út mellé. ::

:: A visegrádi várhegy, ormán a régi vár romjainak koronájával, szemben fekszik Nagymarossal. Nagymaros, melyet nyaranta elfoglalnak a budapestiek, csupa takaros, cseréptetős házakból csoportosuló nagyközség. Élelmes sváb lakossága messze földre, Berlinbe, sőt Szent-Pétervára is szállítja szőlőjét és gyümölcsét. Kis csavargőzös viszi át innen az utast Visegrádra, a hol szebbnél szebb nyaralók egész sora köszönt bennünket. A várhegy alatt áll az újonnan helyreállított bástyatorony, az úgynevezett Salamon-tornya. A hagyomány szerint Szent László ebben a toronyban tartotta fogva nyugtalankodó unokaöcscsét, Salamon királyt. Védőfal kötötte össze a 328 m. magas kúpon álló fellegvárral, a melynek érdekes romjaihoz az erdőn át, a bő vizű Királykút forrás mellett, kigyózó út vezet. Nem csoda, ha ezt a helyet a XIV. században a szép iránt fogékony Anjouk, Róbert Károly és Nagy

ESZTERGOM, BALRÓL A BAZILIKA ÉS VÁR, ALATTA A PRIMÁSI PALOTA, MELLETTE A VIZIVÁROSI TEMPLOM

Lajos királyaink székhelyökül választották. :: :: Szob mellett a Dunába ömlő Ipoly folyó hídján átkeltünkben, az Ipoly kies völgyébe is vethetünk egy pillantást. A távolban már látjuk Esztergom várhegyét a bazilikával. Pár percz mulva a Garam folyó fölött siklunk át. :: :: Innen kezdve a tájék egyszerre laposabb jelleget ölt; vizenyős réteken át és tócsákkal borított területen, a Garam és Duna árterén vonul a magas töltés Párkány-Nána állomásig. Párkány szélső házsora mellett nyilik a nagyszerű új Mária Valéria-vashíd, mely a főváros és Esztergom között erről az oldalról is állandó összeköttetést biztosít. ::

:: Esztergom Magyarország herczegprímásának a székhelye. Az első magyar királyi székhely is itt volt. Lakosainak száma 18,000. Itt keresztelték és itt koronázták meg Szent Istvánt, a kinek nagyhírű székesegyháza némely omladék kivételével, az ismételt pusztítások alatt teljesen megsemmisült. A török hódoltság alatt az érsekség és a káptalan kénytelen volt Nagyszombatba menekülni. A mikor pedig a párkányi ütközet után a város felszabadult, a káptalan jó ideig azért nem térhetett vissza, mert az egész városban alig találkozott más lakás nehány szalmafödeles kunyhónál. Csak 1821-ben költözhetett vissza az érsek és káptalanja. Ekkor kezdte építtetni Rudnay Sándor herczegprímás a várhegyen a hatalmas dómot, a melynek teljes elkészítése körül-

NYITRA VÁRA A SZÉKESEGYHÁZZAL A NYITRA FOLYÓ FÖLÖTT

belül 60 esztendeig tartott, ámbár Scitovszky János herczegprimás már 1856-ban felszentelte. Belsejének a diszítését Simor János herczegprimás alatt 1886-ban fejezték be. ::

:: Magyarország legnagyobb és egyik legszebb temploma az esztergomi székesegyház. Nagyságáról a méretei után alkothatunk fogalmat. Hosszúsága 107 méter, középhajójának a szélessége 48 méter; legnagyobb magassága a kupola keresztjéig 100 méter, míg a budapesti Szent István templomé csak 95 méter. ::

:: Legnevezetesebb része a templomnak a Bakócz-kápolna, a melyet 1507-ben Bakócz Tamás esztergomi biboros-érsek építtetett. Ez a kápolna megmenekült a törökök rombolásától, mert mecsetnek használták s az új székesegyház építésekor a templomba belefoglalták. Ritka nevezetesség és látványosság a templom kincstára. Legértékesebb darabja Mátyás király úgynevezett kálváriája, a mely ezredéves kiállításunkon sok külföldi műértő csodálkozását keltette föl. A firenzei renaissance ötvösművészet páratlan remeke az a kereszt, melyet itt őriznek s a

ESZTERGOM, A BAKÓCZ-KÁPOLNA A BAZILIKÁBAN

KISTAPOLCSÁNY (AZ ÉRSEKUJVÁR-KISTAPOLCSÁNYI VONALON) JÓZSEF FŐHERCZEG KASTÉLYA

GARAM-SZT.-BENEDEK (A GARAMVÖLGYI VASUTVONAL MELLETT), A RÉGI APÁTSÁGI TEMPLOM

melyre koronázáskor a királyok esküsznek; továbbá itt van a kettős apostoli kereszt, a melyet a nagyobb ünnepségeken a király előtt visz egy püspök s még sok nagyértékű műkincs, a melyekben ugyancsak gyönyörködhetnek a műértők és a műkedvelők. ::

:: A dóm síkteréről gyönyörű kilátást élvezünk. A régi várból csak néhány bástyafal maradt meg. Ugyancsak régi épületmaradvány a Szent István kápolna, a melynek helyén a hagyomány szerint a magyarok első királyának, Szent Istvánnak a szülőháza állott. ::

:: A várhegy alatt lévő oldalon épült az új primási palota, a melynek előkertje a folyam fölé emelkedik. A nagy palotának szép termeiben a primási képtár, a nagy könyvtár és a régiségmúzeum lelt helyet. ::

:: Magában Esztergom városában ezeken kívűl nem sok nézni valót találunk. Van a városnak tizenkét temploma és kápolnája, kolostora; vannak kiváló középiskolái és apáczák kezén lévő leányiskolái. ::

:: A város környéke igen szép. Nem messze a várostól mívelik a több község határára kiterjedő dorogi, tokodi, annavölgyi kőszénbányákat; a Duna partján nyugat felé pedig a piszkei, süttői márványbányák szaporítják a környék természeti adományokban bővelkedő gazdagságát. ::

:: Párkány-Nána állomásáról indul ki a garamvölgyi s ebből villaszerűen kiágazva az ipolyvölgyi vasút. Közben látjuk Bényt, a XIII. századból eredő román templomával, a mely építészetileg rokona a jákinak és lébenyinek. Még nevezetesebb itt az a nagy avar gyűrű, ez a köralakú, tehát határozottan népvándorláskori erősség, vagyis győr begyepesedett hatalmas sánczvonala, a melyet csak itt-ott bontott meg a víz vagy az emberi kéz. Az ipolyvölgyi vasút a folyó mentét Losonczig követi s

ott beletorkollik a budapest-ruttkai fővonalba. Érdekesebb pontjai: Ipolyság, Hont vármegye kicsi, de csinos székhelye; ennek közelében a magyar költők által többször megénekelt s hősi halállal halt Szondynak a vára, Drégely. Azon a dombon, a hol Ali pasa Szondyt katonai díszszel eltemettette, Simor biboros herczegprimás kápolnát építtetett. Ipolyságon túl, az Ipoly völgyének mezőségei alatt következik Balassagyarmat, Nógrád vármegye székvárosa, a mely újabban szépen épül. Ennek a vonalnak legszebb része Drégely környéke, azután a szakali forduló.

:: Érdekes a garamvölgyi vonal is. Miután Léva városát romban fekvő régi várával elhagytuk s a Garamon átkeltünk, a hegyek közé érünk. Első igazán szép hely itt Garamszentbenedek, ősi apátsági templomával. Újbányánál már 600—700 méter magas trachitcsúcsok és kúpok szorítják össze a virágos völgyet s ezentúl egyre szinesebb tájképekben gyönyörködhetünk, míg Garamberzenczénél utolérjük a budapest-ruttkai fővonalat. ::

:: Térjünk azonban vissza a fővonalra, a melyen Párkány-Nánától kezdve alacsony dombok közt haladunk, míg Kürt állomásnál ezek is elmaradnak s a kis magyar Alföldre lépünk. A Nyitra folyó mellett egészen sík területen fekszik Érsekújvár. A város 12,000-nyi lakossága mellett korántsem oly jelentékeny, mint azt nagy forgalmú állomásából következtethetnők. Az érsekújvári pályaudvar a Berlinből és Wienből hazánkba lépő idegen számára azért válik emlékezetessé, mert itt hallja először a magyar népélet egyik legigazibb specziálitását, a czigány-

A BÉNYI TEMPLOM RESTAURÁLVA (XIII. SZ.)

RÉGI PELLENGÉR NAGY-TAPOLCSÁNYBAN, (A NYITRAVÖLGYI VONALON)

muzsikát. Ugyanis van egy alapítvány, a melynek kamatai fejében Érsekújvár egyik bandája minden az állomáson nappal átmenő vonatot muzsikaszóval köteles fogadni. :: :: Érsekújvárnál indul egy vonal a Nyitra völgyébe. Nagysuránynál, a mely nagy czukorgyáráról ismeretes, kétfelé ágazik a vonal. Az egyik ága Aranyosmaróton, Bars vármegye székhelyén át Kistapolcsányig halad, a hol József főherczegnek fényes kastélya és nagyszerű hegyi parkja van, mely a hrussói vár romjait is magába öleli. A másik, hosszabb mellékág Suránytól tovább halad a Nyitra mentén. Nyitra városa Érsekújvártól 36 kilométernyire a Zobor hegy alján épült. Vára a Nyitra folyó áztatta rétlapályból meredeken emelkedő magános szikladombon áll és uralkodik a hosszú utczákkal hozzásimuló város fölött. A vár eredete még a morvaszlávok uralmának idejére vihető vissza, a mikor Nyitra a morva-szlávok egyik fővárosa volt. Várának egy része még egészen ép. Az a torony is ép, a melyben állítólag fogva tartották Vazul herczeget, a kit a Szent István udvarából sem hiányzó cselszövés megvakíttatott, nehogy trónra juthasson. Még megvan a várnak sziklába vájt mély kútja, állanak kőfalai és áll az Erdődy püspök által a XVIII-ik század elején restaurált kapubejárata. A várban van a székesegyház, a mely szépnek ugyan nem mondható, de építészetileg érdekes műtárgy. Az altemplom fölött ugyanis két templom is épült s ezek közül a legfelső szolgál ma főtemplomul, a hová oldalt nyiló lépcsőzet vezet. Az alsó templom falába több becses régi sírkövet falaztak be. A székesegyház mellett áll a tekintélyes nagyságú püspöki palota, a melynek a kertjéből, a várfalakról, remek kilátást élvezhetünk a Nyitra völgyére, a Zobor, a Zsibricza és a Ghymes hegyekre. A Zoboron, a nyitraiak kedvelt nyári telepén emelkedik az ezredéves emlékek egyike, egy

MÁTYÁS KIRÁLY KÁLVÁRIÁJA AZ ESZTERGOMI BAZILIKA KINCSTÁRÁBAN

óriási gránit obeliszk. A város nevezetességei közé tartozik a várhegy oldalában a díszes püspöki könyvtár, a várhegy alján a vármegyeháza, azután a városháza, csinos színház, továbbá az apáczák kolostora, a kegyesrendiek főgimnáziuma, XVII-ik századbeli, a jezsuiták építette templommal és a törvényszéki palota. ::

POZSONY, A MIHÁLY-KAPU-UTCZA, HÁTTÉRBEN A SZT. MIHÁLY-KAPUVAL

:: A Nyitrától északra emelkedő 587 méternyi Zoborhegy és a távolabb északkeletre eső 829 méternyi Tribecs alatt tót falvakkal vegyest még magyar falvakat találunk, a melyeknek ős lakossága nyelvjárásilag a palóczczal rokon. Ez a magyarság már a nagy tótság határán lakik. Mert Nyitrától északra a Nyitra völgyének lakossága mindvégig tót, a köznépből csupán a színmagyar földesurak, tisztviselők, kereskedők és ezek családjai válnak ki. Végpontja a nyitravölgyi vonalnak Privigye, szépen magyarosodó kis tót város, algimnáziummal. Alig negyedóránvira látjuk Bajmócz szép várát, a melylyel fasoros út köti össze. Ezt a várat a tulajdonosa, gr. Pálffy János, alig egy évtizeddel ezelőtt egészen újjá építtette. ::

POZSONY, SZT. MÁRTON SZOBRA A SZÉKESEGYHÁZ SZENTÉLYE MÖGÖTT, DONNER RAFAEL MŰVE

:: Nemcsak mint építmény értékes. Régészeti és hadi múzeuma növeli műtörténelmi becsét. Bajmócznak hévfürdője is van, a mely a korábbi századokban jó hírnek örvendett. ::

:: Még sokáig látjuk a nyitrai hegyeket, ha ismét a fővonalra térünk s utunkat Érsekújvárról Pozsony felé folytatjuk. Vágsellyénél a széles töltések közé fogott rakonczátlan Vág folyón kelünk át, a melynek mozgó szigetei, kavicszátonyai kis vízállás mellett szembeötlően figyelmeztetnek bennünket: mily nehéz munka ennek a gyorsan áradó folyónak a szabályozása. ::

BAJMÓCZ, A GRÓF PÁLFFY JÁNOS ÁLTAL UJJÁÉPITTETETT VÁR ÉS KÁPOLNA

:: Galánta állomáson elválik a berlini vonal s a Vág völgyén halad tovább északnak Zsolnáig. ::

:: Szempcznél már előtűnik a Pozsony felől északkeletnek húzódó Kis-Kárpátok hegyláncza. Csaklésznél az Eszterházyak szép nagy kastélya néz le a helység fölött emelkedő dombról. A talaj emelkedni kezd. A Kis-Kárpátok egyre sötétebb láncza alatt jobbkézről megpillantjuk Szentgyörgy városának fehérlő házait; az iványi parkon túl pedig, a mely egészen a vasút testéig nyúlik, balkézfelől hirtelen feltünik a pozsonyi várkastély romja, égnek meredő négy csonkatornyával. Egymásután bukkannak elő Pozsony gyárainak füstölgő kéményei. Balról megpillantjuk a pozsonyi dinamitgyár kiterjedt telepét. ::

:: Mindenütt jól mívelt szőlők között és mély sziklabevágásban kapaszkodik itt a dübörgő vonat fölfelé. Mialatt a vonal nagy kanyarodással kifut a bevágásból, hirtelen előttünk terem az egész város, számtalan tornyával, romkoronázta várhegyével, a távolban csillogó Dunát szegélyező rengeteg erdeivel. A vonat a Zergehegy és Kálváriahegy alkotta zugolyban fekvő főállomáson áll meg. A pályaház felől villamos vasút szalad a lejtőn a városba, a melynek már első házai elárulják, hogy jelentős városi telepre léptünk. ::

:: Pozsony, a mely a Habsburgok uralkodása óta sokáig koronázó hely is volt,

GALÁNTA,
AZ ESTERHÁZY GRÓFI
KASTÉLY

második városa Magyarországnak s ezt a rangot mind fekvésének szépségével, mind nagyszabású építkezésével és kulturális intézményeinek sokaságával kiérdemelte. Népességét is voltaképen csak Szeged mulja fölül, de már Szabadkához és Debreczenhez nagyon közel jár 70,000 lakosával. Mindenesetre elvitázhatatlan, hogy Budapest után Magyarországnak Pozsony a legszebb városa, a mely a modern fejlődés követelte új épületek nagy tömegében is sok régi emléket őrzött meg szétszórtan. ::

:: A főállomásról a Stefánia-úton lépünk be a városba, a mely a hegy alatt húzódik sok csinos nyaralójával és magánházával. Az útnak a város felől számított elején a Grassalkovich palota, ma Frigyes főherczeg palotája, nagy és szép kertjével fogad bennünket. Jobbra a hegyek felől egészen új városrészt látunk. Ennek szép új házai között találhatjuk az evangélikus liczeumot és az állami főreáliskolát. Frigyes főherczeg palotájától a róla nevezett utczán a Nagy Lajos-térre jutunk. Itt a trinitáriusok egykori temploma mellett áll a díszes vármegyeháza, a törvényszék, míg a házak fölött a várat és nagyszerű romkastélyát pillantjuk meg. Balra a széles piacztérre vezet le a lejtős út. Jobbra a Mihály-kapún közvetlenül az ó-városba léphetünk. A Mihály-kapú mellett, a házak közében, még láthatjuk a várárok maradványát, a melyet ma kertnek használnak. Ha a Mihály-kapún leme-

POZSONY, A KORONÁZÓ SZÉKESEGYHÁZ UJJÁÉPITVE, (RÉSZBEN A XIII. SZÁZADBÓL, TORNYA RÓMAI KORI)

POZSONY, FRIGYES FŐHERCZEG PALOTÁJA

SZAKOLCZA, A RÓM. KATH. PLÉBÁNIA TEMPLOM

CSEKLÉSZ, A GRÓF ESZTERHÁZY MIHÁLY-FÉLE KASTÉLY UDVARI RÉSZE

POZSONY, A MÁRIA TERÉZIA-SZOBOR, FADRUSZ JÁNOS MŰVE

gyünk, az országházhoz érünk, a melyben ma a királyi tábla székel. Nagy eseményeknek és a mi a legnevezetesebb: az 1848-iki törvények alkotásának is ez a ház a színtere; ezt a nevezetes eseményt emléktábla hirdeti rajta. Az országház boltívén túl egy darab igazi középkori Pozsonyt láthatunk. A szűk utczába épült régi kolostorban mostanig a kir. kath. főgimnázium szorongott. Vele összeépítették a Klarisszák XIV. századbeli csúcsíves templomát, a melynek tornyát nemrég ují-

tották meg stílszerűen. Innen egy szűk utczán át eljuthatunk a jogakadémiához és a dómhoz, a melyet a túlsó oldalról könnyebben megközelíthetünk. Hatalmas szép templom ez, a melynek a belsejét Pozsony áldozatkész polgárai építették újra. A XIII. században készült, de tornya sokkal régibb, még a római korból származik. A dóm mögött üveg borító alatt őrzik Donner Rafaelnak híres Szt. Márton szobrát. A templom több jelesünk sírját és síremlékét őrzi; itt nyugszik a többi közt a nagynevű Pázmány Péter bíboros primás is, az új magyar próza megteremtője és a budapesti, akkor nagyszombati egyetem megalapítója. A Habsburgok trónra lépése óta I. Ferdinándtól V. Ferdinándig ebben a templomban koronázták meg a magyar királyokat. Csak az 1848-iki törvény rendelte ismét a koronázás helyét az ország fővárosába. ::

:: Az óváros központja a városháza, melynek egyes részei külömböző korban épültek. Tornya a XV. századból való, kapuzata még régibb. A nagybecsű, gazdag városi múzeumnak, melynek gyűjteményei alkalmas elrendezéssel bármelyik külföldi gyűjteménynyel vetekedhetnének, most külön új épületet emelnek. Érdekes a ferenczrendiek temploma, a melyet IV. Kún László király 1282-ben építtetett a győzelmes morvamezei ütközet

NAGYSZOMBAT, A VÁROSHÁZ TORNYA

HOLICS, AZ URALKODÓ-CSALÁD KASTÉLYA

emlékére. Ebben az ütközetben az ő segítségével Habsburgi Rudolf győzött Ottokár cseh király ellenében. A templom tornyát az eredeti terv szerint újjáépítették. Érdekes részlete a templomnak a régi sz. János kápolna. ::

:: Ha a Mihály-kapun visszafordulunk, fölmehetünk a négyszegletes, négy saroktornyos várba. Épületeit kaszárnyának használják, várkastélya, a mely néma ablaküregeivel mered ránk, vigyázatlanságból 1811-ben leégett. Veszedelmessége miatt ma már nem látogathatják a várkastélyt. Ebben a várkastélyban folyt le 1741-ben az az emlékezetes országgyűlés, a melyen a mindenfelől szorongatott ifju Mária Terézia királyné megmentésére siettek a magyar rendek. A vár falairól gyönyörű kilátás nyílik; szép időben innen Wienig elláthatunk. A várból lekerülünk s áthaladunk a piaczon, a melyen az irgalmasok kórháza és temploma áll. Ennek egyenes folytatásaképen a Baross-útra jutunk, a mely a Ferencz József-hídra vezet. A Baross-útról jobbra kijuthatunk a szép Kossuth Lajos-térre. Itt áll a szép új színház; előtte Tilgner Viktor idegenbe szakadt magyar szobrásznak két műve: Hummel János szobra és Ganiméd kútja. Ez a tér fényes magánházaival és előkelő szállóival bármely nagy városnak díszére válnék. Innen egyenesen kijutunk a Dunapartra, a hol Fadrusz Jánosnak gyönyörű Mária Terézia szobra áll. ::

:: A Dunapartról csavargőzösön mehetünk át a messze földön híres pozsonyi ligetbe, a hová a már említett Ferencz József-híd is átvezet. Ez a park, a melyben több mulató hely és az új pozsonyi nyári színház is épült, gyönyörű fasoraival, virágágyaival egyike a legszebb díszkerteknek. A ligetnek folytatása a szintén sétautakkal bővelkedő rengeteg városi erdőség. ::

:: A nagy Dunából kiszakadó csallóközi ágnál nagy kikötő és téli horgonyzóhely épült; a régi külvárosi utczák és a Duna közt pedig villarendszerű épületcsoportok új utczái nyílnak. Gyárakban a fővároson kívül nincs gazdagabb városa

Magyarországnak mint Pozsony. Gyárainak száma már meghaladja a százat. De van a külvárosokban egyéb említésre méltó értéke is; így a nagy állami kórház, a Virágvölgynek nevezett új városrész román stílű temploma, a nagy katonai kórház. A vasút mellett a hegyoldalban épült a vinczellérképző iskola. Pozsony tudniillik mint bortermelő hely is régóta nevezetes. ::

POZSONY, JOBBRÓL A VÁROSHÁZA TORNYA, MELLETTE BALRÓL A JEZSUITÁK TEMPLOMA, BALRÓL A HÁTTÉRBEN A FERENCZIEK TEMPLOMÁNAK TORNYA

:: A város környéke gyönyörű. Nincs város Magyarországon, tán Brassó kivételével, melynek viszont Dunája nincs, a hol már a város tövében annyi a sétahely és kiránduló pont mint Pozsonyban. Ilyen a remek hegyiliget a malomvölgygyel a várost övező hegységben. Messzebbre kirándulók a Zergehegyet keresik fel, nagy erdejével és gondozott útjaival. A Zergehegyen több katonasírt ápol a kegyeletes polgárság. Itt és a lamacsi völgyben folyt le ugyanis az 1866-iki porosz háboru utolsó csatája, a melyet a fegyverszünet szakított félbe. ::

:: Pozsonynak és vele a közeli Wiennek, közvetlen vasuti összeköttetése is van Berlinnel. Ezt a forgalmat a pozsony-lipótvári vasút közvetíti. Lipótvárról a vágvölgyi vonalon haladunk tovább Zsolna felé. A lipótvári vonalon a Kis-Kárpátok láncza alatt rendre feltünnek a Pozsony vármegye területén fekvő régi szabad királyi városok: Szentgyörgy, Bazin, Modor, Nagyszombat. Szentgyörgynek szép erdős vidékén sok a nyaraló, egyéb nevezetessége régi csúcsíves temploma. Bazin nagyobbacska város, külső képe igen mutatós, sok templomával. Még ma is fal övezi, a mi ódon szinezetét növeli. A városnak gondozott vasfürdője is van. Modor csinos városka, a melyet nagy terjedelmű erdeinek kedvéért, különösen pedig a nemrég alapított «Harmonia» nevű üdülőhelyéért igen sokan keresnek fel nyaranta. Nagy-

POZSONY, A VÁROSI SZINHÁZ

szombat 11,000 lakost számláló város, már lapályon fekszik. Sok temploma és több régi épülete, ezek közt a városháza, eléggé tetszetős benyomást tesznek az idegenre. Nagyszombat volt a török hódoltság alatt az esztergomi érsekség és főkáptalan székhelye; itt alapította Pázmány Péter az egyetemet, a melyet Mária Terézia Budára helyezett át. ::

POZSONY, XVI. SZÁZADBELI KUT A VÁROSHÁZ-TÉREN

:: Pozsonytól a vonat Wien felé a Zergehegy alatt kettős alagútban megy tovább, mely egyike a legérdekesebb vasuti műépítményeknek. Az alaguton túl megnyílik a ligetekkel ékes pozsonyi völgy. Dévényújfalu az utolsó állomás Magyarország földjén. A vonat nemsokára keresztül halad a Morván és elhagyja az ország határát. ::

:: Dévényújfaluhoz közel Dévénytó állomás fekszik. Innen Szakolcza nyitravármegyei városig visz az államvasutak egyik vonala. Dévénytóról kis szárnyvasút Stomfa mezővárosba vezet; szép kastélya és parkja érdemes a megtekintésre. A szakolczai vonal a Morva síkságon fut végig; kelet felé folytonosan látjuk a Kis-Kárpátok hegyláncát s egy ponton Detrekő várának festői romjait. Ennek a vonalnak érdemesebb megállóhelyei: Malaczka, Holics, a melynek várkastélya ma az uralkodó család birtoka; végül a regényes, ósdi Szakolcza, hajdan szabad királyi város, a melynek egyes falai tornyaikkal még állanak s visszavarázsolják egy pillanatra középkori tekintélyét. Hogy ennek a most alig 5000 lakost számláló városnak szebb multja volt, azt több becses régi temploma, nehány tekintélyes magánháza, városháza s régi kórháza bizonyítja. Szegényházát még a XV. században alapította Stibor trencséni vajda. ::

RÉSZLETEK A JÁKI TEMPLOM PORTÁLÉJÁRÓL

GYŐR—GRÁCZI VONAL

:: A budapest-gráczi vonalnak tulajdonképen Győr a kiinduló állomása. A vonat egy ideig a befutó vonalon haladva kanyarodik le délnek, a Pannonhalma dombláncával párvonalas szőlőhegyek alatt. ::

:: A vonal, a melytől jobbra a Kis-Alföld rónája terül el, egészen Czelldömölkig kevés változatosságot mutat. Csak a mikor már Pápához közeledünk, látjuk kelet felől a Bakony hegység vonalát. Pápa csinos, eleven életű, iparűző város, Veszprém megyének legnépesebb városa, 17,000 színmagyar lakossal. Kiváló épülete a régi vár helyén, terjedelmes parkban épült Eszterházy grófi kastély, ehhez közel a kéttornyú kath. plébánia templom, valamint a református kollégium. ::

:: Czelldömölkhöz közeledve érdekes látványban gyönyörködhetünk. Keletre a Bakony lánczának előterében a síkból egy önálló, széles csonka bazalt kúp emelkedik magasra: a Somlyó. Egyidejűleg Czelldömölk mögött egy kisebb, de az előbbihez hasonló festői érdekességű, szabályos bazaltkúphegy: a Ság ragadja meg figyelmünket. Ez utóbbi annál érdekesebb, mert annyira magában áll, hogy köröskörül még egyetlen halom sem zavarja lebilincselő hatását. Mind a kettőnek a tetejét árnyas erdőség fedi, alant pedig igen jó bort termő szőlők diszlenek. ::

CSÁKTORNYA. A RÉGI ZRINYI-VÁR. (GR. FESTETICH JENŐ TULAJDONA)

:: Élénk kis város Czelldömölk, a mely a föllendülését vasúti

AZ IKERVÁRI BATTHYÁNY-KASTÉLY

góczpontjának köszönheti. Össze van kötve Pozsonynyal valamint a Bakony egyik völgyén át Veszprém határán keresztül Székesfehérvárral is. Ez utóbbi vonal több csinos tájrészt hasít át. Ilyen Városlőd és Szentgál környéke. Szentgál lakosságát az Árpádházból származott királyaink idejében mint nemes királyi vadászokat említik. Ajka közelében, a Csingervölgyben krétakorú barnaszenet aknáznak. Herenden régi híres porczellángyár van. ::

:: Czelldömölkről indulnak ki a Zala vármegyét három irányban átszelő vasúti vonalak. Egyik Zalaegerszegnek, Zala vármegye fővárosának tart, onnan az úgynevezett «Göcsejen» keresztül a már jórészt horvát lakosságú Csáktornyáig megy és ott csatlakozik egyfelől a déli, másfelől a zagoria-zágrábi vonalhoz. ::

SÁRVÁR. A RÉGI VÁRKASTÉLY

:: Göcsejnek hívják azt a hosszúkás területet, a mely Zalaegerszegtől délre, körülbelül Alsó-Lendváig terül el s körülbelül 90 falut zár magába. Ennek a földnek magyar lakossága

SOPRON. A SZENT BENEDEKRENDIEK TEMPLOMA

nyelvében, szokásaiban, gondolkodásmódjában élesen elüt az ország egyéb magyarságától s éppen ezért rendkívül érdekes. :: Táji szépségek tekintetében a legkiválóbb az a vonal, a mely Ukkról Sümegnek és Tapolczának tart és megkerülve a Balaton délnyugati sarkát, Keszthelyen át, szintén Balatonszentgyörgyön végződik. ::

:: Czelldömölk székhelye a dömölki benczés apátságnak; kéttornyú temploma, a melyet a vasútról jól láthatunk, búcsújáró hely. ::

:: Czelldömölknél már a szép és gazdag Vasvármegyébe érünk. Ennek a népes nagy vármegyének keleti része jobbára sík; de éppen nem egyhangú, mert nagyszámú kisebb dombhullámok és erdők teszik változatossá. Nyugati részét az Alpok nyúlványai ágazzák be, a melyek azonban nem emelkednek 800 méteren túl; harántvölgyeik alakulása a kedves képek egész sorozatával bilincseli le az utas érdeklődését. ::

:: Lakói északon és keleten magyarok, nyugaton az Alpok alján németek és úgynevezett «hiencek», a vármegye déli csücskében több vend falura akadunk, sőt egyes szigetközségekben horvát telepesek is élnek. ::

:: A mint Czelldömölköt elhagyjuk, egy hosszan nyúló, de nem magas, kavicsos fensíkon, a Kemenesen vágunk keresztül s a Rába völgyébe térünk. Nem messze Sárvártól kelünk át a Rábán. Régi várkastélya, a Nádasdyak hajdani fészke, Lajos bajor herczeg tulajdona. Közel Sárvárhoz, a Rába mellett, Ikerváron, nevezetes villamosművet alapítottak ezelőtt egy évtizeddel. Ez volt az első magyar villamos erőfejlesztő telep, a mely a villamos hajtóerőnek nagy távolságra való átvitelét lehetővé tette. Szombathely világítása, több gyára, sőt kisipari műhelye

SZOMBATHELY. A HORVÁTH BOLDIZSÁR-TÉR

I. SOPRON. A VÁROSHÁZA

II. PÁPA. JOBBRÓL A HÁTTÉRBEN A GRÓF ESTERHÁZY-KASTÉLY

is innen kapja a tápláló áramot; sőt a telep erőátvitelét egészen Sopronig kiterjesztették. :: Porpácz állomáson ágazik be a pozsony-szombathelyi vasút s rövid idő mulva már is látjuk Szombathely külső gyártelepeinek épületeit. Hatalmas, szép pályaház előtt áll meg a vonat. Innen villamos vasút visz be a teljesen modern sugárúton, a mely Magyarország volt miniszterelnökének, Vasvármegye népszerű fiának, Széll Kálmánnak a nevét viseli. Ennek az útnak s a beletorkoló utczáknak újszerű házai rögtön elárulják Szombathelynek az újabb időben történt föllendülését. ::

A SÁMFALVAI TEMPLOM (VASVÁRMEGYÉBEN)

:: Szombathely nemcsak Vasvármegye fővárosa, hanem püspöki székhely is, fekvésénél fogva nagy jövővel biztat. A hegység és a síkság összeszögellésén épült s nemcsak a fő megyei útvonalak középpontja, hanem az államvasutak és a Déli vasút kanizsa-wieni vonalának a keresztezésébe van beékelve, a miért ide helyezték az államvasutak egyik üzletvezetőségét is. A város így a gazdasági gyarapodás minden feltételével meg van áldva. Fekvésének értékét már a rómaiak is felismerték, a kik ezen a tájon építették Sabaria városukat, melynek emlékét tartja fenn a mai magyar név is. Római leletekben ma is dús ez a vidék; a régi leletek a vármegye múzeumának is legnevezetesebb gazdagsága. Lakosainak száma ma már közel jár

I. KŐSZEG.
A RÉGI VÁROSKAPU

II. PÁPA. HÁTTÉRBEN
A PLÉBÁNIA TEMPLOM

a 30,000-hez. Legszebb és legnagyobb tere a Horváth Boldizsár-tér, a mely a város forgalmi életének középpontja. Kiválóbb épületei a barokstílű nagy székesegyház, a püspöki palota, a városháza, a csorna-premontrei rend háza és főgimnáziuma, a vasúti üzletvezetőség palotája, a törvényszéki palota. Igen szép a város nyugati részén emelkedő Kálváriahegy, a melyhez már csinos, nagy villatelep csatlakozik. ::

:: Szombathelyről több helyi érdekű vasút ágazik ki sugáralakban. Az egyik a történelemben híres Kőszeg városáig visz. Pompás fekvése van ennek a 8000 lakosú 30 évvel ezelőtt tiszta német városkának. Megvannak még a Jurisics Miklós hősi elszántságáról tanuskodó régi várának ép maradványai, boltíves kapui, régi városháza, régi templomai, bevonva mind az ódonság nemes patinájával. Ezeken kívül igen szép a külön téren emelt új Jézus Szive temploma. A Gyöngyös patak völgyében szép kertek közt áll a katonai reáliskola. A város egész környéke közel és távol egyaránt gazdag érdekes kiránduló pontokban. Mindjárt a város fölött emelkedik a remek kilátású Kálváriahegy, azután a rengeteg erdő környezte 609 méter magas Óház. Nem messze a hegységben Léka vára, az Eszterházy herczegek kedvelt nyaralóhelye.

:: Egy másik viczinális vasút Szombathelylyel a regényes Pinkavölgyet köti össze, s

A SZALÓNAKI VÁR
KŐSZEG KÖZELÉBEN

Rohoncz állomáson ér az Alpok lábához. E városka fölött, a melynek legnagyobb ékessége a Savoyai Jenő korából eredő várkastély, emelkedik a 883 m. magas Irottkő nevű csúcs, a mely a vármegyét beágazó hegységnek és egyszersmind a Dunántúlnak legmagasabb pontja. A Pinka-völgy szép tájrészletekben és műemlékekben bővelkedik. Az erdős hegyoldalban fekvő Sámfalvának régi temploma nevezetes; itt találjuk az Erdődy grófi család birtokában levő mór stílű vörösvári várkastélyt. A megye nyugati részén végig minduntalan elénk tűnik egy-egy várrom; a mohos omladékok, düledező falak, a körül elterülő vidék mély csendje a lovagkor képeit idézi fel lelkünkben. A megye határán áll 619 méter magas kősziklán Borostyánkő. A vár közepe ma is lakott kastély. A csinos Felsőőr mezővároshoz közel fekszik a látogatott Tarcsa fürdő, a melynek vasas savanyúvize főleg a vérszegény nők gyógyítója. Igen szép vidékéhez tartozik Máriafalva kis falu, a melynek remek csúcsíves temploma legszebb műemlékeink közé sorolható. :: Szombathelytől délre, kocsin egy órányira, Jákra érünk, a melynek a XIII. század végéről eredő apátsági temploma a Magyarországon fennmaradt kevés román templom közt elsőrendű nevezetesség. Legkiválóbb része a kapuzat, amelynek nagy műbecsű szobrain kívül általában egész architektúrája a műtörténelem európai nevezetességű mintaképei között vívott ki számára helyet. ::

:: A Déli vasúton utazván, Szombathelytől északra csak 60 kilométerre esik Sopron városa. Ámbár Wienhez már ugyancsak közel fekszik, mégis igen élénk és önálló kereskedést űz.

GRÓF SZÁPÁRY LÁSZLÓ KASTÉLYA MURASZOMBATBAN

LÉKA VÁRA 1908 ELŐTT (AZ ESTERHÁZY HERCZEGI CSALÁD TULAJDONA)

SOPRON

Sopron sohasem volt, mint sokan vélik, egészen német város, a mennyiben a városnak azt a részét, a mely Nagy-Czenk felé terjed, mindenkor színmagyarság lakta, kik többnyire mint magyar mesteremberek keresték kenyerüket. A város egyébként is ma már erősen megmagyarosodott. Lakosainak száma 35,000. A város fekvése, valamint környéke nagyon kies. Erdőkkel és kertekkel díszlő dombok katlanában fekszik. Óvárosának sok épülete őrizte meg a korábbi századok színét. A régi feltöltött várárok körül csupa nagyvárosi bolt ad előkelő külszínt Sopronnak. A várkerülettől nem messze esik az új díszes városháza. Mellette a tűztorony, ott van továbbá a városi levéltár, a múzeum, a könyvtár és a megyeháza. A vár területén belül áll a XV. századból eredő renaissance ízlésű székesegyház. :: :: Nem messze

A JAÁKI APÁTSÁGI TEMPLOM SZOMBATHELY MELLETT

A MÁRIAFALVAI CSÚCSIVES TEMPLOM. (VASVÁRMEGYÉBEN)

a városházától eljutunk a benczések kath. főgimnáziumához, a melynek a temploma 1280-ban épült. A városházától elindulva, a várkerületen át, a dombon álló Szent Mihály templomhoz érünk, a mely a XIII. században épült és hazánk egyik elsőrendű csúcsíves emléke. Mellette áll a szintén a XIII. századból származó Szent Jakab kápolna. A várterület határán épült a kaszinó, mely előtt a sétatéren Széchenyi István grófnak, a «legnagyobb magyar»-nak szobra áll; a szép színház előtt pedig Liszt Ferencznek, a nagy magyar zeneköltőnek szobra díszlik. Liszt Ferencz a Sopronhoz közel álló Doborján hiencz községben született. «A legnagyobb magyar», Széchenyi István gróf a szintén közel fekvő nagyczenki mauzoleumban van eltemetve. ::

:: Sopron közművelődési intézetekben is bővelkedik. Kereskedelmének forgalmát különböző irányokban két pályaudvar bonyolítja le; az egyik a déli vasuti, a másik a sopron-ébenfurti vasúté. Sopron a történelemben gyakran játszott neve-

AZ ESTERHÁZY HERCZEGI KASTÉLY KISMARTONBAN

FRAKNÓ VÁRA SOPRONVÁRMEGYÉBEN. ESTERHÁZY MIKLÓS HERCZEG TULAJDONA

zetes szerepet. Már a rómaiak korában is volt itt város Scarabantia néven. A török háborúk csak kevéssé érintették, de a többször megismétlődő szabadságharczokban nem egyszer szenvedett kárt. A XVII. században több ízben az országgyűléseket is itt tartották. :: :: Soprontól fél óra alatt érjük el a Fertő tavát, miért is a tó környéke a városiaknak kedvelt kiránduló helye. De egyébként is a legszebb erdei és hegyi kirándulások bőven kínálkoznak a soproniaknak. Ilyen az Esterházy herczegek tulajdonában levő Fraknó vára s a szintén Esterházy birtok: Kismarton. Erősen magyarosodó kis város ez, a mely négy külön községből áll. Kismarton szabad királyi városa, Kismartonváralja, Alsókismartonhegy, Felsőkismartonhegy. A sorban utolsóelőtti az úgynevezett zsidóváros; a város keleti részén vagy 500—600 főnyi zsidóság ma is ghettószerűleg lakik. Ma is megvan az a körtemplom, a melyben valaha a nagy

AZ ESTERHÁZY HERCZEGI CSALÁD KASTÉLYA ESTERHÁZÁN

NÉMETUJVÁR

Haydn dirigált, mint Eszterházy Pál herczeg karmestere. Hatalmas kastélya van itt a herczegi családnak, a melyhez rengeteg park és a várostól egy-egy órányira két vadaskert csatlakozik. A Fertő mellett van Ruszt, hajdan legkisebb szabad királyi városa Magyarországnak. 1600 lakosával ma is rendezett tanácsú város. Aszúbora messze földön jó hírnek örvend. A Déli vasút mentén sűrűn keresik fel a Savanyúkút fürdőt. ::

:: Ha Szombathelyről Grácz felé folytatjuk útunkat, nemsokára ismét a Rába völgyébe jutunk. Körmend magyar városkán túl már összébb szorúl a völgy. Körmendről szárnyvasút visz a hegyek közt 24 kiléméternyire fekvő Németujvárba. Ez is Batthyány-birtok. Vára valamint a ferenczrendiek kolostora ép állapotban van.

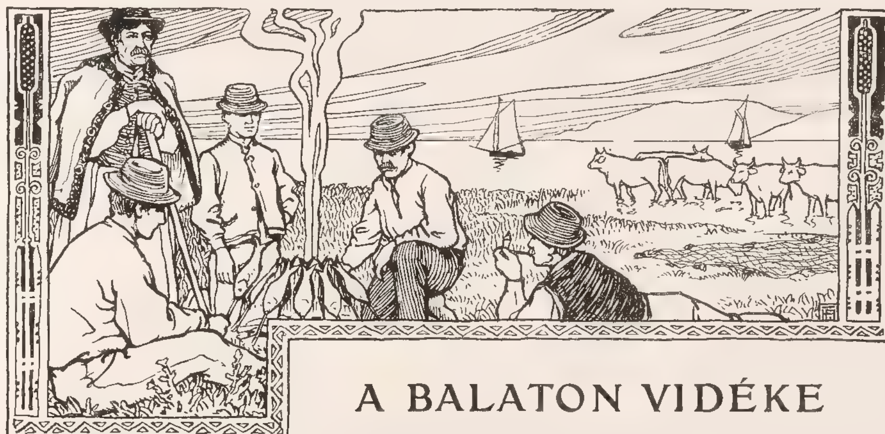
:: Csákány kies fekvésű község mellett elhaladva, közel érjük Rátótot, Széll Kálmán gyönyörű kastélyával s kivált fenyőfélékben gazdag parkjával, valamint híres mintagazdaságával. Deák Ferencz is gyakran időzött Rátóton. ::

:: A vidék Rátóton túl más alakot kezd ölteni. Közelednek a stájerországi fenyvesek előhegyei. Nemsokára Szent-Gotthárdra érünk. Itt vívta győzelmes, de több hadi történetíró ítélete szerint eldöntetlen véres csatáját Montecuccoli császári tábornagy Ahmed Köprili török nagyvezér ellen 1664 aug. 1-én. A győzelmet, ha győzött is a hadsereg, eljátszotta I. Lipót kormánya, mert a magyar urak tanácsa ellenére hevenyében megkötötték Vasváron azt a megalázó békét, a mely rövid idő múlva végzetes belső harczok forrása lőn. ::

KILÁTÁS A RÁBA-VÖLGYÉRE A NÉMETUJVÁRI VÁR KAPUJÁBÓL

:: Gyanafalva az utolsó állomás magyar földön. Messze látszik búcsújáró temploma, a mely már átköszön a Rába völgyén a zöldelő Stájerországba. ::

HALSÜTÉS A BALATON PARTJÁN

A BALATON VIDÉKE

A BALATONVIDÉKI VASUT ÉS A BUDAPEST-PRAGERHOFI VONAL

:: Magyarország és egyszersmind egész Közép-Európa legnagyobb tavához, a bájos vidékü Balatonhoz, a mely fürdői szempontból Magyarország egyik legnagyobb kincse, közel félszázadon át Budapest felől csak egy vonal vezetett, a Déli vasút pragerhofi vonala, a mely a nagy tó déli partján megy végig. A szőlőtermeléséről és fürdőiről már régtől fogva híres északi part vasútvonala csak a legújabb időkben épült. Ez a vonal Adony-Pusztaszabolcs állomásig a fiumei vonallal

SZÉKESFEHÉRVÁR, BALRÓL A CZISZTERCZIEK TEMPLOMA, JOBBRÓL A PÜSPÖKI PALOTA

azonos. Innen nyugotnak tartva, keresztezi a Déli vasút szabadbattyáni állomását, majd egyenesen a Balaton fejének vág s az azt körülvevő magas part-terraszról Akarattya pusztánál kigyózó vonalban egy rövid alagúton át ereszkedik le a tó partjához, a melyet a tó felső végén a szőlőtermő hegyoldalba épült, ma már fürdőzőktől élénken látogatott s gőzhajóállomással is biró Kenese falunál ér el.

:: Hatalmas és egyszersmind elbájoló hatású az a kép, a mely az akarattyai magaslaton hirtelen az utas elé tárul. A verőfényes levegőben égszínben tündöklő, milliárd gyémántszemmel csillogó tó, a mely itt legszélesebb s a melynek végét hiába keresi a fáradt szem, az igazi tenger fenségével hat. Tökéletesen úgy, mint a mikor Nabresinán túl a trieszti öblöt pillantja meg az ember hirtelen a magasságból.

:: Kenesétől 30 kilométernyire a tavat ketté osztó tihanyi félsziget is keskeny szürke foltképnek tetszik; erős verőfényben pedig nem is látjuk. A Balaton felszíne, a vonal irányában, határtalan kék víztükröt mutat. Tengerzöld, a mikor hul-

TEHÉNCSORDA A BALATONBAN, JOBBRÓL A HÁTTÉRBEN A TIHANYI FÉLSZIGET

lámokat ver rajta a szél; gyöngykagylóként opalizál, ha fehér felhők fátyolozzák be koronként a napot és azurkék, ha a nap mögöttünk van; de ép úgy magára ölti a viharos komor felhők színét is. ::

:: Legszélesebb a tó Világos és Almádi között: 13 km., azután fokozatosan keskenyedik, közben-közben az északi part öblei ki-kiterjesztik, úgy hogy szélessége 4—10 kilométer közt váltakozik. Hossza 75 kilométer. Vizének felszíne a változó vízálláshoz képest jelentékenyen módosul; középvízállásnál a területe 600 négyszögkilométer, tehát legnagyobb területű tava Közép-Európának. Mélysége már csekély; legnagyobb mélysége a tihanyi rév közelében sem haladja meg a 11 métert.

:: A Balatont, a mely a Dunántúl, a régi római Pannonia területének épen közepén van, északról a Bakonyhegység déli része, a Balaton-felvidék kiséri, délről pedig a dunántúli dombvidék sík öblökkel többszörösen megszakított alacsonyabb lőszés agyag-hátai határolják, a melyek a tó partján több helyen meredek, sőt függőleges falakat alkotnak, a mi csak növeli a tó tájképi szépségeinek változatosságát.

:: A Bakony déli kiágazásai a harmadkori tengerek hullámaitól lenyesett 250 270 m. középmagasságú fensíkkal szolgálnak le Révfülöp és Almádi közt a Balatonra. Széles sziklaterrasz kiséri a Balaton felvidékének lábát, melyen a zalamegyei községek egymásba olvadó szőlőkertjei fehérlő présházaikkal és villáikkal a vasútról tiszta időben jól láthatók. A fensík pereme e sziklaterraszra kiugró hegyfokaival csipkéssé alakítja a tó partját s ezért az északi part sokkal változatosabb és bájosabb. A tó fejétől nyugatnak 23 kilométernyire a bazalttufából és régi gajzirok forrásköveiből épült tihanyi félsziget nyomul be a tóba, a mely e miatt a félsziget csúcsán másfél kilométernyire összeszorul. Ekképen a félsziget két medenczére osztja a tavat. A felső Balaton szélesebb, tehát hatalmasabb; ám az alsó egy keskenyebb medencze hosszúságával hat reánk. A fülöpi réven túl a Balaton elejétől mintegy 50 kilométerre egy tágas sík öblözetből egyszerre Európa legszebb bazaltkúpjai emelkednek ki. Ezek feje a tó vizébe beszögellő és két öblöt

SERTÉSNYÁJ A BALATON PARTJÁN

alkotó Badacsonyhegy, e 438 méter magas gyönyörű csonka kúp, a melynek szőlőkkel borított lejtője fölött pompás bazaltoszlopok sora tartja az erdős tetőt. Ilyen csonkakupok még a Badacsony körül Szentgyörgy, Csobáncz, Haláp; czukorsüveghez hasonló teljes kúpok a gulácsi, a tóti hegyek és Hegyesd. De tömegre nézve még hatalmasabb bazalthegyek is vannak a parttól tíz-tizenöt kilométerre; ilyen a Királykő, Agártető, a 600 méter magas Kabhegy, a Tátika. A bazalt nyoma megtalálható a déli parton is, például a boglári és a fonyódi szigethegyekben.

:: A Badacsony-Tapolcza-Ederics közötti északi öblözet közepén vannak a Szigliget várromjától ékesített erdős és szőlős dombok, a Balatonpart legbájosabb pontján. ::

:: A Balaton a gráczi medenczével kapcsolatos harmadkori rétegek közt eredő Zala folyónak és völgyének, valamint a balatoni felvidéknek vízgyűjtő medenczéje, azért vízállása ingadozó s alá van rendelve a légköri csapadékok mennyiségi viszonyának. A száraz nyarak következtében épp oly erősen csökken a szintje, mint a

hogy a csapadékban bő években, különösen nagy havazás után, hirtelen megnövekszik. Van azonkívül a Balatonnak napi vízszíningadozása is, a mi csak néhány czentiméter s nem hasonlítható a tengerárapály tüneményéhez, ellenben azonos a genfi s más nagyobb tavakon észlelt vízszint-himbálózás (Seiche) jelenségeivel. :: A Balaton vizének hirtelen megnövekedése miatt a déli part egyes lapályosabb berkei gyakran árban úsznak. Az ott levő kiterjedt gazdasági kultura megvédése ösztönözte a parti birtokosokat, hogy Siófoknál a már régebben meg volt bizonytalan kifolyást szabályozzák. Ez most zsilipes művel történik, de nem bir mindig megküzdeni a természet elemi erejével, a mely váratlan gyorsasággal duzzasztja meg a tó vizét s visszaszorítja a belvizek levezetésére a berkekben ásott csatornák vizét is. A Balaton partjait már a rómaiak kultiválták. Ők ültették az északi part lejtőin az első szőlőket; csatornákat ástak a belvizek levezetésére, számos nyaralót építettek a kiesebb pontokon, a melyek maradványai és leletei sok helyütt kerülnek ma felszínre. ::

A HULLÁMZÓ BALATON HOLDFÉNYBEN

:: A Balaton fürdőtelepei az utóbbi évtizedekben hihetetlen fellendülésnek indultak. Mert nem csupán vize, a mely a benne feloldott nagyobb menynyiségű ásványrészekkel, valamint rendszeres hullámverésével hat, hanem enyhe, egyenletes levegője is, kiváltképen a gyöngébb szervezetű gyermekekre megbecsülhetetlen. Ilyen gyermeknek a Balaton vidéke és vize minden magas hegyi klimánál, vagy akár az erősen izgató tengeri fürdőnél is jobban ajánlható. A déli part plageszerű homokjával és hullámtorlásaival ma rendkívül nyer népszerűségében; viszont az északi part festői szépségei, északi széltől mentes pontjai, bár iszapos talajú, de gyorsan mélyedő vize, a mi az úszóknak kellemesebb a déli part messze terülő sekélyes helyeinél, szintén sok hívet vonzanak. ::

:: A Balaton, mint nagy terjedelmű, életjelenségeivel, főleg viharaival az avatatlanokra különösen mély hatást gyakorló víz, természetesen sok csodás mesének volt tárgya. Ma az úgynevezett «természete» a Magyar Földrajzi Társaság által kezdeményezett kutatások következtében tisztán áll előttünk. ::

:: A Balatonnak, ma már tudjuk, nincsenek titokzatos, mesés mélységei, nincsenek örvényei és belső hőforrásai. Viharai is a természeti törvények, egyetemes és helyi légnyomási különbözetek, hegyrajzi alakulatok szerint igazodnak; tehát önmagától keletkező belső háborgása sincsen, mint azt valamikor, ma már nem létező vulkánikus erőkkel akarták magyarázni. Viharai gyorsan támadnak s az északi part völgyeinek és hegyfokainak hatása következtében kiszámíthatatlanok, miért is a csónakokat és kisebb vitorlásokat veszélybe sodorhatják s néha a szeszélyesen kereszteződő hullámok a gőzhajókat úgy meghimbálják, hogy a tengerhez szokott utasok is akárhányszor megkapják rajta a tengeri betegséget. ::

:: A Balatonnak és vidékének két fontos gazdasági terméke van, a melyek a tavat fürdői czélján kívül előkelő közgazdasági tényezővé teszik: ez a haltenyésztés, valamint a szőlő- és gyümölcstermelés.

A szőlőtermelés főképen az északi part hegylankáin uralkodik. Erős fehér asztali és pecsenye-borféléket termelnek itt, a melyek közt elsőrangú a badacsonyi. ::

:: Magától értődik, hogy egy ilyen terjedelmes és halban bővelkedő víz, mint a Balaton, melyet nemzeti rátartisággal «Magyar tenger»-nek keresztelt el a köztudat, mindenha élénk halászattal birt. A víz fenekéről — hogy csak ezt említsük római szigonyokat hozott fel a mai halász hálója s a honfoglaló magyarok siettek megszállani, hiszen a víz tükrén osztozkodó mai ötven községnek jó háromnegyede már az Árpádok korában megvolt és Szent István királynak több oklevele szól a halászó telepeknek és jobbágyoknak adományozásáról. A tó halfajainak legnemesebbje a fogas-süllő, a mely jó ízre fölülmul valamennyi európai tóban vagy folyóban élő süllőt s ezért külföldön is első helyet foglal el. Sok a Balatonban a ponty, a harcsa, a csuka; különleges faja a garda, mely hasonlít a heringhez és csoportosan is jár. Ősz felé a tihanyi fokról úgy kémlelték a halászok, mint a Quarnerón a tinhalat s onnan igazgatták ködmönlóbálással a síkvizen cserkésző halászokat. ::

:: Ezek a külön néptipussá kialakult balatonmelléki halászok régebben pontosan körülírt statutumokkal biró felekeze-

A SIÓFOKI MOLO A SZEMAFORRAL

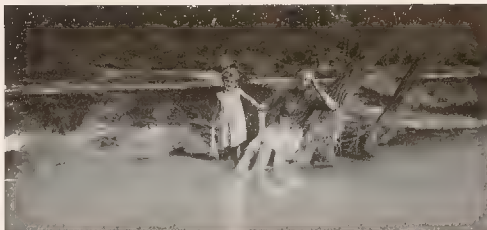
TEHENEK A BALATON MELLETT

tekbe vagy bokrokba állottak össze s egy darab fatörzsből készült csónakokkal, nagy eresztő és húzó hálókkal szálltak ki a vízre. Nagy divatban volt a szigonyozás is, mely a sekély vízben tanyázó ivó vagy nagyobb halakra ment. Mindenütt állítottak vejszéket (Fischzaun), nádból kötött leleményes fogószerszámokat is, derekabb halaknak. Ilyeneket a Kis-Balatonon még mai nap is láthatni. Mióta az egész tavat egy, a birtokosokból alakult halászati részvénytársaság kezeli, azóta az ivadék mesterséges szaporításáról is gondoskodnak. Az esetlen ladikok helyett két kis gőzös húzza a 600 méter hosszú hálót s a régi halászszerszámok ma már a keszthelyi múzeumban láthatók. ::

:: Igen érdekes a téli halászás. A vastagra fagyott jégen ilyenkor pár száz méter hosszan nagy négyszögben lyukakat vágnak a jégbe. A négyszög végén lebocsátják az óriási nagy hálót s azt a jég alatt kifeszítve, rúdak segélyével húzzák egyik lyuktól a másikig. A négyszög végén összeszedik a hálót s egy nagyobb léknél felhúzzák nagy erőfeszítéssel, mert rengeteg halat összefog a roppant nagy háló. A halakat rögtön osztályozzák s részben a nagy városokba, részben a konzervgyárakba küldik. ::

:: Igen érdekes a téli élet a Balatonon. A téli jeges halászat rendkívül festői és a néprajzi jelenségek becsülőjének tanulságos látvány. A Balaton hamar fagy be, szigorú télen oly erősen, hogy kocsikkal is járhatni rajta. Ilyenkor vágják le a dús nádtermést az északi part védettebb, tehát iszaplerakodásra és nádtermésre kedvezőbb öbleiben.

:: A jégtakarón veszedelmesek a rianások. A hőmérsék nagyobb változásakor ágyúdörejhez hasonló zajjal hasad meg a jég. A nagy jégmezők szétválnak, a támadt rések ismét befagynak s a vékonyabb

A FONYÓDI ERDŐ ALATT

jéghártya törékenysége miatt ködben vagy havazáskor, a mikor a tájékozás nehéz, a tavon járók az életükkel játszanak. A hőmérséklet okozta jégkiterjedés következtében a két jég egymásra tolul s ilyenkor támad a turolás vagy turás. Ezek vonalai évről-évre majdnem ugyanazon a helyen ismétlődnek, tehát a légköri viszonyokon kívül a helyrajzi alakulásnak is befolyással kell lennie rájok. Mikor a turolások mentén felázott a jég, széles, áthidalhatlan csatornák támadnak mellettök, vagy hirtelen úgy megvékonyodik mellettök a jég, hogy nem lehet még gyalogszerrel se rámenni; ezt a nyilt vizet nevezi a balatoni nép rianásnak. ::

A BALATONFÖLDVÁRI MOLO, JOBBRÓL A HÁTTÉRBEN A TIHANYI FÉLSZIGET

:: Napfényes téli időben bűvös képet nyujt a jéghullámos Balaton; nagyszerűt, a mikor tavaszszal az északi szél kihordja róla a jeget s néha egészen a vasuti töltésig hajtja, a hol magas prizmákban torlasztja össze; de az igazi szépséggel és az igazi eleven élettel mégis nyáron ragad el bennünket, a mikor megtelnek partjai fürdőzőkkel. ::

:: A balatoni vasút mindenütt a tó partján halad, egészen a már említett Badacsonyhegyig, a melyet megkerülve, Tapolczának tart, a hol betorkol a Czelldömölktől Sümegen át Keszthelyig, illetőleg Balatonszentgyörgyig terjedő helyiérdekű vasútba. Az 1909-ben elkészült balatoni államvasut, noha nagyrészt völgyi vonal, a tájképi szépségeknek olyan változó képeit hozza elénk, a melyek a legbájosabb és érdekesebb hazai vasutak egyikévé avatják. Nagyszerü bevágáson éri el a Balaton fejét Aligánál s miután egy kisebb alagúton áthaladt, a negyven méter magas partfalról egyszerre magunk alatt látjuk a körvonalaival tengerszerüen a végtelenségbe olvadó ragyogó viztükröt. Innen fokozatos lejtéssel megy le a vasút a kenesei tópartra.

:: Kenesén túl a Balaton északi csúcsánál egy kedves, zöld öbölben van Balatonalmádi fürdő és nyaralótelep, főképen a veszprémieknek, de sok budapesti családnak is nyaralóhelye, a mely a tavi fürdőn kívül fel van szerelve vízgyógyintézettel, napfürdő (Riklikúra), Kneipp-gyógymód eszközeivel gyógyító intézményekkel is. Egyúttal gőzhajóállomás is, és a ki ráér, annak különösen ajánlható, hogy gőzhajón tegye meg az utat a Balaton egész hosszában Keszthelyig, mert így szerezhet igazi képet a vidék sok

RÉSZLET A SIÓ-CSATORNÁBÓL

bájos részletéről. Balaton-Almádi után Alsóörs állomás következik. Innen szárnyvonal visz be Veszprémbe, ez ősi püspöki városba, a mely a czelldömölk-székesfehérvári vonalon fekszik. A szárnyvasút pompás tájképi részletekben bővelkedik és igen érdekes. Regényes képet tár elénk az öt dombon épült 14,000 lakost számláló ősi város, közepén a várhegygyel s annak templomaival. A város mögött sötétlik az északi Bakonyfensík párkánya, ennek legmagasabb teteje, a 646 méter magas Papod. A várost egy meglehetős mély, kanyargós völgy vágja keresztül, a melyben kertekkel körülvéve a Séd patak folyik. Környékén vívta döntő csatáját a pogány zendülés ellen Szent István s győzelme emlékére alapított itt püspökséget és székesegyházat; neje, Gizella királyné pedig az első magyar nőnevelőt alapította, a melyet görög apáczák vezettek. Mindennek már nagyon csekély nyomai vannak. Szent István korából még csak a püspöki palota mellett levő kis Gizella-kápolna maradt meg. Régi erős várából, a mely sokáig nyögte a török uralmat, csak kevés falmaradványt láthatunk. Részben török emlék a piacz fölött, a vár feljáratánál emelt tűztorony, a melynek alsó része török minaret volt. Igen érdekesek a vár épületei függő kertjeikkel, több kanonoki ház, a püspöki palota, a kegyesrendiek impozánsan emelkedő gimnáziuma s a nagy törvényszéki börtön. A várban áll a most újjáépített székesegyház is. Szép az Erzsébet-sétány és a püspökkert mellett épült új vármegyeháza. Ezenkívül több templom és kolostor emeli az egyébként szűk és girbe-gurba utczák érdekességét. A várost szárnyvonal kapcsolja össze a győr-dombovári vasúttal is. A czelldömölki vonal mentén, Veszprémhez közel van a neves herendi porczellángyár; a jutasi puszta szomszédságában pedig egy régi római kolóniát ástak fel, a melynek a leletei a régészeti, néprajzi és ipar-

A GŐZHAJÓ A SIÓ-CSATORNÁBOL A NYILT BALATONRA INDUL

FÜRDŐHELY A SOMOGYI PARTON

művészeti osztályokból álló, jóízléssel berendezett Veszprémmegyei múzeumban láthatók. Ugyancsak a czelldömölk-székesfehérvári vonal mentén, Veszprém szomszédságában, Hajmáskéren van Magyarország legnagyobb tűzérségi lövőtere, a melynek Ausztriában sincs párja. Veszprém és Székesfehérvár közt pedig Várpalota mezőváros áll régi várkastélyával, az erdőségben Mátyás király egykori vadászkastélyának romjaival. Alsó-Örsnél szélesebb lankás öblözetre ér a vonat. A sok díszes szőlőlakkal telehintett és több apró községgel tarkított hegylejtők, a melyek alatt a csipkézett partvonalú tó ragyog, nem egyszer Spalato vidékére vagy Olaszországra emlékeztetnek; különösen a Trasimeno-tóra Róma és Firenze közt, noha ez terjedelmére kicsiny a Balatonhoz képest. :: Csopaknál gyönyörű völgyhasadék nyilik, az úgynevezett nosztori völgy, a melyen a balatonfüred-veszprémi kocsiút kigyózik keresztül lombos sziklafalak, sötét tölgyerdők közt. A szoros völgyben suhanó patakot gátakkal felfogva, pisztrángtenyésztő tavakká alakították át legújabban. ::

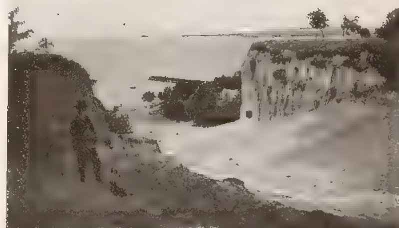

INDULÓ HALÁSZBÁRKA

:: Balatonfüred, mely egyik főállomása a gőzhajónak is, régi híres fürdőhely, a melynek alkalikus savanyú-vize van. A tavi fürdőn kívül meleg és szénsavas fürdőkkel is föl van szerelve. Díszes épületei, csinos ültetvényei, fekvésének védett volta, panorámája, a melyet a tihanyi félsziget bizarr alakú hegyvonala és kéttornyú ősi temploma zár le, ma is a Balaton első szépségű fürdőjévé teszi. Savanyúkútjához tartozó sétaterén áll Kisfaludy Sándor nagy költőnk érczszobra. Balatonfüred a vitorlázó sportnak is középpontja, a Stefánia yacht-klub székhelye. Kies völgyei mellett legérdemesebb kiránduló helye Tihany, a hová kocsin vagy csónakon juthatunk. Egykori gajzirjából maradt mésztufa csúcsai meglepik nemcsak a szakértő geologust, de minden természetkedvelőt. Egyik ormán áll a tihanyi apátság. Kéttornyú templomának altemploma még ugyanaz, a melyet I. Endre király 1052-ben emeltetett. Endrét itt temették el. Egyszerű sír-

FÜRDŐHÁZAK A BOGLÁRI PARTON

ALIGAI HEGYSZAKADÉK

köve ma is látható a kis templomban. Tihany nevezetes visszhangjáról bizonyára mindenki hallott már Magyarországszerte. Az a visszhang ezelőtt egészen tisztán ismételt tizenhat szótagot, de ma, faültetések és építkezések következtében már kevésbbé tökéletes ez az érdekes természeti játék. Tihanyban a gyermekek özönével árúsítják azokat a kövült congeria kagylómaradványokat, a melyek még a pannoniai pontusi tenger maradványai. A keleti magas sziklafalak alól mossa ki őket egy aszónak esővize és szétteregeti a parton, a hol a tó hullámai görgetve kecskeköröm alakúra koptatják le. ::

:: A vonat a balatonfüredi nyaralók közt halad tova. Elhagyja magát a helységet is és a míg Aszófő állomásig jutunk, balkézről mindig látjuk a tihanyi hegycsúcsok és sziklahátak folyton változó képét; majd pedig a Balaton alsó medenczéjét, a melynek partvonalán robogunk végig. Szepezden alul Révfülöp fürdőhelyen keresztül Badacsony-Tomajig egészen a hegyfalhoz simul a pálya. A szemben levő déli parton csak Boglár és Fonyód magaslatai emelkednek ki a síkból. Révfülöp, a hol gőzhajóállomás is van, nemcsak fürdőtelep, hanem kitünő bortermelő hely is, mint az egész badacsonyi környék. A Badacsonyhegy alatt szintén van tavifürdő. Lejtőin terem az egész Balatonvidék legtüzesebb bora. Az erdővel borított bazaltkúp tetejéről nagyszerű kilátás nyilik a vidékre. A tetőre pompás bazalt oszlopokból alakult szorosban juthatunk fel, melyet Vaskapúnak hívnak. A tetőn dús növényzettel benőve, láthatjuk még az egykori krátert. ::

A BAROSS-GŐZÖS A BALATONON

:: A vasút, mint említettük, Tapolczán csatlakozik a czelldömölk-keszthelyi vonalhoz. Balról a regényes szigligeti várromok, jobbról a szintén külön bazaltkúpon levő csobánczi várromot láthatjuk; Tapolcza előtt a Badacsonyhoz hasonló, de ennél nagyszerűbb bazaltoszlopokat mutató Szent-György-hegyet. Tapolcza csinos mezőváros, melynek van kis langyos tava, azonkivül állami

vinczellérképző iskolája is. A város alatt nemrég nagykiterjedésű barlangot fedeztek föl, a mely még nincs szakszerűen kikutatva. ::

:: Sümeg városa felett a régi vár érdekes romja emelkedik. A városka lakóhelye volt Kisfaludy Sándor költőnek, a Balaton első lantosának, a kinek emlékszobra áll a főtéren. Nevezetessége a népvándorláskori leletekben gazdag Darnay-múzeum. A veszprémi püspök csinos nyárikastélya a vár alatt áll. Közel van ide a Tátikahegy oldalában a gyönyörű Sarvaly püspöki erdő, a mely egybeolvad a Tátika rengetegével, a szarvasok és dámvadak e pompás otthonával. A rengetegből Tátika és Rezivár romjai emelkednek ki. ::

VESZPRÉM, A TŰZTORONY A VÁR FELJÁRATÁNÁL

:: Tapolczától a keszthelyvidéki mészkőhegység alatt vonul tovább a vasút Keszthelyig, nagyrészt a Balaton partján; a Szent-György, Csobáncz, a gulácsi hegy, a Badacsony alkotta remek kereten belül fekvő szigligeti öböl mellett. ::

:: Badacsony, a mely régtől fogva hires szőlőjéről, ma is a szőlő-kultura egyik mintaszerű telepe. Az egész vidék bortermelésének ez ád nevet. Úri lakaival, nyaralóival, a krátermaradványát átölelő erdőségével mint fürdő- és nyaralóhely is nagy jövő előtt áll. Tetejéről gyönyörűen láthatjuk az itt felsorolt várromokkoszorúzta hegyeket, a melyek közt Csobáncz nemcsak szigetszerű kiemelkedésével, hanem történeti emlékezetességénél fogva is kitűnik. A Rákóczi-szabadságharczban ez a kis várkastély hősi ellenállással kényszerítette visszavonulásra az ostromló hadat. De ez volt a balatoni várak megsemmisítésének is kezdete; mert a harcz lezajlása után felrobbantották, és sorsában a többi sziklafészek is osztozott, hogy ma szomorú falmaradványaikkal adjanak romantikusan méla hangulatot a remek természeti képnek.

HALÁSZBÁRKA A BALATONON

:: A 7000 lakosu Keszthely a tó fölött emelkedő dombpárkányon fekszik. Nagyszerűen emelkedik ki gróf Festetics Tasziló remek, hatalmas kastélya. A kath. plébánia-templom még a XV. századból ered, mellette van a főgimnázium, előtte gróf Festetics György, az első magyar gazdasági intézet alapítójának szobra; ugyan e téren a balatoni múzeum a gazdasági intézet régi épületében. A gazdasági akadémiá-

VESZPRÉM VÁRA NYUGATRÓL (1907-BEN)

nak új palotaszerű épülete is érdemes a megtekintésre. A vasút és a város közt a Balatonig szép park terül el; a Balatonpart esplanade-dá van átalakítva. A vasút folytatása mindig a tó mellett, a méneséről híres és római leletekben gazdag Fenék pusztát, a Mogentiana nevű castrumot vágja át, majd pedig átkél a Kis-Balatont a nagy tóval összekötő csatornán s így torkol be a Déli vasút Szentgyörgy állomására.

BALATON-PART BALATONFÜREDEN ÉS A CSÓNAKKIKÖTŐ

:: Keszthely mellett van a Hévíz nevű népszerű gyógyfürdő. Ez tíz holdas természetes meleg tó, a melynek pompás lótus (nymphæa thermalis) flórája is nevezetes. ::

:: ::

:: A magyar vasutak kezdő korából szerényen húzódik meg a budai Krisztinakörút vonalán a Déli vasút pályaháza. Fejállomása ez a budapest-pragerhofi vonalnak, a mely színmagyar néplakta vidéket átszelve, a Balatont érinti. A vonal a Kis-Gellérthegy alatt épített alaguton át haladva, Kelenföldön találkozik a magyar államvasutak összekötő vonalával. Kelen-

BALATONFÜRED. A GYÓGYTEREM ÉS KÖRNYÉKE

földtől együtt halad a fiumei vonallal, a melytől csak Budafokon válik el. Egyhangú hullámos mezőségen vonulunk át egy ideig. De ez a mezőség igen termékeny; nagy uradalmak területei vannak itt. Martonvásáron nagyon szép parkot hasít át a vonal. Voltaképen parkosított gazdaságot, a mely nemcsak a gazdákat lepi meg kellemesen érdekes és újszerű berendezésével. Itt született Brunswick Teréz grófnő, a ki Magyarországon a kisdedóvás ügyének első apostola volt. A grófnő neve az általános művészettörténetben is szerepel, ámbár csak kevesen tudják ennek az okát. Eszményképe volt Beethovennek, a nagy német zenei lángelmének s kevés hija, hogy neje nem lett. Beethoven meg is fordult Martonvásáron s a grófnő emlékét több jeles szerzeménye czímlapján örökítette meg. ::

:: A csinos váli völgyet, a melyet a közvélemény minden alap nélkül a Duna hajdani ágának tart, magas töltésen keresztül szeli a vasút s a mint Nyékhez közeledünk, már szemünkbe ötlik a magánosan álló Meleghegység s nemsokára megpillantjuk a hegység lábánál a Velenczei-tavat. ::

VÁNDORFÜRDŐZŐK A BALATONON

:: A Velenczei-tó nagyon sekély, alig 1 méter átlagos mélységű, nádrengetegekkel ellepett medencze, a Meleghegyről lefolyó vizekből táplálkozik. Körülbelül 20 kilométer hosszúságra terjed; szélessége néhol 3—4 kilométer. Buja nádasai valaha jó fészkelő helyei voltak különféle vizimadárnak. Szárcsa és vöcsök oly töméntelen mennyiségben lakozik rajta, hogy néha csak úgy feketéllnek tőlük a szabad víz-

A TIHANYI APÁTSÁG A BALATON FELETT

tükrök. Vadrucza is van benne bőségesen, ezért keresett vadászterület. Gyakran láthatni a vonatról is, kivált tavaszszal, nagyszerű csónakos körvadászatokat. Ilyenkor elevenedik meg igazán a tó színe; valóságos irtóháború folyik a töméntelen vizi szárnyas ellen, mely aztán nyáron át ismét felszaporodik. Halászatot, még pedig valóságos őshalászatot is űznek a part mentén lakók, a mi a lakosság régi eredetére vall. Különösen kedvelt helye az iszapos tó a csíkhalnak, a melyet Székesfehérvár és Budapest piaczán hamar elkapkodnak. A tó nádja ma nagyrészt a fővárosba kerül s a menynyezet építéseknél mint elsőrangú árút igen nagyra becsülik. ::

FÜRDŐZŐK BALATONVILÁGOSNÁL

:: A vonat elhalad Velencze és Agárd állomások mellett; a tónak egyik zsombékosán át vezető töltésen fut be Dinnyés állomásra. A tó túlsó partján, a Meleghegység egyik oldalának hajlatán látszik Pákozd falu, a mely arról nevezetes, hogy itt folyt le 1848 szeptember 29-én az ifjú magyar honvédsereg első

A BADACSONY HEGY A TÓ FELŐL

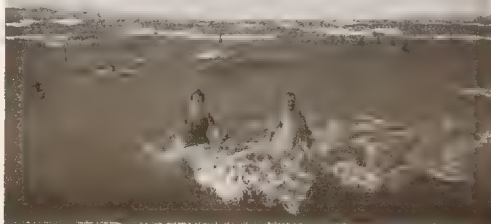
A GULÁCSI HEGY

és diadalmas csatája Jellacsics bán hadteste ellen, a mely nagy veszteséggel volt kénytelen sietve visszavonulni. ::

:: Dinnyésen túl, egészen sík vidéken, Székesfehérvárra érünk, a mely jelentékeny vasuti csomópont. Ide torkollik be a czelldömölki államvasuti vonal, a Déli vasút komáromi szárnyvonala, továbbá a bicskei és sárbogárdi helyiérdekű vasút. A Déli vasútnak nagy műhelye van az állomás területén. ::

A SZENT-GYÖRGY-HEGY TAPOLCZA MELLETT, BAZALTOSZLOPAIVAL

FÜRDÉS A HULLÁMTORLÁSOK KÖZT

:: Székesfehérvár, a 35,000 tiszta magyar lakost számláló hajdani koronázó város, a magyar királyok egykori temetkező helye, régi fontosságát annak köszönhette, hogy a régebben mocsaraktól védett vára a támadások ellen nagy biztonságot nyujthatott. Koronázó és temetkező városnak Szent István választotta Székesfehérvárt. Nagyszerű bazilikát építtetett, a mely védhető négy tornyos alakjával az eredeti magyar-román templomstílus tipusa lett. Erre

CSOBÁNCZVÁRA

A SIÓ-CSATORNA

SZIGLIGET VÁRA

a mintára építették a XI. század székesegyházait Magyarországon. Ma — de az is csak részben — a pécsi bazilika őrzi ennek a stílusnak a képét. Szent István bazilikája a török hódoltság alatt teljesen elpusztult. Alapfalainak egy része fölött a mai püspöki palota áll; fölfedhető részét 1849-ben ásták ki, ugyanekkor találták meg az elpusztult királysírok közt III. Béla király és neje tetemeit, a melyeket 1898-ban nagy ünnepélyességgel helyeztek el a budavári Mátyás-templomban. A mohácsi csata után Székesfehérvár még csak egyszer szerepelt, mint koronázó város, a mikor Szapolyai Jánost ellenkirálylyá koronázták. A Habsburgok már a terjeszkedő török hatalom miatt is Pozsonyt választották helyette s később ott őrizték a szent koronát is. A régi székesegyházra a XVIII. században épült barok templom már nem emlékeztet. De érdekes emlék a szomszédságában a XV. századból való kis kápolna. ∷

KILÁTÁS FONYÓDRÓL BADACSONY FELÉ, BALRÓL A BADACSONY KÚPJA

∷ Székesfehérvár nevezetesebb épületei az említett templomokon kívül a püspöki palota, a törvénykezési palota, a vármegyeháza, a városháza, a czisztercziek rend főgimnáziuma és temploma, több kolostor és templom és a színház. A Vörösmarty-téren áll a fehérmegyei, nyéki születésű Vörösmarty Mihálynak, a nagy magyar költőnek, a nemzeti himnuszszá avatott «Szózat» szerzőjének szobra. Igen szép az Erzsébet királyné emlékére tervezett és ő róla elnevezett legújabb liget. ∷

∷ Székesfehérvár szomszédságában, a komáromi vasútvonalon, a

A TAPOLCZAI MELEG TÓ, HÁTTÉRBEN A SZENT-GYÖRGY HEGY

Sárrét szélén fekszik a Bakonyt és Vértest elválasztó móri völgy nyilásában Moha, a mely kitünő élvezeti ásványvizéről is nevezetes. Ebből több millió palaczk kerül évenként forgalomba. Ugyancsak a komáromi vonalon fekszik a kies környékű Bodajk. Magnéziás fürdőjét messzebbről is felkeresik. Templomát, mint kegyhelyet, igen sok búcsus látogatja. ::

:: A Veszprém, illetőleg Czelldömölk, azután Komárom felé elváló vonalakat jobbra hagyva, még látjuk egy ideig a város eléggé csinos képét, sok tornyával. Szőlős kertek között haladunk egy darabig, azután a Sárrét csatornáitól szelt hullámos térszinű vidékre érünk. Lepsénynél a győr-dombovári vonal metszi a Déli vasutat; e síkságon túl megpillantjuk a Bakony alatt elterülő Balaton-felvidék, vagy a veszprémi fensík peremének kéklő vonalait. De a vonatról a Balatont még nem látjuk, mert elfödi szemünk elől a Balatonfő-Kajár és Lepsény közötti laposodás szelid emelkedésű nyugati pereme. ::

IDYLL A BALATONBAN

:: Balaton-Aliga állomás előtt hirtelen megpillantjuk mélyen alattunk az aligai erdős fürdőtelep lejárójában megcsillanó Balatont. De csak egy pillanatra, mert az állomás ismét bemetszésben fekszik. Egyszerre megszakad azonban a part s teljes pompájában megcsillan alattunk a Balaton remek tükre. :: A vonal nagy kanyarodással kerüli meg a tó fejét; folyton a partfalon halad, a honnan szeles időben nagyszerűen láthatjuk a part homokturzásain játszadozó csipkefodros habokat. Aliga állomástól 50 méterrel száll le a vonal a víz szinéig. ::

:: Siófok a Balaton első nagyobb vasuti és gőzhajózási állomása. Előkelő fürdőtelepe a vasút, a Sió-csatorna és a tó partja közt terül el. Különösen a budapestiek által sűrűn látogatott tavi fürdőhely. Ugyanitt van a Sió-csatornában a balatoni gőzösök telelő helye; a Sió jobbpartján pedig a balatoni

SÜMEG VÁRA, BALRÓL KISFALUDY SÁNDOR MELLSZOBRA, JOBBRÓL A SZT.-FERENCZIEK TEMPLOMA

A BALATONGYÖRÖKI ÖBÖL, A HÁTTÉRBEN SZIGLIGET ÉS A BADACSONY HEGYE

HALÁSZAT A BALATONON

halászati részvénytársaság nagy telepe a halkonzervgyárral. ::

:: A Siót egy vashidon átlépve, már Somogy vármegyében vagyunk. A túlpartról ide látszanak Balatonfüred épületei; folyton előttünk látjuk a tihanyi félsziget hegyvonalát is a kéttornyú templommal és kolostorral. ::

:: Tihany félszigettel szemben fekszik Balatonföldvár, e csinos ültetvények közt fejlődő fiatal előkelő fürdőtelep. Köröshegy községhez tartozik, a hol a XIV. századból eredő történelmi nevezetességü templom áll. ::

:: Kisebb fürdők következnek: Szárszó, Szemes és sok nyaralójával Lelle. Ugyanott van egy állami gyermekmenedékhely, s a szegény fővárosi gyermekek szünidei telepe. A következő állomás a kopár, kupolás szigethegy alatt fekvő

GRÓF FESTETICS TASZILÓ PALOTÁJA KESZTHELYEN

Boglár. Ezzel szemben pompásan emelkedik a tó szine fölé Badacsony. Bogláron túl a kettős csúcsos szigethegy alatt Fonyód fürdőtelephez jutunk, a hová szintén helyiérdekű vasút torkollik be Kaposvárról. Fonyódnál a már öt kilométernyire összeszorult Balaton egyszerre tíz kilométernyire szélesedik. A hullámok a vasuti töltést csapkodják. Erős szélben a habzó víztömeg remek látvány. De még szebb és derült időben különösen bájos a túlsó oldal hegycsoportjának a képe. Kevés ehhez hasonlítható regényes tájképet találunk. Megjelenik előttünk a várrommal koszorúzott Csobáncz; azután a hegyes gulácsi és tóti ormok, középen a Badacsony sötét, erdős teteje, azután hátrább a Badacsonyhoz hasonló Szentgyörgy csonka kúphegy; a badacsonyi öböl mentén egy alacsonyabb hármas hegy kiugró szirtjein a szigligeti várrom. Ezt a képet váltakozó alakban folyton látjuk most már, a

FÜRDŐZŐK FONYÓDON

BALATONFÖLDVÁR

HÉVVÍZ FÜRDŐ KESZTHELY MELLETT

míg el nem hagyjuk a Balatont. Balatonkeresztúrnál, a hol a somogy—szobi helyiérdekű vasút csatlakozik, ismét lőszfalak emelkednek mellettünk. Ily dombon épült nagyrészben Balatonberény fürdőtelep is, a mely után a Balaton végállomását, Balatonszentgyörgyöt érjük el. Innen két vasút vezet ki a Balaton nyulványain, az ingoványos Kis-Balaton élővizein keresztül. Az egyik a már említett tapolcza-sümegi, a másik a zalavölgyi vonal; mind a kettő Ukk falunál egyesülve halad Czelldömölkig. ::

:: Balatonszentgyörgyről a Kis-Balaton mocsarai mellett erdőkkel és szántóföldekkel váltakozó hullámos, halmos lapályon jutunk Nagykanizsára. Ez a 23,000 lakost számláló csinos, rendezett kereskedő város, hajdan fontos erősség volt. Most a Déli vasút egyik legjelentékenyebb góczpontja, a honnan az egyik vonal a Dráva mellé kerül egészen Barcsig és onnan Horvátországba siet, a másik pedig Zalamegyét széltében hasítja s Szombathelyen és Sopronon át Wiener-Neustadtba fut, összeköttetést nyitva ezzel Wien felé. ::

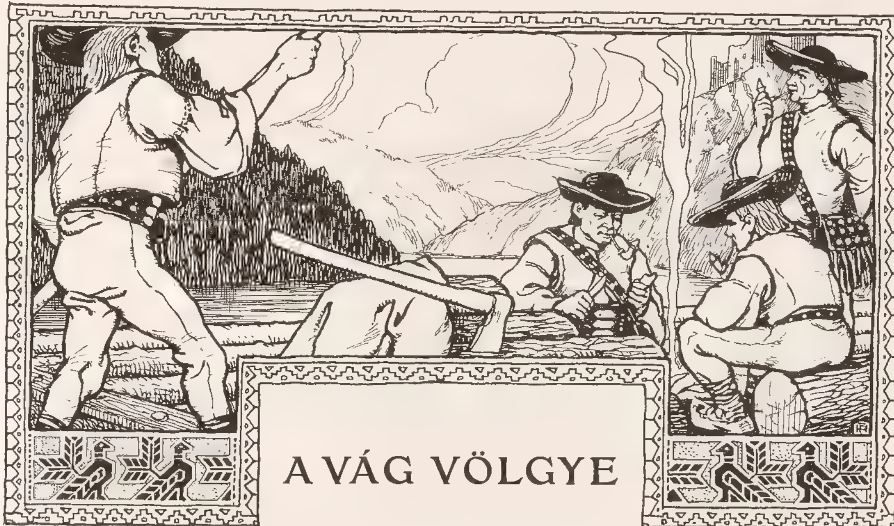

A KESZTHELYI BALATONPART ÉJJEL

:: Nagykanizsa után Murakeresztúrnál a Mura folyót hidalja át a vasút s keresztül vágja a Muraközt, a melynek utolsó nagyobb állomása egyszersmind határállomás: Csáktornya, a Zrínyiek egykor híres lakóhelye. Várkastélya, a melyet a vasútról láthatunk, ma üresen áll. ::

:: A vonat ezután nemsokára átlépi Stájerország határát, a hol Pragerhofban a wien-trieszti vonalhoz csatlakozik. ::

TUTAJOS TÓTOK

A VÁG VÖLGYE

:: A Vág völgyébe, a melynek a vasútja, úgy mint a budapest-ruttkai vonal, egyenes összeköttetést von Budapest és Berlin között, Zsolnát elérendő, a budapest-marcheggi vonalon utazunk egészen Galántáig. Itt kanyarodik föl a vonal északnak, a Vág völgyébe. Szerednél, a mely már a Vág partján fekszik, ámbár innen nem láthatjuk a folyót, jobbkézről már megjelennek a Kisfátrához tartozó galgóczi hegyek előfutárai, míg balról a Kiskárpátok hegylánczait pillantjuk meg, melyek alacsony elődombjai közt halad a vonatunk. Lipótvár állomásáról láthatjuk egy kiszögellő hegykúpon Galgócz szépfekvésű várkastélyát, a mely ma a gróf Erdődy családé. Szeredtől fogva gyérül a magyarság és Lipótváron túl, az értelmiséget leszámítva, a tót nép jut többségre. ::

:: Lipótváron túl még egy darabon szántás-vetésből él a nép, de mentül északibb tájakra érünk, az egyre szűkülő völgyben mindjobban gyérül a szántóföld s helyét sziklás hegyhátak és erdők foglalják el. :: Erre felé már csak szegényesen élhet meg a nép, ámbár elég szorgalmas és kivált háziipari cikkek készítésében tűnik ki, a melyekkel messze földön házal, épp úgy, mint faárúval. :: Jobbára a Vág völgyéből kerülnek ki azok a drótostótok és üvegesek, a kik messze földeket bejárnak s a kiket nemcsak országszerte, hanem Európaszerte is is-

PÖSTYÉN, A FERENCZ JÓZSEF-FÜRDŐ

MORAVÁN (PÖSTYÉN MELLETT), GRÓF ZEDTWITZ KURT KASTÉLYA

mernek. Lipótvár maga pusztán csak vár, a melyet Érsekujvárnak a törökök javára történt átengedése után I. Lipót a Vágvölgy védelmére építtetett. Ma fegyház. :: A Vág völgyét errefelé itt-ott még ma is Mátyus-földjének hívják. Ez az elnevezés történelmi eredetű és Csák Mátéra, a híres trencséni oligarchára vezethető vissza, a ki mint kis király birtokolta és kormányozta a Vág vidékét, egészen a Dunáig. Lipótvár után Pöstyén helységet érjük el. Mellette, a Vág partján épült a híres pöstyéni fürdő, a melynek 50–64° C. hévvize a Vág folyó egy szigetén bugyog elő. Ezt a szigetet híd köti össze a fürdőteleppel és parkjával. Pöstyén iszapfürdője nagyon hatásos. A fürdő már a XV. században ismeretes volt. A XVIII. század közepéig a hőforrások nem a Vág szigetén, hanem annak balpartján bugyogtak föl. Egyszer azután hirtelen elapadtak, de Tarkós János pozsonyi városi orvosnak sikerült a forrásokat megint fölfedeznie a Vág szigetén. Pöstyénnek ma világhíre van. ::

:: A hegyek itt egyre összébb szorúlnak. A Vág tulsó partján a lombos ültetvények közűl előbukkan a brunóczi várkastély; fenn a hegyen pedig Temetvény várának romja látható. A brunóczi kastélyt gróf Bercsényi Miklós, Rákóczi Ferencz főhadvezére építtette, mert kényelmesebb volt a megközelítése, mint a temetvényi váré. Itt akarták elfogni 1701-ben a császári vértesek, de ő Temetvényen át elmenekült és

CSEJTE VÁRÁNAK ROMJAI

Lengyelországba ment, a honnan két év mulva jött vissza Rákóczival együtt. ::

:: Nemsokára látjuk, ámbár csak messziről, Csejthe várát, melyet egy rémes pör tett nevezetessé. Ugyanis Báthory Erzsébet, Nádasdy Ferencznek, a vár urának neje abban a hisztérikus tébolyra valló képzelődésében, hogy szépségét csak úgy tarthatja fenn, ha fiatal leányok vérében mosdik, a hagyomány szerint háromszáz leányt kínoztatott halálra, hogy vérökkel mossa arczát. Thurzó György nádor értesülvén kegyetlenségeiről, törvény elé állíttatta, s Báthory Erzsébetet életfogytiglan börtönre ítélték. Csejthe mögött nyugatra a Fehér Kárpátok hegyláncza húzódik, Javorina 960 m. magas bérczével. Itt már mészkőzetekből állanak a hegyek s megkezdődik a Vágvölgyet kísérő ormos csúcsok fantasztikus alakzatainak sorozata. ::

BRUNÓCZ, A MEDNYÁNSZKY-KASTÉLY. (ÉPÍTTETTE GRÓF BERCSÉNYI IMRE)

:: Vágújhely kis város, a Vág és a vasút közvetlen közelségében. Régebben élénk kereskedést űzött. Érdemes megtekintésre a XV. századból származó, fallal körülvett csúcsíves temploma, a melyet 1423-ban Stibor vajda alapított. A vajda ezen a vidéken több vár építésén kívül akkor még szokatlan jótékony intézmények létrehozásával is ráczáfol a hagyomány vádjaira, hogy kegyetlen és vérszopó volt. Stiboré volt a meglepő merészséggel magános sziklacsúcsra épített Beczkó vára is, a melyet a monda szerint kedves bolondjának szánt, a miért Bolondócznak is nevezték. Stibor a monda szerint egyik szolgáját, a ki az ő kedvelt kutyáját megütötte,

BECZKÓ VÁRA ÉSZAKRÓL

OROSZLÁNKŐ VÁRÁNAK ROMJAI

TRENCSÉN-TEPLICZ FÜRDŐHELY

LEDNICZ VÁRÁNAK ROMJA

TRENCSÉN, BALRÓL A VÁR ÉS DONJONJA, JOBBRÓL A PLÉBÁNIA-TEMPLOM

a meredek sziklafalról ledobatta. A lehajított ember szörnyű átkot mondott Stibor fejére s íme, egy év mulva, a mikor lakoma után mámorosan pihent kertjében, egy vipera kimarta szemét, mire őrült fájdalmában levetette magát ugyanarról a szirtről, a honnan a szolgát ő dobatta le. Ennek a mondának nincs történeti alapja. 1729-ben a vár leégett. ::

:: Nemsokára azután, hogy Beczkó elvonul szemünk elől, meglátjuk Trencsén várát. A vonat vashídon átmegy a Vágon, mialatt egy pillantást vethetünk a hegy oldalába épült kis városra s aztán berobogunk a trencséni pályaudvarra, a mely épen a várhegy meredek lejtőjének lábánál terül el. Közte és a város között csinos park húzódik. Trencsén volt székhelye a hatalmas Csák Máténak. 1396-ban Stibor birtokába jutott. A mindenképen érdekes várat tulajdonosa D'Harcourt grófné újabban Trencsén városának ajándékozta. A városba a kerten át juthatunk; belsejébe a még fennálló régi kapu vezet. Csinos épület a parkkal környezett vármegyeháza, a város belsejében a kegyesrendi főgimnázium és templom és a régi plébánia templom, Illésházy György síremlékével. ::

RÉSZLET A MANIN-SZOROSBÓL, VÁG-VÁRALJA MELLETT

ILLAVA, KÖZÉPEN A TEMPLOM ALATT AZ ORSZ. FEGYHÁZ

:: A várba könynyen felsétálhatunk. Gyönyörű kilátás nyílik bástyáiról a Vág völgyére. A várban a még ép őrtornyon kívül nevezetes a 76 méter mély, sziklába vájt kút. ::

:: Trencsén mögött ismét nyomban összeszorul a

HRICSÓ VÁRÁNAK ROMJA

völgy. Látjuk balkézről Szkalka templomának a romjait. A szkalkai barlangban a XI. században Benedek dalmát származású szent remete élt, a kit a rablók megöltek. A gyilkosság helyén épült a ma rommá vált templom. 1224-ben ugyanitt Jakab nyitrai püspök bencés apátságot alapított, a melyet a mohácsi csata után elhagytak lakói. A kolostor részben még ma is megvan. :: Hőlak-Trencsénteplicz állomásról, a honnan a regényes Vlára-szoroson át összeköttetésbe jut a vasút a morvaországi vasutakkal, rövid idő alatt beérhetünk villamos vasuton Trencsénteplicz fürdőhelyre, Magyarország egyik elsőrangú, s legszebb fürdőjébe. Vize 38—40° C. A fürdők nagy fényűzéssel vannak berendezve. Miután Dubnicz, az Illésházyak törzsfészke mellett elhaladtunk, remek hegyi kép tárul szemünk elé. Klobusiczon emelkedik Baross Gábor néhai nagy emlékű magyar kereskedelmi miniszternek, a zóna-tarifa megteremtőjének mauzoleuma. ::
:: Illava vára egészen a vasút fölött emelkedik komor falaival. A vár ma fegyház.
:: Innen eljuthatunk a hatalmas mészsziklaormon álló Oroszlánkővár romjaihoz. A vár a sziklafalak közé van beékelve s vakmerő építési módja ma is fölkelti bámulatunkat. Ma már nagyon nehéz feljutni a várba, a mely a szédítő mélység fölé emelkedik. ::
:: Lédecz állomás után Bellusra jutunk, a hová közel van az úgynevezett bellusi kapu, egy vadregényes sziklazugoly. Itt van a bejárata Pruzsina községnek, a hol Baross Gábor született. Szülőháza emléktáblával van megjelölve. Pruzsinától délkeletre húzódik a Rajcsanka patak völgye, itt van Csicsman falu, a

A VÁGVÖLGYE VÁGSZIKLÁSNÁL, A SKALKAI KOLOSTORRAL

A SKALKAI TEMPLOMROM TRENCSÉN MELLETT

melynek lakosai feltűnő festői ruházatukról és a házközösség céljait szolgáló emeletes házaikról híresek. Bellussal szemben nyílik Lednicz völgye, Bilkó és Podmanin testvérek régi rablóvárának romjaival. ::

:: Ismét egy Vágszorulathoz érünk, Puchó községhez, a honnan a Béla-völgyön keresztül a Morvaországgal közlekedő Lisszahágóhoz kocsiút vezet. :: A Vág sokszorosan kanyarodó medrét a vonal kétszer vágja át szép vashidakon. Nemsokára megpillantjuk a Hohenlohe-féle Zsigmondháza kastélyt, a melyet majd négyszáz éve Balassa Zsigmond építtetett. Zsigmondházával szemben fekszik Vágbesztercze ősi várkastélyával. ::

:: Vághéve-Váralja állomás közelében van a legregényesebb sziklahasadékok egyike, a Maninszoros. A Maninhegy juramészből alakult tömzse a krétamész és homokkövek alkotta hegyek közt szigetként emelkedik ki; a víz a szorost a juramészben a Kis- és Nagy-Manin közt vájta ki. Az elég széles völgy elején fakad a kellemes savanyúvizet kínáló Manin-forrás. A Manin falai oly szorosan zárják be a mélységet, hogy a néhol alig két három méter széles fenéken alig tudunk előre hatolni. A patak, különösen nagyobb eső után, majdnem teljesen megtölti a hasadék alját és azoknak, a kik e természeti ritkasá-

NAGY-BITTSE, A THURZÓ VÁRKASTÉLY BEJÁRATA

ZSOLNA, ÁRPÁDKORI TEMPLOM

got bejárják, a lehömpölygetett nagy köveken kell ugrálva előrehatolniok. Egyszerre tágabbra nyílik a völgy, egész katlanná, a melyet csudálatosan szép sziklaalakzatok fognak körül. Az egyik vékony tűhöz, a másik mutató ujjhoz hasonlít; elnevezésükre tág tere nyílik a képzeletnek. A katlan után egy másik, szintén az előbbihez hasonló szűk hasadék következik, a melyen, ha keresztül haladunk barátságosabb, kultivált völgybe jutunk. Zaskal falu terül itt, a mely mögött a koszteleczi szoros nyílik. Ez már nem oly zord jellegű, mint a Manin-szoros. :: Nagybittse-Predmérnél jelentékenyen bővül a Vág völgye, a melybe itt torkol a szulyói völgy is. Már a völgy szájánál feltűnnek a szaggatott, fűrészelt sziklagerinczek. Jablanfalvánál megint sziklaszoros nyílásához érünk, a melyben a víz és a légköri behatás ugyancsak fantasztikus alakot formált az omlékony sziklából. Szulyó falunál valóságos sziklaczirkusz tárul föl előttünk, a mely fölött a kajlaszarvú Rohács és Petrikova Szkala szirtje emelkedik szaggatott ormaival és tornyaival. A kevéssé gyakorlott szem nem ismeri fel egyhamar a sziklaalakzatok közt rejtőző szulyói várromokat; azaz rendesen várromoknak nézi a tornyos sziklákat. ::

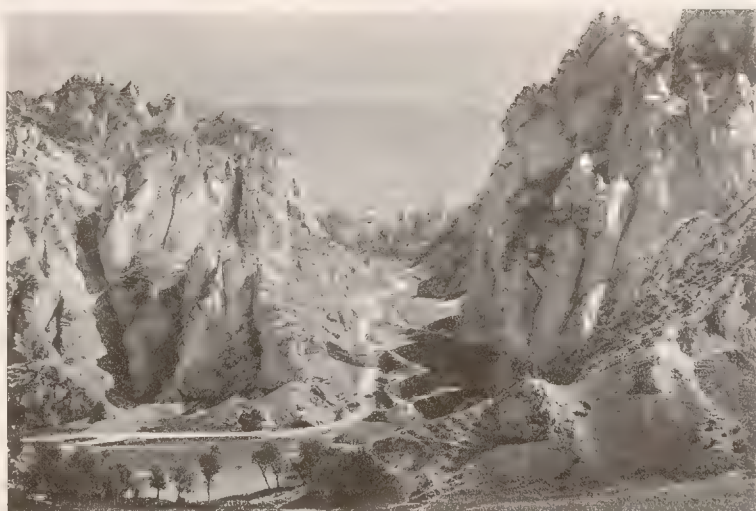

NAGY-BITTSE, A THURZÓ VÁRKASTÉLY

:: Nagybittse-Predmér állomásnál a szulyóival párvonalas hra-

VÁGVÁRALJA, (PODHRÁGY)

A SZULYÓI VÖLGY NAGY-BITTSE MELLETT

TUTAJOSOK
A VÁGFOLYÓN

A BUDATINI
VÁRKASTÉLY ZSOLNA
MELLETT

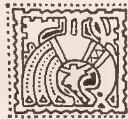
bovai szorost látjuk, a melyben sokkalta nehezebb a járás, mint a szulyóiban. Nagybittsére vashíd visz át. A bittsei soktornyú kastély a hatalmas Thurzók fészke volt. ::

:: A Vág balpartján ismét várrom int felénk: Hricsó. Meredek sziklán épült ez is, történetében épp oly fekete lap, mint a többiében, az, hogy rablófészek volt. Lahár lovag garázdálkodott benne. De úgy látszik a vár későbbi gazdája, Thurzó Ferencz sem lehetett nagyon kegyes lovag, mert ma is azt mondja egy sziklaalakzatról a nép, hogy az egy kővé vált barát, a ki a vár kapuja előtt állt s Thurzót feddette istentelenségei miatt. Balról a Vág partján megpillantjuk Budatin várkastélyát s azután berobogunk a zsolnai állomásra, a melyről bővebben a kassa-oderbergi vasút ismertetésében van szó. ::

BECZKÓ VÁRA A VÁG FELŐL

LAKODALOM

A RUTTKAI VONAL.

:: A budapest-ruttkai vonal egyike hazánkban azoknak a vasutvonalaknak, a melyek legjobban lekötik az utas érdeklődését. Olyan vidékeket szel át, a melyek nemcsak elragadó fekvésökkel bilincselik le az utast, de természeti kincsekben is gazdagok. Egyike ez azoknak a vonalaknak, melyek a világhírű Magas-Tátrába, annak télen-nyáron látogatott pompás üdülő- és sportűző helyeire vezetnek. Egész sorát érinti azoknak a városoknak, a melyek már a magyarok bejövetelét megelőző időkben is fejlett kultura színhelyei voltak, mert lakóik értettek ahhoz a mesterséghez, hogyan aknázzák ki a föld mélyéből az érczkincseket. ::

:: A vonal a budapest-kassai vasút leírásában ismertetett hatvani állomásról kanyarodik északnak. Előbb a Zagyva völgyében halad, majd átmegy az Ipolyon és az Ipoly és Garam közt levő 454 m. magas vízválasztón; metszi a selmeczbányai és körmöczi trachittömegeket, Jánoshegynél átlépi a Garam és Turócz, illetőleg a Vág 756 m. magas vízválasztóját s a turóczi medenczében a Nagy-Fátra (1575 m.) és Kis-Fátra (1606 m.) lánczai közt halad Ruttka végállomásra. ::

MÁTRAVIDÉKI PALÓCZ MENYECSKE ÉS PALÓCZ HÁZAK

:: Hatvanon túl Szurdokpüspökinél egészen közel esnek már keletről a Mátra hegyei, nyugatról a Cserhátalji dombok. Itt a palóczok közé

értünk. Szemügyre vehetjük eredeti viseletüket, a rókatorkos mentét, a hímzett ingvállat és az arany pártát. Többnyire középmagas termetű, erősen barna tipusuak, a magyarság törökös fajtájának erősen jellegzett képviselői. Szorgalmas, de kissé magábazárkózott nép. ::

:: Kisterenye helységnél lépünk át a salgótarjáni szénmedenczébe. Itt csatlakozik a kisujszállás-kálkápolnai helyi érdekű vasút, a melyen rövid idő alatt eljuthatunk a Mátra legértékesebb kincséhez, Parád fürdőhelyhez. ::

FÜLEK VÁRA

:: Parád a Tarna völgyében fekszik s a Mátra erdős 800–1000 m. fölé emelkedő csúcsai ölelik körül. Tájéka rendkívül kedves, s ámbár hegyvidék alján terül el, csöppet sem zord. A fenyőfa itt még csak vendég; az otthonos fák itt a lomberdő sokféle fái, a melyek buján sűrűsödnek a fürdőtelep közvetlen szomszédságában levő kiterjedt vadaskertben. ::

:: Parád gyógyforrásainak a vize részint ivásra, részint fürdőzésre való. Legismertebb a Csevicze forrás, a melynek kénhidrogén tartalmú, szénsavban gazdag nátronos savanyúvizét igen sokan szeretik, ámbár a kénhidrogéntől származó záptojásszaga nem kellemes. ::

:: Kisterenye után már a salgótarjáni szénbányák előőrseivel találkozunk. Pálfalván sűrűn intenek felénk a bányászok lakásai. Az egész környék szénbányászatának és vasműveinek Salgótarján a központja. 1848-ban, a mikor az első szenet feltárták, még nyomorúságos kis falú volt; alig 800 lakossal. Hírét csak hajdani vára tartotta fenn. Ma már városszámba megy, mintegy 14,000 lakossal. A szénbányászat tette lehetővé az 1868-ban alapított vasgyár kifejlesztését is. Ez a vasgyár ma a Rimamurány-Salgótarjáni Részvénytársaság tulajdona. Salgótarján szűk völgyzugolyban terül el, hosszú sorban álló házaival. Az egyes aknákat iparvasutak kötik össze a pályaudvarral, a bányatelepre fogaskerekű vasút visz. A városból is látni a 620 méter magas bazaltkúpot, rajta Salgóvárral. ::

GYETVAI TÓT LEGÉNYEK, A HÁTTÉRBEN FELVIDÉKI HÁZAK

:: A következő állomás Somosujfalu, melynek közelében van Somoskő, ritkaszép bazaltkúp, a melynek oszlopai a bazaltok legpompásabb példányai közül valók. :: :: Somosujfalú a buja növényzettel borított szurdokban e vonal legszebb pontjaihoz sorolható. :: :: Fülek egy 250 méter alacsony vízválasztón keresztül Gömörmegyén át összeköttetésben áll Miskolczczal. Erről a vonalról a gömöri vasutak leírásában szólunk. Fülek kis város, a melynek vára a magyar történelemben nagy szerepet játszott. A vár a pályaudvartól nem messze, a városka szélén emelkedő magános bazalt sziklán áll s romjaiban is elég tekintélyes. Füleken túl alacsony domboktól körülvett völgysikon folytatja útját a vonat. Áthaladunk az Ipolyon, a mely itt még keskeny folyó s Füllektől 15 kilométernyire fekvő Losoncz városához érünk. Ez a 10,000 lakost meghaladó népességű város legtekintélyesebb helye Nógrád vármegyének s körülbelül központja a körülötte elterülő halomvidéknek. Losonczon fellendült gyáripar virágzik, a fővonal mellett láthatók szép nagy gyárai. Az ujabb időben nagyon csinosodott és gyarapodott; pedig hamvaiból új életre kellett kelnie, mert 1849-ben az orosz invázió alkalmával, bosszúból néhány agyonlőtt kozákért, teljesen fölégették. Losoncz közelében fekszik Gács község, a Forgách grófok várkas-

A GÁCSI KASTÉLY

télyával. A községben jeles posztógyár dolgozik, a melynek a gyártmánya ma már nemcsak szépség, hanem tartósság tekintetében is vetekszik a külföld legjobb minőségű posztóival. ::

:: A losonczi síkságról csakhamar az Osztrovszki-hegység lassan emelkedő párkányára kapaszkodik föl a vonat és Lónyabányánál regényes völgy tárul szemünk elé. — Több kisebb alagúton áthaladva, erdős hegyoldalak szorosába jutunk. Magasan a hegyoldalban emelkedik tovább a vasút és mélyen alattunk, az országút mentén csobog a patak, megbarnítva a sűrű erdőség árnyékától. ::

:: A Kriváný-alagút az Ipoly és Garam mintegy 450 méter magas vízválasztóját selmeczi trachit és a kristályos palák határán töri át; Gyetva állomásnál, a hol nagy fakereskedelem összpontosul, a Szalatna-patak völgyébe jutunk. Köröskörül hatalmas trachitkúpok fogják körül a szemhatárt; északon az 1459 méter magas trachitból álló Polana, a mely az ős-kőzetek alkotta, tőlünk keletre terjedő Veporhegységhez csatlakozik. Idáig befutott területünkön mindenütt magyar lakosság között jártunk, ettől fogva a lakosság túlnyomó része tót. A magas deszkatetők is a felvidéki tótság építkezésének jellegét mutatják, élénk ellentétben a zsupfedeles magyar falvak házaival. ::

:: A vonat a véglesi várkastély alatt és a véglesi erdő mellett halad el. A vár-

GYETVAI LEÁNY

SELMECZBÁNYA, A LEÁNYVÁR, HÁTTÉRBEN A KÁLVÁRIA

ZÓLYOM VÁRA

kastély ma is ép állapotban van bástyáival együtt s urasági lakásúl szolgál. Valamikor királyi vár volt. Kápolnája és egykori lovagterme a középpilléren nyugvó keresztboltozatával ma is érdemes a megtekintésre. Véglesen savanyúvízforrás is fakad, a Vera forrás, a melynek vizét nagy mennyiségben hordják szét a környéken. :: A mint Szalatnát elhagyjuk, nemsokára megpillantjuk egy külön álló dombon, a Garam felett Zólyom várát. A vár és a pályaudvar közt terül el a hajdani nagy hírű város, a mely újabb időben ismét friss erőre kapott s gyorsan gyarapszik. Most 8000 lakosa van. A vár több érdekes régi része, mint például kápolnája s a pitvarból a hajdani lovagterembe nyíló gazdag díszű kapuzata ma is figyelemre méltó. ::

:: Zólyomból a Garam völgyén át Zólyombrézóba ágazik egy mellékvonal, melynek Brézón túl folytatása van Erdőközig s innen fogaskerekű vasúttal Tiszolczig, másrészt a Királyhegy alatti Vereskőig. ::

:: Zólyomtól Beszterczebányáig északnak tart a vasút, szorosan a Garam mellett. Közel Zólyomhoz, a keleti dombok lejtőin Szliács fürdő előkelő épületei tekintenek le a völgybe. E fürdőhely 25—33 fokos vasas, szénsavas forrásai páratlanok a maguk nemében. Oly nagy mennyiségű szénsavat fejlesztenek, hogy a tükörfürdőkben folyvást kell dolgozni a legyezőkkel, friss levegőáramlás előidézése végett, különben a fürdőzők elkábulnának. A lakóházakat és a fürdőt negyven holdas park veszi körül; ezenkívül a közelben gyönyörű lomb- és

KIS GARAMI FAHÁZAK (ZÓLYOM VÁRMEGYÉBEN)

fenyőerdők terülnek. A szépfekvésű Zólyomradványt régi, de épségben lévő várkastélyával elhagyva, az egészen összeszoruló völgyben csakhamar Beszterczebányára jutunk. ::

:: Beszterczebánya egyike a felvidék legérdekesebb, legcsinosabb, történeti emlékekben is bővelkedő városainak. Az utasok a Szentjános nevű kis állomáson szállnak le, a mely az állomás fölött emelkedő hegy kápolnájáról vette nevét. Ezt a hegyet kígyózó utakkal ellátott gyönyörű sétahelylyé alakították. A kis állomás

SZÉNAGYÜJTŐK VÉGLESEN (ZÓLYOMVÁRMEGYÉBEN)

mellett híd vezet át a Garamon. A hidon túl rögtön a városnak ódon színű, századok patináját magán hordó részébe jutunk. Boltíves bejárón át lépünk ki a zajos piaczra, vagyis főtérre, a melyet régi templomok és ódon jellegű, csinos házak szegélyeznek. ::

KÁPOSZTAPIACZ BESZTERCZEBÁNYÁN

:: Beszterczebánya régi bányaváros; noha bányászata ma már jelentéktelen. A garamvölgyi leletek arra utalnak, hogy környékének rézérczeit már a kelták is bányászták. A rendszeres bányamívelést Beszterczebányán az Árpádok korában Thüringiából idetelepedett nép kezdte meg. 1255-ben szabad királyi város lett. A város később sokat szenvedett a huszita hadaktól, nemkülönben a szabadságharcz alatt is. ::

:: A főtér végében találjuk a régi vár maradványát, a XIII. századból eredő Mária templommal, a melynek szentélye és mellékkápolnái azonban a XV. században épültek. Oldalfalában helyezték el a XV. századból eredő, az Olajfák hegyét ábrázoló faragványt, a mely ritka műemlék. A kaputornyot, mint országos műemléket

ZÓLYOMI TÓTOK MEZEI MUNKA KÖZBEN

legújabban restaurálták. A régi várban még több érdekes, bár pusztuló épület áll s ezeket részben ma is lakják. A vár egy része árnyas sétahely. Érdekes a főtéren a városháza, a nagy szökőkút s a püspöki székesegyház. Szebb épületek a városban: a papnevelő intézet, a főgimnázium s az állami felső leányiskola. De ezek már új építmények. Észak felé igen szép, villaszerű lakóházakkal növekedett az utóbbi években a város, a melynek a népessége ma közel jár a 10,000-hez. ::

ZÖLDSÉGÁRUSOK

:: Elragadó és gyönyörű Beszterczebányának a környéke. Legszebb kiránduló helye a Bisztricza-völgye, a mely Olmányfalvánál két ágra oszlik. A nyugoti ág a hermándi völgybe vezet, mely nagyszerű papírgyárával tünik ki; a keleti ágon Óhegy kegyhelyre, innen pedig az 1069 méter magasságban

SZLIÁCS-FÜRDŐ, A ZÓLYOM-BREZNÓ-BÁNYAI VONALON

lévő stureczi-hágón Rózsahegyre, Liptó vármegyébe kocsikázhatunk. Ha Besztercze-bányától tovább folytatjuk utunkat, a vonal a folyó partján északkeleti irányt vált. Északon az alacsony Tátra, délről a Polana és a Vepor emelkedik. Elhaladunk az 1754 méter magasra emelkedő Prassiva hegy alatt; a kis Borosznó fürdőt elhagyjuk s megérkezünk az államvasutak e vonalának végállomására Zólyombrézóra. Az innen tovább menő vasútvonalról a gömöri vasutak ismertetésében szólunk. ::

BESZTERCZEBÁNYA KELET FELŐL

GARAMVÖLGYI TÓT PÁSZTOR

:: Zólyombrézó nagy állami vasgyáráról nevezetes. Zólyombrézótól északnak emelkedik az Alacsony-Tátra legmagasabb gerincze, a gránitból álló 2045 méter magas Gyömbér. ::

:: Visszatérünk a fővonalra s folytatjuk utunkat Zólyomtól Ruttka felé. A vonal áthidalja a Garamot és nekivág a körmöczbányai trachit-csoport szakadékos hegyeinek.

BESZTERCZEBÁNYA DÉLRŐL

ZÓLYOMLIPCSE VÁRA, (MA ÁRVAHÁZ)

:: Garamberzenczéről két vonal ágazik ki. A Garam túlsó partján kanyarodik le a folyó völgyében a Párkány-Nánáig haladó vasút. ::

:: Garamberzenczéhez nagyon közel eső szép pontok: Saskővára, helyesebben Szászkő és Garamszentkereszt, a besztercze-bányai püspök kastélyával. ::

:: Selmecz és Bélabánya egyesült város a legnagyobb bányaváros Magyarországon, 16 ezer lakossal. A város fölszine egyenetlen, csupa domb meg völgy; az alját pedig bányák fúrják keresztül-kasul. Állítólag a magyarok előtti időben is bányatelep volt; de hogy a magyarok uralmának első századaiban már művelték bányáit, azt a hagyomány és az okiratok egyaránt bizonyítják. A tatárok elpusztították. Ekkor az Érczhegységből telepítettek ide bányászokat, a kik Sebnitznek nevezték el s ebből keletkezett mai neve. 1763-ban Mária Terézia itt alapította Magyarország egyetlen erdészeti és bányászati főiskoláját. ::

SELMECZBÁNYA, A BÁNYÁSZ- ÉS AZ ERDÉSZETI AKADÉMIA

:: A vasútról először is a Kálváriahegy bazaltkúpja ötlik szemünkbe. Ezen a hegyen fejezték be 1751-ben azt a hármas templomsort, a mely Selmeczbánya kálvá-

GARAMSZENT-KERESZTI PARASZT SZOBA

riáját elsővé teszi az országban. Érdekes építmény az Óvár, a melynek sánczfalai még történetünk első századaiból maradtak fenn. Maga a vár 1500—1515 közt épült; de udvarán a Szent Mihály kápolna régibb a várnál; ezt az idők folyamán átalakították. Sirboltja a XIII. századból való. Később épült a vártemplom. Egy másik emlékezetes épülete a városnak a Leányvár; ujabb erőd ez, a melyhez sok monda fűződik. Említésre méltó a bányász- és erdészakadémia hatalmas új épülete; a tót Katalin templom 1443-ból, a városháza és a bányagrófi épület, régi arczképgyűjteményével. ::

:: Selmeczbánya nagyterjedelmű bányáinak érczerei többnyire piroxen andezitban és orthoklas-trachitban találhatók. 1904-ben 2458 munkás dolgozott a bányák-

BESZTERCZEBÁNYA. A IV. BÉLA KIRÁLY TERE, BALRÓL A VÁR A RÉGI PLÉBÁNIA-TEMPLOMMAL (XIII. SZÁZAD), JOBBRÓL A VÁROS TORNYA

BREZNÓBÁNYA A GARAM MELLETT

ban s a kiaknázott ércz félmillió métermázsányi volt. Legtöbb az ezüst, kevesebb az arany. De van ezenkívül a bányában ólom és réz is. A bányákban összegyülemlő víz levezetésére egy 16 kilométer hosszú alagút, a Ferencz József altárna szolgál, a melyet csak 1878-ban fejeztek be; ez Zsarnócza alatt a Garamvölgyre nyílik. ::

:: A milyen regényes Selmeczbányának fekvése, olyan festői az egész vidéke. Legszebb a környékén az 1011 méter magas Szittnya csúcsa, a melynek kilátójáról gyönyörű tájat élvezhetünk. ::

:: Kocsin másfélórányira, kellemes erdős völgyben fekszik Vihnye fürdő, Selmeczbánya város tulajdona, a hová Garamberzenczéről a garamvölgyi vasúton is eljuthatunk. Vihnye elsősorban női fürdő; 35—38 C. fokú vasas forrásai vannak. Ujabb időben nagyon megszépült. A környékének egyik érdekessége az úgynevezett «kőtenger», régi rhiolit sziklaomlások maradványa. Szomszédságában, a Tepla-

ZÓLYOMBRÉZÓ, ÁLLAMI GYÁRTELEP

SASKŐ VÁRA A GARAM VÖLGYÉBEN. (A GARAMBERZENCZE-PÁRKÁNYNÁNAI VONALON)

völgyben, van Szklenófürdő, kénsavasmeszes hévvízforrásaival. Garamberzenczéről tovább folytatjuk utunkat s remek képet pillantunk meg mélyen alattunk. Ott csillog a Garam völgye. A folyón túl a már említett Saskővárát látjuk. Közelebb hozzánk, mint miniatür házcsoport, a kastélylyal és templommal: Garamszentkereszt tünik fel. Vasútvonalunkon alagút alagút után következik most. Nagy kanyarodással, a bartosi völgyet megkerülve, kapaszkodunk föl a körmöczbányai völgybe; Bartos messze alattunk marad. Végre ismét áthaladunk egy alagúton, a mely már zöldkőtrachitba van vágva s megnyílik előttünk a körmöczi katlan, a körülötte hullámzó magaslatokkal. A vonat, magasan a város fölött, megáll Körmöczbánya pályaudvarán. Innen zöldelő réten, befásított kígyózó uton jutunk le a városba. ::

:: Körmöczbánya igen régi bányaváros. Bevándorlott németek már a XIII. században űzték itt a bányaművelést. A XVII. században sokat szenvedett a város a szabadságharczok alatt; csak Mária Terézia alatt heverte ki károsodásait. Ma, mint bányaváros kevésbbé jelentékeny; főnevezetessége Magyarország egyetlen pénzverő intézete. ::

:: A város sokat őrzött meg középkori jellegéből s azért a műértőnek és turistának egyaránt szívesen választott megállóhelye. A régi városkapun át jutunk a főtérre, a hol a városháza, gazdag levéltárával és a régi ferenczrendi kolostor érdemel figyelmet;

GARAMSZENTKERESZT. A TEMPLOM ÉS A BESZTERCZEBÁNYAI PÜSPÖK NYARALÓJA

KÖRMÖCZBÁNYA, A FŐTÉR, BALRÓL A KATALIN-TEMPLOM, JOBBRÓL A SZENTHÁROMSÁG SZOBOR

sajnos, régi plébánia-templomának már csak a helye van meg, mert sülyedés következtében történt omladozása miatt le kellett hordatni. Ellenben annál érdemesebb megtekintésre a várbeli szent Katalin templom, a melyet nemrég ujjáépítettek. Kiválóbb épületei még a pénzverő intézet s a reáliskola. A város keleti oldalán van a «Sturz» kopár sziklák omladéka. ::

:: A vasút megkerüli egészen a várost, úgy, hogy az állomást követő alagúton túl, ismét magunk alatt látjuk; tovább, egy bevágás elhagyása után, megint gyönyörködhetünk a város és az egész környék nagyszerű képében. Ezután a fenyvessel borított, sok nyaralóval csinosított Jánoshegyet kerüljük meg s a turcseki szoroson át most már gyorsan haladunk lefelé a túróczi medenczébe. ::

:: Jobbról a Nagy-Fátra mészkőtaraja, balról a Zsdyár és a Veterna Hola, Mincsol 1400 méter magas tetői kerítik be a medenczét, melybe Liptó vármegyéből a kralováni szoroson át jő be a Vág és Trencsén vármegyébe a sztrecsnó-várnai szoroson keresztül távozik. A Nagy-Fátra alatt halad a vonat. A kies Stubnya fürdő Magyarország egyik legrégibb fürdőhelye. Vize 42 48 C. fok s rendkívül bő. A fürdő Körmöczbánya város tulajdona. Balról a magaslatok alatt szinte eldugva látjuk Znió várát és Zniováralját, a hol egy régi pre-

VIHNYE FÜRDŐ, SELMECZBÁNYA SZOMSZÉDSÁGÁBAN

KÖRMÖCZBÁNYA, A HÁTTÉRBEN A VÁR ÉS A KATALIN-TEMPLOM

SELMECZBÁNYA, A DEÁK FERENCZ UTCZA

KÖRMÖCZBÁNYA, A VÁROS KAPUJA

montrei kolostorban most állami tanítóképző intézet van. Znió várában talált egyideig menedéket IV. Béla király a sajói ütközet után. ::

:: Túróczszentmárton a vármegye székhelye, 3000 lakosú kis iparűző város. Itt van a kizárólag tót etnográfiai és háziipari múzeum, melyet a «Narodni Dom» emeletén helyeztek el. ::

:: A következő állomás már Ruttka, a Vág mellett, a hol az államvasuti vonal a Kassa-Oderbergi Vasúttal találkozik. Az egykor jelentéktelen, faházas tót falucskából a vasúti góczpont s a nagy vasúti műhely eleven, takaros várost teremtett.

:: Ruttka mellett a Vágvölgye egyrészt a sztrecsnói szorossal, másrészt az Árvába nyíló mellékvölgygyel a legérdekesebb tájképek egyikét mutatja. ::

A VASUT BARTOS ÉS KÖRMÖCZBÁNYA KÖZÖTT

KASSA—ODERBERGI VASÚT

:: KASSA POPRÁD-FELKA ::

:: Kassáról a Hernád hídján áthaladva, folytonosan a Hernád mellett megy a vonal, a mely több ponton is átvág a kanyargó folyón. Jobbról az eperjes-tokaji hegyláncz szélső falai fogják el a szemhatárt. Tihany falunál alagút töri át a Hernádra hajló hegyet. Aztán a terebélyes fák közt meghúzódó szentistváni búcsújáró templom alatt haladunk el s így Abosra jutunk, a honnan az Eperjesre és Bártfa felé vezető vonal hajlik el északnak. A fővonal követi a Hernád irányát; nyugatnak fordul a folyó festői részletekben dús völgyébe, a melybe a vízkivájta sziklákon áthúzódó oldalvölgyek patakjai ömlenek. A vasút magas falakon és sziklavájatokban fut az erdők árnyékától sötét Hernád zúgó árja fölött. ::

A MAGAS-TÁTRA. TURISTÁK UTJA AZ ÖT TÓHOZ

:: Phönixhuta rézgyár mellett abba a völgykatlanba érünk, a melyben a Gölniczpatak vize egyesül a Hernád vizével. Szepes vármegyében vagyunk. Az említett patak völgyében fekszik Gölniczbánya, a hová a legközelebbi Margitfalu állomásról kis vasút vezet. Ez a vasút, de már mint keskenyvágányú vasút, még

A KASSA-ODERBERGI VASUT A HERNÁD VÖLGYÉBEN

A PHÖNIXHUTAI ALAGUT

Gölniczbányán túl, egészen Szomolnokhutáig vezet. A vonal mellett Jekelfaluban igen régi templom áll, melyet érdekes falfestmények díszítenek. ::

:: Margitfalutól tovább folytatjuk utunkat. Nagyszerű hatású a Hernád egyik öblösebb katlanában, de azért eléggé beszorítva a hegyfalak közé, a korompai nagy vasgyár, mely körülbelül 3000 munkást foglalkoztat. A Hernád völgye egyre jobban tágul és Szepesolaszinál téres medenczévé válik. Innen kis vasút visz ki Szepesváraljára, a mely fölött Szepesvára emelkedik. Keletről a Sáros vármegyét elválasztó Branyiszkóhegység húzódik óriási faltömegként. A Branyiszkóhágón

át, a mely 758 méterre horpad, országút vezet Eperjesre. Ezért az átjárásért vívott 1849 február 5-én Görgey egyik vezére, Guyon honvédtábornok, győzelmes, véres harczot az osztrákokkal. A branyiszkói hősök dicsőségét az ott felállított emlék-

A SZEPESI VÁR TÉLEN (A SZEPESOLASZI-SZEPESVÁRALJAI VONALON)

oszlop hirdeti. Egy fordulónál a kopár mészkőhegyen Szepesvára tűnik elénk, alatta van a kis Szepesváralja város, szemben pedig, a várossal összefüggőleg, külön dombon, Szepeshely, a szepesi püspökséggel, káptalannal és régi fényes

A SZEPESI PÜSPÖKI SZÉKESEGYHÁZ SZEPESHELYEN. (HÁTTÉRBEN SZEPES VÁRA)

székesegyházával. Szepeshely külön község. A vár romjaiban is nagyszerű képet mutat. Öt, bástyákkal megerősített udvar fölött áll a hatalmas őrtorony, a mely mint donjon, későbbi építmény, valamint az erődfalak nagyrésze. A várral szemben a szepeshelyi székesegyház emelkedik a magaslaton; két tornya nyugatra néz s maga az építmény egyike a magyar középkori műemlékek legérdekesebb példányainak XIV. századbeli freskóval. ::

:: Igló ma egy bányakapitányságnak székhelye és Szepes vármegye legnépesebb városa, közel 10,000 lakossal. Alig egy órányira a várostól fekszik a jó hírnek örvendő Iglófüred nyaralóhely. ::

:: Iglóról rövid szárnyvonal visz Szepesvármegye székhelyére, a 8000 lakost számláló Lőcsére. Lőcse városa maga egész múzeum; mint ilyen, a Szepesség legnevezetesebb városa. A magyarországi renaissancekori építőművészetnek annyi szép emlékét és motivumát sehol sem találjuk olyan nagy számmal, mint itt. Mint csúcsíves emlék is kiváló Sz. Jakabról nevezett főtemploma, a mely a XIII. századból való csarnok-templom. Fenséges főoltára Urbanovitz Pál lőcsei mester műve, a ki az 1510—1545. években készítette. A Sz. Jakab templom közelében van a XVI. század elején épült városháza, a mely 1550-ben leégett s 1615-ben újjáépítették. A renaissancenak egyik legszebb emléke. A harangtoronnyal kapubolt köti össze. Érdekesek és szintén az országos műemlékek közé tartoznak a város régi házai közül a gyönyörű Thurzó-házak. Megvannak részben a város régi falai is. A város fölött emelkedő magas Kálváriahegyen épült templom népszerű búcsújáróhely. Iglóról folytatjuk utunkat a Tátra felé és Szepes-Sümegnél elhagyjuk a Hernád völgyét. A mészfensikon, melyet a Hernád vadregényes völgye áttör, a Lapis refugii romjait találjuk. A romfalak annak az erődvonalnak a maradványai,

mely mögött a szepesi községek a tatárok ellen sikeres oltalmat találtak s ott még kis templomot is építettek. :: Káposztafalutól északkeletnek fekszik Csütörtökhely, a melynek a minoriták őrizte Szapolyai-kápolna a nevezetessége, a középkori csúcsíves építmények e gyönyörű emléke. A kettős kápolnát a XV. század végén és a XVI. század elején építették. Kilépünk a vízválasztón, leérünk Poprád völgyébe. A ködön át feltünnek a Tátra égbe emelkedő gerinczei. Megérkezünk Poprád város tövében levő Poprád-Felka állomásra. Poprád is, Felka is csinos szepesi városkák, az első a Kárpáti-, az utóbbi a Tátra-múzeummal. ::

IGLÓ, A VIGADÓ

:: A MAGAS TÁTRA. ::

:: A Poprád völgye felett a hullámos síkból hirtelen meredekséggel emeli föl sziklagerinczét a Magas Tátra hegység. S ha messziről is már nagyszerű, annál csodásabb közelről. Igen méltó versenytársa a Magas Tátra az Alpok sok hegycsoportjának. Szaggatott, kicsorbult ormai és csúcsai, a melyek vadságát nem enyhíti szeliden hajló előhegység, 2000 méternél jóval magasabbra emelkednek. Szürke homlokuknak az év legnagyobb szakában uralkodó dísze a csillogó hó, a mely alatt 1500 méter magasságig emelkednek a fenyőerdők; bár a törpefenyő, váltakozva a legelőkkel, fölér 1900 méter magasságig is. ::

:: A Tátra főgerinczének nyugatról keletre húzódó íve erős domborodással

IGLÓ, A RÓM.-KATH. TEMPLOM, BALRÓL A VÁROSHÁZA

IGLÓFÜRED, IGLÓ MELLETT

hajlik dél felé, számos oldalágat bocsát ki sépen ezeken emelkednek a legmagasabb csúcsok, minő Gerlachfalva fölött a 2663 méter magas Ferencz József csúcs, a Magas Tátrának s egyszersmind Magyarországnak legmagasabb pontja. Ott van szélről a komor vén Kriván, a melyet merészebb társai túlszárnyalnak magasságban. A Kriván szomszédságában van a Szoliszkó, a zergék hazája, vad és félelmes szakadékaival; mellette terpeszkedik a széleshátú Bástya, a melynek kolosszális bordáit aránylag legkisebb aggodalommal mászhatja meg a turista; hátrább látjuk a gyönyörűséges Tátra-csúcsot, valamennyi társa közt a legszebb sziklabérczet. ::

:: A gerlachfalvi óriásnak méltó társa a Lomniczi csúcs, a melyet sokáig a legmagasabbnak tartottak. ::

:: Egy csoportban felséges látványt nyujt az egymás mellé és mögé sorakozó bérczóriások e gárdája. Jellemzők a hegységre a lépcsőzetesen emelkedő, morénákkal telt, kis tavakban, úgynevezett tengerszemekben bővelkedő völgyek. A hegység

FEKETEHEGY-FÜRDŐ MERÉNY KÖZELÉBEN

északi oldala mélyebben hasogatott, mint a déli. A morénák a hajdani glecserek maradványai s ugyanezek torlódásának köszönhetik a tengerszemek is létöket, a melyek a Tátra sziklavilágát csillogó kék és zöld vizökkel rendkívül festővé és regényessé teszik. Legmagasabb ezek közt a Markasit völgyben 2180 méter magasban fekvő Kéktó. A Csorbató 1350 méter magasságban voltaképen már az előhegységben van. Legfélelmesebb sziklavadon az északi oldalon 1393 méter magasságban fekvő Halastavat fogja körül; a legnagyobb a tengerszemek közt a Vielkistav, a mely 34 hektár terjedelmű. Ez egyszersmind legmélyebb is; mélysége 78 méter. Érdekes lakói a Tátrának, úgy mint más havasoknak, a zergék és mormoták; de akad néha hiúz is, valamint újabban betelepített muflon, sőt a Hohenlohe herczeg területén, a Javorinán még bölény is. ::

:: Az a körülmény, hogy az északi oldal völgyei mélyebben vájódnak a hegységek tömegébe, okozza azt is, a mi a déli magyarországi lejtőt kellemessé és kulturképessé teszi, hogy mintegy 1400 méter magasságig a Tátra elzárt és védett tömeget alkot, a mely felfogja az

LŐCSE, UDVAR EGY XVI. SZÁZADBELI RENAISSANCE-STILUSU HÁZBAN

LŐCSE, A SZT. JAKAB TEMPLOM (EREDETI A XIII. SZÁZADBÓL, KÉSŐBB CSÚCSÍVESEN ÁTÉPÍTETTÉK)

LŐCSE, SZEPESVÁRMEGYE SZÉKHELYE, A SZEPESSÉG LEGSZEBB VÁROSA

északi szeleket és kedvező befolyással van az éghajlati viszonyokra, úgy hogy az 1000 méter magasságban levő fürdőtelepeken télen is kellemes az időzés, minélfogva a Tátra már téli üdülőhelyként is szerepel. ::

:: Az igazi élet persze nyár derekán fejlődik ki a Tátrában; ennek vidékeit haránt vonalban pompás út köti össze, a melyet a magyar Kárpátegyesület csináltatott. Ez a 35 kilométer hosszú út a Csorbatónál kezdődik s Barlangligetnél végződik. Érinti a legismertebb és legnépesebb nyaralóhelyeket, Felsőhágit, Tátraszéplakot, a három Tátrafüredet, Tátralomniczot s Matlárházát; Ó-Tátrafüredet az 1244 méter magas-

LŐCSE, A VÁROSHÁZA (XVI. SZÁZADBELI RENAISSANCE-ÉPITMÉNY)

ságban fekvő Tarpataki fürdővel is jó kocsiút és sodronykötélpálya köti össze. A legszebb havasi panorámában gyönyörködhetünk, ha ezen a turistauton végig megyünk s utunkat a Csorbatónál kezdjük. A magas színvonalon álló fürdőtelepen, a gyönyörű sötétkék vizű, húsz hektárnyi fenyvesekkel körülvett tó partjai felett remek szép képet élvezhetünk. Szemben velünk emelkedik a 2334 méter magas Bástya, tőle balra a Mlinica völgye nyilik s a távolban láthatjuk a Fátyol vízesést. Ezt a völgyet a Furkotavölgytől a Szoliszkó választja el s nyugaton a kajla szarvú nagy Kriván emelkedik 2490 méterre. Északkeletre a Tátracsúcsot, vagy Nagyviszokát látjuk, a mely 2565 méter magasra nyulik fel. ::

:: Az út azután Felsőhágin át Széplakra visz. Innen a felkai völgy kijáratához juthatunk, a melyben 1678 méter magasságban áll a sziléziai menedékház, tovább a batizfalvi tóhoz és a 2208 méter magas Lengyelnyeregre, valamint a kis Viszo-

A SZEPESSZOMBATI TEMPLOM SZENTÉLYE ÉS FŐOLTÁRA, (POPRÁD MELLETT)

kára szoktak kirándulni, a mely utóbbi a Tengerszemcsúcs után a legszebb és pedig igen kényelmesen elérhető, pompás kilátással kecsegtető pontja a Tátrának. Széplaktól csak négy kilométerre fekszik a fenyvesben a három Tátrafüred a 2453 méter magas Nagyszalóki csúcs alatt. Új-Tátrafüred 992, Ó-Tátrafüred 1017 méter magasságban fekszik a tenger szine felett s majdnem összeépült. Alsó-Tátrafüred már jóval lejjebb van, 888 méter magasságban. Ó-Tátrafüred, valamint Új-Tátrafüred télen is nyitva áll. Popprádról Tátrafüredre villamos vasút vezet. A Tátra vendégeinek sok mindenféle nagyszerű élvezete között van egy, a mely a maga nemében igazán királyi s ez a zergevadászat. A zerge misztikus vad, a mely a legelhagyottabb sziklabérczeket kedveli s az örök hó hazájából csak a szigorú tél idején ereszkedik lejjebb, oda, a hol a táplálékát

POPRÁD: A KATH. TEMPLOM ÉS A XV. SZÁZADBAN ÉPÜLT HARANGTORONY

VIRÁGVÖLGY NYARALÓHELY POPRÁD MELLETT

megtalálhatja. Hovatovább mind kevesebb lesz azoknak az igazi bátraknak a száma, a kik életveszélyes bérczhasadékok közt merészkednek a zergék hazájába s életük koczkáztatásával valóságos cserkészeten igyekeznek a rendkívül vigyázó vadat annyira megközelíteni, hogy esetleg több száz lépésnyi távolságról egy jól irányzott golyóval üdvözöljék. ::

:: Leírhatatlanul izgató az, ha oly ponton várjuk a remek vadat, a honnan valamely észrevétlen nyiláson keresztül nagyobb területet láthatunk be s így végig

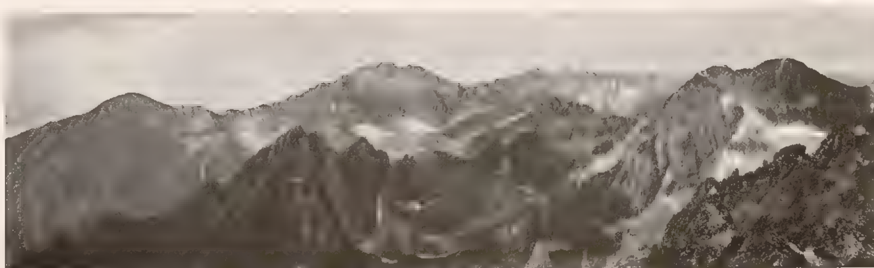
élvezhetjük, a mint a megriadt zergék a sziklás kietlenség közt iramodnak tova. Ez a látvány felér a legszebb eredménynyel is, sőt némely szempontból felül is mulja magát a vad elejtésének gyönyörét. Tátrafüred legismertebb kirándulóhelyei a Tarpataki völgyek, pompás vízzuhatagjaikkal. Feljuthatunk ide a Tarajkáról, erről a remek kilátópontról, a melyet Szilágyi Dezső néhai miniszternek, a nagyhírű államférfiúnak emléke diszít. Eddig vezet a sodronykötélpálya. A Kistarpatakvölgy sziklaczirkuszában találjuk az Öttavat, ugyanott a Térymenedékházat. ::

A LOMNICZI CSÚCS TÁTRALOMNICZ FÖLÖTT

:: Tátrafüredtől 7 kilométerre elérjük Tátralomniczot, a hová Poprádról szárnyvasút is vezet. Ez a gyógyhely a magyar államé s föl van szerelve különböző gyógyintézetekkel. Szomszédságában fekszik Matlárháza nyaralóhely, a honnan

TÁTRAFÜRED TÉLEN

KÖZÉPOROM A LOMNICZI CSÚCSRÓL

megint a Zöldtavat kereshetjük föl. Ez az 1551 méter magasságban fekvő tó talán a legszebb tengerszem az egész Tátrában. A Késmárki, Zöldtavi, Vöröstavi csúcsoktól környezve, a regékbe szőtt Karbunkulustorony alatt bűvös szépségű hegyi táj közepén fekszik ez a tengerszem, a melynek sötétzöld vizét világos smaragdzöld foltok tarkítják. A turistaúton tovább megyünk s átkelvén a Zöldtóból és Fehér tóból eredő Fehérpatakon, alattunk fekszik Tátraháza nyaralóhely; tovább a bélai

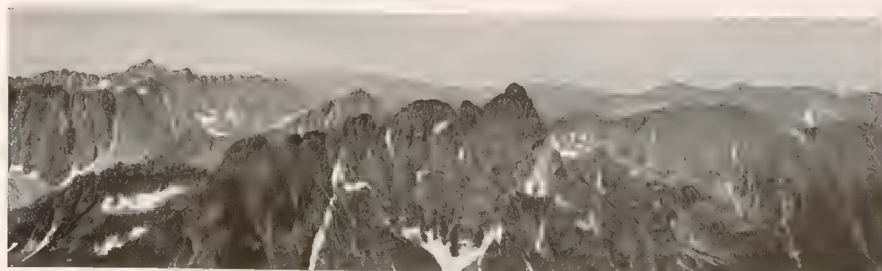
SPORTÉLET A TÁTRÁBAN, TOBOGÁNOSOK

A NAGYSZALÓKI CSÚCS TÁTRAFÜRED FÖLÖTT

A MAGAS-TÁTRA, A KILAPÁTOLT ORSZÁGÚT

A MAGAS-TÁTRA, KÖRKÉP A TENGERSZEM CSÚCSRÓL

patak völgyében Barlangliget nyaraló telephez jutunk, a mely az út végpontja. Ennek alapítására a szepesbélai cseppkőbarlang 1881-ben történt fölfedezése adott alkalmat. A bélai cseppkőbarlang gyönyörű földalatti

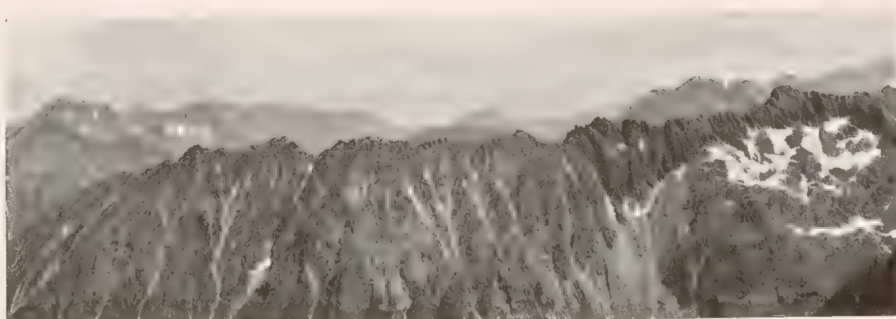
SPORTÉLET A TÁTRÁBAN, SZÁNKÁZÓK

A MAGAS-TÁTRÁBAN, AMATŐR A HÓBAN

SPORTÉLET A TÁTRÁBAN, HAZATÉRŐ SZÁNKÁZÓK

A MAGAS-TÁTRA, KÖRKÉP A KRIVÁN CSÚCSÁRÓL NÉZVE

TÁTRAFÜRED, (A TÁTRAI FÜRDŐK ŐSE)

A MAGAS-TÁTRÁBÓL, BÖLÉNYEK ETETÉSE

világ, a melyet két óra alatt bejárhatunk. A szomszédságban nyilik a nehezen járható alabastrombarlang. SzepesBélára Késmárkon át vasuton is bemehetünk Poprádról. ::

:: Egyike a legregényesebb kirándulásoknak a Dunajecz-szoroson átvezető tutajút. A Pienninhegység mészszikláit törte keresztül a Dunajecz, a mely zúgva, morogva rohan tova a szoros falak között. A Vörösklastromnál várnak a tutajosok, a kik a kiránduló társaságot viszik. Az út nem veszélyes, mert a tutajosok ügyesen kerülnek ki minden akadályt. Számos kanyarodóban, kiálló sziklazátonyokon át szökell a víz, hol zúgókban lerohanva, hol vadul kavarogva, szaggatott medrében. Az

út a már Galicziában fekvő Szcsavnicza fürdőhelynél végződik. ::

:: Poprádról Késmárkon át egy másik szárnyvonal is vezet Podolinig (elágazással Szepes-Bélára), a Poprád folyó völgyébe. Késmárk a Poprádvölgy főhelye. Régi, nevezetes és csinos kis város. Legnevezetesebb része a még nagyrészt ép Thökölyvár, érdekes kápolnájával. Kiváló műemlék a kath. plebánia-templom is, a melyben egy középkori mesteri feszületet láthatunk. A nagyszabású új evangelikus templomban nyugszanak 1906 október 30-ika óta Thököly Imre hamvai. Van Késmárkon egy igen érdekes régi evangelikus fatemplom is, a melyben ma már nem tartanak istentiszteletet, csak ritkaságképen mutatják. Az evangelikus lyceumot 1533-ban alapították. Késmárk vászongyártásáról is híres. ::

SPORTÉLET A TÁTRÁBAN. ZERGEVADÁSZOK

:: POPRÁD-FELKA ZSOLNA ÉS AZ ÁRVA VÖLGYE. ::

:: Poprádról a vasút a Magas Tátra alján halad tovább Ruttka felé. Véges-végig gyönyörködhetünk a havasok pompás körképében. Lucsivna kis fürdő mellett érünk Csorbára, a mely már Liptó vármegyében fekszik, s ugyanitt vágunk át a Fekete és Balti tengerek európai vízválasztóján is 898 méter magasságban. Csorba állomásról öt kilométer hosszú fogaskerekű vasút kapaszkodik fel a tóhoz, a

A TARPATAK KÖZÉPSŐ ZUHATAGA TÁTRAFÜRED FÖLÖTT

melynek nyaralóit a vasútról láthatjuk. De beláthatunk egyszersmind a menguszfalvi, a Mlinica és a Furkota-völgyekbe is. Innen már aránylag hamar eljuthatunk a Magas Tátra vadabb pontjaira; oda, a hol az elhagyott fenyveserdők magányában a siketfajd dürrög tavaszszal, s a hol bár sokkal szelidebb zónákban — a nyirfajd lejti udvarlótáncát a keletnek szerelmet gerjesztő légkörében. Most már átlépünk a Vág völgyébe. Királylehotánál a Királyhegyről futó Fekete-Vág egyesül a Fehér-Vággal. A liptói Tátra óriás csúcsai kisérnek tovább utunkon; a 2128 métet magas Kamenista, a 2250 m. Bysztra, a 2138 m. Baranec. ::

:: Lipótújvárnak, a magyar állami erdőségek középpontjának régi vára, a mely a XIII. században épült, ma romban hever. A szomszéd Liptószentivánon érdekes az 1327-ben épült templom, benne a Szentiványiak ősi sírboltja, a melyben a halottak ma is eredeti, el nem enyészett állapotban vannak.

SPORTÉLET A TÁTRÁBAN. BÖLÉNYVADÁSZAT

Ezt a tüneményt összeköttetésbe hozzák egy más ritkasággal, a templom falából eredő dús szénsavas forrással, a melyet mérges kútnak neveznek, nyilván azért, mert nagymennyiségű szabad szénsavától a kisebb állatok könnyen elbódulnak. A hol most átmegyünk, ott Liptó vármegye földje hajdan tófenék volt, mindaddig, a míg a felszaporodott víz át nem törte a Fátra mészfalait. Északról a Magas Tátrához támaszkodó Liptói Magura dolomitja és kréta kőzetei körítik, a melyek szintén több érdekes vadregényes sziklaszorossal szaporítják a Kárpátok gyönyörűségeit. Délről e medenczét az Alacsony-Tátra láncza fogja

TÁTRA LOMNICZ TÉLEN

SPORTÉLET A TÁTRÁBAN. BÖLÉNYVADÁSZAT

TENGERSZEMEK A TÁTRÁBAN, A FELSŐ ZERGETÓ

át. Középpontja ennek a Gyömbér. Ebben a medenczében fekszik a vármegye székhelye, Liptószentmiklós kis város, a mely virágzó bőripart űz. Nevezetessége a XIII. századból eredő csúcsives templom. Ilyen érdekes műemlék a szomszéd Okolicsnón a Ferenczrendi barátok temploma is, a mely 1489—90-ben épült; nemkülönben a közeli Nagypalugyán az evangelikus fatemplom is. ::

:: Szentivánról lehet legjobban megmászni a Gyömbért a Styavnica völgyön át;

TENGERSZEMEK A TÁTRÁBAN, A BÉKÁS-TAVAK A MENGUSZFALVI VÖLGYBEN

TENGERSZEMEK A TÁTRÁBAN, A POPRÁDI TÓ

igen szép a proszéki és kvacsáni völgy fantasztikus sziklaalakzataival; végül a deménfalvai völgy, a hol jég- és cseppkőbarlang van. Az ebben talált barlangi medve csontjait a nép sárkánycsontoknak hitte s azért ma is Sárkánylyuknak hivja a barlangot. ::

:: Tepláról, a hol szintén érdekes kis régi templom van, az országuton Lucski fürdőbe juthatunk, a melynek meleg szénsavas vasas forrása van. A vasút egé-

TENGERSZEMEK A TÁTRÁBAN, A WAHLENBERGI TAVAK

A MAGAS-TÁTRA VADONJÁBÓL, AZ ÖT TÓ KATLANÁBAN

KÉSMÁRK, A RÉGI EV. FATEMPLOM

szen a Baráthegy lábához szorul. A Baráthegyen nyilik a messze elágazó liszkovai barlang, a mely az újabb kőkorszak emberének lakásául szolgált. A hegyen a XIV. században templárius kolostor állott; ez elpusztult ugyan, de megmaradt kicsi Szent Márton temploma. :: :: A gyönyörű, erdőkoszorúzta völgykatlanban egy kiemelkedő dombon egyszerre szemünkbe ötlik Rózsahegy, Liptó vármegye legnagyobb városa, 9000 lakossal, a kik közt már sok a magyar. Újabb időben erősen fejlett az ipari élete; fonó- és posztógyára a legnagyobbak egyike Magyarországon. Van kegyesrendi főgymnáziuma is. Nem messze fekszik innen Likavavára, a melynek falait három oldalról természetes sziklák alkotják. Thököly-vár volt az, a melyet 1670-ben Heister császári tábornok megostromolt. 1707-ben Rákóczi Ferencz lerontatta. Dél felé, a Revucai völgyön át országút visz a Stureczhágón át Besztercze-bányára. Legújabb időben építettek egy helyi vasútat, a mely az 1738 méter magas Prasiva hegy oldalában fekvő kies, nagy gyógyhatású Korytnicza fürdőbe visz. A fürdőhely

KÉSMÁRK, A HARANG-TORONY

gyönyörű fenyves rengetegben 800 méternyi magasságban épült. Vasas szénsavas vize gyomorbántalmak ellen kitünő hatású. :: Rózsahegytől a Fátra áttörésén át a Vág mellett a Lubochna völgy torkolatához érünk. Itt van a magyar földmívelésügyi kormány által nem rég alapított Fenyőháza szép nyaralótelep, a melynek sötét ligetei közt a kanyargó Vág partjáig nyomuló hegylankákon sűrű egymásutánban bukkannak ki a villák piros-fehér falai. Kralovánnál az Árva sötét árja ömlik a Vágba. Innen helyiérdekű vasút visz fel az Árva völgyébe. Az Árva kénytelen volt a kemény gániton utat törni magának; hanem Dyerovétől fogva már a triaszkori dolomitok és neokom mészkő között vájt medret. Az igen szép Chocs dolomithegy alatt terül el Alsókubin, Árva vármegye kis székvárosa, a Csaplovics-féle 60,000 kötetből álló könyvtárral. A vasút mentén följebb Árvaváraljára jutunk, a mely fölött 100 méter magasan a ma is teljes épségben levő Árvavára büszkélkedik. A XIII. századból eredő vár hatalmas tornyát Thurzó Ferencz építtette 1556-ban. A vár 1800-ban leégett, de azután ismét fölépítették. Érdekesek a várban a levéltár és egyéb gyüj-

KÉSMÁRK, UTCZA KAPUBOLTOS HÁZAKKAL

VIZESÉS A SUTTÓI VÖLGYBEN

A CSORBATÓ

A MAGAS-TÁTRA, FOGASKEREKŰ VASUT A CSORBA-TÓHOZ

tények, a várkápolnában Thurzó György siremléke és fehér márvány szobra s a Thurzó család tagjainak sirjai. A felső vár tornyáról szédületes, de remek kilátás nyilik a Kárpátok hegységeire. ∷

∷ Kralován után a fővonal áthalad egy alagúton s keresztül siklik a Hradiszkó szoroson, a melybe a suttói völgy nyilik. Ebben a völgyben megtekintésre méltó víz-

A MAGAS-TÁTRA, A KRIVÁN, A MAGAS-TÁTRA LEGNYUGOTIBB CSÚCSA A NECFER-VÖLGY FELŐL

RÓZSAHEGY A VÁG MELLETT AZ ALACSONY-TÁTRA ALATT

esés van. Ezután már a turóczi medenczébe érünk, a hajdani tófenékre, a melynek vizei a sztrecsnói szoros hasadékán a Vág mostani medrébe húzódtak le. A monda szerint Trudin kvád király vágatta volna ezt a szorost és csapolta le a turóczi nagy tavat. Turán és Szucsán községek érintésével az 1711 méter magas Fátra-Kriván alatt haladunk el s megérkezünk Ruttkára, a hol a Kassa-oderbergi vasút nagy műhelyei vannak. ::

:: Ruttka fontos elágazó állomása után a vonal a Vág egyik legregényesebb részén, a sztrecsnói hasadékon át, néhol egészen a folyó partján a sziklába épített keskeny területen halad s míg a folyó nagyot kanyarodik, átvág egy alaguton a Domasin-

KORYTNYICZA-FÜRDŐ A PRASIVA HEGY ALATT, A RÓZSAHEGYRŐL VEZETŐ HELYI VASÚT VÉGPONTJÁN

gerinczen. Ezt a szorost, a Margittát, a beleszögellő Bezna szkala (gonosz szikla) miatt nagyon veszedelmesnek tartják a tutajosok. Mielőtt gyenge fenyőtalpaikkal keresztül törtetnek a zúgó, kerengő, veszélyes vizen, nem mulasztják el, hogy keresztet ne vessenek és ne imádkozzanak. ::

:: Midőn kilépünk az alagútból, jobbra Óvár romjait pillantjuk meg. A középkorban rablólovagvár volt ez, a melynek ura megsarczolta az erre tutajozó kereskedőket. A balparton Sztrecsnó romjait látjuk. Wesselényi Ferencz nádoré volt ez a vár, a hol felesége, a nemes Bosnyák Zsófia meg is halt; holtteste ma is ép és Teplicskán nyugszik. ::

:: Innen már a zsolnai medenczébe érünk. A hol a Varinka ömlik a Vágba, Várnánál lemehetünk a Tyerchova falutól délre torkolló Vratnazugolyba, a mely nagyszerű sziklaalakzatok közt legérdekesebb az imádkozó barát. Ennek a kőnek csakugyan csodálatosan hasonló az alakja az imádkozó barátéhoz; csuhája és az imára emelt keze olyan, mintha szobrász faragta volna ki. ::

FENYŐHÁZA. KINCSTÁRI NYARALÓTELEP A VÁG VÖLGYÉBEN

:: A Kiszucza-pataknak a Vágba ömlésénél fekszik Zsolna, a hol, mint Ruttkán, szintén a magyar államvasúttal találkozik a kassa-oderbergi vasút. A 6000 lakost számláló városnak

ÁRVA VÁRA. A THURZÓK EGYKORI SASFÉSZKE, ÉPÜLT A XVI. SZÁZADBAN

A VÁGVÖLGYE SUTTÓNÁL

igen csinos árkádokkal körülvett piacztere és temploma, valamint egy nagy posztógyára és több más gyártelepe van. Zsolnáról szárnyvasút vezet a nagyszerű rajeczi völgybe. Egy közellevő oldalvölgyben festői sziklacsúcson látjuk Lietava vár romjait, a mely Nagy Lajos alatt 1360-ban épült. Jobbról fantasztikus alakú sziklaoromzatok (szkalki) kisérik utunkat, balról pedig a Fátra hegyvonala. :: E vadregényes tájon fekszik Rajecz fürdő. 29—33° C. meleg forrásai vannak, a melyeket már 1619-ben Thurzó Imréné, Nyáry Krisztina használt. A vasút végpontja Rajecz mezővároska, a hol házi iparként nagyban űzik a vászonszövést. ::

:: Zsolnáról a fővonalon a Kiszucza völgyében folytatjuk utunkat s átkelünk a Vág vashídján. A Kiszucza torkolatánál áll Budetin várkastélya, a melynek a Vágban tükröződő képe szomorú családi regény emlékét eleveníti föl. A tulajdonos Szunyogh Gáspár befalaztatta leányát, Katalint, mert nem akarta elfogadni a kiszemelt vőlegényt, Jakusich lovagot, hanem szökni akart kedvesével Forgáchcsal. Az ifjú Forgách összeszedte fegyvereseit s megszabadította Katalint; de Jakusich a csapatjával elállta útjokat. Forgách elesett a viaskodásban, a minek láttára Katalin holtan rogyott össze s atyja már csak élettelen testét vitethette vissza Budetinba. ::

:: Teplicska kis falu templomának Loretto-kápolnájában fekszik a már említett Wesselényiné Bosnyák Zsófia teteme, üvegfödelű koporsójában. Most már a nyugati Beszkidek hegykaraja fogad bennünket, jóformán csak az erdők fájából élő szegény lakosságával. Csaczánál érjük el a magyar határt. Az államvasutak egy kis ékvonala Zvardonnál összeköttetést biztosít a galicziai vonalakkal. A Csaczáról tovább robogó vonat a Jablunka hágó alatt húzódó alaguton hagyja el Magyarországot s folytatja útját Sziléziában Oderbergig. ::

FÁTYOLVIZESÉS A MLINICZA VÖLGYBEN CSORBA MELLETT

:: EPERJES ORLÓ ÉS BÁRTFA. ::

:: A Kassáról kiinduló vasúti vonal, mint már előzőleg irtuk, Abosnál kanyarodik nyugat felé. Abostól pedig északnak Eper-

SZTRECSNÓ VÁRA A VÁG FÖLÖTT

jes felé halad egészen Orlóig, az ország határáig, míg egy másik ág Sáros vármegye második régi nevezetes városát, Bártfát köti össze Eperjessel. Innen a Tárcza folyó mellett vonul le délnek az eperjes-tokaji trachithegyláncz, míg Sáros vármegye nagyobb részét az úgynevezett Erdős-Kárpátok gerinczei és kúpjai ágazzák be. Nevének megfelel a hegység jellege, mert a kárpáti homokkő hátait és csúcsait nagyrészt erdők fedik. ::

:: A Tárcza völgye Abostól Eperjesig sok érdekes tájrészletekkel gyönyörködteti az utast, ha nem is izgatja oly fenséges jelenségekkel, a minőkkel a Hernád völgyén, a Tátrában s a Vág környékén találkozunk. Különösen a lemesi völgyrészlet szép; de szép Eperjes környékének a képe is, a hegyek amfitheátrumával, a melyekből Eperjeshez közel a Kapivár kúpja emelkedik ki romkoronájával. ::

ÓVÁR A VÁG FÖLÖTT

:: Eperjes Sáros vármegye székhelye és 14,000 lakost számlál. Sok tetszetős építészeti részlete van. Alapításának ideje egybeesik Kassa alapításával; 1247-ben már városnak nevezik. A Thököly-féle kurucz háborúban 1685-ben hat heti ostrom után Scholtz tábornok bevette. 1687-ben Caraffa tábornagy itt állította föl a hírhedt vérbiróságot, a mely sok eperjesi és kassai kurucz érzelmű

LIETAVA VÁRA (A ZSOLNA-RAJECZI VASÚT MENTÉN)

RAJECZFÜRDŐ

protestáns polgárt végeztetett ki ártatlanul. :: :: Azon a helyen, a hol a vérengző vadember 23 nemest és patriciust nyakaztatott le, most Szűz Mária oszlopa áll. A városnak legkiválóbb épülete a főtéren a külsőleg már újjáépített, de belül még megviselt állapotban levő szt. Miklós-egyház. A XIV. századból való csúcsíves templom legrégibb része ezen század közepén épült, a templomot mai alakjában 1505-ben fejezték be. A főtéren áll az ág. evangelikus lyceum is, a melyben a főgimnáziumon kívül jogakadémia és theol. intézet virágzik. 1821 óta Eperjesen görög kath. püspökség is van. A XVI. századból, a magyarországi renaissance virágzásából, több igen szép ház maradt fenn. Ezek közt legértékesebb a Rákóczi-ház, pompás erkélyeivel, a homlokzat díszeivel kiváló Klobusiczky-ház, a mely ma sajnos, kaszárnya, a Druget-féle ház és több más.

RÉSZLET A RAJECZI VÖLGYBŐL

NAGYSÁROS, EPERJES MELLETT

:: Nem messze Eperjestől, úgy hogy a vasútról is láthatjuk, fekszik Sóvár, nagy sófőzőjével. Pár órányira, az 1093 méter magas Simonkahegyben Dubnik és Vörösvágás opálbányáit találjuk, a melyek nemes opálja egyetlen Európában. ::

:: Ha a Tárcza völgyében tovább haladunk, csakhamar meglátjuk Sárosvárát, a melyet a honfoglaláskor már itt találtak őseink. Itt fogták el II. Rákóczi Ferenczet 1701 április 18-án s vitték el ifjú neje mellől Wiener-Neustadtba, a honnan csellel szöktették Lengyelországba. Héthársnál a pálya elhagyja a völgyet s felkapaszkodik a Rohov hegyre, az európai vízválasztóig, a melyet Pusztamezőn 601 méter magasságban ér el. Lubotin-Lublófürdő állomás a jó vasas szénsavas vizéről igen híres Lublófürdőbe nyitja meg az utat. Ez a fürdő nagy fenyvesben, 565 méternyi magasságban fekszik. Orlónál azután elérjük a Poprád völgyét s egyszersmind Magyarország határát. ::

A KAPI VÁR EPERJES MELLETT

:: Orlóról könnyen eljuthatunk a Tapoly völgyébe és innen Bártfa városához. A határhegység alatt fekszik Cigelka falu, a hol a Lajos forrás rendkivül gyógyhatású, jódtartalmú, alkalikus és konyhasós vizet ad. ::

:: Bártfa alapítását a XII. század második felére teszik, a mikor itt a czisztercziek telepedtek meg. Ezek építették szt. Egyed templomát is, a mely körül a város keletkezett. A tatárok feldúlták a fiatal telepítvényt, mely csak a XIV. század elején népesült meg ismét és azután nagy szerepet játszott a középkor végéig. Sok viszontagság után még ma is küzködik, bár lakosságának száma ismét emelkedőben van. Legutóbb 6000 lakosa volt. Fénykorából ered a magyar renaissance egyik legszebb profán épülete, a városháza, a melyet a XV. században építettek. Ezt a városházat most múzeummá alakították át s abban a városnak és megyének sok értékes gyűjteményét, becses levéltárát helyezték el. A szt. Egyed templom, a melyet nemrég ujjáépítettek, a

BÁRTFA, A RÉGI VÁROSHÁZA, (MOST MÚZEUM)

BÁRTFA, A SZENT EGYED-TEMPLOM, (UJJÁÉPÍTÉSE BEFEJEZTETETT 1900-BAN)

BÁRTFAFÜRDŐ, FÜRDŐHÁZ ÉS ERZSÉBETSZÁLLODA

MAKOVICZA, HAJDAN RÁKÓCZI-VÁR

A ZBORÓI TEMPLOM A (RÁKÓCZI CSALÁD HAJDANI URADALMÁN ÉS KEDVELT HELYÉN)

régi kolostori templom helyébe épült. Legrégibb része a XIII. századból való. ::

:: Bártfának ma legjobb jövedelme a várostól félórányi távolságban levő Bártfa fürdő, melyet főleg vérszegény nők keresnek fel. Magas színvonalon álló fürdő. 1895-ben Erzsébet királyné is időzött itt, a minek emlékét a szerencsétlen véget ért királyasszony szobra hirdeti. ::

:: Bártfától északra két Rákóczi vár érdemli meg az utazók figyelmét: Makovicza és Zboró. Ennek kéttornyú templomában az Aspremonte család tagjai, a Rákóczi családnak női ágon rokonai, vannak eltemetve (Rákóczi Julia, Ferencz nővére, Aspremonte grófné volt). ::

:: Bártfa a végpontja annak a vasútvonalnak, a melyről Eperjest ismertetve szólottunk. Eperjes felé visszatértünkben megtekintésre méltó a hervartói fatemplom 1594-ből. ::

A RÁKÓCZI-HÁZ (XVII. SZ.) EPERJESEN

A BUDAPEST–KASSAI VONAL

:: A budapest-kassai vonal nagyrészt a magyar Alföld északi részén, előbb a Cserhát ellapuló nyúlványain keresztül, majd a Mátra és Bükkhegység alján, azután a Hernád nyilt völgyén halad át. ::

:: A keleti pályaudvarból kiindulva, jobbra hagyjuk Kőbánya városrészt, bekanyarodunk a Rákos patak völgyébe, a hol a fővárosiak több községet alakítottak át nyaraló helylyé. Ilyen villatelep az erdős, dombos Péczel, a hol a Ráday grófok szép kastélya érdemel említést. Erdeje határos Isaszeggel, a melynek halmain 1849 április 6-án a magyar honvédsereg győzelmes csatát vívott Windischgraetz osztrák serege ellen. A csata a vasútról látható templom és erdő körül folyt leghevesebben s ma emlékszobor jelöli szinterét. Innentől fogva, bár észrevétlenűl, folyvást emelkedünk északnak, Gödöllőig. Sűrű erdők, szép gazdaságok köszöntenek bennünket utunkon. Gödöllő, a Grassalkovich herczegek egykori uradalma, a melyet Mária Terézia alatt a XVIII. században a koldusdiákból hatalmas urrá emelkedett Grassalkovich Antal alapított, 1867 óta koronabirtok, kastélya királyi nyaraló. Erzsébet királynénak kedvelt üdülőhelye volt. A város északi szélén nagy parkban áll érczszobrával díszített emléke. A királyi kastély

GYÖNGYÖSPATAI PALÓCZ MENYECSKE

GÖDÖLLŐ, A KIRÁLYI KASTÉLY A PARK FELŐL

KASSA, A SZT. MIHÁLY KÁPOLNA (XII. SZÁZAD)

előtt lévő park a sétáló közönség rendelkezésére áll; de erdőségeiben csak a királyi család tagjainak vagy vendégeinek szabad vadászni. Gödöllő közelében van a félreeső Babat, a melynek erdőségeiben különösképen I. Ferencz József királyunk szeretett ezelőtt vadkanra vadászni. A babati vadkanok híresek; nagyok, erősek, agyarasok s bizony legény legyen, a ki, ha baj van, velük szembeszáll. Gödöllőn jó levegője és erdős környéke miatt sok budapesti család nyaral. A földmívelésügyi miniszterium itt minta-baromfitenyészetet, méhtenyésztést és faiskolát tart fenn. :: Erdők sötétségébe árnyalt bevágásban folytatja útját a vonal,

nagy ívben kerüli meg a festői fekvésű besnyői kolostort, a melynek temploma búcsújáróhely s egyszersmind a kihalt Grassalkovich család sirboltja. Betérünk a Galga patak völgyébe. Aszód kis mezőváros, nevezetessége a nagy fiu-javító intézet, a melynek szép új épületei és kápolnája mindjárt az állomás mellett látszanak. Aszódról Balassa-Gyarmatra helyi vasút megy, Nógrád vármegye fővárosába s onnan tovább Losonczra. ::

:: A Cserhát nyúlványai itt már alacsony dombokká lapúlnak s megnyílik előttünk az Alföld síksága. ::

:: Hatvan, a hol Heves vármegyébe lépünk, tekintélyes vasúti góczpont. Innen fordul északra a ruttkai fővonal; itt csatlakozik a Szolnokról jövő jászsági vonal, a mely a jászok főhelyét, Jászberényt köti össze a fővárossal. Az állomás nagy forgalmát növelik a nagyterjedelmű czukorgyára. ::

:: A vonat a Zagyva folyón túl keresztülvágja a Mátra hegység egy alacsony nyúlványát s a Mátra előhalmainak lábánál halad tova. A Mátra a magyarországi Középhegységnek egyik nevezetes része, az Ipoly folyótól délre a Zagyva

GÖDÖLLŐ, ERZSÉBET KIRÁLYNÉ EMLÉKSZOBRA

JÁSZÓVÁR, PREMONTREI PRÉPOSTSÁG A BOLDVA VÖLGYÉBEN

GYÖNGYÖSPATAI LEGÉNYEK

és Tarna folyócskák közt terül el. Jellemző éles trachitcsúcsaival és tetőivel, a melyek közt legmagasabb az 1010 méterre emelkedő «Kékes», azután a Nagy-Galya, a mely 963 m. magas. Vámosgyörk állomásról szárnyvasút visz Gyöngyös városába, a mely egészen a hegység tövében fekszik. A 16,000 lakost számláló város környékén, így Visontán, Sáron s a hegység déli lankáin kitűnő, tüzes vörös bor terem. Gyöngyös valamint az egész Mátra néprajzi szempontból is megérdemli a figyelmet. Palócz város ez is, a mint palócz Heves vármegye székhelyének, Egernek népe. Azoknak a kunoknak ivadékai, a kik a XI. század végén és a XII. század elején vándoroltak be Oroszországból, a honnan nyugat felé szorították őket. Nagy Lajos alatt a XIV. században olvadtak be egészen a kereszténységbe és magyarságba, megtartván mindmáig nyelvjárásuk sajátságait és eredeti kifejezéseit, római katholikus vallásukat, nemkülönben, főképen a nők, festői ruházatukat is, a mely ünnepnapokon méltán keltheti fel a népies művészet iránt érdeklődők figyelmét. :: Gyöngyöstől északkeletre a Benevölgyben fakad a legendával egybefont Hármas forrás, a melyet Szent László bárdja nyitott meg a népmonda szerint akkor, a mikor a kunok ellen

A KIRÁLY MÁCSAI VADÁSZKASTÉLYA GÖDÖLLŐ MELLETT

RECSKII HÁZASPÁR

harczoló serege a szomjuságtól eltikkadva, mármár zendülésbe tört ki. :: Kál-Kápolna állomást a nógrádi vonalakat az Alfölddel összekötő kisterenye-kisujszállási vonal vágja át. Kápolna mellett emlékoszlop jelöli azt a csatahelyet, a hol 1849 február 25-én és 26-án Görgey honvédserege heves harczot vívott Windischgraetz herczeg osztrák főseregével. :: :: Füzesabony állomásról szárnyvasút vezet az Eger patak mentén Eger városába, a mely mind a magyar haditörténelemben, mind pedig hazánk művelődéstörténetében jelenté-

JÁSZAPÁTII PARASZTUDVAR

KUKORICZAMORZSOLÓK HEVESVÁRMEGYÉBEN

keny szerepet játszott. Püspökségét, a melyet Szent István alapított, 1804-ben érsekségre emelték s ugyanakkor rengeteg területéből kihasították a kassai és szatmári püspökségeket. A székesegyházat Pyrker érsek 1831—37 közt építtette; csupán nagy tömegével hat. Szemben vele áll a tekintélyes lyceum, egykori nevezetes csillagvizsgáló tornyával. Az építészetileg is kiváló épületet gróf Esterházy Károly püspök emelte (1765—1785). Ebben van elhelyezve több iskolán kívül a jogakadémia is. Műbecsű nagy terme és könyvtárterme, kiváló padmalyfestményével. Könyvtárában több ritka becses régi nyomtatványt és kéziratot őriznek. A székesegyház szomszédságában van az érseki palota szép kertjével. Nevezetes épületei még a városnak a czisztercziek főgimnáziuma és kolostora, a vármegyeháza és több más kolostor. Az irgalmas rendiek kórháza előtt egy jó karban tartott minaret emlékeztet arra az időre, a mikor Eger szintén nyögte a török uralmat. A belvárosból tovább indulunk s az Eger patakon túl csakhamar a Várhegy előtt állunk, a melyen a magyar történelem dicső emlékei közt emlegetett vár felének egy része még ma is épen áll egyes sánczok és a várbeli székesegyház romjai mellett. A vár lakható része ma honvédkaszárnya. 1552-ben szeptember 11-től október 18-ig ostromolták hevesen a törökök, a kiknek százezere ellen Dobó István és Mecskey Boldizsár alig 2000 emberrel védelmezték. A számtalan megújított ostromot példátlan vitézséggel verte vissza a maroknyi sereg, pedig a várat az ellenség már majdnem teljesen

HEVESMEGYEI PARASZTHÁZ (AZ ERESZ ALATT KUKORICZA FÜGG)

HEVESVÁRMEGYEI, MÁTRAALJAI FALU VÉGE

rommá lőtte. A heves ostromban a nők is önfeláldozó bátorsággal álltak a férfiak mellé. Az egri nők neve hírre kapott és nem egy magyar költőt ihletett dicsőítő dalra vagy balladára. Negyvennégy év múlva árulás következtében mégis elesett a vár s vele megsemmisült régi székesegyháza és prépostsága is. Dobó sírját ma is kegyelettel ápolják a várban; be van foglalva török golyóktól megbolygatott kövekkel és két kis ágyú őrködik felette. A város szobrot is emelt neki. ::

:: Környéke kies, szőlőhegyein a külföldön is sokfelé híres egri vörös bor terem.

:: Füzesabonytól északkeletnek tart a vasút. Balról a Bükk táblahegysége kisér bennünket. A hegység magassága megközelíti a Mátraét; legmagasabb csúcsa a 957 m. magas Bálványhegy, azután a 932 m. magas Tarkő, mely vasérczekben és szénben gazdag telepeket rejt magában. Mezőkövesd, e 16,000 lakost számláló mezőváros, a palóczok egyik alfajának, a matyóknak városa. Pazarúl szines ruházatukat a magyar nép közé is eljutott kozmopolita divat még nem érintette. Épp úgy ragaszkodnak házaik építésénél is ősi szokásaikhoz. ::

GYÖNGYÖSPATAI PALÓCZ NÉP

:: Nyék-Ládháza állomástól keletre van Ónod. Emlékezetes az 1707-iki országgyűlésről, a melyen II. Rákóczi Ferencz

EGER, A MINORITÁK TEMPLOMA

fejedelem elnöksége mellett kimondották a magyar rendek a Habsburgok trónvesztését. De még emlékezetesebb határában, a Sajó mellett levő Mohi puszta (egykor város), a hol IV. Bélát 1241-ben tönkre verte a tatárhad, a mely azután elárasztotta Magyarországot s majdnem két éven keresztűl dúlta, siralmas sivataggá tette az egész földet. ::

:: Nemsokára beérünk Miskolcz nagy pályaudvarába. Felénk néz az Avashegy, a mely alatt az immár 45,000 lakost meghaladó város terül el. Régiségére az Avashegyen maradt csúcsíves református templom emlékeztet, melyet a XIV. század első évtizedében építettek. Miskolcznak kereskedelmi forgalma valamint kisipara is jelentékeny. Hajdan csizmadia iparának országos híre volt. Miskolczon, mint egyik legnagyobb vasúti góczponton van az egyik államvasúti üzletvezetőségnek is a székhelye. A Szinva

EGER, A SZÉKESEGYHÁZ

patak völgyében találjuk Diósgyőrt, a hova Miskolczról villamos vasúttal is kimehetünk. Diósgyőr elsőrendű nevezetessége az ottani nagy állami vas- és aczélgyár. 1868-ban alapították és évek folytán annyira gyarapodott, hogy ma már több mint 4000 munkást foglalkoztat. Diósgyőr egy másik nevezetes ipartelepe: régi híres papirgyára. ::

:: Diósgyőr történelmi nevezetessége rommá vált négytornyos vára, mely a tatárjárás után épült. Az Anjouk nagyon megkedvelték bájos vidékét s Mária királynő, Nagy Lajos leánya, a ki igen szívesen tartózkodott itt, 1387-ben meg is nagyobbíttatta a várkastélyt. Mutogatnak egy ma is termő erejében lévő hatalmas mogyorófát, a melyet a néphagyomány szerint ő ültetett. ::

:: A papirgyáron túl a Hámorvölgybe érünk. A szűk völgyben hatalmas gáttal felduzzasztott patak adja a Hámortót, mely a közrefogó erdős hegyoldalakkal felette vadregényes környezetű. A magyar kormány támogatásával épen

EGER, A LICEUM ÉPÜLETE

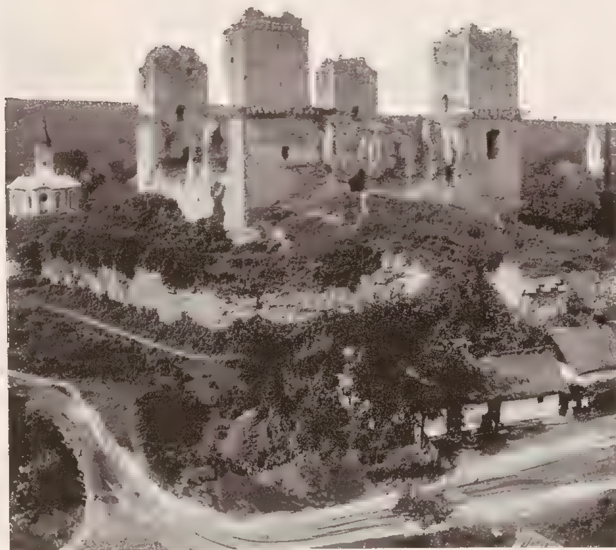
EGER, A TÖRÖK HÓDOLTSÁG KORÁBÓL FENNMARADT MINARET

PALÓCZ LEÁNYOK A PATAKNÁL

EGER A VÁRBÓL, A MINARETTEL

ezért alapították itt nyaralótelepet. A Gömörbe vivő vasút Miskolczról észak-nyugatnak kanyarodik ki; áthalad a másik, úgynevezett gömöri pályaudvarra s innen egy helyi érdekű vonal megy Tornán át szintén Kassára. :: :: A fővonalon Zsolczán túl a Hernádnak kezdetben széles és lapályos völgyébe s Abauj-Torna vármegyébe jutunk. Szikszónál, a hol a református templom ma is kőfallal van körülvéve, a mely mögött többször találtak menedéket a lakosok a portyázó törökök ellen, nyugatra emelkednek a Gömör-szepesi érczhegység elődombjai, kelet felé pedig feltűnik az Eperjes-tokaji trachitvulkánsor hosszú vonala. Mentől inkább haladunk északra Kassa felé, annál szűkebbre szorul a völgy talpa s közelébb látjuk a csúcsos kúpokkal megmegszaggatott sötét erdős trachithegyhátakat. Egyik horpadás fölött egy csonka kúpon a regéczi vár romjait pillantjuk meg; a hegység lábánál pedig a vasútról nem látható Hernádon túl

DIÓSGYŐR VÁRÁNAK ROMJAI MISKOLCZ SZOMSZÉDSÁGÁBAN

MEZŐKÖVESDI MATYÓLEÁNY

egy alacsony szikladombon Boldogkő várának festői romjai ötlenek szemünkbe. ::

:: Hidasnémetinél találkozik a vonal a Hernád folyóval. Innen megpillantjuk a hegység lábán Göncz mezővároska házait. Göncz régebben Abauj vármegye székhelye volt egy ideig; egyébként jelentéktelen helység, a melynek főérdekességei az úgynevezett cseh házak. Ezek építésmódja még a Mátyás király alatt Felső Magyarországon fosztogató huszitahadak idejéből ered. Úgy vannak építve, hogy mindegyiknek homlokzata előbbre szökell a szomszéd háznál s a benne lakók egy oldalablakból a támadókat lelőhették. ::

:: Bárcza állomás után a völgy öszszébb szorúl, gyárak kéményei suhannak el az ablak előtt s a Hernád egyik kis ágán keresztül robogva, közvetlenűl a város házai mellett megérkezünk a kassai állomásra. ::

:: Az állomásról rendszerint az előtte elterülő csinos parkon át szoktak bemenni a tájékozott utasok. Ez a Széchenyi-liget, a kassaiak kedvelt üdülőhelye. A Hernád hídja a Kossuth Lajos-utcza tengelyében van, mely egyenesen a székesegyházhoz vezet. A kassai dóm Magyarországnak legszebb csúcsíves temploma. Minthogy sok viszontagságon kellett átmennie s már roskadozó állapotba jutott, 1877–1896 közt teljesen átépítették néhai Steindl Imre tanárnak, az új országház építőjének a vezetése alatt. Ez a templom

VIZESÉS A HÁMOR-VÖLGYBEN DIÓSGYŐR MELLETT

MISKOLCZ VÁROSA KELETRŐL

Kassának legnagyobb büszkesége és gazdagsága. A XIV. században kezdték építeni; mesterét csak találgatják. A templom többször leégett. A hitújítás kezdetén a lutheránussá lett tanács az evangélikusok számára foglalta le; Bocskay, majd Bethlen Gábor, a reformátusoknak adta át; ezután is többször cserélt gazdát, míg a XVII. század végén véglegesen a katholikusok birtokába jutott. Igen szépek portáléi, főleg az északi kapuzat. Főoltára szárnyas képét Wohlgemuth iskolája festette a XVI. század elején. Gyönyörű részlete a szentségház, a mely a

TARDI NŐI VISELET

KASSA VÁROS NYUGATRÓL

nürnbergi Szent Lőrincz templom szentségházához hasonló műremek. Az északi kapuzat alatti sirboltba temették nagy ünnepélyességgel 1906 október 29-én II. Rákóczi Ferenczet, édes anyját Zrinyi Ilonát, valamint fővezérét gróf Bercsényi Miklóst, nejével, gróf Csáky Krisztinával, gróf Esterházy Antalt és Sibrik Miklóst, a kiket majdnem kétszázados számkivetés után hozott haza a nemzet. :: A székesegyház déli oldalán áll külön a XIII. századból származó franczia csúcsíves építésű Szt. Mihály kápolna; ennek déli fala előtt pedig a kassai 1848-as vörös sapkás honvédek emlékét dicsőítő szobor. A most leírt tér két oldalán húzódik Kassa város főere, a főutcza, a régi Ring. Ebben a hosszú utczában sok érdekes régi házat találunk a XVII. századból. Itt áll egy régi Rákóczi-ház is, a haj-

MEZŐKÖVESDI KÖRMENET

dani parancsnoksági palota, a ferenczrendiek régi temploma, a premontreiek kolostora és temploma, a melyben II. Rákóczi Ferencz atyja van eltemetve, a városháza, a vármegyeháza, a törvényszéki palota, az igénytelen püspökház. Régiségei közé tartozik a domonkosok temploma is a XIV. századból. Csinos a Kossuth Lajos-utczán az evangélikusok temploma. Közművelődési intézetekben Kassa igen gazdag; középiskoláin kívül a szakoktatás tényezői: jogakadémiája, gazdasági akadémiája, gépészeti ipariskolája és katonai nevelő intézete. Gyáripara a felvidéki városok közt elsőrendű. ::

:: Kassa város, a melynek ma 40,000 lakosa van, a XII. századból származó német telepítvény, a mely már Róbert Károly alatt, a XIII. században, kiváltságos város volt s csakhamar a magyar-lengyel kereskedelmi forgalom egyik legfontosabb piacza lett. Hadászati fekvését is mindig szem előtt tartották; itt volt a felső-magyarországi főparancsnokok székhelye, fővárosukká választották a Magyarországon harczoló erdélyi fejedelmek: Bocskay István, Bethlen Gábor, nemkülönben Rákóczi Ferencz. A sok belháboru alatt, bár a török hódítása megállott falainál, sokat szenvedett. A háborúk következtében a pestis is többször irtotta a lakosságát. ::

KASSA, A SZÉKESEGYHÁZ BELSEJE

EGRI MÁRIA LEÁNY

:: Ma megint a Felvidék kulcsának tekinthetjük, minden kulturális munka terén. Püspökségnek, hadtestparancsnokságnak, honvédkerületi parancsnokságnak székhelye. Nevezetes intézménye a Felsőmagyarországi Múzeum, a mely gazdag régiség-, kép-, természetrajzi és néprajzi gyűjteményeivel a Nemzeti Múzeum után Magyarország második e nemű kulturális intézete és elsőrendű látványosság. Vidéke is igen szép; a Csermely-völgy s Bankó nevű nyaraló-telepe egyike a legkiesebb tájékoknak. Különösen a Bankó volt nagyon szép mind az utóbbi időkig. Olyan fenyves erdőt, a minő a Bankó egynémely részében diszlett, ritkán találhatunk a legszebb, legősibb fenyves területeken is. Megannyi remek oszlop, hatalmas gigászi toronycsúcs, a mely az égbe nyúlt s fent remek sötétzöld fenyőtűszövedékkel vont remek szép függönyt a nap elé, a melynek a sugarait csak itt-ott engedte belopódzani az ünnepi és titokzatos homályba. ::

:: A Hernád folyása választja el a gömör-szepesi Érczhegység abauji szárnyát az Eperjes-tokaji trachithegyláncztól. Ez utóbbi keresztül Kassától Sátoraljaújhelyig vasútvonal visz, a melynek legszebb pontjai a Hernádba ömlő Tárcza folyó fölött a mislyei régi prépostság, továbbá a Forgáchok birtokában lévő sűrű erdőség közepett emelkedő szalánczi vár, a melynek ép tornya múzeummá van átalakítva. Ugyancsak e hegységben fekszik Kassától kocsin két órányira Ránkfürdő, a mely időszaki, gajzirhez hasonló szénsavas forrásáról nevezetes, a mely nem egészen pontosan,

JÁSZÓVÁR, A PRÉPOSTSÁGI TEMPLOM BELSEJE, KRAKKER FESTMÉNYEIVEL

MATYÓ ASSZONY MEZŐKÖVESDEN

KASSA, A SZÉKESEGYHÁZ, EREDETE A XIV. SZÁZADBÓL, UJJÁÉPÍTÉSÉT BEFEJEZTÉK 1896-BAN

néha 13, máskor 17—18 óraközben nagy sustorgással, bő kitöréssel szökteti 16° C. alkalikus sós vasas vizét a 400 méternyi mélységből. A forrás körül fürdőtelep van. ::

:: A gömör-szepesi Érczhegység szomolnok-kassai szakaszának területén vasat, rezet, ezüstöt bányásznak; van szén is, de csak kisebb mennyiségben. Igen szép a kocsiút Kassáról az aranyidai ezüstbánya-telephez. A hegység lábánál pedig a Kassáról Miskolczra vezető bodvavölgyi helyi érdekű vasút vonul el. A vasúttól délre mocsaras horpadás van, a Kanyapta posványos rétsége. Szepsi városkától a Bodva patak völgyén szárnyvasút visz a két Meczenzéf német faluig, a melyek megőrizték ősi szász nyelvöket és különleges szokásaikat. Környékükön vasbányák és hámorok működnek; a közellevő Stószon, a mely mint nyaralóhely és vízgyógyintézet is ismeretes, késgyár működik. A közbeeső Jászó bájos völgyében áll a régi premontrei prépostság óriás kertjével és a régi templomromok fölött épült kéttornyú barok templomával, a melynek Kracker-féle falfestményei és oltárképei jeles műalkotások s magukban is megérdemlik, hogy sokan felkeressék. A kolostorral szemben délre fekvő Kőszikla hegyben jelentékeny barlang van, a mely azonban nehezen járható. Az előtte levő sánczmaradványok mutatják, hogy háborús időkben a környék lakosainak menedékhelyül szolgált. ::

:: A vasút Szepsitől Torna felé halad. Magánosan álló kúphegyen sötétlenek várának festői romjai. A kis városkának, a mely 1879-ig külön megye székhelye volt, katholikus tem-

A RÁNKFÜREDI IDŐSZAKI GEJZIR, KASSA KÖZELÉBEN

MALOM AZ ÁJI VÖLGYBEN, TORNA MELLETT

ploma is régi építmény. Torna várát 1357 körül a Tornai család építette; de a családnak félszázad mulva magva szakadt s innentől fogva gyakran cserélt gazdát ez a vár és uradalma. Torna mögött egy triaszmészfensík, a Felsőhegy, emelkedik, a melybe a mészkövet nagy erővel kivájó víz két fenséges völgyet vésett. Az egyik a szádelői, a másik az áji völgy. Mind a kettő a legpompásabb vegetáczióval váltakozó sziklaalakzatok sorozatát mutatja. A szádelői völgyben hatalmas csupasz sziklakúp áll, a melyet a nép találóan Czukorsüvegnek nevezett el. A hatalmas magasságban emelkedő sziklafalak, a melyek omladékain és repedéseiben apró cserjék és fácskák bólingatnak lombjaikkal, a míg a vadvirágos gyepségek és görgetett kövek közt vad zuhogással csörtet a völgy talpát folyton vájó patak, csodás hatással töltik el az embert. Az áji völgyben pedig a sziklakivájás által támadt Ördöghídja említendő, a mely összeköti a felső erdős völgyet az alsó sziklás völgygyel. Az Aji völgyön át legujabb időben épített kocsiút összeköti Tornát Falucskával. ::

A CZUKORSÜVEG A SZÁDELŐI VÖLGYBEN, TORNA MELLETT

:: Tornától a vonal tovább halad a Boldva mentén. Szin állomásról másfél óra alatt eljuthatunk az aggteleki barlang jósvafői mesterséges bejáratához. Erről a barlangról a gömöri vasutakról szóló fejezetben van szó. ::

A MOHI PUSZTA

KRASZNAHORKV VÁR BEJÁRATA

A GÖMÖRI VONALAK

:: Gömör vármegye a Mátra, a Vepor, Alacsony-Tátra és a gömör-szepesi Érczhegység között fekvő, északon tót és német, délen színmagyar lakosságú terület. Harántvölgyekkel hasogatott, regényes hegyvidékből álló területén a vasuti vonalak hálózata épp úgy hozzájuttat bennünket a legbájosabb tájképi szépségekhez, a mily mértékben szolgálja a hazai gazdaságot az erdők, bányák és kohók termékeinek szállításával. Ezek a vasútvonalak visznek bennünket közel olyan két természeti ritkasághoz, a minőnek párját nem találjuk Európában; nevezetesen az aggteleki Baradlabarlanghoz és a dobsinai Jégbarlanghoz. ::

:: Az Alacsony-Tátra közepén emelkedő 2045 méter magas, gránitból álló Gyömbértől, a mely a vármegye északnyugati határvonalát jelöli, a hegységnyugatról kelet felé a Királyhegy 1943 méter magasságig vonul, a mely a vármegye északkeleti sarkának határhegye. Délkeleti irányban a Királyhegyheza gömör-szepesi Érczhegység csatlakozik. Legjellemzőbbek a vármegyét beágazó hegységben a mészkőfensíkok, nevezetes északon a murányi fensík, keleten a konyárti, pelsüczi és sziliczei fensíkok, a mely utóbbiak a hajdankorban egy fensíkot alkottak, csak a csetneki patak és a Sajó folyó eroziója vágta szét három részre.

A KRASZNAHORKAI VÁR. AZ ANDRÁSSY GRÓFOK TÖRZSFÉSZKE

AZ ANDRÁSSY GRÓFOK BETLÉRI KASTÉLYA

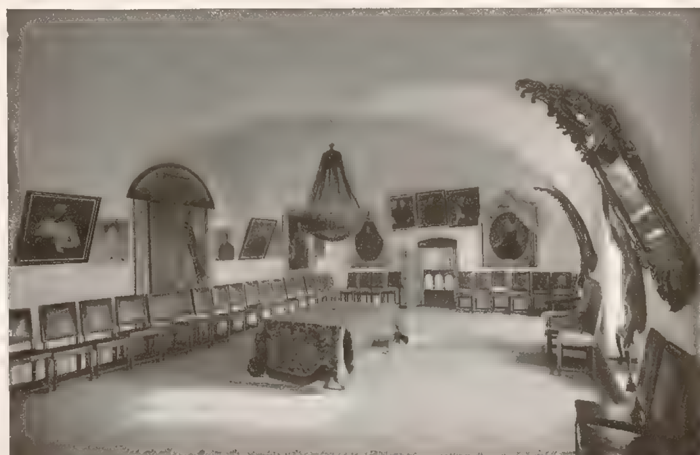
A vármegye főfolyója a Sajó, a melybe több patak és a Rima folyócska ömlik. A hegységek gazdagok szénben és ércben, különösen vasérczben. ::

:: A MISKOLCZ-FÜLEKI VONAL.

:: A miskolcz-füleki vonal, a mely a vármegyét széltében szeli át, Miskolczról az úgynevezett gömöri pályaudvarból tér be az ott széles Sajó völgybe. Sajóecsegnél, a hol a Boldva ömlik a Sajóba, szakad ki a Kassára vezető boldvavölgyi vasút. ::

:: Putnoknál, ennél a csinos helységnél, átlépjük Gömör vármegye határát. Bánréve állomás a Dobsinára, valamint Ózdra vezető vasútvonalaknak a góczpontja. Ez utóbbi helyen a Rimamurány-Salgótarjáni Társulatnak nagy vasgyára van, a mely mintegy 2000 munkást foglalkoztat, a közeli Nádasdon pedig vasbádoggyár működik. ::

:: Bánrévénél elhagyjuk a Sajó völgyét s a Rima völgyébe lépünk. Jobbra fekszik a jód-bróm forrásairól híres Csiz fürdő. Rimaszécsnél a Balogvölgy torkol abba a horpadásba, a melyen a vasútvonal keresztül kígyózik. Ebben a völgyben van Koburg Ferdinánd bolgár király Bologvár kastélya, nagy vadaskertjével. ::

TEREM A KRASZNAHORKAI VÁRBAN

:: Elhagyjuk a Rima völgyét is és a Gortvavölgybe térünk át meglehetősen egyhangú dombok között, a melyek sorából csak itt-ott emelkedik ki változatosságképen egy-egy csinos alakú bazaltkúp. Ezek egyikén, Várgede mellett látjuk Gedővár

romját. Várgedén kisebb vasas savanyúvízforrás és fürdő is van, a melyet a környékbeliek látogatnak. ::

:: A vasút, a mely immár a salgótarjáni medenczéhez tartozó hegyek közt folytatja útját, Ajnácskő körül megkapó vidéket tár elénk. Ajnácskő szép fürdőtelepéről is nevezetes. A szomszéd Sőreg községtől délre, az ajnácskői várrom koszorúzta bazaltkúp fantasztikus alakzatában gyönyörködhetünk, délnyugatról pedig a Medves plató peremén emelkedő Pogányvár nevű sziklák tűnnek szemünkbe. Érdekes bazaltkúpok még a Ragácshegy és Sidtól délre az éles gerinczű Bénaihegy, a melyen túl bekanyarodunk a füleki állomásra. ::

ROZSNYÓ, A TEMPLOMTÉR, BALRÓL A JÓTÉKONY GRÓF ANDRÁSSY DÉNESNÉ MÁRVÁNYSZOBRA

:: A BÁNRÉVE—DOBSINAI VONAL. ::

:: Bánrévétől a Sajó völgyében megyünk végig. Eleinte széles, nyilt a völgy, termékeny szántóföldek és rétek váltogatják egymást. Tornallyáról az aggteleki Baradlabarlangot látogathatjuk meg. Ide kocsin kell mennünk. Útja kedves tájakon, többnyire tölgyerdőkön visz keresztül. Aggtelek községtől balra egy kopár tetejű sziklafalban nyilik a barlang meglehetős kicsiny bejárata. A barlang a sziliczei fensík déli lejtőjének a lábánál van s alakja egy több mellékágú folyó medréhez hasonlít. Két kis patak is folyik benne, a melyeket, minthogy a föld alatt surrannak tova, Styxnek és Acheronnak neveztek el. Nagyságra nézve, de egyes részleteinek szépségeiért és hatalmas méreteiért is állíthatjuk, hogy ez a barlang páratlan Európában. Főágának hosszúsága 5797 méter, mellékágaié 2868

ARATÓK PIHENŐJE GÖMÖRBEN

RÉSZLET AZ AGGTELEKI BARADLA-BARLANGBÓL

méter, összesen tehát majdnem kilencz kilométer a hosszúsága. A magyar Kárpát-egyesület 1882-ben vette kezelésébe, utakat és hidakat épített benne, s minthogy a bejárása igen sok időt követelt, hogy a visszatéréssel ne kelljen időt vesztegetni, Aggtelekről Józsafőre vezető országút mellett, a barlang bejáratától ötödfél kilométerre, új kijárót nyitott, úgy hogy most öt óra alatt végig lehet járni a Baradlát. A barlang bejáratánál két emléktábla van, az egyik a magyar orvosok és természetvizsgálók 1867-iki látogatásának az emlékéről szól, a másik pedig megörökíti Siegmeth Károly érdemét a barlang fenntartása és az új kijárat létrehozása körül, valamint Münnich Kálmánét, a ki a barlangot fölmérte. ::

:: A barlang előcsarnokából jobbra a Csontház nyilik, a mely kőkorszaki emberek temetőjéül szolgált. A barlang őskori lakói az Ursus spelæus (barlangi medve) s más barlanglakó állatok voltak, a melyekhez a palæolit-korszak embere társult. A neolit-korszakból, a mikor a barlangi medve már kihalóban volt, más háziállatok csontjai és gabonaszemek is találhatók; a neolit-korszakbeli emberek már bizonyos ritus szerint temették halottaikat, még pedig arczczal a föld felé s feje alá és fölé lapos követ tettek. A barlangot valószínűleg később is használták lakásul, a mennyiben bronzkori leletek is kerültek itt felszinre. A Csontházból folyik ki az Acheron patak, a melyen kis hidon megyünk át. A szemben levő falban nyilik a Rókalyuk. Ez a barlangág még nincs teljesen feltárva és kikutatva. Több mellékág is van még: a Denevérbarlang és a büdöstói ág, a melyből a legszebb barlangrészletek egyike, a Paradicsom, nyilik. A többszörös stalagmit oszlopsor, a

mely szinte tartja a tetőt, megfelelő világítás mellett csodás hatást tesz. Lehetetlen a számtalan gyönyörű cseppkőalakzatot leírni. A természet merész és fantasztikus alkotó ereje mintha saját magát akarta volna itt fölülmulni, olyan szépségeket hozott létre. A bejárattól 3000 méterre nyilik a Retekbarlang, a leghosszabb mellékág; 4500 méterre pedig a már említett új kijárás. Folytatván utunkat a barlangban, meglep bennünket az Alabástrom-oszlop, ez a pompás alakú fehér stalagmit; egyik öblözetben a 35 méter magas Gellérthegy nevű omladékkúpot látjuk; rajta van a Csillagvizsgáló torony, egy nyolcz méter átmérőjű alapon álló stalagmit, a mely húsz méternyire emelkedik. A barlang eddig ismert utolsó része az úgynevezett Pokolüregben végződik. :: :: Tornallyáról a Sajó völgyében folytatjuk utunkat s Pelsücznél már egészen a hegyek közé jutunk. A Sajó völgyének lomberdős, sziklás hegyoldalai, az égerfák, nyárfák, kertek közt elsuhanó folyó, a partjain pezsgő ipari élet, lángoló kohók, zörgő gyárak olyan színes kaleidoszkopszerű képekkel kedveskednek, a minők még a tájképi szépségekben ugyancsak gazdag Magyarországon is ritkák. Pelsüczről két szárnyvonal ágazik ki, az egyik a csetnekvölgyi Nagyszabosig, a másik Murányig indul. A jobbra eső sziliczei fensíkon, Szilicze mellett nyilik egy merőleges sziklafal lábánál egy nagy dolina, a sziliczei jégbarlang feltűnően nagy kapuja. A sziliczei jégbarlang tágas csarnokának ta-

RÉSZLET AZ AGGTELEKI BARADLA-BARLANGBÓL

laja nyáron is jégpánczéllal van fedve, a boltozatról jégcsapok függnek, a barlang oldalaiból szintén jég tör elő. ::

:: Gombaszögnél kezdődnek a Sajóvölgy kohói. Berzétén szintén vasgyárat látunk s itt kitágul a völgy a rozsnyói medenczévé, a melyben az 1290 méter magas Ökörhegy alján fekszik Rozsnyó, a csinos kis püspöki város. Rozsnyót a XIII. században német bányamunkások alapították. Alig 6000 lakost számlál, élénk kulturális életet él, van katholikus és evangelikus főgimnáziuma, a Csucsomvölgyben vasgálicz tartalmú fürdője. Egyik terét gróf Andrássy Dénesnének szobra diszíti.

RÉSZLET A SZTRACENAI VÖLGYBŐL, A SZIKLAKAPU, A DOBSINAI JÉGBARLANGHOZ VEZETŐ ÚTTAL

:: Krasznahorka vára egyike Bebek ama nevezetes hét várának, a melyeket a monda szerint ez a IV. Béla hálájából úrrá lett gazdag juhász a tatárjárás után építtetett. Ez a ma is igen érdekes vár 1575 óta az Andrássy család birtokában van. Ma is látható tanulságos múzeuma a fennmaradt Rákóczi-korabeli emlékeknek. Legnevezetesebb ereklyéje az üvegfedelű koporsó, a melyben Andrássy István nejének, Serédy Zsófiának el nem enyészett holttestét csodálatos épségben láthatjuk. A hegy lábánál nagyszerű mauzoleum áll, a melyet a legutóbbi időben gróf Andrássy Dénes emeltetett Francziska grófnénak az előbb említett, Rozsnyón szoborral megörökített nejének temetőhelyéül. ::

:: Rozsnyón túl ismét összeszorul a Sajó völgye. Betléren gróf Andrássy Gézának szép parkban álló kastélya van. Ebben gazdag képtár, fegyver- és néprajzi gyűjteményt őriznek.

:: A regényes fekvésű Dobsina bányaváros régi lakosai már a tatárjáráskor is bányászatból éltek, de a mostani város alapítása csak a XIV. században történt, a felső Németországból betelepített bányászok által. ::

:: Dobsina bányáit kötélpályák kötik össze, a melyek az aknák rendjei közt élénk képet nyujtanak, de még remekebb kép az az út, a mely északnak egy magas hágón keresztül a Gölnicz vizéhez és ennek remek sztraczenai völgyszorosán végig a páratlan nevezetességű jégbarlanghoz vezet. A sztraczenai völgyben működik a Koburgok uradalmához tartozó vasgyár. A völgy változatosságai között különösen érdekes az időszaki forrás és az Oltárkőnek

A DOBSINAI JÉGBARLANG, A NAGYTEREM

nevezett szép sziklafal. A tüneményes barlangot 1870-ben fedezte fel Ruffinyi Jenő bányamérnök. ∷

∷ Kényelmes lépcsőkön mehetünk le ma már a nagyterembe, a melynek alja és oldalfalai vastag jéggel borítvák. A terem alját tükörsima jég borítja, miért is most már nyáron nagyobb kiránduló társaságok azért is felkeresik, hogy ott korcsolyázzanak. A nagyterem tetejéről számtalan gyönyörű jégcsap függ; de a legpompásabb diszei azok a jégoszlopok, a melyeknek alakja időszakonként változik. A sima jégpadló területe óriási, mintegy ötödfél ezer négyszögméter. Tündéri látványosság ez a terem villamos világítás mellett, a mikor ezernyi kristályos csillogás sziporkázik a jégfalakon. ∷

∷ Dobsináról gyönyörű uton kocsin Poprádra mehetünk a Magas-Tátra aljába.

∷ A PELSŰCZ NAGYSZABOSI VONAL ∷

∷ A Nagyszabosra vivő vonal, a csetneki patak völgyén halad. Csetneken, a mely másfélezer lakost számláló község, igen érdekes műemlék az 1272. évből eredő csúcsíves templom. Ma az evangelikusoké. Csetnek a Concordia vasművek főhelye. Itt dolgozzák föl a környék gazdag vasérczbányáinak termékét. A csetneki aczél valamikor híres volt és Rákóczi korában sok fegyverkovács és kardcsiszár működött itt, a kiknek kezéből számos, fringia néven ismert kard került ki. A környéken rézércz is van. ∷

∷ A vasút végpontján, Nagyszaboson, czelluloze- és papirgyár működik. ∷

∷ PELSŰCZ—MURÁNY ÉS VERESKŐ—BREZNÓBÁNYA ∷

∷ Igen csinos a murányi vonal képe is. A murányi patak völgyét Licze-Gicze állomásnál éri el. E völgy főhelye a kis Jolsva mezőváros. Szép katholikus temploma van és városháza, a mely gazdag levéltárával dicsekszik. ∷

A RIMA FOLYÓ VÖLGYE RIMASZOMBAT KÖZELÉBEN

:: Miután a szintén vasgyárral biró Hisnyóvíz állomást elhagyjuk, megérkezünk a csinos, ódonképű Nagyrőcze városba, a mely felében magyar, felében tót. Rőcze környékén szintén vasat bányásznak. ::

:: Legszebb pontja e mellékvonalnak mindenesetre a végpontja, Murány, a mely a murányi fensík lábánál fekszik. E mészkőfensík legmagasabb pontja az 1338 méter magas Kljak. A víz vájása e fensík tömegétől elválasztott egy sziklagerinczet, a melyhez csak északról lehet férni, s ezen a 944 méteres sziklagerinczen állott Murány vára, a mely ma romokban hever. ::

TISZOLCZ, A PÁLYAUDVAR ÉS A GYÁRTELEPEK

:: Ezt a magyar történelemben és költészetben többször szereplő várat a hagyomány szerint szintén Bebek építette. Később a husziták foglalták el; de 1461-ben Zápolya István kiverte őket onnan. Későbbi várnagya Bazsó Mátyás, innen űzte rablóhadjáratait, míg az országgyűlés meghagyására 1548-ban I. Ferdinánd király vezére, Salm Miklós, Bebek Ferenczczel egyesülten megostromolta, a mikor is Bazsót

MURÁNY VÁRÁNAK ROMJAI, FERDINÁND BOLGÁR KIRÁLY TULAJDONA

A TISZOLCZI VÖLGY, (RÉSZLET AZ ERDŐKÖZ-TISZOLCZI FOGASKEREKŰ VASÚTBÓL)

tisztjeivel együtt lefejezték. 1609-ben kapta meg a várat Széchy György, tőle szállott leányára, Széchy Máriára, özv. Bethlen Istvánnéra, Rákóczi György hívére, a kit Wesselényi Ferencz nádor szerelmével meghódított s csellel a várnak is birtokába jutott. Két nappal később feleségül is vette a szép özvegyet. 1730-ban Koháry István kapta meg s az ő révén jutott örökség útján 1826-ban a Koburgok birtokába. ::

:: A murányi fensík délkeleti meredek lejtői alatt látjuk kígyózni a Murányhután és Javorinán keresztül vezető

A LIKÉRI VASGYÁR A FELED-TISZOLCZI VONAL MELLETT

utat, a mely a 965 méter magas hágón átlépi a Sajó és Garam vízválasztóját. A Garam völgyében van Vereskő, a melyet helyiérdekű vasút köt össze Breznóbányával. Breznóbányára utaztunkban érintjük a Koburg uradalomhoz tartozó vasgyárat. Az uradalom rengeteg erdeiről is nevezetes. Pohorellánál már kissé kitágul a Garam völgye; itt van a helpai vasgyár és a mint a Lujzahuta mellett elhaladunk, a Garam jobbpartján Breznóbányára érünk. ::

:: A FELED-TISZOLCZ-ZÓLYOMBRÉZÓI VONAL. ::

:: A feledi állomásról észak felé, Rimaszombatba visz utunk, Gömör és Kishont vármegye fővárosába, a melynek 6000 lakosa van. ::

:: Rimaszombattól északra Kokova mellett van az új antalvölgyi üveghuta. Rimabrézón érdekes a XIII. századból származó templom. A lombos fák helyébe immár a fenyvesek lépnek; a sötét árnyak közt megpillantjuk Likérnél a nagy vasgyárat. Ehhez hasonló vasgyár van Nyustyán is. ::

:: A vidék itt már egyre regényesebbé válik. Gömör vármegye magasabb hegyi tájainak legszebb képeit látjuk. Az 1012 m. Osztra és az 1117 m. magas Trsztje hegyek teljesen összeszorítják a völgyet. Előttünk a Hradovahegy, a murányi fensík hatalmas nyúlványa, alatta húzódik el vasgyáraival és kohóival Tiszolcz városka, a melyet nagy kanyarodóban kerülünk meg s eközben gyönyörködünk a sötét völgy misztikus világításaiban. Csupa szálfenyő és csermelyes, virágos horpadások közt vezet innen a vasút Erdőköznek. Ez a vasút Abt rendszere szerint épült fogaskerekű hegyi vasút, 48‰ emelkedéssel. Hatalmas e vonalon a 125 méter hosszú Podjel viadukt, utána csakhamar a második híd következik, a 90 méter hosszú, 43 méter magasságban lebegő viadukt. Majd a Csertova dolinába, egy szűk sziklaszorosba jutunk, a melynek fenekén mélyen alattunk a magas fenyők árnyékában fut tova egy kis patak. 725 méter magasságban elérjük a vízválasztót s most 50‰ eséssel gurul a vonat fogaskerekei segítségével Erdőköz felé, a hol ez a hegyivonal véget ér. Innen a garamvölgyi vasúttal indulhatunk Zólyombrézó és Beszterczebánya felé. ::

PÁNYVAVETŐ CSIKÓS

AZ ÉSZAKKELETI KÁRPÁTOK

A MISKOLCZ-LAVOCZNEI, SÁTORALJAUJHELY-LUPKOVI ÉS KASSAI, DEBRECZEN-CSAP-SIANKÍI ÉS DEBRECZEN-KŐRÖSMEZEI VONALAK

:: Az északkeleti Kárpátok oldalait nagyrészt rengeteg erdők borítják, a melyekből a haladó czivilizáczió még nem szorította ki a medvét, a hiuzt s a hol a nemes szarvas mellett a fajdtyúk is otthon érzi magát. :: A délre hajló lejtők szőllőültetvényekben gazdagok s az Északkeleti Kárpátokhoz csatlakozó Eperjes-tokaji vulkánsor déli részén, az úgynevezett tokaji Hegyalján, Magyarország borainak királya, az a tüzes délvidéki borokat is fölülmúló bor terem, a melyet tokaji néven ismer a világkereskedelem. Az Alföld itt messze felnyúlik a magas hegység karéjában; termékeny rónájának városaiban pedig az ipar és kereskedelem erősen kezd föllendülni. :: Az északkeleti Kárpátokat geologiai és topográfiai viszonyaikhoz mérten több részre osztjuk. A Tárcza folyótól a Laborcz folyóig terjedő részt Erdőskárpátoknak, a Laborcztól a Borsováig terjedőt Keleti Beszkideknek nevezzük; ezeket követik a

HAJDUSZOBOSZLÓI EKHÓS SZEKÉR

Máramarosi havasok, a melyek a Radnai havasokig terjednek. A Máramarosi havasok csúcsai az Alacsony-Tátra nagyobb csúcsainak a magasságáig emelkednek, mint az 1940 m. magas Pop Iván, a 2057 m. magas Hoverla, a Körösmezei Pietrosz, a mely 2022 m. magas; míg a Radnai havasok Verfu Pietrosza már 2305 méter magasságra szökik, tehát a Magas-Tátra egyes jelentősebb csúcsaival versenyez. Ezek a hegyek már teljesen a magas hegység jellegét mutatják. A trachithegyekben a kúp és a sátorhegy alakja uralkodik, Sátoraljaújhelynél (az Eperjes-Tokaji hegységben) egy kerek kráter maradványát is szemlélhetjük. Ez a hegység az 1092 méter magas Simonkában éri el tetőpontját, a Vihorlát-Guttin hegység az 1441 méter magas Guttinon. A Rozsály 1307, a Vihorlát 1074 méter magas. ::

MONOK, KOSSUTH LAJOS SZÜLŐHÁZA

MISKOLCZ-LAVOCZNEI :: VONAL. ::

:: Miskolcz után átkelvén a Sajón, a vonal Zsolczán válik el a Kassára vezető vasútvonaltól. Itt megyünk át a Hernádon is, a mely nemsokára a Sajóval egyesül s a Tisza felé siet. :: Északkeletnek fordulunk azután az Eperjes-Tokaji hegységelőtt fekvő dombok tövében. Szerencs már a bortermő Hegyaljához tartozik. Itt van Magyarországnak egyik legnagyobb czukorgyára. ::

:: Néhány kilométerre Szerencstől van Monok község. Itt született szabadságharczunk vezető géniusza, Kossuth Lajos, a kinél mélyebben talán a történelem egy alakjának emléke sem vésődött a magyar nép lelkébe. ::

:: Szerencsről Tokajon és Nyiregyházán át Debreczenbe vezet a vasútvonal egyik szakasza. Ettől a vonaltól balra, a fővonaltól jobbra látjuk a Nagyhegyet, az Eperjes-Tokaji hegység végső hatalmas kúpját. Ennek a lábánál végső búcsut mond a Tisza a hegyeknek, s ezentúl a torkolatáig folytonosan síkságon halad. Tokajnál ömlik az Ondova-Tapoly, Laborcz, Ung és Latorcza folyók egyesüléséből származó Bodrog folyó a Tiszába. A vonal egészen a hegy alatt kanyarodik s teljes egészében láthatjuk a hegy déli lejtőjét borító nagy szőlők terraszos kulturáját. ::

:: Tokaj a hegyaljai borkereskedés központja. Szőlőtermelése ősrégi. Vára, a

mely szintén Rákóczi birtok volt, nagy szerepet játszott a magyar történetben a kurucz háborúk befejezéseig. ::

:: A fővonal mentén levő Erdőbénye állomáshoz közel van a róla nevezett vasas-timsós fürdő. Azután Olaszliszka és Tolcsva városka következik. Ezen a tájon a szőlővel borított hegyoldalak kedves látványt kínálnak a szemnek. ::

TOKAJ KÖRNYÉKI PÁSZTOR

:: Jobbról elhagyjuk a bodrogolaszi szép Lónyay-kastélyt és Sárospatakra érünk, a melynek régi várkastélya ma részben romban áll. A vár legrégibb része, a toronyszerű zömök építmény, még a XI. század közepéről, I. Endre király korából való. 1617-ben a vár a Rákóczi-családé lett. Az új kastély 1704-ből származik. A kastélyhoz tartozó katholikus templomban temették el II. Rákóczi Györgyöt 1661-ben. Sárospataknak híres református kollégiuma van, a melyet 1530-ban Perényi Péter alapított. Rákóczi Zsigmond a híres Comenius Amost hívta meg ide tanárnak. ::

:: Sárospatak után nagy kráteres hegyek alatt Sátoraljaújhely következik, a mely Zemplén vármegyének székhelye. A mögötte emelkedő hegység legszebb pontja a Várhegy és a Sátorhegy, a melytől nevét is vette a város. Sátoraljaújhely ma 17,000 lakost számlál. Hosszan nyúlik el a hegy alatt. Van nagy vasúti műhelye és dohánygyára. Sátoraljaújhelytől északnyugatra, körülbelül öt kilométernyire fekszik Széphalom (Bányácska) a nyelvújító és költő Kazinczy Ferencz mauzoleumával; keletre pedig a Bodrog felé Borsi falut látjuk, a melynek a várkastélyában született 1676 márczius 27-én II. Rákóczi Ferencz fejedelem. Az egyszerű kastélyt most emléktábla jelöli. ::

TOKAJ, A NAGYHEGY LEJTŐJÉN, JOBBRÓL A TISZA

:: Ha Szőllőske mellett átkelünk a Bodrogon, egy sziklás dombon Nagykövesd várromját pillantjuk meg. Nem messze innen Karsa faluban terméskőből épült régi román stilusu templom van, a mely a XI. századból ered. ::

:: Perbenyikhez

SÁROSPATAK, A WINDISCHGRÆTZ-KASTÉLY, BALRÓL A RÉGI RÁKÓCZY-VÁR MARADVÁNYA

közel esik a leleszi premontrei prépostság. A nagy kolostort, a melynek déli homlokzatát a templom foglalja el, II. Vak Béla király alapította. Hiteles hely volt. Levéltára ma is gazdag; több mint 30,000 nemesi levelet őriznek benne. A levéltár legrégibb okirata 1232-ből származik; az első, papirosra írott levél pedig, a mit itt találhatunk, 1334-ből való. ::

:: Csapnál már a Tisza legészakibb pontján vagyunk. Találkozó pontja van itt a nyiregyháza-csapi, csap-ungvár-siankii és a nagykároly-csapi vonalaknak. ::

:: Bátyúnál a királyházai vonalszakasz ágazik el. A már lecsapolt Szernye mocsársíkján keresztül a trachit szigetet alkotó Kászonyi dombokhoz jutunk, a melyet szőlők borítanak. Hasonló trachitsziget alatt fekszik Beregszász, Bereg vármegye 10,000 lakost számláló székhelye. Tiszaújlaknál a kis Ugocsa vármegyébe jutunk, a melynek székhelye, a síkság szélén, az 568 méter magas Feketehegy alatt fekvő Nagyszőllős. A vonal a Feketehegy körül kanyarodik s egy 420 méter hosszú hidon át-

KISSZOLYVAI RUTÉN PARASZTHÁZ, (A FELVIDÉKEN SZOKÁSOS GARÁDOS TETŐVEL)

MUNKÁCS VÁRA, JOBBRÓL AZ ORMON AZ EZREDÉVI EMLÉK

vágja a Tiszát. Királyháza mellett megnyílik a Tisza felső völgye, a melynek tájképi érdekességeit az itt teljesen szabadon emelkedő trachit-szikla már is sejteti. Erre a sziklára épült a XIII. században Nyalábvára, a melynek ma csak romjait nézhetjük, a mikor elrobogunk alatta a debreczen-körösmezei vonalon. Ehhez a bátyú-királyházai vonal itt csatlakozik. ::

:: A fővonal Bátyútól északnak fordul. Munkács vára, a mely egy trachitkúpon épült, már messziről látszik. A krónikás szerint itt, a Latorczavölgy torkában, az alföldi síkság szélén, először pihentek meg a honfoglaló magyarok hosszasabban. Az I. Nagy Lajos magyar királytól 1352-ben munkácsi herczeggé tett Koriatovics kisorosz fejedelem itt telepítette le rutén alattvalóit, a mai magyarországi hazafias ruténok, vagyis magyar kisoroszok őseit. Ezt a várat védelmezte két éven át Caprera császári vezér ellenében Zrinyi Ilona, II. Rákóczi Ferencz édesanyja, a ki férjének I. Rákóczi Ferencznek halála után Thököly Imre neje lett. Itt csodál-

GAZDASÁGI ÉPÜLETEK KISSZOLYVÁN

GRÓF ANDRÁSSY GÉZA KASTÉLYA PARNÓN (ZEMPLÉN VÁRMEGYE)

hatta a gyermek Rákóczi Ferencz az ő édesanyjának hősiességét és bátorságát, a minek benyomásait egész életre szóló örökségképen vitte magával. Csak 1688 tavaszán kellett Zrinyi Ilonának feladni a várat, mert élelmiszerei elfogytak. ::

:: A vár legfelső udvarában az ezredéves ünnep alkalmából emlékoszlopot állítottak. Munkács városa a vártól északkeletre fekszik. Bereg vármegyének ez a legnépesebb városa, közel 15,000 lakosa van. Szebb épülete a csúcsíves stílben épült városháza és az új róm. kath. templom. Munkácsy Mihálynak, a híres festőnek a szülőháza emléktáblával van megjelölve. A városban igen sok a lengyel-zsidó, a kik mintegy felét teszik a város egész lakosságának. ::

GRÓF ANDRÁSSY GYULA MAUZOLEUMA TŐKETEREBESEN

:: Munkácstól északnak folytatjuk utunkat s bejutunk a Latorcza völgyszorosába, a melyet a Vihorlát-Guttin hegységen keresztül vájt a folyó. Több fürdőt találunk itt a mellékvölgyekben. Egy dombon megpillantjuk a remek beregvári vadászkastélyt. Itt nyílik a szolyvai völgy. Észak felé az országút a Pinyapatak völgyében kigyózik a vereczkei szoroson keresztül a Galiczia felé vezető hágóra. A vereczkei szoroson át jöttek be a honfoglaló magyarok. Ennek a történeti eseménynek az ezredéves ünnep alkalmából felállított emléke van a hágón, de csak a kocsin járóknak és gyalogturisták-

nak szól, mert a vasút elkerüli a hágót. A vasút a Latorcza és Vicsa völgyeit szeli át s a keleti Beszkidek legmagasabb csúcsa, az 1679 m. magas Stoj, tekint le ránk méltóságosan. Már elhagytuk a trachithegységet s bejutottunk a kárpáti homokkő régiójába, a mely rendkívül gazdag savanyúvíz forrásokban. ::

GRÓF ANDRÁSSY SÁNDOR KASTÉLYA, HOMONNÁN

:: Itt fakadnak a gyógyító hatásukról ismeretes szolyvai, hársfalvi, luhi Erzsébet, luhi Margit, polenai, olenyovai és egyéb források nagy mennyiségben. A hegységben bőven van fővad is; Magyarország legszebb szarvasagancsai jórészben erről a vidékről kerülnek az agancskiállításokba. Van sok vaddisznó is, a mi pedig elég baja a szegény hegyvidéki népnek, mert roppant pusztítást visz végbe a kukoricza- és a zabföldeken. A medve sem ritka itt. A vadnevelő erdőkben, az északi határvonal fenyveseit leszámítva a bükkfa az uralkodó. ::

GRÓF ANDRÁSSY GYULA SZÁRKÓFÁGJA, A TŐKETEREBESI MAUZOLEUMBAN

:: Bereg vármegyének ezen a hegyes részén általában ruténok laknak, míg a vármegye déli részén magyarokat találunk. Számuk körülbelül egyenlő. A hegyvidéki rutén nagyon szegény nép, véghetetlenül kezdetleges, de meleget tartó borona házikóban éldegél s túlságosan egyszerű a tápláléka. Ilyen egyszerű a ruházata is, a melyet maga sző és varr. :: A szolyvai tómedenczében fekszik a kis Szolyva mezőváros,

A DEBRECZENI NAGYTEMPLOM

a melyből vashíd vezet át savanyúvíz forrásához. A szűk Vicsa-völgy nyílásánál pedig Hársfalva fürdőt találjuk, a melynek nevezetessége: alkalikus savanyúvize és pompás hársfasora. Nevét is erről vette. A Vicsa völgyében, a hol a kis rakonczátlan folyót tizenkétszer hidalja át a vasút, már erősen emelkedik a pálya. Néhol 15–16 métert is egy kilométernyi vonalon. Az erdős lejtőkön érdekes alakú homokkő sziklák emelkednek. Vocsinál csinos vadászkastélyt látunk s ugyanitt följebb a völgyből az úgynevezett Király-ösvény az 1679 méter magas Stoj hegyre visz. ::

:: Volócznál, a honnan jó uton mehetünk a már említett vereczkei hágóhoz, kezdődik a vasútnak a Beszkidek határvonalán való átkelése. Az emelkedés itt eléri az ezer méterre a huszonöt métert. Sok merészen épített viadukt, alagút és híd növeli a vasútvonal érdekességét és festői hatását. ::

:: A Magyarország és Galiczia közt levő határgerinczet 1746 méter hosszú alagúton vágja át a vasút. A vasuti határállomás Lawoczne. ::

DEBRECZENI TALIGÁS

:: A SÁTORALJAÚJHELY-LUPKOVI VONAL. ::

:: Sátoraljaújhelyről északnak szintén Galiczia felé vezet a vonal. Keletre a zempléni sziget-hegység látszik. Legenye-Alsómihályi állomásról a kassai vonal ágazik ki. ::

RÉSZLET DEBRECZENBŐL, BALRÓL A HÁTTÉRBEN A KATH. TEMPLOM ÉS A GIMNÁZIUM

:: A kassai vasútszakasz a Ronyva völgye fölött 26 méter magas viadukton siet erős emelkedéssel az Eperjes-Tokaji hegység felé. Gyönyörű erdőségeken keresztül kigyózik a vonat, a melyre egy kúpról a szalánczi vár tekint le. ::

:: Legenye-Alsómihályin túl a Ronyva, Tapoly és Ondava közt levő halomsorok közt kanyargunk egy darabig, a míg arra a széles vízerekkel átszelt, több helyen mocsaras síkra érünk, a melyen Tőketerebes, az Andrássyak birtoka a legnagyobb nevezetesség. Itt van gróf Andrássy Gyula volt magyar miniszterelnöknek és külügyminiszternek ékes mauzoleuma. Már ezért is kegyelettel kell néznünk a kedves tájat, a mely Magyarország ujkorának egyik legnagyobb fiát kötötte magához.::

:: Nagymihály állomáshoz közel van a vinnai vár romja. Ugyancsak Nagymihályról közelíthetjük meg legjobban a Vihorlát hegyet, beomlott kráteres csúcsaival, s az érdekes sziklaalakzatokkal ékes Szinnai követ (1007 m.), a melynek lábánál 618 m. magasságban, hegyektől körülzárva csillog a Beszkidi tengerszem. ::

:: A hol a Cziróka patak a Laborcz folyóba ömlik, a kitágult völgyben fekszik Homonna város, a hatalmas Homonnai Druget család egykori fészke. Ma az Andrássy grófoké a kastély. Van fafaragászati iskolája. Homonnától délre igen festői környezetben látjuk a romban heverő Jeszenő várát, nyu-

DEBRECZENI ÁRUS ASSZONYOK

gatra pedig a Szokol hegy fantasztikus sziklaormait. A pálya folytonos kanyarodással halad tovább a Laborcz szűk völgyében. Krasznibród előtt látjuk Monastir bazilita gör.-kath. kolostort. Mezőlaborcznál a Vidrány-patak völgyébe tér a vasút, s nagy 25 ‰-es emelkedéssel törtet fel a határvízválasztóra, a melyet 416 méter hosszú alagútban vág keresztül; mig eléri Lupkovot, a galiczai határállomást. ::

ITATÓ A HORTOBÁGYON

:: A DEBRECZEN-CSAP-SIANKI VONAL ::

:: Püspökladány állomáson ágazik ki vonalunk a budapest-predeáli vonalból, hogy az Alföld egyik legjellemzőbb részén keresztül vágva az Északkeleti Kárpátok festői vidékére vezessen minket. Hajdu vármegyében járunk, a régi hajdu kerületben, melynek egyik nevezetesebb városát, a hajduk főfészkét, Szoboszlót nemsokára el is érjük. ::

:: Kik voltak ezek a hajduk? ::

:: A hosszú háborúk mindenütt földönfutóvá tettek s harczolásra és fosztogatásra, mint mesterségre, életfenntartó foglalkozásra utaltak egy csomó embert, a kik azután a békés idők beálltával nem tudtak visszaváltozni békés földmívelőkké, vagy iparosokká. A XVII. század első éveiben Bocskay István fölkelésekor sok

hajdu állt ehhez az erdélyi fejedelemhez s nagy részök volt hadjáratának szerencsés eredményében. Bocskay ezért nemességet adott nekik s letelepítette őket a későbbi hat hajduvárosban. Ezek a városok képezték az önálló «Hajdukerületet». Ebből a kerületből alakították meg 1876-ban Hajdu vármegyét. ::

A HORTOBÁGYI NAGYHÍD

:: A hajduvárosok között fekszik és dicsőséges multjával, fényes jelenével uralkodik rajtuk e vidék metropolisa Debreczen, hazánknak egyik legtősgyökeresebb magyar városa. ::

:: Ügyességével, tekintélyével meg tudott egyezni a törökkel is. ::

:: Jelentékeny szerepe volt Debreczennek a reformáczió elterjesztésében, sőt egyenesen ez a város volt a kalvinizmus magyarországi forrása. ::

:: 1849 január 4-től julius 1-éig itt székelt a kormány, itt tartotta üléseit az országgyülés. Debreczen közelében vívott kemény, de eredménytelen csatát aug. 2-án Nagy Sándor, a csaknem huszszor akkora orosz sereggel. A kiegyezés óta Debreczen rohamosan fejlődik s ma 75,000 lakójával egyike legnagyobb vidéki városainknak. ::

:: Debreczen modern nagy város. Külsejében, intézményeiben a nyugat minden haladását föllelhetjük és mégis van e városban valami sajátos vonás, valami más városoktól élénken elütő eredetiség, mely az idegent az itt időzés első pillanatában már leköti. A főpályaudvartól pompás, árnyas út vezet a város szivébe. A közúti gőzvasúton néhány percz alatt a Piacz-térre érünk. Ez a városnak legszebb tere. Többszörös akáczfasor vezet végig az egész főtéren, gyalogsétányokat választva el az úttestből s a tér északi oldalán a református Nagytemplom zárja el a pompás képet. ::

DEBRECZEN, A M. KIR. ÁLLAMVASUTAK PÁLYAUDVARA

:: Minden czifraságtól ment, korinthusi oszlopsoros homlokzatával, egyszerű tornyaival komoly és tiszteletet parancsoló hatással van a szem-

GRÓF ANDRÁSSY GYULA TISZADOBI KASTÉLYA

ZILAH, SZILÁGYVÁRMEGYE HÁZA, ELŐTTE A JOBBÁGY FELSZABADÍTÓ BR. WESSELÉNYI MIKLÓS SZOBRA

jélőre. Egyetlen ékessége óriási orgonája. Ebben a templomban proklamálta Kossuth Lajos 1849 április 14-én a haza függetlenségét és a Habsburg ház detronizáczióját. :: A Nagytemplom mögötti téren áll a református kollegium óriási palotája. A kollegium előtti téren két kis park terül el. Egyikben Csokonai Vitéz Mihálynak, Debreczen szülöttjének, jeles lyrai költőnknek érczszobra áll. A másik park közepén Bocskaynak, történetünk egyik legrokonszenvesebb szabadsághősének van emléke megörökítve. Kissé odább az utcza felé Ruyter hollandi hajóskapitánynak emelt díszes emléket a vallásos kegyelet, a ki a politikai és lelkiismeret szabadságának üldöztetései éveiben, a XVI. század derekán 26 ártatlan magyar református papot szabadított meg a gályarabságtól. ::

:: A református kollegium története maga egy nagy darab magyar kulturtörténet. Az iskolának főúri és fejedelmi pátronusai,

SZATMÁR, A SZÉKESEGYHÁZ

valamint Debreczen város minduntalan növelték az intézet anyagi erejét alapítványaikkal, míg másrészt mindenkor meg tudták védeni az iskola tanszabadságát és széleskörü autonomiáját. Ez az autonomia oly sajátságos, szigorú, egységes diákéletet teremtett, a melynek alig volt párja egész Európában. ::

:: Mai szervezetében a kollegium theologiai és jogi főiskolai fakultásokból, tanítóképző intézetből és főgimnáziumból áll. ::

:: A városház mellett ágazik ki a Kossuth-utcza. Ebben van a városi színház. ::

:: A főtértől nyugatra eső Széchenyi-utczában van a m. kir. itélőtábla kétemeletes palotája. Ez utcza elején, a 6. számú házban szállt meg XII. Károly svéd király, mikor a benderi fogságból hazájába lovagolt. ::

:: A debreczeniek főbüszkesége s mindenesetre a város megbecsülhetetlen kincse a Nagyerdő. 2300 holdas, részben parko-

NYIREGYHÁZA, AZ ÚJ RÓM. KATH. TEMPLOM (1906), A MELYET SAMASSA JÓZSEF BÍBOROS ÉPITTETETT

zott erdőség, közvetlen a város szomszédságában. A közuti vasút kivisz egész az erdőig, a melyet a gondos elődök ültettek, hogy felfogva a homokot, a debreczenieknek páratlan üdülő és szórakozó helyül szolgáljon. ::

:: Debreczen szellemi élete magas fokon áll. ::

:: Az iparágak közül a legfontosabbak a gőzmalmok, hentesárú-gyárak, gép- és kefegyárak. A kereskedelmi forgalmat nagyban emeli Debreczen kedvező fekvése, a mennyiben főállomásáról hat irányban futnak össze a vasút vonalak.

:: Miként Szegednek, Debreczennek is óriási kiterjedésü határa van, több mint 160,000 kat. hold. Ez a rengeteg terület a Tiszáig terjed s öt megyével határos, de ezenkívül a szomszédos megyékben is van a városnak földje. ::

:: Debreczen város határában van a Hortobágy, az Alföldnek ez a sokszor megénekelt, sík egyformaságában is változatos, valóban «pusztának» maradt része. Itt tanyázik nyáron szabadban a város és magánosok gulyája, ménese, sertés- és juhnyája. Évente átlag 40,000 darab jószág legel a hortobágyi pusztán, melynek csodás világába ma már vasúton is eljuthatunk. ::

:: A Debreczen környékén lakó magyarság egész életmódjában bizonyos szigorú egyszerűség tapasztalható. A hajdumegyei lakóház beosztásában nem különbözik a magyarságnak az Alföld egyéb részeinél ismertetett házaitól, azonban meglepő eltérés, hogy a ház előtt soha sincsen virágos kert, sőt régebben konyhakertet is alig lehetett látni. Maga a ház csaknem kivétel nélkül vályogból készült s náddal van fedve. ::

:: Formájában, szabásában e nép viselete semmiben sem külömbözik a szegedvidéki magyarság öltözködésétől. Annál eltérőbb azonban a felső ruha, különösen a szűr diszítése. Az egész országban nagy a hire

NAGYBÁNYAI ISTVÁN-TORONY

UNGVÁR VÁRA

NAGYKÁROLY, A ROMÁN TEMPLOM

a debreczeni czifra szűrnek. Igazi czifra szűrt ma már csak elvétve látni. Gallérján, peremén gazdag pamut- vagy selyemhímzés ékeskedik, tarka szineiben a rózsa, szegfű, tulipán motivumok ismétlődnek. Hasonló dísz van igen gazdag kidolgozásban a szűr két oldalán. Ujabb eredetű a posztó rávarrással diszített szűr. Olcsóbb is, tartósabb is, mindennapi öltözék. Peremén négy ujjnyi posztószegély vonul, zöld, kék, bíbor vagy barna, néha fekete színben. Az ilyen szűr nem tarka, összeállításában bámulatos színérzékre vall s főkép a barna diszítés fehér vagy fekete szűrön oly ízléses, hogy annak alkalmazása úrinőink ruháin egyáltalán nem válnék készítőjük szégyenére. A Hortobágyon és környékén az ing és gatya gyakran sötétkék színű, különös érdekességet ad a puszta napbarnított fiainak. ::

:: Debreczent elhagyva, a vidék képe megváltozik. A síkságot hullámos föld váltja fel, bevágáson, majd töltésen halad vonatunk, a pusztaság helyett itt is, ott is pagony, fasor, erdő gyönyörködteti szemünket. A Nyirségben vagyunk, Szabolcs vármegyében. Legnagyobb szerepe e vidéknek s a megye székhelyének Nyiregyházának, a nemzeti küzdelmek korában volt. A vidék s a város a hajduság főfészke volt. A török háborukat nagyon megsinylette, majdnem teljesen elpusztult. ::

:: Mióta Nyiregyháza a megye székhelye lett, rendkivül

RUTÉN HÁZ AZ UNG-VÁR-NAGYBEREZNAI VONALON

NAGYBÁNYA, BÁNYAVÁROS A SZATMÁR-NAGYBÁNYAI VASÚT MELLETT

gyors fejlődésnek indult. Tágas, befásított tereit és utczáit néhány igen szép középület díszíti. Ezek között legszebb a megyeháza, impozáns, hármas homlokzatával. Az előtte elterülő parkban Bessenyei Ferencznek, a magyar nemesi testőrség tagjának, s a XVIII. század végén megindult irodalmi föllendülés egyik előharczosának érczszobra áll. Óriási áldozatokat hozott a város egyéb középületek létesítésére is. Egyházai között leghatalmasabb a román stilben épült kéttornyú új katholikus templom. ::

VÁSÁR NAGYBÁNYÁN

:: A 30,000 lelket számláló város forgalma igen élénk. Utczai életének érdekessége egyben nyirségi specziálitás — a könnyű, kétkerekű kocsi, a «taliga». Kereskedelmi felvirágozását a sokfelé elágazó vasúti összeköttetéseinek köszönheti. Már említettük azt a vonalat, mely Tokajon és Szerencsen át a budapest-lavocznei vonalba

MÁRAMAROSSZIGET FŐTERE

ágazik. Egy más vonal a tiszamenti községekbe vezet, míg a mátészalkai vasút a megye régi, történeti emlékű helyei mellett megy el. ::

:: Nagykálló, e vonalon az első állomás a megye régi székhelye. Erős vára a török időkben valóságos menedékhely volt. Ma már csak egy obeliszk jelöli helyét. ::

:: Máriapócs híres búcsújáróhely, a hová az egész vidék elzarándokol Mária ünnepein. Nyirbátor nevezetessége a katholikus és a református

VISSÓVÖLGYI (MÁRAMAROSI) FÖLDMŰVESEK

A FELSŐ TISZA KÖRÖSMEZŐ ELŐTT

templom. Mindkettőt Báthory István vajda, a kenyérmezei hős építtette. :: :: A nyírségnépének életmódja élénkebb, életfelfogása derültebb, mint a debreczenvidéki parasztságé. A ruházat tarkább, az ünnepi mulatságok zajosabbak, változatosabbak, míg amott a nép életében bizonyos puritán egyszerüség domborodik ki. ::

:: A Csapra vezető vonal, a melyen tovább haladunk, szintén virágzó községek mellett visz el. E vonal első állomása Nyiregyháza szomszédságában a Sóstófürdő. Ide egyébként a közúti vasúton is kirándulhatunk. A fürdő valamint nagy erdeje a nyiregyháziaknak kedvelt nyaraló- és mulatóhelye. :: Csaptól majdnem Ungvár közvetetlen közelségéig sikság terül. Alacsonyabb halmok átvágása után az Ung völgyébe érünk s egyszerre megjelenik előttünk Ungvár, a várhegygyel és a mögötte emelkedő magas hegységgel. ::

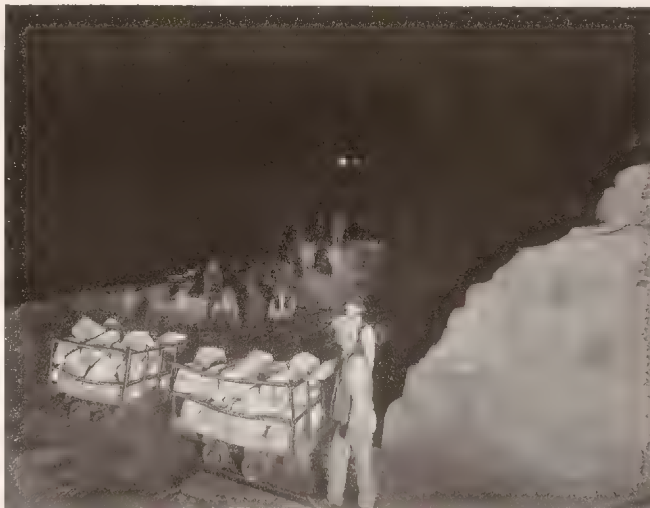

HUSZT VÁRA A FELSŐ TISZAVÖLGYBEN

:: A 15.000 lakost számláló város, a mely a régi vár dombján kívül felkapaszkodik házaival a környező hegy oldalára is, Ung vármegyének és a munkácsi gör. kath. püspökségnek székhelye. A magyarok bejövetelekor már vár állott itt, Anonymus szerint Laborcz vezér parancsnoksága alatt, a kit a magyar csapatok a Bodrogközben öltek meg. 1777-ben

Mária Terézia a várkastélyt odaajándékozta a munkácsi gör.-kath. püspökségnek papnevelő intézet czéljára, a mire ma is szolgál. A várban van a gör.-kath. székesegyház, a melynek igen szép ikonosztáza van, kívüle még a szebb épületek közé tartozik a vármegyeháza s a főgimnáziumépülete. Érdekes a Kálvária hegye is, a honnan szép kilátás nyílik a városra és az Ung völgyére. Az Ungvárról Nagymihályra vezető uton, száz holdas park közepett fekszik a szobránczi fürdő, hideg, konyhasós, kénes forrással. Szobránczot az északi széltől a Vihorlát, a Szinnakő és az ezeket összekötő hegyhát védi. :: Az Ung völgyén haladunk tovább. Elhaladunk Neviczke várának romjai alatt. A tágas várudvarból lépcsőn fel lehet menni az őrtoronyba, a honnan nagyszerű képet mutat az Ung völgye. A királyi pár ezüst menyegzője alkalmából a várban emléktáblát helyeztek el. Ókemenczétől nem messze a fehér trachittufában szép gránátokat lelünk. Perecsénynél megint tágasabb völgymedenczébe jutunk. A nagyszerű erdők leginkább bükkösök. Épen azért itt az államvasutak számára vasúti talpfákat telítő telepet állítottak föl. :: :: Turjaremeténél feljuthatunk a Polonina Runa fensíkjára, a mely több mint kétezer hold terjedelmű havasi legelő; fölötte van az 1482 m. magas Medzi Jama csúcs. A fensík déli részén több, vízzel telt katlanforma mélyedést találunk, melyek egyikéből a kristálytiszta Királyforrás fakad. A Polonina Runáról

MÁRAMAROSI SÓBÁNYAVASÚT SUGATAG ELŐTT

RÉSZLET A SUGATAGI SÓBÁNYÁBÓL

lemehetünk a Lyutta patak felső völgyébe, a hol több érdekes vízzuhatagot láthatunk. Egy szűk szurdokból tör elő a sziklákat görgető Bisztricza, a bohókúti vízeséssel pedig a Lyutta egy sziklakatlanba zúg le. ::

:: Kis-Berezna mellett egy bazilita kolostor és a ruténoktól látogatott búcsújáróhely van. Nagy-Berezna, a honnan Galiczia felé csak 1903–1905. években építették tovább a vasútat, széles völgymedenczében terül el. ::

A TISZA VÖLGYE BORKÚTNÁL

:: Csontoson (Kosztrina) érdekes a halmon álló fatemplom, nemcsak régiségénél, hanem sajátos alakú építési formájánál fogva is. Minden más fatemplom modorától nagyon különbözik. Vaskos tornya egyenesen nehezedik a tetőre, a melynek alsó része messze kiugrik a párkány fölött és folyosót alkot, mely az egész templomot körülfogja. A Stuziczapatak torkolatánál az Ung nagyot kanyarodik s vele együtt a vasút is, a mely keletre fordul, Fenyvesvölgy felé. Ligetesnél kőolajat tartalmazó homokkövek vannak; de a míg Galicziában gazdag kőolaj erekre találtak, itt mindeddig nem jártak eredménynyel a próbafúrások. ::

:: Hajasdnál kétszer megy át a vasút az Ungon; az uzsoki viadukton pedig el is hagyja a völgyet, hogy azután sok kanyarulattal emelkedjék a Beszkidek vízválasztó gerincze felé. A vasút terve és megvalósítása valóban nagyszerű. A kanyarodásokon kívül a térszín-kiegyenlítés, rövid távolságközökben, hat alagút segélyével történik, a melyek közül a Cserbinaalagút a leghosszabb, 600 méter. A vasút tovább kapaszkodik a Bisztravölgy felett s 719 méter magasságban eléri Csorbadomb állomást, a melynek közelében az 1335 méter magas Halics-hegy emelkedik. Ezután ismét két merész völgyáthidaláson robogunk tovább s miután keresztül surrantunk három alagúton, 857 méter

magasságban az uzsoki hágóhoz, a vonal utolsó magyar állomásához jutunk. Uzsokon túl már a galicziai Sianki következik. ::

ROMÁN TEMPLOM MÁRAMAROSBAN

DEBRECZEN-MÁRAMAROS-:: SZIGET-KŐRÖSMEZŐ. ::

:: Debreczenből a homokbuczkákkal hullámzó síkon, itt-ott kisebb erdőség és szőllőskertek közt visz el bennünket a vonat Máramarossziget felé, a Tisza felső völgyébe. Érmihályfalvánál kezdődik és vonul délre Nagyváradig az Érmellék; az Ér nevű kis folyóvizet balpartján alacsony dombsor kíséri, a melyen kitünő bor terem. ::

:: Termékeny, lapos síkon fekszik gazdag ültetvények közt a 15,000 lakost számláló Nagykároly, Szatmár vármegyének székhelye, a hol a Károlyi grófoknak szép kastélyuk és parkjuk van. Domahida mellett terül el a magyar történelemben szomorú emlékű majtényi sík, a hol Rákóczi szabadságharczának napja leáldozott. A vasúti őrház mellett obeliszk jelöli azt a helyet, a hol II. Rákóczi Ferencz seregének maradványa Károlyi Sándor vezetése alatt Pálffy János tábornagy előtt a szatmári békepontozatok értelmében 1711 április 29-én lerakta a fegyvert. A még nem olyan régen nagyon híres ecsedi láp itt terült, nem messze Nagykárolytól, Ecsed község tövében, a honnan messze területre nyúlt el és ágazott szét valaha százezer holdnyi területen. Gilvácsról keskenyvágányú vasút visz be Szatmár vármegye erdővidékébe, egészen Nagysomkútig. A gilvácsi pályaudvar az erdővidék nagy fakereskedelmének főlerakóhelye. Majd átrobogunk a Szamoson és Szatmár-Németibe érkezünk. A pályaudvartól a Kossuth-kert nevű park mellett jutunk a csinosan épült városba, a melynek 27,000 lakosa van. Kath. püspökség székhelye; de a kath. theologia, főgimnázium, tanítóképző és felsőbb leányiskolák mellett a reformátusoknak is van itt főgimnáziumuk és leánynevelő intézetük. A református templom előtt levő téren áll Kölcsey Ferencznek a szobra. ::

:: Szatmár ma jelentékeny kereskedelmi város és vasúti góczpont. Innen indúl ki a felsőbányai vasút, a mely Nagybányától kiindulólag közvetlen összeköttetést teremt Erdély felé a szamosvölgyi vasúttal; továbbá a bikszádi, azután a fehérgyarmati és mátészalkai vasút. Van még nagy közúti vasútja is, a mely Szatmár szőlő-

A FELSŐ TISZAVÖLGYE AZ ERDÉSZVÖLGYNÉL

hegyével és a regényes környékű Erdőddel köti össze a várost. ::

:: A máramarosszigeti vonal Ugocsa síkján át halad tovább északnak. Már Szatmár mellett feltünnek az Avashegység körvonalai. Mielőtt Királyházához jutunk, érintjük Feketeardót, a melynek XIV. századbeli templomában becses falfestmények láthatók. ::

:: A mint Királyházánál átkelünk a Tiszán, keletnek kanyarodunk s ekkor egyre-másra váltakoznak előttünk a szép völgyet bezáró hegyvonal csúcsai és kúpjai, a melyek között meredek falu völgyet vájt ki a Tisza. Huszt városnál, amely fölött egy kúphegyen a vár romfalai láthatók, az északról özönlő Nagyág egyesül a Tiszával. ::

:: Északról homokkővonulat kiséri a Tiszát; beléje nyúlnak a Talabor és Taracz vizeinek völgyei; délről, vagyis a balparton, szép trachitalakzatok, ezek egyikének oldalában van Visk, régi koronaváros. Az 594 m. magas viski Várhegy oldalában fürdő van, környékén pedig több sós savanyúvíz forrás. ::

BORKUTI LEÁNY

:: Técső városon túl a Taracz beömlésénél Taraczköz állomáshoz érünk. Innen keskenyvágányú vasút visz föl a Taracz völgyébe. Ennek a völgynek felső részében fekszik Királymező és Németmokra, a melyek német telepesei a XVIII. században vándoroltak ide Ischl és Gmunden vidékéről. Szokásaikat, énekeiket és tánczaikat mind máig megtartották. A szűk Taraczvölgyben sok élvezetes látvány várja az utast. A folyón számos tutajt látunk rohanni a Tisza felé. A mellékvölgyekben sok zárógátat találunk, a melyek arra szolgálnak, hogy a tutajozáshoz szükséges vizet felduzzaszszák.

JÓZSEF FŐHERCZEG VADÁSZKASTÉLYA AZ ERDÉSZVÖLGYBEN

:: Tovább haladunk, a míg délről a Kőhát trachitfala kísér bennünket, északról a máramarosi hegyóriások köszöntenek. Először is az 1940 m. magas Pop Iván. Hosszúmezőn túl ismét átmegyünk a Tiszán s beérkezünk Máramarosszigetre, a hol az Iza folyó ömlik a Tiszába.

:: A 18,000 lakost számláló Máramarossziget a vármegye székhelye. Hatalmas hegykoszorú veszi körül azt a mioczén medenczét, a melynek közepén Máramarossziget fekszik. Ez a medencze tele van gazdag sóréteggel, a sóbányászatot a kincstár a közellevő Aknaszlatinán, Rónaszéken és Aknasugatagon tartja fenn. A leginkább látogatott, csodás szépségű Kunigunda-akna Szlatinán a víz beömlése miatt megsemmisült, a mi igazán rendkívüli kár nemcsak gazdasági, hanem turista szempontból is. A sóbányák Máramarosszigettel vasútakkal vannak összekötve. Érdekes a rónaszéki Apaffy-akna, a melyet 1766-ban elborított a hirtelen betörő ár. A 138 m. mély aknában 88 méter magasan áll a víz. Valóságos tó van ott, a melyet tutajon lehet körüljárni. Ha az evezővel ráütünk a sós víz tükrére, a boltozat ágyúdörgéshez hasonló visszhangot ad. ::

RUTÉN ASSZONY ÉS RUTÉN FAHÁZ BESZKIDEN

:: Máramarosszigeten érdekes képet szemlélhet a néprajzi sajátságok iránt érdeklődő utas, kivált hetivásárok és országos vásárok napjain. A magyarok, ruténok, oláhok sajátos öltözeteinek tarkaságában sűrűn láthatók a kaftános lengyel zsidók is, a kik nagy számmal laknak Szigeten. Sőt, a mi ritkaság, Máramarosban akárhányszor látunk szántó-vető, vagy egyéb mezei munkát végző kaftános zsidókat. ::

:: Szigeten túl megint a szűk Tiszavölgybe

lépünk. Lonkánál már megjelenik a kristályos pala. Közel ide az Erdészvölgyben áll néhai Rudolf trónörökös vadászkastélya. Mint köztudomású, az elhunyt trónörökös szenvedélyes vadász volt, a ki Magyarországot tartotta a vadászat Eldorádójának s úgy Máramarost mint Erdélyt gyakran kereste fel, hogy férfias szenvedélyét kielégítse. Ugyancsak Máramarosban van József főherczegnek legszebb szarvasvadászata is, melyről ő maga, pompás szines tollal annyi szép és hangulatos czikket írt már. A hegyvidék egyre vadabb jellegűvé válik, néhol már szinte félelmesen nagyszerű. A Vissóvölgyben fekvő Felső-Vissótól, a hol a Borsa és a Fajna völgye szakad be, nem messze van a híres, szénsavban rendkívül gazdag Suliguli vasas forrás.

:: A Borsavölgyben a Radnai havasok lábához érünk. Itt már igazi havasi tájakra találunk. Itt nyúlik ég felé az északkeleti Kárpátok legmagasabb csúcsa, a 2305 magas Verfu Pietrosz, a medvék hazája, a melyek ebben a vad hegységben igazi őslakók. Itt emelkednek a 2269 m. magas Verfu Rebri sziklaormai; a 2066 m. magas Buhajeska és 2191 m. magas Puzdreloru meredek csúcsai. E nehezen megközelíthető vad sziklahegység keleti oszlopa a 2280 m. magas Unőkő. Gyönyörü, megragadó tájékon át kigyózik le a kocsiút az 1418 m. magas Priszlophágón az aranyos Besztercze völgyébe. ::

:: A Vissóvölgybe visszatérve, a vonal tovább megy a Tisza völgyén északnak Terebes-Fehérpatakra, a hol üveghuta dolgozik. Itt a már említett három csúcsú Pop Iván lábánál vagyunk. Rahó a főhelye a felső Tiszavölgynek. A vidék, a mely itt is gazdag savanyúvíz forrásokban, mezei terményekben annál szegényebb. De azért a szűkös táplálkozás mellett is erős és szívós az idevaló rutén. Szép szálas emberek ezek. Szembeötlő a férfiak viselete; mind vörös nadrágban járnak. ::

:: Tiszaköznél a Fehér-Tisza egyesül a Fekete-Tiszával s innen kezdve kapja a közös nevet. ::

:: Borkúton túl, a hol szintén vasas savanyúvíz forrás bugyog, belépünk a szurdokba. Ebben a sziklaszorosban a szép Trifunecz vízesés köszönt bennünket. A Szvidovecz völgyön át pompás kilátásunk nyílik az 1883 m. magas Blliszniczára. Nemsokára azután beérünk a vasút magyar végpontjára, Körösmezőre. Ez a 9000 lakost számláló mezőváros három völgyben van szétszórva. Lakosai többnyire famunkások. Az állomás egyszersmind az osztrák államvasútnak is határállomása Galiczia felé. Nagyszerű kirándulásokat tehetünk innen a Tisza forrásaihoz. Remek erdei uton könnyű szerrel juthatunk oda. Sötét lombok alatt, a hol pihenőhelyet is készítettek az erdészek, favályúban csörgedezik a Tisza forrásának kristálytiszta vize, a torkolattól 958 kilométernyire. ::

:: Ugyancsak Körösmezőről indulhatunk ki a 2057 m. magas Hoverlára, a hol, valamint a Cserna Hora hegység több szomszédos csúcsán morenák nyomaira is bukkanunk. A Hoverla csúcsáról fenséges kilátást élvezhetünk a máramarosi havasok világára. Meredeken emelkedik a szomszédságában a körösmezei Pietrosz, 2022 m. magasságra. A vasút Körösmezőn túl Voronienkánál vágja át az alagúton keresztül a magyar határt. ::

:: A körösmezei vasútvonal nem oly gazdag merész műtárgyakban, mint a siankii vagy lavocznei vonal; ellenben tájképi szépségekben határozottan ezé az elsőség.

A KÖRÖSFŐI TEMPLOM MELLETT

A PREDEÁLI VONAL ÉS MELLÉKVONALAI

:: A magyar királyi államvasutak keleti pályaházából indulunk a budapest–predeáli vonalon napkeletnek. Hullámos, homokbuczkás, dombos területeket szel át vonatunk. ::

:: Tápiósüly-Tápiósáp állomásnál a vonat a Tisza és a Zagyva árterébe lép s Nagykátától fogva már a síkságon robogunk Szolnokig. ::

:: Szolnok város a Tisza jobb partján, a Zagyva torkolatán alul terül el. Fekvése a lehető legkedvezőbb. Hét vasút és hét országút találkozik itt össze. Kedvező fekvéséhez képest rohamosan fejlődik. Lakóinak száma 25,000, kik földmíveléssel, baromtenyésztéssel, halászattal, kereskedelemmel foglalkoznak. ::

:: A Szolnok környéki föld fekete televény, gazdagon termő földje a kiváló magyar búzák legkiválóbbjának: a tiszai búzának. ::

:: Szolnoknál a vonat a Tiszán megy át, 400 m. hosszú pompás vasszerkezetű hídon. Szolnokon túl útunk az Alföldnek legkevésbbé változatos vidékén vezet keresztül. Szajol után Törökszentmiklóst érjük. A 22 ezer lakósú város szép templomának két tornya, gyárkéményei messziről feltűnnek. Fegyverneket is el-

NAGYVÁRAD

NAGYVÁRAD, A VÁROSHÁZA A KÖRÖS PARTJÁN

hagyva, a Nagykúnságba érünk. Lakói, a honfoglalást követő első századok folyamán a hatalmas térségekre bevándorolt kúnok, hatalmas testű daliás magyar emberek. Jó gazdák. Közművelődési intézeteikre, iskoláikra sokat áldoznak. Kisújszállás után Karczag, a Nagykúnságnak legnépesebb helye, majd Püspökladány fogad. Püspökladány fontos vasúti góczpont, nagy és termékeny határral. ::

:: Az Alföldnek egy darabig legfátlanabb vidékén haladva, Berettyóújfalúba jutunk. Berettyóújfalú a Sárrét főhelye. A mocsaras vidék földjéből a Berettyó szabályozásával sokat adtak vissza eredeti rendeltetésének. A mocsár helyén ma kitünően termő földet találunk, mely gazdagon fizeti vissza a reá fordított fáradságot. ::

:: A következő állomások: Mezőpeterd, Mezőkeresztes, Bors, Váradpüspöki. ::

:: Püspökit elhagyva, sebes vágtatva közeledik vonatunk Nagyváradhoz. Már látjuk a sok tornyú és szép fekvésű várost, a szőlőhegyek gyümölcsfái közül kivillanó vil-

A KOLOZSVÁRI ORSZÁGÚT ÉLESD MELLETT

lákat, egyben feltűnnek előttünk a szőlőhegyek folytatásaképen a háttérben sötétlő hegyek. ::

:: Nagyvárad Biharmegyének közepén terül el, hol a hegyek világába olvad az Alföld. ::

:: Nagyvárad közigazgatási és törvénykezési főhely, első városa Biharmegyének, Magyarország nagyságra nézve harmadik vármegyéjének. Nemcsak a vármegyének, de két egyházmegyének és ezenkívül kiterjedt vasúti hálózatnak is a középpontja. Nagyváraddal a vasútak nem kevesebb, mint hat irányban közlekednek; hat vasútvonalnak találkozópontja lévén, kereskedésének összeköttetései messzeágazók. ::

:: A Sebes-Körös a várost ketté szeli; jobbpartján Olaszi városrész, balpartján Várad-Velencze, a Vár, Váralja és Újváros terül el. ::

:: Nagyvárad az ország egyik legélénkebb és legszebb városa. Az utast meglepi a forgalom élénksége, köz- és magánépületeinek nagy száma, hét felekezetnek 24 temploma. ::

:: Az épületek közül kiválnak: a róm. kath. székesegyház és a püspöki palota, a gör. kath. püspöki székesegyház, a városház, az igazságügyi és pénzügyi palota, az oszlopcsarnokos káptalani palota, a szinház, a honvédhadapród-iskola, a széles sánczárokkal és vastag, de már omladozó falakkal körülvett vár. A vár udvarán van a nagy kaszárnya és a vártemplom. ::

:: A magyar históriának sok nagy jelenete folyt le a vár falai között. Itt állott hajdan Szent László bazilikája. Szent Lászlónak mindig kedves tartózkodó helye volt Nagyvárad. Sírja sokáig búcsújáró helye volt a népnek, zarándokhelye a királyoknak. A sír felett mondott eskünek sokáig perdöntő ereje volt.

:: Szent László a nemzeti kegyeletnek ma is ünnepelt tárgya.

NAGYVÁRAD, SZT. LÁSZLÓ KIRÁLY (1078—1095) NAGYVÁRAD ALAPÍTÓJÁNAK SZOBRA

A SEBES-KÖRÖS VÖLGYE RÉVNÉL

A várost Szent László városának nevezik. Egyik terének, melyen temploma és szobra áll, a Szent László-tér nevet adták. ::

:: Nagyvárad összesen több mint ötvenezer embernek ad állandó otthont. Ebből a többség római katholikus magyar. ::

:: Múzeuma, mely Ipolyi Arnold remek műkincseit őrzi, szinháza, középiskolái, jogakadémiája, irodalmi társasága, hírlapjai, a város szellemi életének jelentékeny tényezői. ::

:: Nagyváradtól keleti irányban halad vonatunk azon az úton, melyet a Sebes-Körös nyitott a délkeleti Felföldet a magyar Alföld felől szegélyező hegypárkányzaton.

A SEBES-KÖRÖS SZORULATA

:: A völgy nyugoti része még olyan tágas, hogy a nagyobb községek, Telegd, Élesd is elhelyezkedhetnek rajta. A Királyhágó alatt azonban a völgyet bezáró hegyek sziklafalai egyre közelebb nyomulnak egymáshoz, a völgy egyre keskenyebb lesz. ::

:: Vadul megszaggatott mészszirtek, bizarr sziklaalakzatok, harsogó folyó, zúgó vízesés mellett nyargal vonatunk tova. A völgy egyik-másik helyén annyira megszűkül, hogy folyó és vasút nem férhetvén el egymás mellett, Rév és Brátka között a vonal alagútakon át fúrja keresztül a hegyeket. Erdély földjén Csucsa az első vasúti állomás. ::

:: Azok a természetes határok, melyek a délkeleti felföldet, azaz Erdélyt körülövezik, azt Magyarországnak kívülről bevehetetlen fellegvárává teszik. A magyar Alföld felől azonban a felföld nyitva áll, a mennyiben különösen a Szamos, a Sebes-Körös és a Maros völgyei

TÜNDÉR ILONA VÁRA NEVÜ BARLANG RÉVNÉL

mindmegannyi kitárt kapu gyanánt kínálkoznak a felföld belsejébe. ::

:: A magyar délkeleti felföld tehát mely Erdély név alatt rövid ideig külön állami életet élt tökéletes földrajzi egységben, földrajzilag elválaszthatatlan kapcsolatban van az anyaországgal. A magyar délkeleti felföld tulajdonképen délkeleti Magyarország. Az «Erdély» név ma pusztán földrajzi fogalom; bár a természetalkotta elég éles határok között őseredetiségében megmaradt népszokások, nyelv, viselet, a környező havasok magas fekvése folytán zordabb klima mégis egy kis külön föld benyomásával hat az emberre. ::

A SEBESI VÁR

:: Hogy e határfalakkal bezárt vidék lakói az elszigeteltség terhét könnyebben elviselhessék, a jótékony természet Erdély földjét feldíszítette tájszépségekkel, ellátta csodaszámba menő természeti ritkaságokkal és kincsekkel. ::

:: Az Erdély földjén utazó visszafojtott lélekzettel nézi a bűbájos képek mesés színpompáját, melyet víz, szikla, erdő, hegy és völgy, hótól csillogó havas, az idilli bájtól a megfélemlítő fenségesig kimondhatatlan változatosságban léptennyomon felmutat; csodálattal szemléli a természeti kincsek, ritkaságok gazdagságát, melyek egyikemásika csoda mint látvány, csoda mint tünemény. ::

SEBESI ROMÁN TEMPLOM

:: Az erdélyi havasokból indul hosszú útjára az erdélyi részek két hatalmas folyója: a Maros és az Olt, továbbá a Szamos, Küküllő, Aranyos; útjokban nagy kiterjedésű földek termékeibe öntenek duzzadó életet, sok ezer ember munkaerejét kínálják, a legolcsóbb szállító útat szolgáltatják, a legromantikusabb völgyeket, tereket és szorosokat alkotják. ::

:: Erdély a népviseleteknek is valóságos kincsesháza. A sok szép vidéknek egyik vonzó érdekessége a mindenfelé elevenen élő népviseletek, a melyek különösen az oláhság és a szászság között helylyel-közzel valóban festőiek. A legizlésesebb mégis a kalotaszegi és a toroczkói magyarok vise-

KALOTASZEGI KAPU

lete. A népviseletek ezen a földön benszülött és a bevándorolt magyar, szász és oláh népelemek kölcsönös hatása alatt fejlődtek. ::

:: Erdély lakóinak zömét ma az oláhság teszi. Számuk közel másfél millióra megy. Nagyvárad felől érkezve, Erdély küszöbén belül sűrűn találkoznak velük. Az oláhság évszázadokkal ezelőtt a Balkánfélszigetről bevándorlott pásztornép, minthogy ma is inkább pásztorok, semmint földmívelők. Az erdélyi oláhságot a magyarság öleli magába, ú. m. a keleti Kárpátok tövében, az erdélyi Felföld keleti részén élő székelység, továbbá a székelységet az alföldi magyarsággal egybekötő, ma még megszakítatlan «néphíd», melynek egyes pillérjei elszigeteltteknek látszanak. Ilyenek Torda, Nagy-Enyed és környékének, Kolozsvárnak és vidékének, a Sebes-Körös és a Kis-Szamos vízválasztójának, az úgynevezett «Kalotaszeg»-nek, a Szilágyságnak magyar népe, továbbá Brassó és Déva vidékének csángói. Ennek a vagyonban és értelmiségben az oláhságot messze felülmúló erdélyi magyarságnak száma 800,000-re rúg. Az oláhság előnyomulását a magyarsággal egyetemben az Olt alsó folyása mentén, a Nagy-Küküllő közén és a Beszterce-Naszódban lakó erdélyi szászság is akadályozza, melynek száma összesen mintegy 200,000-re rúg. ::

:: A Csucsa felől Kolozsvár felé robogó vonat utasait nemsokára egy csinos kis város, Bánffyhunyad köszönti. Bánffyhunyad Kalotaszegnek, ennek az erdélyi oláhságba ékelt kis magyar szigetnek a középpontja. Népe kiválóan szép, délczeg, erőteljes, munkás. Különösen a nők feltünően szépek. Aczélos fényű fekete hajukra jól illik a gyöngyös párta, a sok széles, színes pántlikával. Karcsú derekukon megfeszül a varrottas kabátka. Az ingvállakon művészi hímes varrás. Szoknyájuk az alul felgyűrt és piros, sárga vagy zöld sávval díszes «muszuly», mely alul a fehér ing kandikál. Közöttük járván, csudálattal szemléljük házi munkálkodásuk pompás termékét, a kalotaszegi írásos varrottast, melynek egy magyar

írónő buzgalma útat nyitott egész a fejedelmi menyasszonyok kelengyéjéig. ::

:: Kalotaszegnek egyik nagy nevezetessége Erdély legnagyobb zuhatagja: a rekiczeli vízesés. Bánffyhunyadtól Meregyóig kocsin, azontúl Rekiczel községig lóháton megyünk. Innen gyalogút vezet szűk völgyben, hol a hegyek kétfelől szorosra hajlanak a vízeséshez. A lármás Székelyó nevű hegyi patak sziklamederben siet tova; egyszerre csak a meder feneke megszakad s meredek sziklafallá alakulva olyan mélyre sülyed, hogy a patak nagy víztömege 29 méter magasból omlik alá szélesen özönlő zuhatagban. ::

BÁNFFY-HUNYADI PARASZTSZOBA

:: A vonalon tovább haladva Sztána, Egeres, Magyar-Gorbó, Magyar-Nádas után, hol a vasútvonal műszaki szempontból kiválóan érdekes csuszamló talajon épült, melynek biztosítása sok százezerre rúgó költséggel járt, Kolozsvárt érjük, Magyarországnak magyarságra, műveltségre, szépségre egyik elsőrangú városát. ::

:: A Kis-Szamos mindkét partján elterülő Kolozsvár Erdélynek legnépesebb városa, 50 ezer csaknem teljesen magyar lakossal, az erdélyi magyarságnak, a magyar szellemi életnek középpontja. Virágzó egyeteme, középkereskedelmi, gazdasági iskolái, múzeumai, könyvtárai, nemzeti szinháza, közművelődési, irodalmi és tudományos egyesületei teszik azzá. ::

:: A belső város szép széles, egyenes, befásított, aszfaltburkolatú utczáival, gyönyörű terével, a Ferencz József-egyetem hatalmas épületcsoportjával megragadja az idegent. A főtéren emelkedik a Szent Mihályról elnevezett plébánia-templom, a középkori csúcsíves építészet valóságos remeke. A Zsigmond korában épült templom nemcsak műemlék, de nagy történelmi események színhelye. A főteret pompás paloták szegélyezik. ::

KALOTASZEG, A MAGYARGYERŐMONOSTORI NÉP

:: Ez a szép város adta a magyar hazának Korvin Mátyás királyt, kinek nagyságát, dicsőségét história és legenda versengve hirdetik. ::

:: Az Unio-utcza és a főtér sarkán befordulva szemben találjuk magunkat a nagy király szülőházával. Mostan uralkodó királyunk bőkezűsége emléktáblával jelölte meg a házat, a melyet a város restauráltatván, az Erdélyi Kárpát-Egyesület őrködő gondjaira bizott. Az egyesület benne helyezte el a nép szelleme és munkája termékeiből az Erdélyi Néprajzi Múzeumot, mely ma egyik legszebb látványossága Kolozsvárnak. A ház tőszomszédságában van a ferenczrendiek óvári klastroma. Törökverő Hunyadi János építtette. A kolostor északi szárnyában lévő ebédlő-terem Erdélyben a legkiválóbb csúcsíves emlékek közé tartozik. ::

BÁNFFY-HUNYADI GAZDA

:: Nagyon szép épület még a Bethlen-bástya mellett emelkedő Farkas-utczai ref. templom is. Ezt meg Mátyás király építtette. ::

:: A főtéri templom déli falának támaszkodik a nagy király szobra; érczbeöntött, hódító kifejezése a hatalomnak, az erőnek, a törhetetlen akaratnak, a dicsőségnek. A szobor a magyar géniusznak egyik legnagyobb dicsősége, Fadrusz Já-

nosnak örök életű alkotása. ∷

∷ A város felett emelkedő fellegvárból elragadó a kilátás a városra, a Szamosra és a gyalui havasokra. ∷

KÖRÖSFŐI HÁZ

∷ Elhagyva Kolozsvárt, a Szamos völgyén haladunk Apahidáig és innen déli irányban az ú. n. Mezőség szélén haladunk tovább. A Mezőség a Szamos, Maros, a Bihar-hegység és a Hargita közt elterülő fátlan, hullámos, nem felette változatos, de termékeny vidéket foglalja magában. A kolozskarai vasúti állomástól 30 percznyire van Kolozs mezőváros, s ebben a sósfürdő-telep. ∷

KÖRÖSFŐI MAGYAR PARASZTKONYHA

∷ A fővonalon tovább folytatva útunkat, a Szamos és Aranyos vízválasztóján is áthaladva, az Aranyos nyílt tere fogad, jobbra a Tordai-hasadéknak a nyílásával. ∷ A Tordai-hasadék legkönnyebben Tordáról érhető el. ∷

∷ Gyéresről egy szárnyvonal vezet Tordára. 12 ezer magyar lakossal biró csinos város ez, a megyének és sok hatóságnak meg hivatalnak a székhelye. A városnak legnagyobb nevezetessége sóbánya-telepe. Az aknába egy 520 m. hosszú sóba vágott alagút vezet. A József-akna erkélyéről 16-szoros visszhangot hallhatunk. A régi római bányák helyén képződött sóstavak körül fejlődött ki a tordai sósfürdő-telep. ∷

∷ A Tordai-hasadék ez a nagyhírű természeti nevezetesség a Hesdátpatak munkája. Az alig 3—4 méter széles hasadéknak fe-

KOLOZSVÁR, MÁTYÁS KIRÁLY SZOBRA, FADRUSZ JÁNOS MŰVE

nekét a patak medre foglalja el. Minden lépésre függőleges sziklafalak, tornyok, kapuk és vadul megszaggatott szirtek hajmeresztő labirintusa fogad, helyenkint sziklába vágott üregekkel, barlangokkal. A hasadék meredek sziklafalából merészen emelkedik ki a 764 méter magas két Patkós-kő, a melyekről a Felföld keleti és déli határáig terjedő kilátás nyílik. Közepén túl mindkét oldalon 40 m. magasságban két elfalazott barlang nyílása látható; háborús időkben a tordaiaknak menedékhelyül szolgáltak. A díszes és jól berendezett menedékház a hegy lábánál, a hasadékhoz vezető út, az Erdélyi Kárpát-Egyesület ki nem fáradó tevékenységét dicséri. :: Tordáról nagyon jutalmazó kirándulást tehetünk a regényes fekvésű Toroczkóra. Német bányászoktól származó, most unitárius magyar lakosainak népviselete a legszebb és legdrágább viseletek közé tartozik. A leányok vörös és fekete selyemmel vagy fejtővel kivarrt, s néha gyöngyökkel himzett, sűrű ránczú fehér

KOLOZSVÁR, A FELLEGVÁRBÓL

szoknyát s piros csizmát, a férfiak oldalt vörös zsinórral díszített fehér posztónadrágot, magyar csizmát, rókaprémes mentét s fekete nemezkalapot viselnek. ::

:: Gyéresről a budapest—predeáli vonalon tovább folytatva útunkat Székelykocsárdra, az államvasútak kolozsvári és marosvásárhelyi vonalainak találkozó helyére érkezünk. Útunk irányában egy a Marosra könyöklő hegyfokon pompás fekvésű kastélyon akad meg szemünk; a XVI. században épült, most Telekybirtok. A kastély alatt a kanyarulatban húzódik meg Marosujvár, Erdély legnagyobb ipartelepeinek egyike. A kocsárdi állomásról egy mellékvonalon vasúttal tehetjük meg az útat az alig négy kilométer távolságra eső marosujvári állomásig. Innen egy félórai sétaút a marosujvári sóbánya-telep: Erdély sóbányászatának középpontja, megmérhetetlen sógazdagságának valóságos kincsesháza. ::

:: A kincstár nagyhírű sóbányái a község szélén feküsznek; sötét mélyükből 500,000 métermázsa sót szállítanak fel évenként a föld felszínére. ::

:: A marosújvári sóbányák látják el vízzel a fürdőtelep jól berendezett fürdőit. A nagy mélységből felemelt sósvíz 26% konyhasót tartalmaz; hőmérséklete 12° C. Az aknák fenekén összegyűlő s eddig kevéssé értékesített sósvizet most már jól értékesítik abban a hatalmas ammoniák-szódagyárban, mely a bányatelep

közelében már nehány éve teljes erővel dolgozik. ::

:: Kocsárdon eltér a pálya Maros-Vásárhely felé is a fővonaltól. Ezen a szárnyvonalon Maros-Ludas a mezőségi vasút kiinduló pontja s a mezőségi gabonakereskedés középpontja. Tovább a Maros két partján itt is, ott is csinos falvaknak fehérre meszelt házai tűnnek fel. Malomfalva a tutajozás egyik főhelye. A gyergyói havasokról leúsztatott negyedtutajokat itt foglalják össze egész tutajokká. A székelyek földjén vagyunk. A Hargita és a keleti határhegylánc közé eső, valamint a Hargita nyugoti oldalára támaszkodó lejtők, völgyek, medenczék együtt teszik a székelyek hazáját, Csik-, Háromszék-, Maros-Torda- és Udvarhely-megyéket. A székelyföld 450,000 székelynek hazája. ::

A TORDAI HASADÉK KÖRNYÉKE

KOLOZSVÁR, A SZT. MIHÁLY TEMPLOM

:: A székelynép tősgyökeres, szokásra, dalra, szóra színmagyar; állandóan bugyogó forrása az ország magyarságának. Szorgalmas, értelmes, ügyes, művésztehetség, emellett századok óta bástyája Magyarországnak. A férfiak szálas, izmos emberek. Arczuk kevésbbé szabályos, a tiszta fajúaknál szőke-kék tipusú, testalkotásuk azonban arányos. Testi kiválóságukat fokozza a délczeg járás, nemes magatartás. A nők szépségét mostohán dajkálja a szegény-

JUHÁSZ A BESZTERCZEI HAVASOKON

ség, de fiatal korukban ezek is elég csinosak. ::

:: A legszembetünőbb része a székely háztájnak a kapu, mely annyira magán viseli az eredetiség bélyegét, hogy valóban a megszakítatlan ősi hagyomány alkotásának tekinthetjük. Két nyílása van, a nagykapu és a kiskapu. A keresztgerenda és a zsindelyes tető között galambdúcz vonul meg. Mind a nagy-, mind a kiskapu ívesen kivágott. Az ívek és a kaput tagoló oszlopok ékesen faragottak, vésettek. A faragványok kifestve. A házak előtt virágos kert kinálja virágait, a kapu mellett fedeles ülőpad, pihenőhelyül a házbeliek és a fáradt utasok számára. ::

:: Ha kinézünk robogó kocsink ablakán, s tekintetünk átrepül a völgyön, szemünkbe tűnik Marosvásárhely, fénylő tornyaival, füstölgő gyárkéményeivel, a Maros széles vize balpartján elhelyezkedő házsoraival. ::

:: Marosvásárhely első városa a székelyföldnek; népessége, ipara, díszes épületei, templomai, könyvtára, iskolái, nagy intelligencziája, társadalma, a több századdos múltnak emlékei teszik azzá. Középpontja a főtér, melyből széles, szabályos, befásított, tiszta utczák

REFORMÁTUS TEMPLOM DÉSEN (A SZAMOSVÖLGYI VASÚT MENTÉN)

KOLOZSVÁR, A BETHLEN-BÁSTYA, BALRÓL A RÉGI REFORMÁTUS TEMPLOM

ágaznak el. A tér közepén szobrot emeltek Kossuth Lajos kormányzó és Bem József vitéz honvédtábornok dicsőségének. ::

:: Maros-Vásárhelyt elhagyva, a Maros termékeny völgyén haladunk fölfelé. A Maros mente és egyik-másik mellékvölgye a szép gyümölcsnek termő hazája. :: Szászrégen takaros kis város a Maros jobb partján, lombos fáktól, gyümölcsösöktől zöldelő hegyoldal közepén. Köz- és magánépületei, templomai, párját ritkító nagy piacztere, nagyvárosi szabású vendéglői, szép, kövezett utczái, sétatere kellemesen lepik meg az átutazó idegent. A lakosok nagy része iparos és kereskedő; a virágzó ipar, kereskedelem, főleg fakereskedelem élénkké, pezsgővé teszi a város életét is. ::

:: Szászrégen lakosai szászok, magyarok és oláhok. A lakósság jellegét mégis a szászság adja. ::

:: A Maros mentén tovább haladva nemsokára Vécs községhez érünk. A falu szélén lévő magaslaton sánczokkal körülvett, felvonóhíddal ellátott ódon várkastély emelkedik. Kormos falai, omlatag bástya-tornyai zivataros múltjáról beszélnek. A régebben fejedelmi Kemények rendkívül érdekes várkastélya ez. ::

:: Vécset elhagyva, a Maros mellett visz útunk tovább. A falvakat, a melyeket ezentúl érünk, nagyobbrészt oláhok lakják. :: Dédánál a völgy nagyon összeszorul s még néhány percz és Déda, a vasút végső állomása előtt áll meg vonatunk. ::

:: Borszéknek, az erdélyi fürdők gyöngyének, még ez időszerint

KOLOZSVÁR, AZ EGYETEM KÖZPONTI ÉPÜLETE

is Déda az utolsó vasúti állomása. De már csak rövid időre. A székely körvasútnak utolsó láncz-szeme, a déda gyergyószentmiklósi vasút nemsokára megnyílik, és a bérczes Erdélynek ezt a gyönyörű részét is könnyen hozzáférhetővé teszi majd. Ma még kocsira szállva haladunk tovább. Bisztránál már a Maros-szorosba, sziklás hegyek közé jutunk. A hegyfalakat sziklacsoportok és bizarr képződésű sziklaszirtek díszítik. Ratosnyát elhagyva, Szerecsen táján bejutunk a fenyvesek birodalmába. Festői, elragadó tájrészletek között harsog a Maros vize, melynek egyike-másika méltán helyezhető a szász Svájcz legszebb pontjaival párhuzamba. A völgy néhol oly keskeny, hogy az országút s az út falát ostromló Maros alig férnek el benne. Palota-Ilvánál a legkeskenyebb Maros-szoros. ::

KOLOZSVÁR, AZ UJ NEMZETI SZINHÁZ

:: Topliczánál a Maros völgyét jobbra hagyva, az utas a székpataki utra tér ki s ezen nemsokára Borszékre érkezik. ::

:: Mélyen elrejtve a délkeleti Kárpátok hegyóriásai között az erdélyi részek északkeleti szögletében, végtelen fenyvesek rengetegei közt fekszik Borszék 882 m. magasan a tenger színe fölött. A fürdőtelep középpontja a «Főkút». A kik ismerik a Főkút vizét, méltán tartják azt a savanyúvizek királyának, mert Európának az csakugyan rangban legelső élvezeti vize. Ez a víz tárgya ama virágzó üzletnek, mely azt évi három millió palaczkban távol keletre egész Konstantinápolyig bevezette. Borszéknek nagy nevezetessége még Lobogófürdői. Óriási vízmeden-

KOLOZSVÁR, HUNYADI MÁTYÁS KIRÁLY SZÜLŐHÁZA (MOST AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET MUZEUMA)

czék, csordultig telve szénsavval túltelített, kristálytiszta, a felszálló millió meg millió szénsavgyöngytől, buboréktól forró, lobogó, buzogó, szikrázó, a medenczében egyre megújuló csipős savanyúvízzel. :: Borszék leggyakrabban felkeresett, s legérdekesebb kirándulóhelye a Gyilkostó. Mintegy 600 méter hosszú, néhol 200 méter széles víztükör ez. Vize kristálytiszta, helyenkint 30—40 méter mély. A tó környezete elragadó szép. Keletről a sötétzöld fenyvessel borított Gyilkos-havas, északon pedig a Nagy-Czohárd vörös színben csillogó roppant szikla-tömege nyúlik el mellette, délfelől a Nagy-Hagymás emeli fel sziklafejét. A tó a pisztrángoknak kedves tanyája, ezek között nem ritka a 2—3 kilogrammos példány. A tó partján menedékház fogadja a turistát. Visszatérve a fővonalra s útunkat Kocsárdról a fővonalon tovább folytatva, Felvinczet, majd Nagy-Enyedet érjük. Ez egy völgykatlanban fekvő kis város. Lakóinak kétharmada református magyar. Legnevezetesebb épületei a piaczi nagytemplom, a várnak nevezett templom-kerítés ódon bástyáival és tornyaival, továbbá a Bethlen Gábor fejedelem által alapított Bethlen-kollégium. ::

RÉSZLET A TORDAI HASADÉKBÓL

:: Nagy-Enyedtől vonatunk szép tágas völgyben halad déli irányban egész Tövisig. Itt keletre fordul a Küküllő völgyébe, míg a fővonal egyik ága Gyulafehérvárnak tart. A fővonalon Küküllőszegig haladunk, hogy a küküllőszeg parajdi vasútvonal menténeк csodaszámba menő természeti nevezetességét: a szovátai forró sóstavat meglátogathassuk. ::

:: Szováta a küküllőszeg—parajdi vonal állomása. Fürdőtelepe a község szomszédságában a szovátai sósziklák tövében terül el. A fürdőnek nagy nevezetességei hideg, langyos és forró sóstavai, ezek között különösen a Medve-tó való-

ZUGOLY A TORDAI HASADÉKBAN

ságos természet csodája. A 8 kat. hold kiterjedésű tó vize erősen sós; de sótartalma nem egyenlő. Minél mélyebbre haladunk ugyanis benne, annál inkább növekszik a víz tömörsége, sótartalma. ::

:: A víz hőmérséklete nem egészen másfél méter mélységben 65° C. A felszínen megközelítőleg olyan hőmérsékletű, mint a milyen a legalsó vízréteg. Másfél métertől lefelé ugyanis a hőmérséklet fokozatosan alászáll. Ez a tó, mely hőmérsékleti viszonyait illetőleg páratlanul áll Európában, a nagy jövőre hivatott szovátai fürdő középpontja és legfőbb ékessége. Ezen a tavon kívül egész sorával találkozunk itt a sóstavaknak. De sós itt minden, a víz, a föld, a levegő. ::

:: A sónak ilyen mértékben való fellépése Erdély többi sósfürdőiben s a külföldi sósfürdőkben szerzett tapasztalataink tanúsága szerint kizárja a növényi tenyészetet. Szovátán azonban a sóstavakat a legbujább vegetáczió veszi körül. ::

:: A vonalnak Parajd az utolsó vasúti állomása. Itt járva, egy sajátságos formájú hegy vonja magára figyelmünket. Meredek, hirtelen leereszkedő oldalai fehérek, mint a hó, fényesek, mint a gonddal csiszolt carrarai márvány. Az oldalból helyenkint sósziklacsoportok, némely helyen ragyogó sóvirágok emelkednek ki. ::

:: Erdélynek nagy nevezetessége ez a hegy: a parajdi sóhegy. Európában csak itt, Szovátán és Spanyolországban lehet ilyen magasan kiemelkedő sósziklákra találni. ::

:: Kedves kirándulóhelyül kinálkozik innen a korondi fürdő. ::

:: A Brassó felé haladó fővonalon Küküllőszegtől csak Kiskapusig megyünk. Innen a nagyszebeni szárnyvonalon folytatjuk útunkat tovább. Ott, hol a vonat Nagyszeben felé kanyarog, a Nagyszebent megelőző vasúti állomástól $^1/_4$ óra járásnyira van Vizakna. A város egy teknőalakú völgyben fekszik, melyet fákkal

sűrűn ültetett alacsony dombok szegélyeznek. Azt az óriási sótömeget, mely a város keleti felén egész a föld felszínéig nyomul, már a rómaiak is bányászták. A rómaiak bányái évszázadok folyamán vízzel telvén meg, kisebb-nagyobb sóstavak támadtak. Ezek a tavak képezik a vizaknai kincstári fürdőtelep középpontját. ::

TOROCZKÓ

TOROCZKÓI PARASZTHÁZ

:: Fürdésre öt tavat használnak. A vizaknai sóbánya évenkint 40,000 métermázsa sót termel. ::

:: Vizakna állomástól kiindulva Nagyszeben az első vasúti állomás. A középkori német városokra emlékeztető ódon város, régi várfalakkal, bástyákkal, tornyokkal, szűk utczákkal, magas fedelű vörös cseréppel fedett ormos házakkal. Az érdekes város képének pompás hátterül szolgál a szebeni hegység, a déli Kárpátoknak egyik jelentékeny szakasza. ::

:: Az erdélyi szászoknak ez a legrégibb, Erdélynek Kolozsvár és Brassó után a legnépesebb városa (26,000 lakossal), a Szeben folyó mindkét partján terül el. ::

:: Nagyszeben a görög keleti metropolitának, az ágost.

TOROCZKÓI HÁZ

evang. püspöknek és hadtestparancsnokságnak is székhelye. Kulturális intézményei közül az Erdélyrészi Természettudományi Egyesület és az Erdélyi Szász-Kárpát Egyesület Nagyszeben szellemi életének nevezetes tényezői. ::

:: Az építésnek kiváló emlékei között az evangélikusoknak a XV. században épült csúcsíves nagy temploma a legjelentékenyebb. Ennek síremlékei, kincstárának műkincsei a város hajdani gazdagságáról beszélnek. Érdekes épület az evang. paplak valamint a városháza is; ez utóbbit 1545-ben vásárolták meg a város számára. Az épület tornya kiugró erkélyeivel, tornyocskáival, párkányzataival, ablakkereteivel nagyon érdekes emléke Nagyszeben régi renaissance stilű építményeinek. Fegyvertára, a városra és a szász nemzetiségre vonatkozó levéltára nagyon gazdag. ::

TOROCZKÓI MAGYAR LEÁNY

:: Anagypiaczot szegélyező emeletes épületek nagyobbára középületek. Ezek között a Bruckenthal-féle múzeum 100,000 kötetre menő könyvtárával, nagy képtárával, érem-, régiség- és természetrajzi tárával a legfontosabb. Nagyszebenből sok érdekes kirándulást tehetünk. Érdekes Nagydisznód városka, régi templomával; nemkülönben érdemes a megtekintésre a nagyszerű szelindeki várrom. Vasúton jutunk a Vöröstorony-szorosba, az erdőborította, bizarr formájú szirteknek abba a szorulatába, melyet az Olt vágott a Déli-Kárpátokba, ugyancsak vasúton mehetünk a szép fekvésű Fogarasba, kocsin a keresztényszigeti magas-

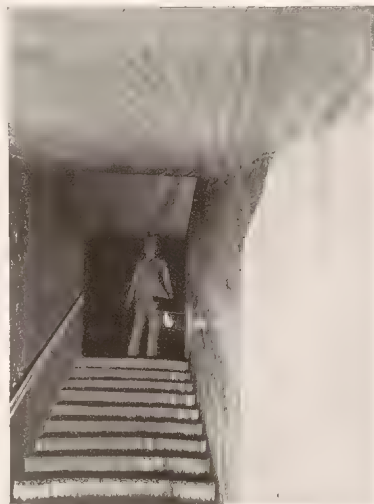
MAROSUJVÁRI SÓBÁNYA, A TÁNCZTEREM

lati gyógyhelyre, Magyarország legmagasabban fekvő klimatikus gyógyítóhelyére (1475 m.), a szebeni és fogarasi havasokra, stb. ::

:: Visszatérünk Kiskapusra s a fővonalon folytatjuk útunkat a viruló szőlőhegyek alján, a Küküllő jobb partján levő Medgyesig. Régi érdekes város. A belvárost körülövező falrészletek hegyesfedelű bástyáikkal, százados épületei, 1460-ból eredő magas tornyú csúcsíves temploma, a dominikánusok kolostorának maradványai kellemesen lepik meg az utast. ::

:: Medgyesnek érdekes kirándulóhelye a vasúti állomástól másfél óra járásnyira fekvő báznai fürdő. A fürdőtelep egy völgyben, egy szőlőhegy tövében terül el. Legfontosabb gyógyító faktorai jódban és brómban gazdag konyhasós vizei. ::

:: A báznai fürdőnek egyik nevezetessége a szénhidrogén gázkiömlés. A vízmedenczékből előtörő szénhidrogén-gázokat összegyűjtve, a főtéren levő világító tornyocskába vezetik, a melynek tetején örök tűzzel égnek. Hasonló gázkiömléssel találkozunk a báznai fürdőtől 8 kilométernyire Kissárosnál, a Kis-Küküllő balpartján. A hegy lábánál egy mélyedésből gáz ömlik ki, melyet a pásztor-gyermekek meggyujtanak s mellette őszszel kukoriczát sütnek. ::

MAROSUJVÁRI SÓBÁNYA, SÓLÉPCSŐK

:: Medgyest elhagyva, a Nagy-Küküllőnek kétfelől hegyekkel szegett völgyében haladunk tova, a hegyeket egyik oldalon erdők, a másikon viruló szőlőtelepek díszítik. Az útba eső Erzsébetváros egyike azoknak a városoknak, a melyekben az örmények tömegesen laknak. Gyönyörű templomuk érdekes látnivaló. ::

MAROSUJVÁRI SÓBÁNYA, SÓKOCZKÁK KISZÁLLÍTÁSA

:: A folyón rövid időközökben négyszer is átsiklik vonatunk, mikor utoljára lép át a Küküllő jobb partjára, megnyílik előttünk a kiszélesedő völgy és Magyarország legszebb fekvésű és legérdekesebb városainak egyikét, Segesvárt, látjuk magunk előtt. ::

:: Segesvár részben a várhegyen, részben a hegy lábánál és a szomszédos völgyben terül el. A várhegy, a német renaissance stilben épült vármegyeház, mellette az új róm.-kath. templom, a kolostor-templom, a tornyocskákkal díszített óratorony, a középkori építészetnek ez a remek maradványa, a felettük uralkodó vártemplommal és gimnáziumi épülettel, a felső várost övező bástyák csipkés szegélyzetükkel az ország egyik legvonzóbb panorámaképe. A bástyán áll Petőfi Sándornak, a segesvári csatában 1849 julius 31-én elesett legnagyobb magyar lirikusnak szobra. ::

MAROSVÁSÁRHELY, A BODOR-KÚT

:: Vonatunk újra átlépve a Küküllőt, a fehéregyházi síkon nyargal tovább. ::
Ez a térség az 1849-iki szomorú emlékű csatatér. Petőfit itt látták utoljára. Ott van a dombon az az emlék, mely a honvédek sírját jelöli. Az úton még az itt elesett Skariatin orosz tábornok emlékét is láthatjuk a vonatról. ::

:: Héjasfalvánál a székelyudvarhelyi szárnyvonal elszakad a fővonaltól s követi útjában a Küküllőt. A mint erre haladunk, a kéklő távolból egy hatalmas bérкотömeget látunk kibontakozni. A Hargita sziklabércze ez, melynek rettenetes tömege nem egyszer szabja rövidebbre székelyföldi útunkon látóhatárunkat. ::

Az első város, melyet érünk, Székelykeresztúr. Legérdekesebb épülete a kath. templom. 1458-ban épült gótízlésű épület ez. Keresztúrról érdekes kirán-

NAGYENYED VÁROSA
A RÉGI ERŐDFALLAL

dulást tehetünk Bözödújfaluba, a székely «szombatosok» (zsidózók) lakóhelyére. Ez időszerint már csak itt találkozhatunk velök. A vallási törvények rendelkezéséhez képest a szombatot szigorúan megülik. Szombaton nem főznek, nem dohányoznak, a munkát már pénteken, midőn az esti csillag az égen kigyúl, abbanhagyják. ::

:: Bögözön túl vonatunk egyszerre a Küküllőnek tulsó oldalára kerül, s Felsőboldogasszonyfalva

BORSZÉK FÜRDŐ
CSIKVÁRMEGYÉBEN

NAGYSZEBEN, AZ ÁG. EV. NAGYTEMPLOM

átellenében gyors kanyarulattal a Székelyföld anyavárosának, Székelyudvarhelynek falai alatt terem. A város a Küküllő balpartján terül el, hol a völgy széles síksággá tárul. :: A főtér délkeleti oldalán a Szt.-Mihály hegyen emelkedik a róm. katholikus plébániatemplom díszes épülete. Az előtte elterülő térről gyönyörű kilátás nyílik a kies fekvésű városra és környékére. ::

:: A város maga nem nagy, mindössze hétezer, színmagyar lakósa van. Az aránylag kis városnak három teljes középiskolája van, két főgimnáziuma és egy internátussal egybekapcsolt főreáliskolája. ::

A MAROS SZÁSZRÉGENNÉL

CSONKA TORONY A VÖRÖSTORONYI SZOROSBAN

MEDGYES, RÉGI KAPUTORONY

:: Héjasfalváról kiindulva, a fővonalon folytatjuk előbb megszakított útunkat. Homoród-Kőhalom után az Olt völgyében elterülő Földvárt érjük. Földvár Előpataknak, az erdélyi részek leglátogatottabb fürdőjének a vasuti állomása. Innen a rendelkezésre álló társaskocsik 3/4 óra alatt szállítják Előpatakra az utast. Előttünk az erdélyi részeknek legszebb fennsíkja: a háromszéki rónával ölelkező Barczaság. A síkot övező határ gyanánt a távol ködéből óriási sziklahegyek bontakoznak ki. Itt a Nagykőhavas, a Feketehalmi-hegy, ott a piramis alakú Királykő, amott meg a 2508 m. magas Bucsecs óriási sziklafala. A hegyek aljában Brassó tornyai és fellegvára, festői rendetlenségben szétszórt falvak merülnek fel. ::

:: Előpatak az erdélyi részeknek legrégebben használt fürdői közé tartozik. Az útakat díszes emeletes épületek, pompás villák, fürdő-épületek szegélyezik. ::

:: A Főkút, vas-, magnézium- és alkalihydrocarbonatokban gazdag savanyúvize e helyet teszi a fürdői élet középpontjává. ::

:: Visszatérünk Földvárra. Keleti végénél Máriavár festői romjai mellett haladunk el, majd Botfalut hagyjuk el nagy czukorgyá-

VIZAKNA, A SÓSTAVAK ÉS FÜRDŐHÁZAK

rával és nemsokára Brassót érjük el. Brassó erdős hegyek környezte gyönyörű völgyben fekszik. A hegyek mögül merészen emelkednek ki a határszéli havasok sziklaóriásai. A város keleti oldalán, a belváros közvetlen szomszédságában egy 965 méter magas meredek hegy, a pompás Czenk üti fel sziklafejét. Tetején a millenniumi emlékmű. A hegynek a város felé néző része gyönyörű bükkerdővel van fedve, teteje kőszikla. ::

:: A Brassóba érkező idegennek is rendesen a Czenk az első útja. Kényelmes ösvény vezet az alulról megközelíthetetlennek látszó gyönyörű hegyre. A hegy lábánál az erdélyi részek egyik legnépesebb, (lakosainak száma 35 ezer, csaknem egyenlő mértékben magyar, szász és oláh) legiparűzőbb és legszebb fekvésű városa terül el. Az ódon épületekkel, százados templomokkal kirivó ellentétben vannak a szebbnél-szebb paloták, melyek széles utczáit, tágas tereit szegélyezik, az utczákon pezsgő élet, az élénk közlekedés, a füstölgő gyárkémények, az épülő házak mind Brassó jövő nagyságáról beszélnek. Brassónak legérdekesebb épületei: az 1420-ban épült városház, a vásárcsarnok, melyet 1545-ben ajándékoztak a városnak, a városból ki-

NAGYSZEBEN, A RÉGI BÁSTYATORNYOK

NAGYDISZNÓD, AZ ÁG. EV. TEMPLOM

emelkedő fekete templom, az ágost. evangélikusok 1383—1424-ig épült csúcsíves temploma. ::

:: Brassó kiviteli kereskedelmének tárgyai: gyapjú- és szövött-árúk, hajlított bútor, czukor, szerszámok, gépek, malomberendezések, szalámi, szalonna, füstölthús, cellulose, stb.

:: A Czenkről feltáruló panorámának Brassó csak nagyon kis részét teszi. Ott a Barczaság gyönyörű fennsíkja, festői falvaival, tovább Háromszék, itt a hatalmas Királykő, szaggatott sziklagerinczével, a Bucsecs roppant kőkolosszusa, amott a fogarasi havasok, ködbe vesző sziklafalaikkal, emitt meg a fönséges tömösi szoros, a torkában elterülő Hétfaluval. ::

:: Magáért ezért a kilátásért érdemes Brassót fölkeresni, fölkeresését különben megérdemli maga a város is, a mely a mellett, hogy a legkellemesebb, a legegészségesebb tartózkodó hely. Brassótól északkelet felé esnek a megye magyar községei: a hét csángó falu, a melyek a Barczaság déli oldalát szegélyző havasok alján nyúlnak el. A hét falu távolból nagykiterjedésű város képét mutatja, melyben tizenöt csinos templom karcsú, fénylő tornya fürdik a napfényben. ::

NAGYSZEBEN, BOLTÍVEK A PEMPFLINGER UTCZÁBAN

:: A hétfalusi csángók jobbára székelyes megjelenésű, jól megtermett, erős csontú emberek. A nők viselete díszes, festői és értékes. Értékessé teszi a szászoktól átvett gazdag ékszer (a mellboglár), sok csipke, arany hímzésű pántlika és kláris nyakék.

:: A brassói vasútállomástól Predeál már csak egy, Sinaja két óra távolságnyira van. Az út a tö-

SZELINDEK VÁRA

mösi szoroson, legszebb határszéli szorosaink egyikén vezet keresztül. Jobbra a Keresztényhavas (Schuller-hegy), balra a Nagykő-havas (Piatra-Mare) emeli fel sziklafejét. A havasok között a Tömös vize zúg alá. ::

:: Szemünk kifárad annak a sok ragyogó képnek a nézésébe, mit a természet gyors egymásutánban elénk tár. Fenyvesekkel borított sziklafalak ezer változatban, mellékvölgyek őserdőségekkel, sziklanyílásokból zuhatagokban alárohanó patakokkal, az előttünk mindjobban kibontakozó Bucsecscsel. Vonatunk a nemzetközi határállomásra Predeálra érkezett, a mely már Romániában fekszik. ::

KOLOSTORROMOK ALSÓ-SZOMBATFALVÁN

:: A Brassóból kiinduló helyi érdekű vasútvonal főbb állomása a brassó-kézdivásárhelyi vonalon: Sepsiszentgyörgy, Kovászna, Kézdivásárhely, a Sepsiszentgyörgy-gyimesi vonalon: Málnásfürdő, Bálványosfürdő, Tusnád, Csikszereda és Gyimes. ::

:: Sepsiszentgyörgy a Székelyföldnek legrégibb városai közé tartozik. Az Olt jobb partján, sikságon terül el. ::

:: A város északi végénél egy magas-

HONVÉDEMLÉK A SEGESVÁRI CSATAMEZŐN A HONVÉDSIROKON FEHÉREGYHÁZA HATÁRÁBAN. (PETŐFI VALÓSZINŰ SIRJA)

laton emelkedik a reformátusoknak a XVI. századból való temploma. A templomot lőrésekkel ellátott kettős fal környezi. A várkastély most érdekes rom, festői ékessége a városnak, egykor erős vára biztos menedékhelye volt a város népének. A város legszebb épületei a főtér körül csoportosulnak. ::

:: Kovászna székely község, mely fárasztó hosszúságban húzódik el az erdős hegyek tövén. Ez erdős hegyek itt a Magyarországot Romániától elválasztó határhegyek. ::

:: A piaczon díszes, tornyos épület vonja magára figyelmünket. Ha nem figyelmeztetnének is rá, az épület homlokzatáról leolvashatnók, hogy Erdély földjének egyik nagy természeti nevezetessége: a Pokolsár előtt állunk. Az épület belsejében különös moraj hallatszik, hasonló ahhoz, a melyet a legerősebb forrásban levő víz támaszt. Belépve, sajátságos szúrós szag üti meg orrunkat. Deszkafallal két részre oszlott vízmedencze előtt állunk: a Pokolsár ez, tombolva felfakadó, kavargó, örvénylő, forrásban levő vizével. A medencze falából óriási erővel, nagy tömegben kitóduló széndioxidgáz dolgozik itten, mely a vizet nemcsak állandó hullámzásban tartja, hanem a medencze falát alkotó agyagpalát megpuhítva, összezúzva, felkavarva hamuszürkévé is teszi. ::

:: A Pokolsár vize — mint valami háborgó vulkán — néha kicsap medenczéjé-

SEGESVÁR, DÉLRŐL

ből s elöntéssel fenyegeti a vidéket. Felszaggatja a medencze deszkapadozatát, súlyos köveket dobál, gomolygó gőzöket lövel ki. A gázfejlődés e közben olyan nagy és rohamos, hogy a fojtó gáztól a fürdőépületbe belépni nem lehet, a fürdő fölött elrepülő madarak pedig élettelenűl zuhannak alá a vízbe. Az utolsó nagyobb ilyen kitörést 1885 január 4-én észlelték. ::

:: Csúzos bajokban bámulatos ennek a víznek gyógyitó ereje. :: A Pokolsár vize alkalikus sós savanyú víz. Ilyen természetű ásványvíz forrás, valamint vasas savanyúvízforrás is sok van a környéken. ::

PETŐFI SÁNDOR SZOBRA SEGESVÁROTT

:: Kézdivásárhely, a Székelyföld legnépesebb és legvagyonosabb városainak egyike. A város közepén nyúlik el hosszúkás, négyszegletű piacza, melyet csinos, nagyrészt emeletes házak szegélyeznek. A piacz egyik szegletében emelkedik a reformátusoknak nagy és díszes temploma. ::

:: A málnási fürdő a sepsiszentgyörgy-gyimesi államvasuti vonalnak egyik állomása. A telep egyszerű villákból, lakó- és fürdőházakból áll. Látványosság számba megy itt a 156 m. mély ártézi kútból periodusonként kitörő «Sikulia-forrás». A vízzel együtt kiömlő óriás mennyiségű és 3—5 légköri nyomású széndioxid gáz, (mit a málnási szénsav-sűrűsítő gyárban csepp-

SEGESVÁR, A PIACZ

KŐHALOM ÉS VÁRA

folyóssá sűrítenek) időnkint 16–30 m. magasra löki fel az erősen pezsgő ásványvizet. ::

:: A málnási fürdőtelepen buzog fel a málnási «Mária-forrás», mely az alkalikus sós savanyúvizek között az első. ::

:: Az 1140 m. magas Büdöshegynek egyik erdővel koszorúzott nyúlványán Bálványosfürdő terül el. A szerény torjai «Büdösfürdő» egy csapásra küzdötte fel magát előkelőbb fürdőink sorába. Átalakulásával «Bálványos-fürdő» nevet kapott. A Háromszék egy részétől uralt Büdöshegy egyik nyúlványán, 100 méterrel a Büdösbarlang alatt, a fennsíkon az erdő lombjai közül hatalmas palotaszerű épület emelkedik ki 924 m. magasan a tenger színe felett. ::

:: Nagy érdeket ad a telepnek a torjai «Büdös-Barlang», mely gáz- és szénsavforrásai révén világraszóló természeti nevezetesség. A telepről keskeny bokrok, fák és sziklákkal szegélyzett hegyi út vezet az 1053 m. magasságban levő barlanghoz, az út mellett itt-ott sirkövek fehérlenek, a melyek alatt a barlang áldozatai alusszák örök álmukat. ::

:: Közeledvén a barlanghoz, megcsap bennünket a kiáramló kénhidrogén gáz szaga; közelebb jutván, a szag mind erősebbé és erősebbé lesz, még egy fordulat és megnyilik előttünk a sziklahegy, a Büdösbarlang óriási torka ásít felénk. ::

:: A barlang bejárata mellett egy kis gyermek

KÜLVÁROSI UTCZA, SZÉKELY-UDVARHELYEN

BRASSÓ, HÁTTÉRBEN A FELLEGVÁR

is baj nélkül megállhat, a barlang fenekén pedig középnagyságú ember feje felett mintegy két m. magasan összecsapnak a gázhullámok, a melyek ölnek és gyógyítanak. Az állatok messze kerülik mérges lehelletét. Vegyi vizsgálatok nyomán nem csak azt tudjuk, hogy a barlangot kitöltő gázelegy 95·49 % széndioxidból, 0·56 % kénhidrogénből, 0·01 % oxigénből és 3·64 % nitrogénből áll, hanem az iránt is tisztában vagyunk, hogy a Büdösbarlangból évenkint legalább is 723,000 m³ vagy 1.425,000 kilogramm széndioxid ömlik ki. ::

SZÉKELYKAPU BETHLENFALVÁN, (SZÉKELYUDVARHELY MELLETT)

:: Belépve, végtagjainkat sajátságos melegség járja át, izzadság lepi el. A míg szánk, orrunk az alsó rétegből kiemelkedik, bátran lélegezhetünk, az alsó gázrétegben azonban csak visszatartott lélekzettel

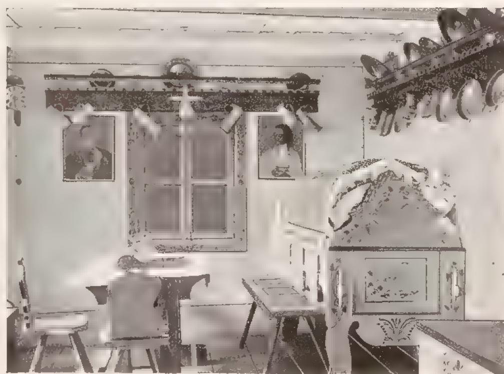
BRASSÓ, A VÁROSHÁZA

járhatunk, mert egy lélekzetnyi a gázból már öl. ::

:: A gázfürdő élettani hatásánál fogva sok rheumás bajnak a gyógyítója. ::

:: A barlang alján lévő kőrétegek izzadni látszanak, a lecsepegő vizet cserépedényekben fogják fel s azzal szembetegek mossák a szemüket. ::

:: A telepen felfakadó ásványforrások összetétele rendkivül változatos. Van itt egyszerű savanyúvíz, vasas savanyúvíz, glaubersót tartalmazó savanyúvíz, timsós víz, szabad kénsavat tartalmazó víz, (kis timsós forrás). Érdekes tudni, hogy szabad kénsavat a természetben eddigelé csupán Amerika néhány folyójában (Rio-Vinágre) Uj-Granada egy meleg forrásában, Tenessee és Java egykét vizében találtak. Európában unikum. ::

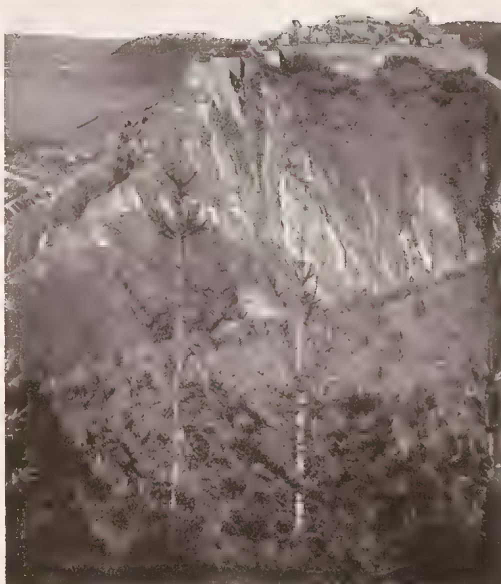

SZÁSZ PARASZTSZOBA

:: Csikmegye déli részén a regényes tusnádi szorosban, 650 méter magasságban, fenyvesek borította hegyek által védett helyen fekszik Erdély gyöngye, a szép Tusnádfürdő. ::

:: Tusnádfürdő vasúti állomás a brassó-gyimesi vonalon. Fölötte a Csomág emeli erdős,

BRASSÓ, A ROMÁN TEMPLOM

ROZSNYÓ VÁRA A BARCZASÁGBAN

A «LA OMU» SZIRTEK A BUCSES TETEJÉN

sziklás fejét az égnek, alatta az Olt hullámai zúgnak, szemben van vele a fenyvesekkel benőtt Felső-Sólyomkő. :: Tusnád kiránduló helyei: a Szent-Anna tava és a Kukujszás. :: :: Szent-Anna tavához a fürdő déli végétől az új úton harmadfél óra alatt sétálva is könnyen eljuthatunk. Leírhatatlanul pompás az a látvány, a mely a régi úton haladva elénk tárul, mi-

KIRÁLYKŐ A BARCZASÁGI HAVASOKBAN

dőn a Szent-Anna tavát magában rejtő hegytölcsér széléhez érkezünk. Egy régen kialudt vulkánnak krátere tátong előttünk. ::

:: Benne a tó alakja kerekded, kerülete 1800 méter, közepén 12 méter mély; a víz színe kék, mint az égboltozat, tiszta, átlátszó. A hegytölcsér oldalát bükk-

A TÖRCSVÁRI VÁR

TUSNÁD FÜRDŐ, (A BRASSÓ-GYIMESI VONALON)

erdő borítja, a tó partját nyulánk fenyőszálak koszorúja övezi. A tó mellé a vallásos kegyelet Szent-Anna tiszteletére búcsújáró kápolnát épített. A Szent-Anna tavához és a kápolnához sok gyönyörű regét fűz a néppoézis. :: :: A Csomág és Büdöshegy tömegeinek összetorlódásánál, a Szent-Anna tó felett ingó, moh- és hínár-hálózta, tengerszemekkel és bütükkel tarkált havasalji láp terül el: a Szent-Anna tavánál jóval nagyobb kiterjedésű Kukujszás. Ezer méternyi magasságban fekszik

PRÁZSMÁRI ERŐDÍTETT TEMPLOM

A SZENT ANNA TÓ TUSNÁD MELLETT

GYULAFEHÉRVÁR, A SZÉKESEGYHÁZ (A HUNYADIAK TEMETKEZŐ HELYE)

a tenger színe felett a természetnek ez a sajátos alkotása, a melynek párját hiába keresik a hazában. Valóságos vízvár ez, hatalmas sphagnum-szőnyeggel bevonva, mely akármennyire inog, locsog és szörcsög is talpunk alatt, mégis sokkal hatalmasabb, semhogy az ember testének súlyát el ne bírná. ::

:: Tovább haladva a sepsiszentgyörgy-gyimesi vonalon, a csikszeredai vár bástyatornyai tűnnek szemünkbe; még néhány perc és magunk előtt látjuk Csikszeredát. Kicsiny, alig pár utczából álló s elég rendesen épült város; városias színezetet adnak neki a valóban impozáns megyeház s még néhány csinos középület. ::

:: Csikszeredán túl érjük Mádéfalvát, a hol a gyimesi szárnyvonal kezdődik. Szépvízszentmihály állomáson túl 25 ‰-os emelkedéssel kanyargó úton törtet vonatunk fölfelé. ::

A GYILKOS TÓ A BÉKÁSI SZOROSBAN

GYULAFEHÉRVÁR, A KÜLSŐ VÁRKAPU

:: Egyre mélyebben marad alattunk a völgyfenék. Hegymagas töltés hátán robogunk át szédítő mélységek, szakadékok felett. Most a vonalnak legnevezetesebb pontjához, a karakói völgyáthidaláshoz értünk. Toronymagasságú kőpillérpárral alátámasztott, 200 méter hosszú, lelógó ívezetű vashidon, 62 méter magasságban repülünk át a völgy felett, majd sziklabevágások útvesztői között kanyarogva az utolsó völgyszakadékot átszelő lóvészi viadukton, egy pompás hétivű kőhidon robogunk keresztül. ::

:: Tovább haladva egy 1221 méter hosszú alagút tátongó torka fogad. Az alagúttal átfurt hegygerinczen túl a Tatros medenczéjébe: a gyimesi szorosba jutottunk.

:: A Tatros völgye a gyimesi mellék-vámhivatalnál és veszteglőintézetnél éri el — 720 méter magasságban — Románia határát. ::

:: Az előbb már említett Mádéfalva állomásnál ágazik el a madéfalva-gyergyó-

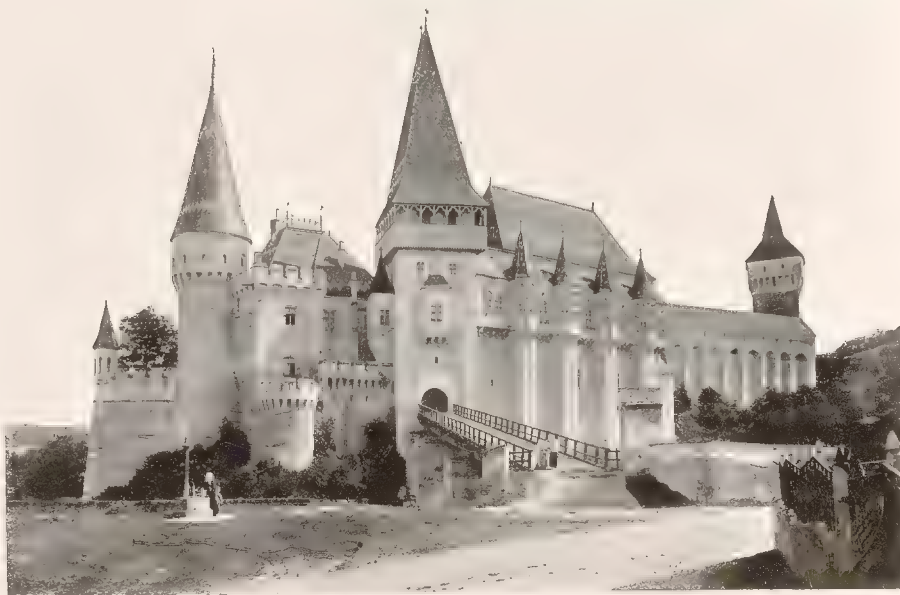

GYULAFEHÉRVÁR, A KÁROLY-KAPU

szentmiklós-topliczai vonal, mely Dédánál csatlakozik a fővonalból Székelykocsárdnál kiágazó vasútvonalhoz. Ez a vonal van hivatva arra, hogy a világforgalom útjába hozza egyfelől a Székelyföldnek ezt a néprajzi és tájszépség dolgában nagyon érdekes vidékét, másfelől a vidéknek eddig parlagon heverő természeti kincseit is. ::

:: Csikszeredán felül a felcsiki térségen két sorban sorakoznak egymás mellett a községek: az Olt mentében és a Keleti Kárpátok alján; a két sor végét észak felől Csikrákos köti össze. Csikrákosnak egy dombon emelkedő csúcsíves temploma a Székelyföld legszebb szentegyházainak egyike. ::

:: Az Olt szorosán átkelve, annak jóval keskenyebb felső völgye nyílik meg előttünk. Jobbról a Csiki-havasok, balról a Hargita, útunk irányában az egymásra következő falvak hosszú lánczolata. Az első falu, a melyet érünk, Csikmadaras.

VAJDAHUNYAD, AZ UJJÁÉPÍTETT HUNYADI-VÁR

GYULAFEHÉRVÁR, KAPURÉSZLET

Temploma a falu mellett emelkedő dombon épült, a lakosok a templom körül temetkeznek. A lakosok az agyagipart háziipar gyanánt űzik. Minden ház fazekasműhely. ::

:: Alig marad el Madaras mögöttünk, már Dánfalvát s nemsokára Karczfalvát érjük. A szomszédos, részben összeépült községek közös temploma Karczfalva közepén egy dombon emelkedik. A pompás fekvésű templom a XV. századból való műemlék. A lövőrésekkel ellátott magas falak, melyek körülveszik, még ma is teljesen épek. ::

:: Csikszentdomokos egyik hegye tiszta, egyenletes, apró szemecskéjű, szép hófehér márvány. Ezt a díszépületkőnek alkalmas, művész vésőjére méltó anyagot itt kizárólag az országút kövezésére használják. ::

:: Csikszentdomokosról érdekesebbnél érdekesebb kirándulásokat tehetünk. Az Oltnak egyre szükülő s mind vadregényesebbé váló völgyén haladunk felfelé. Tizenkét kilométer útat hátra hagyván, a 856 méter magasan fekvő Balánbányára érkezünk. A felette elterülő hegység (Balánhavas) az ország leggazdagabb réztermőhelye. Balánbánya hátterében a balparton roppant mészkőhavasok tornyosulnak. A napfényben csillogó, hullámzatos, hófehér szirtekkel díszített, csaknem függőlegesen meredek hegyek: a Tarkő és a Nagy-Hagymás. A merőben alpesi jellegű, festői díszítésű hegyek csúcsa kopasz, míg oldalait hirtelen eresz-

ZALATNA BÁNYAVÁROS

kedő sziklák, erdővel benőtt hegyek fedik. ::

:: A Tarkőt és az 1795 méter magas Nagy-Hagymást, ezt a két sziklaóriást, szép fenyvesekkel benőtt hegyhát: a Kurmatura köti össze; ezen a hegyháton közelíthető meg a két sziklahegy csupán. Az erdők sötét zöldjéből egy piramis alakú hatalmas sziklaszál: az Egyeskő válik ki; hirtelen felnyúló sziklaszál ez, melynek orma a fellegekben vész el. Csikszentdomokosról tovább folytatva útunkat, az Olt és a Maros vízválasztójára, a Felcsikot Gyergyótól elválasztó Geréczesre érünk. A Geréczes tetejéről megnyilik előttünk a Marosnak szépséges völgye. ::

UT VAJDAHUNYADNÁL

:: Az első állomás, a melyet érünk, Gyergyóvasláb; a szépfekvésű község lakói nagyrészt oláhok. Utána csakhamar Gyergyótekerőpatak következik. ::

:: Tekerőpataktól alig néhány percznyi távolságra van Gyergyó főhelye: Gyergyószentmiklós, a régi Gyergyó-szék székelységének politikai, közigazgatási és katonai központja. Gyönyörű templomai vannak; a kath. templom, melynek tornya 1498-ban épült, s az örmények bástyás védőfalakkal környezett, 1830-ban épült temploma. Tágas piaczán pezsgő élet folyik. A székelység marhatenyésztéssel és földmíveléssel foglalkozik. A kereskedés majdnem kizárólag az örmények kezében van. ::

CZIGÁNYLEÁNY

:: Alig marad Gyergyószentmiklós mögöttünk, szelíd hajlású hegy tűnik szemünkbe, melyből hófehér sziklák villannak elő. A hegy déli oldalának tövében terül el Szárhegy község. Az Erdély földjének fundamentumát képező kristályos palák közé települve, helyenkint szép világos színű, szemecskés mészkövek is fordulnak elő. A fehérek között legkiválóbb a szárhegyi márvány, a falu mellett emelkedő Szármány-hegy anyaga. ::

:: Szárhegy közelében találjuk Ditrót, az erdélyi részek legvagyonosabb községeinek egyi-

CSIKRÁKOSI TEMPLOM

két. Téres piaca, díszes üzletei, a piaczot szegélyző csinos köz- és magánépületek, a piacz élénksége egész városi színt adnak a falunak. Érdekes különlegessége a ditroit nevű kékes kemény kő. ::

:: Tovább haladva Gyergyóvárhegyet, Gyergyó-Salamást érjük, azután megnyílik a völgy, a hol a Maros magába fogadja a Topliczát és a legnagyobb marosmenti falvak egyikét, Oláhtopliczát látjuk magunk előtt. ::

:: Toplicza a fakereskedés s a Maroson való tutajozás egyik főhelye. A Kelemenhavas roppant faanyagát a szászrégeni és topliczai tutajkereskedők társulatának fűrészmalmai itt dolgozzák fel. Csak malom és fűrész 64 van a faluban. Különösen télen nagy az élénkség a Maros partján, midőn egész Gyergyó székely népe itt gyűlik, hogy a havasról a levágott fát a Maros mellé vontassa. ::

:: A TÖVIS-ARADI VONAL ÉS HUNYADVÁRMEGYEI VASUTAK. ::

:: Tövistől az erdélyi aranytermő érczhegység lábánál mindenütt a Maros völgyében, nagyrészt a folyó mellett halad a fővonal Aradig. ::

:: Tövisen túl az első nagyobb állomás Gyulafehérvár, a régi fejedelmi székhely. A 10,000 lakosú városban magában nem sok érdekesség van; de annál érdekesebb a vár, a melyet III. Károly király építtetett ujra a XVIII. század elején. A róla nevezett kapun át lépünk a várba. Ennek legnagyobb nevezetessége a székesegyház, ez a kiváló műemlék, a mely most van restaurálás alatt. Az eredetileg román stílusú templomot Hunyadi János kormányzó a XV. században csúcsívessé alakította át. Tornya olasz renaissancestílusban a XVII. század elején épült. Emlékei között történelmileg is becsesek Hunyadi János, Hunyadi László, Izabella királyné (Szapolyai János neje) szárkofágjai. Előkelőbb épületei még a várnak: a hadtestparancsnoksági, a püspöki pa-

CZIGÁNYSÁTOR

lota, a Batthyaneum könyvtár gazdag gyűjteményével, a papnevelő-intézet, a gimnázium. ::

:: Gyulafehérvárról az Ompoly völgyében keskenyvágányú vasút visz a nagyszerű völgykatlanban fekvő Zalatna bányavárosig. Innen a magaslatokon kígyózó országúton Abrudbánya bányavárosba, az aranybányászatnak egyik főhelyére mehetünk. Ennek közelségében találjuk a találóan kővé vált orgonának elnevezett Detunáta bazaltcsúcsot, Magyarország legszebb bazaltkitörését. ::

A DEMSUSI ROMÁN TEMPLOM, (RÉSZBEN RÓMAI ÉPITMÉNYEK KÖVEIBŐL)

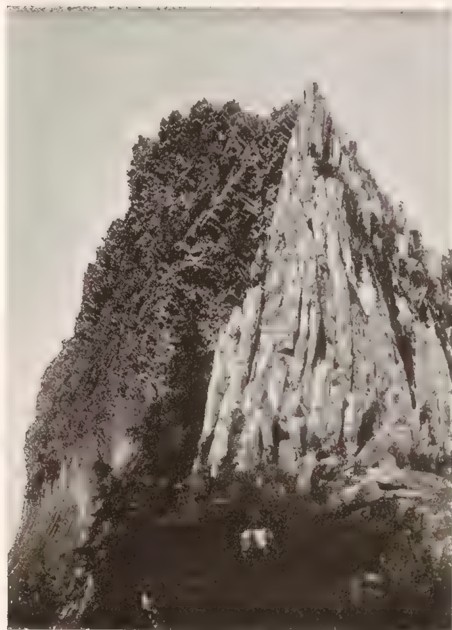
:: Gyulafehérvárról tovább haladva nyugatnak, a termékeny és a törökön nyert győzelem emlékével ékesített Kenyérmezőn át a csinos Szászvárost érintjük. Ezután Piski következik, szemben a Maros felett emelkedő Aranyhegygyel. Nagy vasuti műhelytelep. Az állomás fölött egy halmon oszlop hirdeti annak a véres csatának emlékezetét, a melyet 1849 február 7-én és 9-én Bem honvédtábornok vívott győzelmesen Puchner császári tábornok ellen. ::

:: Piskiről két vasútvonal szakad ki; az egyik a Zsil völgyébe tér; a másik rövid vonal Vajdahunyadot köti össze. ::

SZÁSZSEBES

:: Vajdahunyadon a magasztos mult képe modern gyáripari élet fölemelő jelenségével párosul. A modern élet zajos képét a nagyszerű állami vasmű tárja elénk, a mely táplálékát a drótkötélpályákkal egybekötött vasérczbányákból nyeri. A fényes mult a Hunyadi-várból tekint ránk. A várat Hunyadi János

A DETONÁTA GÓLA BAZALTOSZLOPAI

kezdte építtetni s fia, Mátyás király fejezte be. A Cserna hegyi folyón át vivő hidon jutunk a vár kapujához. A gyönyörű várat 1854-ben felgyujtották; de a magyar országgyűlés határozatából nagy részét, ujjáépítették. Remek részei régi lovagterme és kápolnája, az «aranyház» pompás termei. :: A Zsil völgyébe vivő piski-petrozsény-lupényi szárnyvasút előbb a Sztrigy völgyében Kalán fürdő és a kaláni vasgyár mellett halad el Váralja-Hátszeg állomáshoz. Hátszeg kis várostól egy óránylra van Várhely, a melynek helyén Dácia egykori fővárosa, Sarmisegethusa állott. Az ennek helyén Trajanus császár által épített Ulpia Trajana római városnak egyes romjai ma is láthatók. Római feliratos és faragványos kövekből építették föl a közel fekvő Demsus román község templomát is, a mely mint ilyen, igen érdekes kuriózum. ::

:: Váralja-Hátszegtől kezdve a vasút rohamosan emelkedik. Az erdélyi Kárpátok legmagasabb csúcsáig, a 2496 méternyire emelkedő Retyezát bérctömegének oldalába kerülünk. A hegytömegnek több csúcsa éri el a 2000 méter magasságot. Egyes részei zordon fenségűek. 300 -400 méter magas szirtfalak alatt sok szép tengerszem és vízesés eleveníti a nagyszerű kővilágot. A tengerszemek között legszebb a Zenoga-tó. ::

:: Krivádián túl következik a pálya legnagyobb emelkedése. Szédítő töltések, merész hidak és alagutak váltják föl egymást a kígyózó úton. Baniczán túl ereszkedni kezd a vonal a Zsil völgyébe. Folyvást sziklafalak közt, erdős szakadékokon át robog a vonat. Petrozsény előtt egy

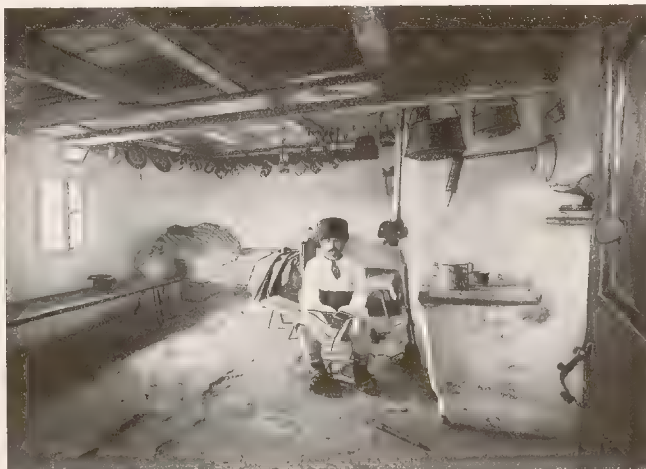

DÉVA VÁRA

A RETYEZÁT, A FELSŐ BUKURA-VÖLGY

groteszk mészkőhegyben van a Boli barlang, egyike Erdély legérdekesebb barlangjainak. ::

VULKÁNI PARASZTSZOBA

:: Petrozsény, a Paring hegy alatt nagy szénbányatelep, középpontja a zsilvölgyi szénbányáknak. Innen remek kirándulásokat lehet tenni a szurdokba, a Vulkán-szorosba, a hol 954 méter magasságban érjük el Magyarország határát. Piskiről tovább folytatva az utunkat Arad felé, első állomásunk:

A RETYEZÁT ORMAI

A FEHÉRKÖRÖS VÖLGYE AZ ARAD-BRÁDI VASUT MENTÉN

SEGESVÁR LÁTKÉPE

Déva, Hunyadvármegye csinos székvárosa. Vára ma rom. Gyönyörködő szemünk előtt gyorsan suhannak el a Maros völgyét beszegő erdős hegyhátak és kúpok, a melyeknek szűk keretében, kertek és rétek bársonyos zöld szinét visszaverve kanyarog az itt még sebes futású folyó. Marosillyén, a Lugoson át Verseczről jövő vasútvonallal találkozunk; Zámnál pedig Aradvármegyébe lépünk. A szűk, erdős hegyoldalak közé foglalt völgy csak Solymos váránál nyilik szét. Solymos romjait megkerülve, egy ikerváros fogad bennünket. A Maros balpartján a temesmegyei Lippa város, tőlünk jobbra pedig Máriaradna. A két községet vashíd köti össze. Radnának egy dombon álló kéttornyú temploma nevezetes búcsújáró hely. Máriaradnán csatlakozik a fővonalhoz a temesvár-lippai vasút. ∷

∷ Egyszerre künn termünk az Alföldön. Jobbfelől egy ideig még az aradi hegyalja kastélyokkal és sűrü hegységekkel ékes szöllőhegyei kisérnek; de ezek is nagy kanyarodással északnak fordulva, csakhamar elhalaványulnak. Elveszítjük a Marost is tekintetünk elől. A messzeségbe olvadó síkon Arad gyárainak füstjében törik meg a lenyugvó nap vörös fénye. ∷

BUDAPEST—FIUMEI :: VONAL ::

A FIUMEI TENGERPART

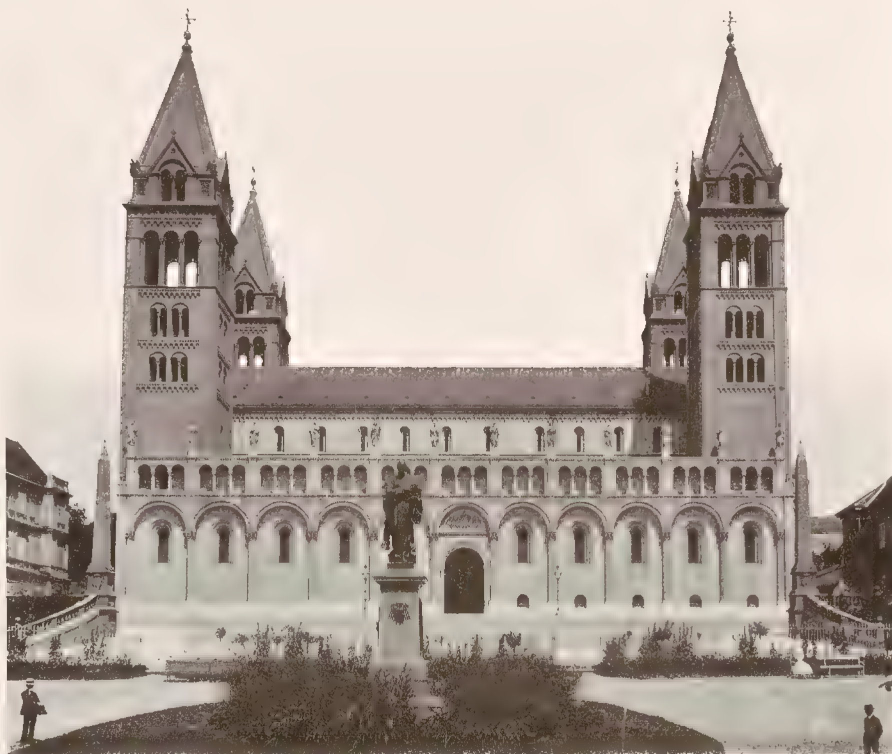
:: Az a terület és vidék, a hol a Budapest-fiumei vasút elfut, földrajzi, ethnografiai s tájképi szempontból egyaránt egyike hazánk legérdekesebb, legváltozatosabb és legszebb részeinek. Átszeli a vonal egy darabon a Nagy Magyar Alföld dunántúli részét és a tolna-somogyi halmok között jár egy darabig Simontornya Kaposvár között, majd átlép a Dráván horvát területre; Horvátországban a Magyar-Horvát Tengermellékre száll alá, s Fiuménél a Quarnero partján éri el végpontját.

:: Budapestről a keleti pályaudvarról indul ki a fiumei vonat. Kelenföldig ugyanazon a nyomon halad, a melyen a bruck-bécsi vonal. Kelenföld után elhaladunk Budafok mellett, a hol a Duna még egészen közelünkben van s a Csepel-szigetet is átfoghatja a tekintetünk. ::

:: Budafok élénk gyártelepekben és borpinczékben gazdag s a székesfőváros közelében sok jómódú családot vonzott nyaralóépítésre. Előttünk terül el a Nagy

PÉCS A MECSEKKEL

PÉCS. A SZÉKESEGYHÁZ. (EREDETE A XI. SZÁZADBAN, UJJÁÉPÜLT A XIX. SZÁZAD VÉGÉN)

Alföldnek dunántúli síkja, a mely egészen a Dráva torkolatáig huzódik le, de nem olyan sík lapály, mint a Duna-Tisza köze: helylyel-közzel kisebb-nagyobb dombsorok szakítják meg. Gazdag termőföldje van ennek a síknak, mely egyike hazánk legdúsabb gabonavidékeinek. ::

:: Adony-Pusztaszabolcs állomástól ágazik ki az Államvasutak balatoni vonala, a melyen Veszprémbe, Zalába és a Balaton gyönyörű partjaira juthatunk. Rétszilas és Sáregres állomás között átlépi vonatunk a Sárvíz-csatornát, majd a Malomcsatornát, a melyek a Székesfehérvár vidéke Sárvíz ingoványának és más tócsáknak vizét a Sióval a Dunába levezetik. A Siót a közel jövőben hajózhatóvá alakítják át s a Balaton tavat közvetlen összeköttetésbe hozzák a Dunával. Azon a tájon vannak a híres bogyiszlóvidéki erdőségek, a melyek egyik része, a Góga, különösen szép vadászterület. Van ott mindenfajta kisvad bőségesen; sőt nagyvad is, főképen szarvas és vaddisznó. Tavaszszal és őszszel ezeken a gógai s az onnan másfél órányira eső várszegi területeken vannak a legjobb erdei szalonkázások, a melyek vetekszenek a szlavoniaival. ::

:: Újdombóvárról ágazik ki a dombóvár-győri helyiérdekű vasút, továbbá a

pécs-eszék-bosznabród-szerajevói vasút. A dunántúli halomvidék déli részéből szigetként emelkedik ki a baranyai és pécsi hegység, melynek legmagasabb tetői a Szent Jakabhegy, a Mecsek és a Zengővár. A vonat nyugatról megkerüli ezt a hegységet. Új-Dombóvártól 66 kilométernyire van Pécs, Baranya megye székhelye, 44 ezer lakossal. Püspöki székhely. Számos tanintézete mutatja magas kultúráját. A XI. században épült románstílű három hajós székesegyházat 1883 óta 10 év alatt stílszerűen restaurálták s ma egyike hazánk legpompásabb templomainak. A bazilika szentélye alatt van az altemplom. Rendkívül nagyérdekű az az őskeresztény cubiculum (sírkápolna), mely a IV. századból maradt fenn s még eléggé kivehető falképekkel van díszítve. A bazilika négy sarkát egy-egy torony

PÉCS. A SZÉKESEGYHÁZ (BAZILIKA) BELSEJE

SIKLÓS VÁRA PÉCS KÖZELÉBEN

díszíti. A török időkre emlékeztet a kupola alakú kis imaház és minaret, a mely a községi kórházba van beépítve. Ezt a régi idők emlékeül őrzik. Pécs hazánk egyik legérdekesebb multú kulturvárosa. Nagy Lajos király által 1367-ben alapított egyetemén kétezer tanuló folytatta tanulmányait s a mohácsi vészig ez volt hazánk legnagyobb és leglátogatottabb főiskolája. Az egyetemre ma is emlékeztet jogakadémiája. 1543-ban török kézre került a város és csak 1686-ban foglalták vissza. Ipartelepei számosak. A Zsolnay-féle híres majolika gyár messze földön ismertté tette Pécs nevét. A gyár műtermékeit az egész földkerekségére szállítja. A város regényesen fekszik a Mecsek-hegy hosszan elnyuló erdős fensíkja alatt, déli lejtőin kitünő bortermő szőlőkkel van borítva; határában igen jó feketeszenet bányásznak. ::

:: Térjünk vissza fővonalunkra. Dombóvár állomásról ágazik ki a báttaszék-bajai vonal, a mely Szegeden, Nagyváradon át az ország

PÉCS. A SZÉCHENYI-TÉR, HÁTTÉRBEN A BELVÁROSI TEMPLOM. (EREDETILEG TÖRÖK MECSET)

ZÁGRÁB.
A JELLAČIČ-TÉR

keleti részeit a legrövidebb uton köti össze a tengerparttal. Dombóváron túl már Somogy vármegyében halad a vonatunk halmos síkságon. Hullámos dombjai itt-ott elérik a 250–300 méter magasságot és szép erdőkkel borítvák. Lejtősebb részeit szőlőmívelésre használja fel a lakosság. Jólétről tanuskodnak a tiszta, csinos falvak, takaros gazdasági épületek. A 20,000 lakosú Kaposvár a vármegye székhelye. A Kapos folyócska mellett fekvő város szép épületeivel kedvező benyomást tesz már a vasútról nézve is. ::

:: Kaposvártól északi irányban a Balaton vidékére két szárnyvonal ágazik el, az egyik Siófokra visz, a másikon Fonyód-fürdőtelephez juthatunk. ::

:: Kaposvárról tovább folytatjuk utunkat a szelíden hullámos vidéken. Érintjük Csurgót, régi gimnáziummal, hol Csokonai V. Mihály költőnk is tanár volt. Gyékényes határállomáson megy át a Déli vasutak nagykanizsa-barcsi vonala, a mely dél felé mindenütt a Dráva folyó mentén halad Barcsig, északon pedig Nagykanizsánál csatlakozik a Déli vasútnak budapest-pragerhofi fővonalához. ::

:: Gyékényes állomás után a Dráva folyó hídja

ZÁGRÁB. A SIKLÓ
A FELLEGVÁRBAN

felett épült vashídon Horvátország területére megyünk át. A Dráva folyó sekélyes vizéből sok helyen homokpadok kandikálnak ki, melyek itt-ott fűzfákkal vannak benőve s maga a part is füzekkel szegélyezett. Kőrös (Križevci) a Kalnikhegy déli lábánál a görög katholikus püspök székhelye, szép székesegyházzal. A város hajdan Horvátország fővárosa volt. Kőröst Belováron át szárnyvonal köti össze Verőczével (Virovitica). Vrbovec várában született 1621-ben junius 6-án Zrínyi Péter bán, Miklósnak, a költőnek öcscse, Zrínyi Ilonának édes apja. Néhány kisebb állomás után Zágráb (Zagreb) állomásra robog be vonatunk. ::

ZÁGRÁB. A SZÉKESEGYHÁZ. (ALAPÍTOTTA SZENT LÁSZLÓ MAGYAR KIRÁLY)

:: Már jóval azelőtt, hogy a várost láthatnók, fölkelti érdeklődésünket a festői szép vidék, a mely a horvát fővárost keretként fogja körül. Az ezer méter magasságot meghaladó Sljemehegység lábánál félórányira a Szávától szép környéken épült Zágráb (Zagreb), Horvát-Szlavonország fővárosa, 61,000 lakossal. Áll az alsó városból, a várból és a Káptalandombon épült részből. A síkságon, a két domb lábánál épült és terjeszkedik az új város. Itt van az egyetem, az akadémia, a múzeum, a színház, továbbá a pénzintézetek több díszes épülete és sok más középület. A városnak rendezett utczái vannak; a jól gondozott közterek szobraikkal kellemes benyomást tesznek. Főutczája és egyszersmind a városi forgalom főtere az Ilica, szép üzletekkel, vendéglőkkel, kávéházakkal. Szomszédságában van a Jelacsics-tér, Jelacsics bán lovasszobrával. A Káptalan-dombon (Kaptol) van a szent Lászlóról nevezett székesegyház, Zágráb legszebb, legimpozánsabb épülete, me-

lyet a XII. század elején kezdtek építeni s a XV. század harmadik tizedében fejeztek be teljesen. A székesegyházat idők jártával a tűzvész és 1881-ben a földrengés nagyon megrongálta; stílszerűen restaurálták. Mellette van az érseki palota, díszkerttel és bástyaszerű őrtornyokkal. A várdombon (Grec, mely a Gradec rövidítése) a díszes Márk-téren van a szent Márk-templom, egy háromhajós csúcsíves alkotás, melyet IV. Béla királyunk építtetett; továbbá a báni palota, a tartománygyűlés épülete s a városháza. ::

ZÁGRÁB. A SZENT MÁRK TEMPLOM

:: Zágráb környéke bővelkedik természeti szépségekben. Az út egy százados tölgyerdőn visz át a Tuskanec nevű fensíkra, a magaslatról gyönyörű kilátás nyílik a Száva síkjára. Az érseki park, Maximir, több kilométer terjedelmű rétségből és erdős-dombos területből áll, virágágyakkal, tavakkal, csergedező patakkal. A Sljemehegyen épült Medvedgrád (Medvevár) ma romokban hever. Zágrábnak igen jelentékeny a bor- és gabonakereskedése s van fejlett ipara is, továbbá egyeteme, de orvosi fakultás nélkül, 3 szemináriuma, 7 középiskolája, 22 népiskolája, délszláv tudományos akadémiája, nemzeti múzeuma. Itt van a magyar királyi államvasutak üzletvezetősége is. Zágrábtól Zaprešic-Zabok felé indul ki egy szárnyvonal, melynek egyik ága a Zagorjában fekvő Krapina-Teplitzbe (Krapinska-Teplice) visz, a mely nevezetes fürdőhely. Zágrábból a magyar királyi államvasutaknak egyik fővonala Boszna-Bród felé ágazik el. Sziszeket látjuk, ezt az élénk forgalmú, szép helyet a Kulpának a Szávába ömlésénél, majd Sunját, honnan Doberlinbe és Banjalukába ágazik el egy szárnyvonal s vonatunk eléri a Szávánál Bródot, hol a Szarajevóba menő vasútnak van csomópontja. ::

:: Zágráb vidékén a festői Uszkok vagy Szamoborhegység tövében fekvő Samobor mezővárosba keskenyvágányú helyiérdekű vasút visz, mely érinti Susedgrádot (Szomszédvár), a hol a Száva völgye a Sljeme- és Szamoborhegység között összeszorul. A Száva folyó fölött levő sziklán van a festői rom. ::

:: Zágrábból kifelé a fővonalunkon mindjárt a város szélén, közel a Szávához találjuk a női fegyházat. Átkelünk a Száván és sík területen haladunk. Szép képet kínálnak északnyugat felől a festői hegysorok. Jaskánál már a Kulpa folyó területére értünk. A Kulpa Ozalj mellett lép ki az erdős szűk szorosból. Kékes víztükre felett büszkén emelkedik a meredek sziklán Ozalj vára, az országnak legjobb karban levő váromja. Még IV. Béla idejéből származik. Zsigmond király a Frangepánoknak adta, kiknek egyik ága erről vette előnevét. Mikor később házasság útján a Zrínyieké lett, a főurak gyakran találkoztak falai között. Vitézovič szerint gróf Zrínyi Péter bán itt készítette bátyja Zrínyiászának horvát fordítását, mely az eredetinek inkább körülíró átdolgozása. Neje, Frangepán Kata és a dúsgazdag Frangepán Kristóf is, sok időt töltött itt. A néphagyomány azt tartja, hogy a Zrínyi-Frangepán összeesküvést 1671-ben Katalin árulta el, a kit ezért az egyik ablakon dobtak le a Kulpába. Most is mutogatják azt az ablakot. Ez, mint tudjuk, nem felel meg a történelmi igazságnak, mert Zrínyi Péter hűséges nejét, a mint Csáktornya várát ellentállás nélkül átadta a németeknek, Gráczba vitték leányával együtt a dominikánus apáczák zárdájába, a hol 1673-ban, mint őrült, meghalt. Ozalj várában született 1643-ban Zrínyi Ilona, II. Rákóczi Ferencz fejedelem anyja, Thököly Imre fejedelem második neje. ::

MALOM A MREŽNICA-PATAKON

DUBOVÁC VÁRA KÁROLYVÁROS MELLETT

KÁROLYVÁROSI UTCZA

:: A Kulpa folyó mentén dél felé elérjük Károlyvárost (Karlovac), a Kulpa és Korana folyók torkolatánál fekvő várost (15,000 lakos). Élénk kereskedést folytat gabonával, gyümölcscsel, zöldséggel és szárnyas jószággal. Nem messze innen, a hegység egyik kinyúló ormán látható a festői romban fekvő Dubovac vára. ::

:: Károlyváros a tengermellékkel már a vasút kiépítése előtt élénk közlekedésben állott. Három műút épült különböző időkben más-más irányokban a tengermellékre. Leghíresebb és legfontosabb volt s jelenleg is egyike a legjobb műutaknak a Lujza-út, a melyet 1802–12-ben építtetett egy részvénytársaság. Károlyvárosból indul ki s a fensík északi szélét szegi át, aztán elhalad Skrád, Delnice, Mrzlavodica, Jelenje helységeknél s a Grobniki síkon át visz Fiuméba. Legmagasabb pontja (928 m.) Ravnopodeljénél van Jelenje és Mrzlavodica között. ::

:: Károlyvároson túl következik Mostanje állomás, utána Dugaresa község; jelentékeny pamut- és szövőgyára van, mely

ZRÍNYI MIKLÓS EMLÉKE SZIGETVÁRON

A PLITVICZAI VIZESÉSEK

több száz munkást foglalkoztat; a Mrežnica folyócska partján, közel fekszik a vasuti állomáshoz. A Mrežnica folyócska balpartján jó darabon halad vonatunk, a mély mederben folydogáló folyócska zöldes-kék tükre néhol kis vízesésekkel hull le a sziklamederbe s ott szakadozik fehér foszlányokra. ::

:: A vidék már hullámos jelleget ölt; karsztos mészkősziklák tekintgetnek elő a talajból, apró cserjék, páfrányok és bozótok borítják a hegyoldalakat. A föld népe fából és deszkákból összerótt szegényes kunyhókban lakik itt, házi állataival egy tető alatt. Egyre vadabbá és szegényesebbé válik a vidék. ::

:: Modrus-Fiume megye tájképi szempontból legváltozatosabb része utunknak. A merre szemünk ellát, minden irányban hol hegysorok, hol kiemelkedő festői csúcsok bontakoznak ki a látóhatárból. Őserdők, örökzöld fenyvesek váltakoznak kiégett rideg sziklahátakkal, a melyekről néha omló szikladarabok gurulnak a mélybe. A vasút mentén, majdnem mindenütt szorosan mellette tör magának utat a sziklák között egy zölden tajtékzó kis patak, a Dobra vize, mely néhol fűrészmalmokat hajt, másutt meg vígan szökdécsel keskeny sziklamedrében. ::

:: Generalski Stol után Tounj és Josipdol állomások következnek. Tounj község határában szép sziklabarlang van, a melyben háborús időkben menedéket keresett a falu és a vidék lakossága. Josipdolnál ágazik el az 1774-ben épült József-út, mely Károlyvárostól Zengig vezet. Egy darabon a Mrežnica völgyét követi, azután elhagyja Modrus helységet s a Kapela 878 m. magas hágóján át Jèzeranát éri el. A Vratnik

A VASUTVONAL A KARSZTON LIČ ÁLLOMÁS ELŐTT

hegyről nagy kanyarulatokkal ereszkedik le Zengnél a tengerpartra. :: :: Josipdolnál az út mellett egy 6 m. magas háromoldalú piramis melyből hideg víz csörgedez — őrzi az út építőjének az emlékét. Innen pár órányira van Modrus vára, a Frangepán-család legrégibb fészke. Elragadó látvány tárul itt előttünk a Pljesevica- és a Kapelahegység hosszan elvonuló hegysorára, a Mrežnica patak vidékére s a Plaški síkra, hol a hasonló nevű faluban van a károlyvárosi görögkeleti püspök székhelye. ::

:: A plaški fensíkon túl, a Kis-Kapelahegység vidékén, nagy bükkerdőkön át, egy napi gyalog útra Josipdoltól érjük el Horvátországnak legvonzóbb természeti szépségét, a Plitvicai tavakat. Tizenhárom tó van itt nyolcz kilométernyi területen. Terraszszerűen helyezkednek egymás fölé úgy, hogy vízesések kapcsolják össze valamennyit. A legmagasabban fekvő Proščansko-jezeró Leskovácnál 800 méter magasságban van a tenger színe fölött, a legutolsó, a legmélyebben fekvő tó Novakoviča Bród pedig 514 méter tengerfölötti magasságban terül el. A tavak medenczéjének alakulása és a talajnak karsztos mészkő állománya azt mutatja, hogy a tavak

A SZLUINI VIZESÉS

LIČ ÁLLOMÁS. (A FIUMEI VONAL LEGMAGASABB ÁLLOMÁSA)

FIUME
A KIKÖTŐ FELŐL

fokozatos terraszszerű jellegét a talajnak dolinaszerű süppedése idézte elő. A tavak vize a Korana folyót szüli, mely az utolsó tóból veszi eredetét és már ott bő vízzel hömpölyög tova sziklás mély medrében. A lejtők sűrű bükkel vannak borítva s gazdag növényzet van az erdőkben. Ezekben az erdőségekben már nemcsak a madárkirály — a sas — otthonos, hanem a halottrabló keselyű nemzedék is, a mely Bosznia felől származik el ide állandó lakónak. E csodásan szép vidéken most vendéglő és több nyaraló épült s a természet barátai és az üdülést keresők kényelmes ellátást találhatnak. ∷

∷ Visszatérve vonalunkra, Tounjnál a Dobra folyóba

KARSZTRÉSZLET
PLASE ÁLLOMÁS
ELŐTT

FIUME. RÉSZLET A KIKÖTŐBŐL. JOBBRÓL A HÁTTÉRBEN TERSATTO

ömlő Globornica patak több ága föld alól fakad. Josipdol (Józsefvölgy) állomásig a vasút éles kanyarulattal kerülve meg az erdős Krpelhegyet, széles völgysíkra, a Bucovicára emelkedik. Josipdol messzire esik állomásától és nem látható. Josipdol után Ogulin állomásra érünk. Ogulin Modrus-Fiume vármegye székhelye. Csinosan épült és tisztán tartott mezőváros. A fakereskedés központja. Érdekes régisége a Frangepán-vár, a mely ma börtönül szolgál. E mellett van Ogulinnak legérdekesebb látnivalója, a Dobra barlangja, a melyen a Dobra folyó a föld alá tünik és a hegység alatt Ponilónál tör ismét a felszínre. A folyó Ogulinhoz közeledtében mindenütt mély medret váj magának. A Frangepán-kastély mellett a folyó partján erkély áll, a melyről szép látvány nyílik a 40 méternyi mélységben tova hömpölygő Dobrára. Az erkély alatt van a barlang szája, egy boltozatos üreg, melynek alsó részén egy kisebb nyíláson tünik el a folyó, hogy tovább folytassa földalatti útját. ::

VASUTI KŐTÖLTÉSEK PLASE MELLETT

:: Ogulin vidékének főszépsége a Klekhegy (1182 m. magas), mely piramis formán három

FIUME.
A VILLA GIUSEPPE.
(JÓZSEF FŐHERCZEG
KASTÉLYA)

oldalán meredek falakkal emelkedik. Ogulinból indul ki s a Klek alatt vezet le a tengermellékre, Noviba, a Rudolf-út, a mely 71 kilométer hosszú. Ezt 1882-ben építették a végvidék erdős területén keresztül. ::

:: Ogulinon túl már a Dobra patak szűk völgyében halad vonatunk. Néhol alig van a patak mellett annyi hely, a hol a vasúti vonalat elvezethették. Hreljin, Gomirje, Vrbovsko állomások erdőborította hegyszorosban fekszenek. Vrbovskon túl egy keresztvölgyből tör elő a Dobra s nemsokára már fűrészmalmot hajt. Következnek az alagutak. Gomirje előtt van az első, a Ticevó alagút; utána Vrbovskóig három, azután megint másik három alagúton fut keresztül a vonat. Károlyvárostól a pálya folytonosan emelkedik. Ogulin 324·5 méter, Gomirje 352·4 m., Vrbovsko 379·3 m., Kameral-Moravica 419·9 m.

FIUME.
RÉSZLET A KIKÖTŐBŐL
AZ ADAMICH-
MOLOVAL

FIUME.
HAJÓK RAKÓDÁSA
A RIVA-SZAPÁRYN

magasságban van. Kameral-Moravica ennek a vonalnak jelentékeny állomása; vasúti műhelyekkel ellátott nagy telep ez, a mely sok embert foglalkoztat. ::

:: Kamerál-Moravicán túl a vonatunk már nagyobb emelkedéseken halad tova. Skrad állomásig a vidék lépten-nyomon vadregényesebbé válik. Fenyvesek borítják az egész környéket. Mély szakadékok fölött halad a vasút, mesés alakú hegyek emelkednek a közelben és a távolban. A skradi állomásnál elragadó kép ragadja meg figyelmünket. A mély völgyben egy pillanatra feltünik a Kulpa ezüst szalagja. Jobbról tőlünk egy czukorsüveg alakú hegy, minden oldalról meredek lejtőkkel nyulik alá a völgybe, melyen a bővizű Kulpica folyó igyekszik utat törni a Kulpa felé. Skradon túl előttünk áll a Kupják hegység erdőborította tömege. ::

:: Vonatunk egyenesen a hegy felé tart és befurakodik annak alagútjába, a mely 1223 méter hosszúságával a magyar államvasutak alagútjai között első helyen állott a legújabb ideig, míg a brajdicai köralagút meg nem épült. A mikor a füstölgő vonat a hegy túlsó oldalán újra napfényre tör, az előbb látott hegyek festői vidéke újabb szépségben áll előttünk. Susica alagúton, majd egy másodikon robog át vonatunk s megérkezünk Delnice állomásra, mely 730 méter magasan fekszik. Innen kellemes kirándulást tehetünk a Kulpa völgyébe, meg Bródba. ::

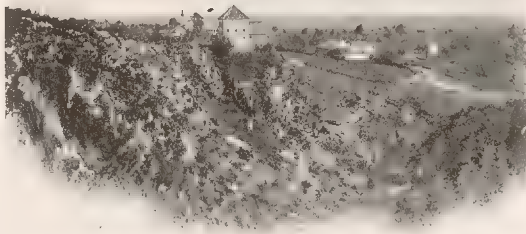
FIUME.
AZ ADAMICH-MOLO

:: Delnicéről a vonat Lokve

SUŠÁK
HORVÁT VÁROS
FIUME MELLETT

állomásra fut be. Az állomás 802 m. magasan fekszik; Delnicétől 72 métert emelkedett a pálya. Lokve festőileg fekszik a mély völgykatlanban. Az állomás közelében szépen látszik a Risnjak hegy (1528 m.), a melyet innen szoktak fölkeresni a turisták. A Risnjak két csúcsa közül a kisebbik, a Kis-Risnjak, meredek falai miatt nehezebben közelíthető meg, azért inkább a Nagy-Risnjakot mászszák meg a hegyi sport kedvelői. Fáradalmainkat gazdagon jutalmazza a messze vidékre kiterjedő pompás kilátás. A csúcsról a Quarnero-öböl gyönyörű panorámáját, a Monte-Maggiorét, az alatta elterülő Abbáziát, a szigeteket, Chersot, Vegliát, és látjuk a Quarneróból kivezető Farasina-csatornát. Közelünkben nyujtózkodik a krajnai Hóhegy (Snežnik, Schneeberg). Ebből a hegységből válik ki

KARSZTI TÁJRÉSZLET

FIUME. TRABACCOLOK A FIUMARA-CSATORNÁBAN

a Dinárihegység, a mely észak-nyugatról délkeleti irányban zord fensík alakjában vonul végig Modrus-Fiume megyén, s mely a Magas-Kapelával, majd a Kis-Kapelával folytatólag összeköti a Déli-Alpok hegylánczait a Balkán félsziget bérczeivel. ::

:: Lokvéből a vonatunk a Sljemehegy alatt levő 305 méter hosszú alagúton eléri a pálya legmagasabb pontját, a 836 méter magasságot. ::

:: A vasútvonal mentén már feltűnnek azok a magas kőfalak és deszkapalánkok, melyeket a hófuvások ellen kellett emelni, hogy a pályatest a hóviharától lehetőleg megkíméltessék. Így is nagyon nehéz a hófuvás ellen védekezni. Nagyon korán beáll itt a tél s néha már októberben hó borítja a vidéket és eltakarja a vaspályavonal bevágásait.

:: A ki nem élt át ilyen hóvihart a hegyek közt, annak fogalma sem lehet az elemi erőről, a mi a fergeteget vadul korbácsolja, hogy szinte bőgve

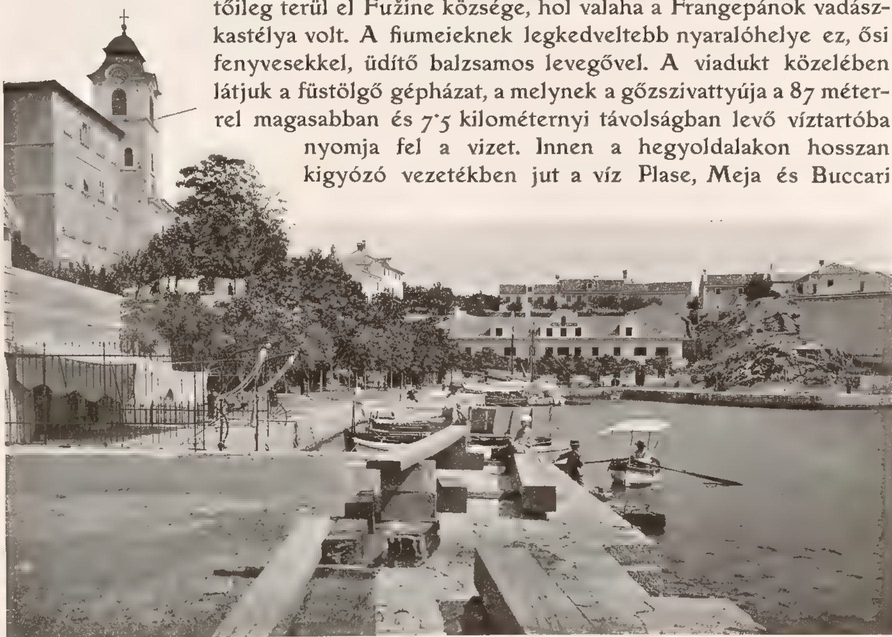
MARTINSCHIZZA VESZTEGINTÉZET FIUME MELLETT

A RECSINA VÖLGYE

PORTORÉ KIKÖTŐJE

vágtat végig hegyen, völgyön, sziklás bérczen és vad hasadékokon, a hol a visszhang mindenütt feltámad a láthatatlan, üvöltő, titáni szörnyeteg nyomán. :: :: Vrata állomás után nemsokára a Ličanka patak felett épült hosszú viadukton visz át vonatunk, mialatt körös-körül szép képben gyönyörködhetünk. Jobbról festőileg terül el Fužine községe, hol valaha a Frangepánok vadászkastélya volt. A fiumeieknek legkedveltebb nyaralóhelye ez, ősi fenyvesekkel, üdítő balzsamos levegővel. A viadukt közelében látjuk a füstölgő gépházat, a melynek a gőzszivattyúja a 87 méterrel magasabban és 7·5 kilométernyi távolságban levő víztartóba nyomja fel a vizet. Innen a hegyoldalakon hosszan kigyózó vezetékben jut a víz Plase, Meja és Buccari

TERSATTO VÁRA
FIUME FÖLÖTT

állomásokra. Balról a szép licsi lapályt látjuk, a melyet közepén szel át a Ličanka patak. A 720—730 méter magasan fekvő sikon elég jól mívelt szántóföldek, legelők és kaszálók vannak. A Ličanka a lapályon kigyózva eléri Lič falu legdélibb pontját és ott a Kobiljak lába alatt a sziklában eltünik. :: A Kobiljak alagúton túl, a liči állomáson éri el a pálya a tetőpontját. Ezen túl hirtelen esni kezd. A plasei állomás magassága már csak 617 méter, a mejai állomás 444 méter, a buccarii állomás 261 méter, Fiume pedig a tenger partján 3 méter. ::

:: A liči állomás után kezdődik a rideg Karszt vidéke. Néprajzilag pedig mintegy varázsütésre elhagyjuk a germán és szláv kultura körét és átmegyünk a román világba. Ettől fogva más a háztelek alakulása, más a ház, az emberek gesztusa, stb. stb. A Hóhegytől (Schneeberg 1796 m. magas) kiváló Dinári hegységnek nyugati lejtője meredeken ereszkedik le az Adriai tenger öblére, a Quarnerora. A fensík nyugati lejtője Karszt nevet visel s megkülönböztetésül a krajnai és isztriaitól, liburni Krasztnak nevezik. Ez a magyar-horvát tengerparttól a belföld felé 70–80 kilométernyi széles övet képez és három lépcsőzetből áll, a melyeket a kőzetek és a növényélet alapján, egymástól könnyen meg lehet különböztetni. A Karsztban a magaslatok

FIUME.
A VÁROSI TORONY

A TERSATTOI BÚCSUJÁRÓ-TEMPLOM

között mély tölcsérek, majdnem szabályszerűen képződött dolinák szakítják meg az egyhangú képet. Egymásra dobott sziklatuskók, szabálytalan tömegekkel, sziklagörgetegekkel borított csupasz oldalak jellemzik a Karsztot. Csak a dolinákban és védettebb mélyedésekben találhatók egyes fák és bokrok. Valaha őserdők borították ezeket a kőhegyeket, de az erdők egy részét még a velenczeiek idejében kipusztították, jelentékeny részöket pedig a múlt században irtották ki. A bóra, a hó és az esővíz folytatta azután azt a romboló munkát, a melyet az ember megkezdett. ::

:: Ličen túl a Karszt legfelső övében haladunk tovább. A sziklák mindinkább csupaszodnak, a bokrok ritkábbakká és satnyábbakká válnak. ::

:: A tengerpart vidékének egyik elemi csapásával, a hideg bórával szemben, a mely néha irtózatos erővel jön, a pályatestet magas kőfallal kellett megvédeni, mert a bóra ádáz dühében nemcsak háztetőket szaggat s épületeket rombol, hanem a vasútba is beleköt és nem egyszer sodort már le egész vonatokat a töltésről a mélységbe. 1889 telén Meja állomás előtt egy tehervonatot kapott fel és dobott le a magas töltésről. De nemsokára azután, hogy ezt a rideg, szomorú vidéket elhagyjuk, elragadó kép köti le egész figyelmünket, a mint a plasei állomás előtt feltűnik a tenger, a mely egyszerre bűbájossá teszi az egész vidéket. Plase állomásnál elhagyhatja a vonatot az utas, ha Czirkvenicza tengeri fürdőbe viszi útja. De érdemes a turistának máskülönben is leszállania, ha a Karsztnak rideg sziklavilágában egy igazi kis paradicsommal akar megismerkedni. Való-

CZIRKVENICZA. A FRANGEPÁN-VÁR. (MOST GYERMEKOTTHON)

ban annak mondhatjuk a Vinodolt (Borvölgyet), a mely hosszú völgy alakjában, párhuzamosan a tenger partjával, helyezkedett el a Dinári hegy nyugati lejtője alatt. A délszaki növényzet buján tenyészik ott a védett helyen; babér, füge, olajfák és gránátok sűrű ligeteket alkotnak. A Vinodol a Portoré felett levő Križišče falunál kezdődik és Novinál végződik, 28 kilométer hosszúságban. A Karszt közép és alsó rónájának valóságos paradicsoma. ::

A TERSATTOI TEMPLOM BELSEJE

:: Plase állomás lába alatt, majdnem közvetlenül alatta van Meja, de a vasútvonal 6 kilométernyi utat tesz meg odáig, míg a 173 méterrel mélyebben fekvő állomásra nagy kanyargással leérkezik. Mialatt Plaseról lekanyarodik vonatunk, az egész hegyoldal és a tengerpart nyíltan látszik. Közelünkben van Hreljin község, a melynek kőházai messze területen elszórva fekszenek. Romban fekvő vára a Frangepánoké volt. Jó köves út kígyózik erre végig a sziklás

CHIOGGIAI HALÁSZBÁRKÁK A FIUMEI ÖBÖLBEN

hegyoldalakon s összeköti az elszórtan fekvő falvakat. A tenger mellett fehérlenek Portoré (horvátul Kraljevica) házai; egy földnyelven látszik a festői Frangepán kastély. Buccari (horvátul Bakar) városa a hasonlónevű öbölnek egyik sarkában szintén a szemünk elé kerül. A vonat rohamosan halad le a mély bevágású, meredek pályán. Meja állomáson túl nagy kanyarodást ír le a pálya s magas töltésekkel van a talaj kiegyenlítve. Beértünk a Karszt második övébe. Az elkerített kis sziklaoázisokban már fügefákat és olajfákat találunk, a terraszosan mívelt köves talajban a szőlőtőkék lugasszerűen vannak felkötözve; a baraczkfák és a mandulafák már akkor kezdenek itt virítani, a mikor nálunk még javában tart a tél s hó borít mindent. Alagutakon tűnik el a vonat, aztán befut Buccari állomásra, a mely jó magasan fekszik a tenger mellett épült város felett. ::

CZIRKVENICZA. A THERAPIA-SZÁLLÓ

:: Buccari után pályánk eléri a S. Cosmo (Sv. Kuzma) magaslatát, honnan hirtelen elénk tűnik a termékeny szép Draga völgye, ez a Vinodol északnyugati folytatásába esik és vele egységes eredetű karsztos sziklák közé ágyalt hosszanti völgy szépen mívelt szőlőlugasaival, legelőivel csinos két községével, Draga gornja (Felső Draga) és Draga dolnjával (Alsó Draga). Szorgalmas lakóik ügyes és bátor hajósok. Drágától egy keresztvölgy nyílik a tengerpartra, látjuk Martinschizzát, szép kikötőjét, melyben a fiumei vesztegzár van berendezve. A vonat nagy kanyarodással ereszkedik a tengerpartra, a pecsinei magaslatra, honnan már teljes szépségében bontakozik ki előttünk Fiume, a magyar tenger gyöngye és ennek környéke. Elhaladunk Sušák város házai között, fejünk fölött látjuk Tersato községet, búcsújáróhelyével, a Frangepán várral; aztán átrobog vonatunk a Fiumara hídján; alattunk a Scoglietto, és rövid idő múlva éles fütty jelzi, hogy a Fiume óvárosa alatt épített alagútba futott be vonatunk. ::

VIADUKT SUSAK ALATT

FIUME. RÉSZLET A KIKÖTŐBŐL

:: Fiume a Quarnero drága gyöngye. Alig 20 négyzetkilométer területet foglal el, s 50 ezer lakost számlál, a kik túlnyomóan olaszok. Fiume, mint önálló, külön rész (Corpus separatum adnexum) van a magyar szent koronához kapcsolva, s állami kormányzata élén kir. kormányzó áll. Kis területén arány-

PORTORÉ.
A FRANGEPÁN-VÁR

lag nagy és élénk gyáripara van; nagy kiterjedésű petroleumfinomító gyára naponkint ezer hordónál többet dolgozik föl és évente fél millió métermázsát hoz forgalomba. A gyárnak külön petroleum kikötője van. Világhírű itt a Whitehead-féle torpedógyár. Fiume rizshántológyára évenkint 800 ezer métermázsa rizst dolgoz föl, a kir. dohánygyár két ezèrnél több munkást foglalkoztat. A Fiumara folyóban elhelyezett papirgyár is jó hírű. Van kakaó- és csokoládé- és több más gyára. Hajógyára újabban vett lendületet. A kereskedés és közlekedés lebonyolítására szolgál a m. kir. államvasutakon és a déli vasutakon kívül az Adria-, és a Magyar-Horvát Tengerhajózási Részvénytársaság, továbbá az Osztrák-Magyar Lloyd és sok más idegen hajózási vállalat. Az Adria a messze nyugatra, a Földközi-tengerre és Dél-Amerikára terjeszti ki forgalmát, a Magyar-Horvát Társaság Dalmácziába, Isztriába, Anconába, Velenczébe járat hajókat és ellátja a helyi forgalmat Abbázia és az isztriai partok között; a Magyar Keleti Hajótársaság Indiából és Japánból szállít rizst. Templomai között említést érdemel az 1377-ben épült dóm és a S. Vito temploma. Van régibb műemléke is, az Arco Romano, diadalív a rómaiak idejéből. A városnak régibb része, az óváros (Gomila) a hegy lejtőjén épült, utczái szűkek és rendetlenek; az újváros szabályos szép utczákból áll, sok díszes középülettel. Impozáns a kormányzói palota. Az iskolák többnyire díszes palotákban vannak elhelyezve, különösen a hadi és kereskedelmi tengerészeti iskolák. Van Fiumének szép nagy színháza, nyári szinköre, szép közkertje, a Giardino pubblico és a kis Scoglietto; az utóbbi a Fiumara partján. A kikötő védelmére és biztosítására a magyar királyi kormány jelentékeny építkezéseket végzett milliókra menő befektetésekkel. Az 1300 méter hosszú Mária Terézia hullámtörő digát újabban tovább építik. A kikötőkben nagy tárházak és áruraktárak vannak. A Baross-kikötő, a Delta és Brajdicza faraktáraknak vannak berendezve, a Fiumara ki-

FIUME. RÉSZLET
AZ ÓVÁROSBÓL.
AZ ARCO ROMANO

FIUME. BÁRKA

kötőben csakis dalmácziai borkereskedők trabaccolói állomásoznak. A Brajdicza faraktárhoz külön szárnyvágány szállítja a nagymennyiségű faanyagot. A Fiumara hídján túl horvát területen van Susák, az újabb időben nagy lendületnek indult város, élénk iparral és horvát gimnáziummal. A Tersatto hegyen épült hasonló nevű község, a melynek ezer lakosa van, festői képet mutat a máig is jó karban lévő Frangepán várral, a melynek utolsó diktátora volt az 1671-ben kivégzett Ferencz Kristóf. A vár mellett levő templom híres búcsújáróhelye a hajósoknak, a kik fogadalmi tárgyakkal ékesítették fel. A csodatevő Mária képet, melyet állítólag Szent Lukács festett cziprusfára, V. Orbán pápa ajándékozta a templomnak. A tersattoi vár alatt halad el a Lujza-út. Festői képet varázsol elénk az isztriai parton tornyosuló 1396 m. magas Monte Maggiore hegység a lábánál elterülő Abbáziával, mely szebbnél szebb nyaralókkal s kényelmes vendéglőkkel bővelkedik. A magyar-horvát tengerpartnak is van az isztriai partokéhoz hasonló és szépségben vele vetélkedő Riviérája, a szép Czirkvenicza, hova két órai hajózással juthatunk el. Utunkban érintjük Buccarit, a hasonlónevű öbölben igen szépen épült kis várost, továbbá Portorét, az impozáns Frangepán várral. Aztán átkelünk a Canale di Maltempón, a mely arról vette nevét, hogy ott a tenger bóra idején annyira háborog, hogy gőzösök sem mehetnek át rajta. :: Kényelmes és gyors közlekedést tart fenn a Magyar-Horvát Tengerhajózási Részvénytársaság Fiume és a szigetek: Veglia, Cherso, Lussin, Arbe között. Tíz óra alatt juthatunk el Fiuméból Olaszországba, akár Anconán, akár Velenczén át, a hova hetenként háromszor, sőt nyáron Velenczébe már naponkint indul a hajó. Dalmácziába szintén mindennap mennek hajók; a legnagyobb kényelemmel vannak berendezve és gyorsan szállítják az utasokat végig ezen az érdekes országon, a melynek természeti szépségei vetélkednek a Riviéra bűbájos világával. Fiuméból a tengeren át a világ messze vidékeire juthatunk.

TRABACCOLO

TARTALOMJEGYZÉK

:: EZ A MUNKA KÉSZÜLT ERDÉLYI KÉPEIVEL. A DÍSZEKET RAJZOLTA HELBING FERENCZ. SAJTÓ ALÁ RENDEZTE CZAKÓ ELEMÉR. A DÚCZOKAT HERBST SAMU, KURCZ LIPÓT ÉS TÁRSA, IFJ. WEINWURM ANTAL ÉS TÁRSA, IDŐSB WEINWURM ANTAL, WOTTITZ MANFRÉD ÉS WESZELY LIPÓT ÉS TÁRSA KÉSZITETTÉK. — A BEKÖTÉSI TÁBLA TERVE SZENDRŐI ÉS ÖRKÉNY PÁLYANYERTES MÜVE. ::

ERDÉLYI
CS. ÉS KIR. UDVARI MŰINTÉZETÉBŐL
BUDAPEST
SEMMELWEIS-
UTCA 2. SZ.

